Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю., Ливдар М.В.

Навчальний посібник

ЯРОШЕВИЧ Н.Б., КОНДРАТ І.Ю., ЛИВДАР М.В.

ФІНАНСИ

Навчальний посібник

Рекомендовано Науково-методичною радою
Національного університету «Львівська політехніка»

ЛЬВІВ 2018

УДК 336
ББК 65.9 (4Укр)26
Я77

Рекомендовано
Науково-методичною радою
Національного університету «Львівська політехніка»
для студентів спеціальностей 051 «Економіка», 056 «Міжнародні економічні відносини», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»
(протокол № 35 від 3 травня 2018р.)

С.В.Черкасова – завідувач кафедри фінансів, кредиту та страхування Львівського торгово-економічного університету, доктор економічних наук, професор

Г.С.Лопушняк – доктор економічних наук, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

І.В.Алєксєєв – завідувач кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка», доктор економічних наук, професор

Ярошевич Н.Б. Фінанси: Навчальний посібник / Н.Б.Ярошевич, І.Ю. Кондрат, М.В.Ливдар.– Львів: Видавництво "Простір-М", 2018. – 298с.

ISBN 978-617-7501-62-5

У навчальному посібнику висвітлено сутність та функції фінансів, фінансової системи та фінансового механізму; сутність та призначення джерел фінансових ресурсів підприємств, склад доходів та витрат, фінансових результатів підприємств; структуру податкової системи України; механізм соціального страхування в Україні; структуру та устрій бюджетної системи України, механізм формування і виконання бюджетів; систему доходів та видатків бюджетів державного та місцевих та систему бюджетного вирівнювання; бюджетний процес та функцій його учасників; види і причини дефіциту бюджету, державного боргу та методи управління ним; поняття, суб'єкти, форми та види страхування; основи функціонування фондового ринку, міжнародних фінансово-кредитних організації та форми їх співробітництва з Україною.

Навчальний посібник можна рекомендувати студентам економічних спеціальностей вищих закладів освіти, аспірантам, викладачам, науковим та практичним працівникам.

ISBN 978-617-7501-62-5

УДК 336
ББК 65.9 (4Укр)26

© Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю., Ливдар М.В. 2018
© Національний університет «Львівська політехніка», 2018

ЗМІСТ

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

1.1.	Виникнення фінансів, їх зв'язок з державою та розвитком товарно-грошових відносин	8
1.2.	Функції фінансів	9
1.3.	Фінансові ресурси	11
1.4.	Фінансова система та її складові	13
1.5.	Сутність фінансового механізму	13

ТЕМА 2. ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

2.1.	Сутність фінансів домогосподарств. Доходи населення та їх оподаткування	15
2.1.1.	Доходи від трудової діяльності	15
2.1.2.	Доходи від рухомого і нерухомого майна, немайнових прав	21
2.1.3.	Пасивні доходи (доходи від капіталу)	22
2.1.4.	Доходи, отримані у вигляді спадщини	24
2.1.5.	Доходи з інших джерел	24
2.2.	Мотиви утворення і форми зберігання заощаджень населення України	26
2.3.	Ретроспектива та тенденції формування заощаджень населення України	30

ТЕМА 3. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ.

3.1.	Організаційно-правові форми підприємницької діяльності в Україні	33
3.2.	Сутність фінансів підприємств. Фінансові ресурси підприємств	41
3.3.	Формування капіталу підприємства	42
3.3.1.	Власний капітал підприємства	42
3.3.2.	Позиковий капітал підприємства	46
3.4.	Ресурси і активи підприємств	48
3.4.1.	Виробничі ресурси підприємства	48
3.4.2.	Необоротні активи підприємства	49
3.4.2.1.	Сутність і класифікація необоротних активів	49
3.4.2.2.	Основні засоби та їх амортизація	51
3.4.2.3.	Нематеріальні активи та їх амортизація	61
3.4.3.	Оборотні активи підприємств	63
3.5.	Витрати підприємства	68
3.6.	Доходи підприємства. Формування ціни.	76
3.7.	Визначення фінансових результатів діяльності підприємства	79
3.8.	Бухгалтерський і податковий облік на підприємстві. Фінансові звіти підприємства	83
ТЕМА 4. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ		92
4.1.	Сутність податків і зборів. Класифікації податків і зборів	93
4.2.	Загальнодержавні податки і збори	95
4.2.1.	Податок на додану вартість (ПДВ)	95
4.2.2.	Акцизний податок	99
4.2.3.	Мито	102
4.2.4.	Податок на прибуток підприємств	102
4.2.5.	Рентна плата	104
4.2.6.	Екологічний податок	109
4.3.	Місцеві податки і збори	110
4.3.1.	Податок на майно	110

4.3.1.1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки 110
4.3.1.2. Транспортний податок 111
4.3.1.3. Плата за землю 112
4.3.2. Туристичний збір 115
4.3.3. Збір за місця для паркування транспортних засобів 115
4.3.4. Єдиний податок 116
4.4. Механізм сплати та відповідальність за сплату податків і зборів 119
ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ
5.1. Сутність соціального страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні 122
5.2. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) 124
5.3. Пенсійна система в Україні 126
5.3.1. Види пенсійних виплат 126
5.3.2. Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування 129
5.3.3. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування 131
5.3.4. Система недержавного пенсійного забезпечення 132
5.3.5. Окремі пенсійні програми 133
5.3.6. Стан, проблеми та тенденції пенсійної системи України на сучасному етапі 134
ТЕМА 6. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС
6.1. Сутність бюджету. Вплив бюджету на соціально - економічні процеси і фактори впливу на бюджет 138
6.2. Структура бюджетної системи України 140
6.3. Бюджетний устрій та принципи побудови бюджетної системи України 142
6.4. Бюджетний процес та його учасники 145
6.5. Видатки бюджету та їх розподіл на основі функціональних повноважень рівнів державної влади 155
6.6. Розподіл видатків між державним та місцевими бюджетами 157
6.7. Класифікації доходів бюджету 170
6.8. Розподіл доходів між державним і місцевими бюджетами 174
6.9. Сутність міжбюджетних відносин і види міжбюджетних трансфертів 179
6.10. Видатки за Бюджетною класифікацією 184
6.11. Програмно цільовий метод планування бюджету 190
ТЕМА 7. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ. ДЕРЖАВНИЙ БОРГ.ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ
7.1. Бюджетний дефіцит, причини його виникнення і джерела фінансування 194
7.2. Державний борг та місцевий борг. Методи управління державним боргом 196
7.3. Державний кредит 199
7.4. Квазіфіскальні операції та їх вплив на стан державного боргу 200
7.5. Сучасні напрями скорочення видатків бюджету в Україні 205
ТЕМА 8. СТРАХУВАННЯ
8.1. Поняття «страхування», його функції і принципи функціонування 208
8.2. Суб'єкти та предмет страхових відносин 210
8.3. Форми та види страхування 214
8.4. Основні страхові поняття 216

ТЕМА 9. ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ФІНАНСОВА ІНФРСТРУКТУРА МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ
9.1. Фінансовий ринок та його структура 221
9.2. Фондовий ринок та цінні папери 224
9.3. Регулятор фондового ринку та фінансова інфраструктура 225
9.4. Фінансові посередники: сутність та види 229
9.5. Міжнародні фінансово-кредитні організації та їх співробітництво з Україною 235
ГЛОСАРІЙ 244
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 266
ДОДАТКИ 279

ВСТУП

В умовах трансформаційних процесів в економіці України, впливу процесів глобалізації та світових фінансових криз, підвищення ролі та відповідальності держави як регулятора економіки, підвищуються вимоги до підготовки фахівця у сфері економіки та управління. Неможливо уявити ефективну роботу економіста без ґрунтовних знань основ фіннасів та фінансових інструментів в бізнесі і в системі регулювання економіки, закономірностей і перспектив розвитку фінансової сфери, вивчення законодавчих і нормативних документів, що регулюють їх функціонування. Тому вивчення дисципліни «Фінанси» є необхідною умовою підготовки економістів вищої кваліфікації.

Економічні реалії сьогодення вимагають переосмислення змісту фінансово-економічних процесів, нових дефініцій, що їх описують, тому у навчальному посібнику «Фінанси» подається сукупність наукових поглядів на різні економічні процеси, що дозволяє майбутньому фахівцю зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки динамічних змін, що відбуваються в економіці України та сформувати власну думку. Також у навчальнму посібнику особлива увага приділяється суто практичним рекомендаціям дощо методики розрахунку низки фінансових показників.

У навчальному посібнику розкрито сутність та функції фінансів, фінансової системи та фінансового механізму; сутність та призначення джерел фінансових ресурсів підприємств, склад доходів та витрат, фінансових результатів підприємств; структуру податкової системи України; механізм соціального страхування в Україні; структуру та устрій бюджетної системи України, механізм формування і виконання бюджетів; систему доходів та видатків бюджетів державного та місцевих та систему бюджетного вирівнювання; бюджетний процес та функцій його учасників; види і причини дефіциту бюджету, державного боргу та методи управління ним; поняття, суб'єкти, форми та види страхування; основи функціонування фондового ринку, міжнародних фінансово-кредитних організації та форми їх співробітництва з Україною.

Навчальний посібник є теоретичною базою для вивчення студентами дисципліни «Фінанси». В результаті вивчення цієї дисципліни, фахівець буде знати:

- сутність і функції фінансів, фінансову систему та фінансовий механізм;
- сутність фінансів населення, склад доходів фізичних осіб та їх оподаткування, мотиви утворення і форми зберігання заощаджень;
- сутність фінансів, капіталу та активів підприємств; доходи, витрати, формуванням фінансових результатів та фінансову звітність підприємств;
- загальнодержавні та місцеві податки і збори в Україні, їх бази та ставки оподаткування, податкові періоди;
- структуру і устрій бюджетної системи України, механізм формування і виконання бюджетів; систему доходів та видатків бюджетів та систему бюджетного вирівнювання, механізм бюджетного процесу та функцій учасників бюджетного процесу в Україні; види дефіциту бюджету та методи управління державним боргом;
- поняття, суб'єкти, форми та види страхування;
- міжнародні фінансово-кредитні організації та форми їх співробітництва з Україною;
- термінологію фінансової сфери, та основні чинні нормативно-правові акті у сфері фінансів.

Навчальний посібник призначено можна рекомендувати студентам економічних спеціальностей вищих закладів освіти, аспірантам, викладачам, науковим та практичним працівникаь, працівникам фінансових органів та установ, як для вивчення дисципліни «Фінанси» так і для самопідготовки і індивідуального розвитку.

Автори щиро вдячні рецензентам (проф. Лопушняк Г.С., проф. Черкасовій С.В., проф. Алєксєєву І.В.) за приділену увагу висловлені цінні зауваження про пропозиції щодо удосконалення навчального посібника.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

ПЛАН

1.1. Виникнення фінансів, їх зв'язок з державою та розвитком товарно-грошових відносин.

1.2. Функції фінансів

1.3. Фінансові ресурси

1.4. Фінансова система та її складові

1.5. Сутність фінансового механізму

1.1. Виникнення фінансів, їх зв'язок з державою та розвитком товарно-грошових відносин.

Фінанси – економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави і забезпечення умов розширеного відтворення.

Фінанси – це історична форма економічних відносин, що виникла з появою держави. Причиною появи фінансів можна вважати потребу держави у фінансових ресурсах, що необхідні для виконання її функцій.

Еволюційний процес формування людського суспільства свідчить, людина не може існувати відокремлено від інших людей, вона беззахисна перед природою, не може успішно розвиватись в матеріальному і моральному відношенні, не завжди в змозі себе захистити. Для вирішення цих і багатьох інших проблем створювалися перші об'єднання людей, громади, общини, які з часом трансформувалися у організоване людське суспільство – державу. Держава виникла на певному історичному етапі розвитку людства для спільного задоволення потреб індивідів, узагальнено можна стверджувати, що держава виконує чотири функції:

- оборонну
- управлінську
- економічну
- соціальну

Перші державні формування (рабовласницькі та феодальні держави) виконували в основному оборонну (оборона власних земель від чужоземних загарбників) та управлінську функції (управління армією). Для виконання цих функцій була необхідна армія, а для утримання армії населення обкладалося натуральними та грошовими зборами.

З розвитком товарно-грошових відносин та дією економічних законів відбулося посилення ролі держави та розширення її функцій. Рабовласницькі та феодальні держави окрім веденні війн та утримання державного апарату також здійснювали будівництво храмів, каналів, зрошувальних систем, доріг, водопроводів тощо (економічна функція). Основними доходами держави для виконання цих функцій були військова здобич, данина з покорених народів, натуральні і грошові збори з населення, мито, позики, домени (надходження від державного майна) та регалії (монопольне право монарха на окремі промисли і торгівлю певними товарами).

Разом із встановленням системи податків у грошовому вираженні розпочалось формування основних теоретичних уявлень про фінанси. Термін «фінанси» виник у XIII ст. і походить від латинського "finantia", що в перекладі означає "грошовий

платіж". Термін вперше він був застосований на практиці в Італії (у Флоренції, Венеції, Генуї, де були добре розвинені торгівля та грошові розрахунки), ним позначалися платежі та внески, які здійснювалися на користь держави. Спочатку термін «фінанси» мав негативне значення. У деяких державах, наприклад у Німеччині, слово «фінанси» пов'язували зі здирництвом, вимаганням тощо.

У сучасному трактування категорія «фінанси» вперше почала застосовуватися у Франції, а ввів у науковий обіг це поняття французький професор Ж. Боден у праці «Шість книг про республіку» (1577 р.). У ті часи фінансами вважали сукупність грошових коштів необхідних для задоволення держави та різних суспільних груп.

Важливою етапом розвитку фінансів було також розмежування доходів між державою і її главою (на ранніх стадіях розвитку державні монархи розпоряджалися коштами державної скарбниці як своєю власністю). З виділенням державної скарбниці (бюджету) і повним розмежуванням її від власності монарха (XVI-XVII ст.), виникло поняття «бюджет». Такі зміни призвели до нового бачення суті фінансів. Платники податків поступово визнавали за державою право їх стягнення по мірі того, як держава зі свого боку почала надавати соціальні послуги. Саме у цей період закладалися структура та законодавче підґрунтя видаткової частини бюджету – чотири напрями видатків бюджету: на військові потреби, управління, економіку і соціальні потреби.

Форми та методи мобілізації коштів постійно змінювалися й удосконалювалися, що пов'язано з розвитком економіки держав: при натуральному господарстві переважали податки у натуральній формі, пізніше держава задовольняла потреби експлуатацією своїх земель; з виникненням приватної власності появилося загальне майнове оподаткування, з розвитком промисловості, торгівлі, сільського господарства, виникли промисловий, поземельний, домовий податки.

Фінанси, як економічна категорія, пов'язані з товарно-грошовими відносинами. Товарне виробництво передбачає наявність ринку, обмін товарів шляхом купівлі-продажу із застосуванням грошей. У XIX столітті почався бурхливий економічний розвиток. Зростання обсягів виробництва, продуктивності праці, обсягів грошових надходжень і прибутку, розвиток товарно-грошових і кредитних відносин, збільшення обсягів купівлі-продажу призвело до виникнення фінансового ринку, паперових грошей, цінних паперів, фінансових інститутів, і в результаті – ринкової економіки.

Найвищого розквіту фінанси досягли у XX столітті, коли функції держави набагато розширилися і вдосконалилися, а товарно-грошові відносини посіли головне місце в економічних системах. Тому сьогодні фінансам належить провідна роль в економічній системі, фінанси є одночасно і показником рівня економічного розвитку суспільства і важливим інструментом цього розвитку. Сутність і форми задоволення потреб у коштах зумовлюються економічним розвитком країни, становищем у промисловості й сільському господарстві. Способи мобілізації коштів і призначення витрат залежать від співвідношення сил різних суспільних груп, визначаються боротьбою їхніх інтересів.

2.1. Функції фінансів

Традиційно розрізняють дві функції фінансів — розподільну і контрольну.

Розподільна функція проявляється під час розподілу національного доходу, у вигляді утворення фондів грошових коштів та використання їх за цільовим призначенням.

Розподільна функція фінансів полягає в тому, що за допомогою фінансового механізму розподіляється та перерозподіляється вартість національного доходу між різними суб'єктами господарювання та напрямами цільового використання.

Механізм реалізації розподільної функції фінансів включає етапи:

- первинний розподіл,
- вторинний розподіл (перерозподіл)

Первинний розподіл — розподіл доданої вартості і формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП. Первинними доходами на цьому етапі є такі:

- у фізичних осіб — заробітна плата,
- у юридичних осіб — прибуток

Первинний розподіл у суб'єктів господарювання (юридичних осіб) починається разом із розподілом виручки, яку отримує підприємство за продукцію, роботи, послуги. Кошти направляються на покриття матеріальних затрат, оплату праці, утворення амортизаційного фонду. Після цього підприємство розраховується з державою у вигляді сплати податків в бюджет, внесків в державні цільові фонди соціального страхування.

Перерозподіл полягає у створенні і використанні централізованих фондів, яким є державний бюджет, місцеві бюджети, державні цільові фонди. Перерозподіл є завершальною стадією реалізації розподільної функції фінансів і передбачає використання централізованих фондів на розвиток виконання державою своїх функцій:

- управлінської (утримання Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, інших центральних органів виконавчої влади),
- оборонної (забезпечення обороноздатності та захисту державних кордонів),
- економічної (підтримка пріоритетних галузей економіки; утримання доріг загального призначення, державні інвестиційні проекти тощо),
- соціальної (освіта, наука, охорона здоров'я, соціальний захист, розвиток фізичної культури і спорту, соціально-культурні заходи тощо).

Кінцевим результатом перерозподільного циклу є те, що одна частина перерозподілених грошових ресурсів через механізм бюджетного фінансування знову переходить у сферу матеріального виробництва, щоб почати новий цикл первинного розподілу з подальшим перерозподілом, а інша частина — у сферу споживання (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, державне управління, оборона тощо).

Об'єктами розподілу є:

- валовий внутрішній продукт – вартість кінцевих продуктів (благ), вироблених суспільством за певний період часу (переважно рік). Валовий внутрішній продукт (ВВП) – макроекономічний показник, який відображає сумарну вартість товарів і послуг в цінах реалізації, виготовлених в країні протягом року;
- національне багатство – сукупність створених та нагромаджених благ, якими володіє суспільство, а також природні ресурси, залучені в економічний оборот. Національне багатство залучається у розподільні відносини лише у виняткових випадках (війни, катастрофи, стихійні лиха тощо).

Суб'єктами розподілу є держава, суб'єкти господарювання різних форм власності, фізичні особи. Суб'єкти розподілу є доволі численні, кожен суб'єкт прагне отримати від розподілу якомога більше вигід, проте зробити це можна лише за рахунок інших суб'єктів, які мають такі самі інтереси. Звідси випливає необхідність

збалансування інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин, якого можна досягти насамперед шляхом встановлення оптимальних пропорцій розподілу валового внутрішнього продукту..

На практиці немає науково встановлених показників оптимальних пропорцій розподілу валового внутрішнього продукту. Співвідношення обсягу бюджету і ВВП — важлива економічна проблема, зумовлена особливостями функціонування моделі економіки конкретної держави. Рівень соціальних видатків визначається фінансовою моделлю суспільства. За рівнем централізації ВВП у бюджеті та рівнем соціальних видатків розрізняють 3 основні моделі:

1) американська (25—30% централізації ВВП у бюджет);
2) західноєвропейська (30-40% централізації ВВП у бюджет);
3) скандинавська (50-60% централізації ВВП у бюджет).

Американська модель заснована на максимальному рівні самозабезпечення фізичних і самофінансування юридичних осіб, характеризується незначним рівнем бюджетної централізації. У соціальній сфері забезпечуються тільки ті верстви населення, які не в змозі обійтися без державної допомоги. Модель створює максимальну фінансову стимуляцію фізичних і юридичних осіб: з одного боку, вона дає можливість отримувати доходи, з іншого – вимагає цього.

Західноєвропейська модель характеризується поміркованим рівнем централізації ВВП у бюджеті. За рахунок вищого рівня централізації ВВП, більш розгалуженою є і державна соціальна сфера, насамперед у галузі освіти. Модель передбачає паралельне функціонування державних і комерційних установ у соціальній сфері.

Скандинавська модель характеризується розгалуженою державною соціальною сферою як у галузі освіти, так і охорони здоров'я. Вона створює клімат впевненості й соціальної врівноваженості. Однак така модель можлива тільки за умов: по-перше, високого рівня ВВП на душу населення, який забезпечує високий рівень і суспільного і індивідуального споживання, по-друге, високого рівня культури та свідомості народу, відповідного ставлення до праці й поваги до державного сектора.

Контрольна функція проявляється у контролі за розподілом валового внутрішнього продукту за відповідними фондами та використанням їх за цільовим призначенням. Контрольна функція фінансів зумовлюється об'єктивно притаманною їм здатністю кількісно відображати рух фінансових ресурсів і забезпечувати контроль за дотриманням пропорцій у розподілі валового внутрішнього продукту. Контрольна функція фінансів на практиці реалізується в діяльності осіб, які проводять фінансовий контроль. У кожній країні функціонує ціла система органів, які здійснюють фінансовий контроль. В Україні до органів, що здійснюють фінансовий контроль, належать: Міністерство фінансів, Державна фіскальна служба, Державна аудиторська служба, Державна казначейська служба, Пенсійний фонд, Фонди загальнодержавного обов'язкового соціального страхування, Рахункова палата Верховної Ради України та ін.

1.3. Фінансові ресурси

Фінансові ресурси – сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання і населення. Вони характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку, формуються за рахунок різних видів грошових доходів, надходжень, відрахувань, а використовуються на розширене

відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства

Фінансові ресурси накопичуються на трьох рівнях економічної системи:

- на мікрорівні – у межах домашніх господарств у вигляді доходів фізичних осіб (заробітної плати, інших виплат і винагород, пенсій, стипендій, доходів від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, від надання майна в лізинг, оренду, суборенду, пасивних доходів (% на депозит, дивіденди), доходів у вигляді державної та соціальної матеріальної допомоги (державної допомоги у вигляді адресних виплат та надання соціальних і реабілітаційних послуг, житлових та інших субсидій допомоги по вагітності та пологах тощо), цільової або нецільової благодійної допомоги, доходів у вигляді виграшів, призів).
- на мезорівні – у суб'єктів підприємницької діяльності у вигляді капіталу та грошових фондів (амортизаційний фонд, фонд оплати праці тощо)
- на макрорівні – у державних бюджетних та позабюджетних фондах, у вигляді податкових надходжень (загальнодержавних та місцевих податків і зборів), неподаткових надходжень (плата за дозволи, ліцензії, сертифікати, адміністративні послуги органів державної влади та ін.), доходів від операцій з капіталу (приватизація державного майна, продаж землі тощо).

Фінансові ресурси перебувають у двох формах:

- централізованій (фінансові ресурси держави)
- децентралізованій (фінансові ресурси населення і суб'єктів господарювання, тобто фінанси фізичних і юридичних осіб)

Методи формування фінансових ресурсів поділяють на:

2) обов'язкові (примусове і безвідплатне вилучення частини грошових коштів у їх власників на користь держави, що передбачає безумовні імперативні обов'язки щодо виконання, а також гарантії цього виконання)

- податки
- збори
- обов'язкові платежі

2) добровільні

- випуск державою облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП)
- випуск державою інших цінних паперів
- проведення державних лотерей
- добровільні пожертвування фізичних та юридичних осіб тощо.

Є такі методи розподілу грошових ресурсів держави:

- бюджетне фінансування – утримання бюджетних установ (безповоротний, безоплатний, цільовий, плановий відпуск грошових коштів із бюджету, що здійснюється на підставі затверджених фінансових планів бюджетної установи);
- дотації
  - **Бюджетна дотація** – безоплатна, безповоротна допомога з одного бюджету іншому бюджету, яка не має цільового характеру і надається у разі перевищення видатків над доходами;
  - **Дотація підприємству** – допомога, що надається підприємствам на покриття збитків, зумовлених незалежними від них причинами.
- субвенції (трансферт з бюджету вищого рівня бюджету нижчого для застосування з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції)

- субсидії (цільова грошова допомога юридичним та фізичним особам, яка надається державою за рахунок коштів бюджету)
- державний кредит (виділення коштів на засадах цільового призначення, платності, строковості та повороткості).

1.4. Фінансова система та її складові

Фінансова система охоплює грошові відносини між державою і підприємствами та організаціями, державою і населенням, між підприємствами і всередині них.

Фінансову систему слід розглядати за внутрішньою структурою та за організаційною будовою.

Фінансова система (за внутрішньою структурою) — це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, відповідну систему фінансових органів та інститутів.

Фінансова система (за організаційною будовою) — це сукупність фінансових органів та інституцій, які здійснюють управління грошовими потоками в економіці.

Фінансові системи держав можуть відрізнятися за своєю структурою, оскільки вони є відображенням існуючої моделі економіки.

Основні елементи/ланки фінансової системи розподілені за такими сферами фінансової системи:

- централізовані фінанси
  - публічні фінанси /державні фінанси (державний бюджет, державний кредит, фінанси державних цільових фондів)
  - місцеві фінанси (місцеві бюджети)
- децентралізовані фінанси
  - фінанси підприємств
  - фінанси домогосподарств (населення)
  - фінансова інфраструктура
  - фінансовий ринок
  - система органів управління фінансами

1.5. Сутність фінансового механізму

Елементи фінансової системи проводять фінансові операції з використанням певного фінансово-кредитного механізму.

Термін «механізм» означає сукупність складових (деталей) цілого (системи), які, взаємодіючи, служать для передачі і перетворення руху на кожному етапі і забезпечують рух системи у визначеному напрямку

Фінансово-кредитний механізм – це сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин та інструментів, які використовуються в процесі проведення фінансових операцій. Інструментами взаємодії між елементами фінансової системи є податки, збори, відрахування, інвестиції, кредити, дотації, субвенції, ціни і тарифи, квоти, ліцензії, емісія грошових коштів, цінних паперів, продаж активів, формування і використання страхових фондів та ін.

Фінансова інфраструктура – це сукупність інститутів (підприємств, установ, служб), які надають фінансові послуги юридичним та фізичним особам та забезпечують організацію проведення фінансової діяльності.

До фінансової інфраструктури належать:

- комерційні банки,
- фондові, валютні і товарні біржі,
- інвестиційні фонди та інвестиційні компанії,
- страхові фірми,
- торговці цінними паперами,
- реєстратори, зберігачі, депозитарії та ін.
- аудиторські і консультативні фірми,

Фінансові послуги – операції з фінансовими активами, які здійснюються в інтересах третіх осіб (за власний рахунок або з використанням залучених коштів) з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів. Фінансові послуги надаються фінансовими посередниками, що входять до складу фінансової інфраструктури, як за рахунок власних ресурсів, так і за кошти клієнтів. Такі операції суб'єкти фінансової інфраструктури проводять на основі одержаних ліцензій.

Учасники фінансових послуг діють на певних ринках:

- банківських послуг,
- страхових послуг,
- цінних паперів та ін.

Фінансовими послугами є:

- надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;
- переказ грошей;
- випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та їх обслуговування;
- діяльність з обміну валют;
- послуги у сфері страхування та пенсійного забезпечення;
- довірче управління фінансовими активами;
- надання гарантій та поручительств
- залучення фінансових активів із зобов'язаннями щодо подальшого їх повернення;
- фінансовий лізинг;
- факторинг;
- торгівля цінними паперами;
- інші операції.

Фінансовий ринок — це підсистема фінансової інфраструктури, специфічна сфера економічних відносин, де формуються і здійснюються відносини між учасниками фінансового ринку з приводу купівлі-продажу фінансових активів. Фінансовий ринок опосередковує рух фінансових ресурсів між підприємствами, галузями, сферами економіки, населенням, державою. Основна функція фінансового ринку — перетворення тимчасово вільних грошових коштів (нагромаджень, заощаджень) на позичковий капітал для інвестицій в економіку.

Рекомендована основна література: [157, 158]

Рекомендована додаткова література: [1, 52, 156, 163, 165]

ТЕМА 2. ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

ПЛАН

2.1. Сутність фінансів населення. Доходи населення та їх оподаткування.
- 2.1.1. Доходи від трудової діяльності
- 2.1.2. Доходи від рухомого і нерухомого майна, немайнових прав
- 2.1.3. Пасивні доходи (доходи від капіталу)
- 2.1.4. Доходи, отримані у вигляді спадщини
- 2.1.5. Доходи з інших джерел

2.2. Мотиви утворення і форми зберігання заощаджень населення України

2.3. Ретроспектива та тенденції формування заощаджень населення України

2.1. Сутність фінансів домогосподарств. Доходи населения та їх оподаткування

Фінанси домогосподарств (фінанси населення) – соціально-економічні грошові відносини щодо формування та використання фондів фінансових ресурсів з метою задоволення особистих потреб громадян (населення).

Грошові доходи домогосподарств складаються із сум надходжень, одержаних членами домогосподарств і акумулюються в населення з таких джерел:

- доходи від трудової діяльності;
- доходи від майна (рухомого і нерухомого) та немайнових прав;
- доходи від вкладення капіталу;
- доходи, отримані у вигляді спадщини;
- доходи з інших джерел.

Видатків домогосподарств складаються з витрат на придбання споживчих товарів, оплату отриманих послуг, сплату податків, тощо.

2.1.1. Доходи від трудової діяльності.

Основним доходом від трудової діяльності є заробітна плата.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [29, ст.1]

Розмір заробітної плати працівника залежить від багатьох факторів: виду виконуваної роботи, складності виконуваної роботи, умов виконуваної роботи; умов цивільно-правового договору між працівником і роботодавцем; результатів господарської діяльності підприємства тощо.

Місячна заробітна плата працівника, який повністю відпрацював визначену на цей період норму робочого часу та виконав свої трудові обов'язки (норми праці) не може бути нижчою встановленого мінімального розміру заробітної плати. Мінімальна

заробітна плата встановлюється щорічно встановлюється Законом України „Про Державний бюджет України".

Максимальний розмір заробітної плати не обмежується законодавством.

Заробітна плата працівника складається з:

основної заробітної плати – винагороди за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Основна зарплата встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців;

додаткової заробітної плати – винагороди за працю понад встановлені норми та за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій, премії до ювілейних дат, за винаходи і раціоналізаторські пропозиції тощо.

Інших заохочувальних і компенсаційних виплат – винагороди за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові й матеріальні виплати, що не передбачені актами чинного законодавства або здійснюються понад встановлені зазначеними актами норми.

Премії є ефективним стимулом трудового внеску в досягнення кінцевих результатів, підставами для преміювання можуть бути виконання і перевиконання планових показників, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції тощо. Традиційно використовують поточне преміювання всіх працівників (за підсумками місяця, кварталу) та разове преміювання обмеженої кількості працівників за особливий внесок у досягнення кінцевих результатів

Надбавки є додатковими виплатами працівникам за високу професійну майстерність (робітникам), високі досягнення в праці (службовцям), вислугу років (військовослужбовцям і працівникам правоохоронних органів), виконання особливо важливої чи особливо термінової роботи, знання і використання в роботі іноземних мов, класність (водіям легкових і вантажних автомобілів, автобусів), роботу в умовах режимних обмежень тощо

Доплати – кошти, що виплачуються понад встановлені тарифні ставки, нормативи, ліміти у зв'язку з виникненням особливих умов чи обставин. Їх установлюють за роботу в понаднормовий час; за поєднання професій (посад); розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт; виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника; роботу у важких та шкідливих умовах; роботу в нічний час; за перевезення небезпечних вантажів; роботу у вихідні і святкові дні; за багатозмінний режим роботи; роз'їзний характер праці тощо.

Відносини між роботодавцем і найманим працівником щодо питань нормування і оплати праці, встановлення форм, систем і розмірів заробітної плати регламентується документом, який називається **Колективний договір.** Наявність колективного договору є обов'язковою на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та господарювання, які використовують найману працю та мають права юридичної особи.

Оплата праці окремого працівника може визначатися конкретною трудовою угодою чи контрактом укладеним з ним, Положенням про оплату праці підприємства (якщо таке є), Положенням про преміювання підприємства (якщо таке є) та Колективним договором (в якому, як правило, встановлюють загальні положення оплати праці працівників).

Колективний договір може передбачати інші (менші) терміни виплати заробітної плати працівникам, ніж передбачено законодавством (згідно Закону України „Про оплату праці" [29], заробітна плата виплачується працівникам регулярно, не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує 16 календарних днів); меншу норму тривалості робочого часу, ніж передбачено законодавством (нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень), часткову виплату заробітної плати натуральною продукцією, за цінами не нижчими від собівартості; різноманітний спектр соціальних виплат працівникам (надання матеріальної допомоги на вирішення соціально-побутових проблем; на поховання, у зв'язку зі смертю родичів; при народженні дитини та ін.) тощо.

Нарахована роботодавцем заробітна плата працівнику підлягає оподаткуванню

1) податком з доходів фізичних осіб (ПДФО)
2) військовим збором (ВЗ).

Роботодавець в цьому випадку виступає податковим агентом. Обов'язок нараховувати, утримувати і сплачувати податок з доходів фізичних осіб покладено на підприємства, установи, організації, а також приватних підприємців, які виплачують заробітну плату своїм найманим працівникам, виступаючи при цьому податковими агентами. Податковий агент, який нараховує (виплачує, надає) оподатковуваний дохід на користь платника податку, зобов'язаний утримувати податок із суми такого доходу за його рахунок.

Податковий агент – особа, на яку покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) працівнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів працівника – платника податків [110] .

Об'єктом оподаткування у громадян України виступає загальний місячний (річний) дохід одержаний з різних джерел на території України і за її межами; у осіб, що не є громадянами України – дохід, одержаний з джерел в Україні.

До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються: суми основної, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат згідно до умов трудового договору (контракту). Базова ставка оподаткування податком з доходів фізичних осіб є **18 %** бази оподаткування.

Під час нарахування доходів у формі заробітної плати база оподаткування визначається = Нарахована заробітна плата – сума податкової соціальної пільги (за її наявності)

Податкова соціальна пільга – розмір доходу фізичної особи, який не підлягає оподаткуванню.

Працівник має право на зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги, якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює

розміру місячного прожиткового мінімуму, помноженого на **1,4** та округленого до найближчих 10 гривень.

Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум є державним соціальним стандартом, що визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу та затверджується Законом України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.

Податкова соціальна пільга не застосовується до зарплати, якщо особа також отримує доходи від заняття підприємницькою діяльністю або доходи, виплачувані з бюджету.

🗝 *Приклад:*

До суми заробітної плати працюючого студента, який одержує стипендію з бюджету, податкова соціальна пільга не застосовується

Податкова соціальна пільга на дітей застосовується в розмірі кратному кількості дітей, і визначається як добуток прожиткового мінімуму для працездатних осіб та відповідної кількості дітей.

Таблиця 2.1.

Розмір податкової соціальної пільги та категорії платників, що мають право на соціальну податкову пільгу

Розмір податкової соціальної пільги у розрахунку на місяць	**Категорії платників, що мають право на соціальну податкову пільгу**
1	**2**
у розмірі **50 %** розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи	для будь-якого платника податку
у розмірі **100%** відсоткам суми пільги (50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи)	для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років у розрахунку на кожну таку дитину
у розмірі **150 %** суми пільги (50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи)	для платника податку, який є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником - у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років; утримує дитину-інваліда - у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років; є особою, віднесеною законом до першої або другої категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом; є інвалідом I або II групи; є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів; є учасником бойових дій на території інших країн у період

Продовження таблиці 2.1.

1	2
	після Другої світової війни
у розмірі, що дорівнює **200 %** суми пільги (50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи)	для платника податку, який є Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма і більше медалями "За відвагу"; учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни; колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою; особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками; особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року.

Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованого платнику податку місячного доходу у вигляді заробітної плати тільки за одним місцем його нарахування (виплати) і починає застосовуватися з дня отримання роботодавцем заяви платника податку про застосування пільги та документів, що підтверджують таке право.

Роботодавець відображає у податковій звітності всі випадки застосування або незастосування податкової соціальної пільги згідно з отриманими від платників податку заявами про застосування пільги, а також заявами про відмову від такої пільги

Податок сплачується (перераховується) до бюджету під час виплати оподатковуваного доходу єдиним платіжним документом. Банки не мають права приймати платіжні документи на виплату доходу, що не передбачає сплату (перерахування) цього податку до бюджету.

Якщо платник податку, що отримує доходи від особи, яка не є податковим агентом, та іноземні доходи, то він зобов'язаний самостійно подати річну податкову декларацію, в яку включити суму таких доходів та сплатити податок з таких доходів.

Тимчасово, до набрання чинності рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України, згідно з прикінцевими та перехідними положеннями Податкового кодексу [110] встановлюється військовий збір.

Об’єктом оподаткування військовим збором є загальний місячний (річний) дохід одержаний з різних джерел на території України і за її межами; у осіб, що не є громадянами України – дохід, одержаний з джерел в Україні. До складу загального місячного оподатковуваного доходу включаються доходи у вигляді заробітної плати, інші виплати і винагороди, нараховані (виплачені) платнику податку відповідно до

умов трудового чи цивільно-правового договору. Ставка військового збору становить **1,5 %** від об'єкта оподаткування

Тимчасово, на період проведення антитерористичної операції, не підлягають оподаткуванню військовим збором доходи у вигляді грошового забезпечення

1) працівників правоохоронних органів,

2) військовослужбовців та працівників Збройних Сил України,

Національної гвардії України,

Служби безпеки України,

Служби зовнішньої розвідки України,

Державної прикордонної служби України,

3) осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань

4) інших осіб на період їх безпосередньої участі в антитерористичній операції.

🗝 *Приклад 2.1.*

На підприємстві працівнику встановлено посадовий оклад з 01.01.2018 р. - 2400 грн. Жодних інших виплат не передбачено. Відпрацьовано всі робочі дні січня. Від працівника отримана заява на застосування податкової соціальної пільги.

Яку суму підприємство виплатить працівнику і яку суму підприємство сплатить до бюджету як податковий агент?

Розв'язок:

*Гранична сума для застосування податкової соціальної пільги = прожитковий мінімум для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року * 1,4 (та округлений до найближчих 10 гривень)*

Прожитковий мінімум для працездатних осіб у 2018 році складає 1700 грн

*Гранична сума доходу для застосування податкової соціальної пільги у 2018 році = 1700 грн * 1,4 = 2380 грн*

Звичайна соціальна пільга (100%) – 850 грн,

Підвищена соціальна пільга (150%) – 1275 грн,

Підвищена соціальна пільга (200%) – 1700 грн.

Мінімальна заробітна плата у 2017 році складає 3723 грн на місяць.

За січень 2018 р. підприємство має нарахувати зарплату на рівні 3723 грн (на підставі окладу у розмірі 2300 грн та доплати у вигляді різниці між сумою мінімальної зарплати та встановленого окладу 1323 грн (3723 грн – 2400грн).

*Утримання ПДФО (18%) за січень 2018 року становить 670,14 грн (3723 грн *0,18). Податкова соціальна пільга не застосовується, так як дохід більше граничної суми в 2380 грн.*

*Утримання ВЗ (1,5%) за січень 2018 року становить 55,85 грн (3723грн *0,015)*

Підприємство виплатить працівнику 3723 грн – 670,14 грн – 55,85 грн = 2997 грн

Підприємство сплатить до бюджету = 670,14 грн. + 55,85 грн = 726 грн.

🗝Приклад 2.2.

На підприємстві працівнику встановлено посадовий оклад з 01.01.2018 року - 4800 грн, жодних інших виплат не встановлено. Від працівника отримана заява на застосування податкової соціальної пільги. Відпрацьовано тільки 5 робочих днів січня, оскільки в січні працівник перебував у відпустці. Розмір відпускних за час відпустки 1000 грн. Зарплату за відпрацьований час січня нараховано у розмірі 1200 грн.

Яку суму підприємство виплатить працівнику і яку суму підприємство сплатить до бюджету як податковий агент?

Розв'язок:

За січень підприємство має нарахувати зарплату у сумі 2200 грн (1000 грн + 1200 грн). Доплачувати до мінімального розміру зарплати не потрібно, так як не виконано місячну норму праці.

Працівник має право на податкову соціальну пільгу, оскільки його доходи у січні є меншими граничної суми в 2380 грн (див.приклад 2.1.)

Звичайна соціальна пільга (100%) – 850 грн.

*Утримання ПДФО(18%) за січень 2018 року становить ((2200 грн- 850 грн (податкова соціальна пільга) *0,18) = 243 грн*

*Утримання ВЗ (1,5%) за січень 2018 року становить 33 грн (2200 грн *0,015)*

Підприємство виплатить працівнику 2200 грн – 243 грн – 33 грн = 1924 грн

Підприємство сплатить до бюджету як податковий агент= 243 грн. + 33 грн = 276 грн.

🗝Приклад 2.3.

На підприємстві працівнику встановлено посадовий оклад з 01.01.2018 року - 4700 грн, жодних інших виплат не встановлено. Від працівника отримана заява на застосування податкової соціальної пільги на 2-х неповнолітніх дітей. Відпрацьовано всі робочі дні січня.

Яку суму підприємство виплатить працівнику і яку суму підприємство сплатить до бюджету як податковий агент?

Розв'язок:

*Податкова соціальна пільга застосовна, так як дохід менше граничної суми в 4760 грн. (2380 грн *2 дітей) (див.приклад 2.1.)*

*Утримання ПДФО(18%) за січень 2018 року становить 540 грн = (4700 грн- 850 гр*2 (податкова соціальна пільга на кожну дитину) *0,18).*

*Утримання ВЗ(1,5%) за січень 2018 року становить 70,5 грн (4700 грн *1,5%).*

Підприємство виплатить працівнику 4700 грн – 540 грн – 70,5 грн = 4089,5 грн

Підприємство сплатить до бюджету = 540 грн. + 70,5 грн = 610,5 грн.

2.1.2. Доходи від рухомого і нерухомого майна, немайнових прав

Рухоме та нерухоме майно, немайнові права у власності фізичної особи також може приносити їй дохід. Фізична особа може отримувати доходи від продажу:

- об'єктів нерухомого майна, що перебуває у власності цієї особи (житлової чи нежитлової нерухомості, земельних ділянок);
- об'єктів рухомого майна (транспортні засоби), що перебуває у власності цієї особи
- об'єктів майнових і немайнових прав (права інтелектуальної (промислової) власності та прирівняні до них права).

Також фізична особа може отримувати доходи від дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду.

Отримання доходів від продажу майна підлягає оподаткуванню ПДФО за ставкою **5%** та військовим збором у розмірі **1,5%**, але якщо продаж житлового будинку, квартири або їх частин, кімнати, садового (дачного) будинку, земельної ділянки, здійснюється фізичною особою не частіше одного разу протягом податкового року та за умови перебування такого майна у власності цієї особи податку понад три роки, такі доходи не оподатковується (оподатковуються за ставкою **0%**)

Також не підлягає оподаткуванню дохід, отриманий фізичною особою від продажу вперше протягом звітного (податкового) року легкового автомобіля (згідно п. 173.2 ПКУ). Оподаткуванню підлягає тільки дохід, отриманий фізичною особою від продажу протягом звітного (податкового) року двох або більше об'єктів рухомого майна, ставка ПДФО при цьому становить **5 %** бази оподаткування, і ставка ВЗ – **1,5%** від бази оподаткування.

Нерухоме майно фізичної особи (земельні ділянки, житлова та нежитлова нерухомість) та рухоме майно (транспортні засоби) підлягають також оподаткування податком на майно.

2.1.3. Пасивні доходи (доходи від капіталу)

Пасивний дохід – це дохід, у вигляді отриманих:

1) процентів,
2) дивідендів,
3) страхових виплат і відшкодувань,
4) роялті.

Ро́ялті (англ. royalties) — а́вторське — платежі за користування, котрі «ліцензіат» (отримувач ліцензії, патенту, англ. licensee) сплачує «ліцензіару» (продавцю ліцензії, патенту, англ. licensor) за поточне користування активами, найчастіше правами інтелектуальної власності.

Згідно з Податковим кодексом України [110], **роялті** – це будь-який платіж, отриманий як винагорода за використання або за надання права на використання об'єкта права інтелектуальної власності (нематеріального активу) особою, яка має виключне право дозволяти використання такого об'єкту.

Об'єктами права інтелектуальної власності є:

- літературні твори,
- твори мистецтва або науки,
- комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації,
- відео- або аудіокасети,
- кінематографічні фільми
- плівки для радіо- чи телевізійного мовлення,
- передачі (програми) організацій мовлення,
- інші аудіовізуальні твори,

- будь-які права, які охороняються патентом,
- будь-які зареєстровані торговельні марки (знаки на товари і послуги),
- права інтелектуальної власності на дизайн,
- секретне креслення, модель, формула, процес,
- права інтелектуальної власності на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау).

До пасивних доходів відносяться:

1. проценти на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок,
2. проценти на вклад (депозит) у кредитних спілках;
3. інші проценти (у тому числі дисконтні доходи) за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом;
4. дивіденди по акціях та корпоративних правах,
5. роялті
6. страхові виплати і відшкодування
7. відсотки (дисконт), отриманий власником облігації від їх емітента;
8. інвестиційний прибуток, включаючи прибуток від операцій з облігаціями внутрішніх державних позик, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти;
9. дохід (дивіденди по акціях, інвестиційних сертифікатах), які виплачують інститути спільного інвестування (ICI)
10. дохід за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю та дохід, отриманий в результаті викупу (погашення) управителем сертифікатів фонду операцій з нерухомістю в порядку, визначеному проспектом емісії сертифікатів.

Пасивні доходи оподатковуються за ставкою **18%**, з такими винятками:

- дивіденди по акціях та корпоративних правах, нараховані резидентами-платниками податку на прибуток оподатковуються за ставкою **5%**
- дивіденди по акціях та корпоративних правах, нараховані нерезидентами та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток оподатковуються за ставкою **9%**

З пасивних доходів фізичних осіб також утримується військовий збір у розмірі **1,5%** від суми нарахованих доходів.

🗝*Приклад 2.4.*

Сума депозиту, грн	*Строк, днів*	*Ставка, % річних*	*Сума нарахованих процентів за весь строк, грн.*	*Податок (ставка 18%), грн*	*Військовий збір (ставка 1,5%), грн.*	*Дохід за весь строк після оподаткування, грн.*
5 000	*90*	*21%*	*258,9*	*46,6*	*3,88*	*208,42*

*5000 *(90/365) *(21/100) = 258,9 – нарахований дохід по депозиту*
*258,9 * (18 /100) = 46,6 – сума ПДФО, належна до сплати у бюджет*
*258,9 * (1,5 / 100) = 3,88 – сума військового збору, належна до сплати у бюджету*

Банк виступає податковим агентом і утримує ПДФО та військовий збір та збір у момент нарахування доходу у вигляді процентів на залишок коштів по депозитним та поточним рахункам, та сплачує до бюджету

258,9 – 46,6 – 3,88 = 208,42 – дохід, що виплатить банк власнику депозиту

46,6 + 3,88 = 50,48 грн – сплатить банк до бюджету, як податковий агент

Інвестиційний прибуток це дохід громадянина від проведення операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами.

Інвестиційний прибуток розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим особою від продажу інвестиційного активу з урахуванням курсової різниці (за наявності), та вартістю цього активу (сума документально підтверджених витрат на придбання цього активу). Для цілей оподаткування інвестиційного прибутку звітним періодом вважається календарний рік, за результатами якого платник податку зобов'язаний подати річну податкову декларацію, в якій має відобразити загальний фінансовий результат (інвестиційний прибуток або інвестиційний збиток), отриманий протягом такого звітного року. В цьому випадку податковим агентом виступає професійний торговець цінними паперами, який зобов'язаний сплати ПДФО та ВЗ під час виплати фізичній особі доходу за придбані у неї інвестиційні активи. Інвестиційний актив, подарований платнику податку чи успадкований платником податку, вважається придбаним за вартістю, що дорівнює сумі державного мита та податку з доходів фізичних осіб, сплачених у зв'язку з таким даруванням чи успадкуванням.

2.1.4. Доходи, отримані у вигляді спадщини

Дохід фізичної особи у вигляді вартості успадкованого чи отриманого в дарунок майна (кошти, майно, майнові чи немайнові права) підлягає оподаткуванню:

- за ставкою **0%** – у разі отримання будь-якого об'єкта спадщини членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення;
- за ставкою **5%** – у разі отримання будь-якого об'єкта спадщини спадкоємцями, що не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення;
- за ставкою **0%** – у разі отримання спадщини особою, яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування.

Фізичні особи, які отримали доходи від успадкування чи отримання в дарунок кошти та майно, що підлягає оподаткуванню за ставкою **5%**, зобов'язані подати до органів Державної фіскальної служби України річну декларацію про майновий стан і доходи [82]. Фізичні особи, що одержали дохід у вигляді спадщини (подарунку), який оподатковується за ставкою **0%** не подають річну таку декларацію.

2.1.5. Доходи з інших джерел.

До доходів громадян з інших джерел відносяться:

1. сума сплачених роботодавцем за його рахунок на користь фізичної особи за договорами недержавного пенсійного страхування, внесків на додаткову пенсію, страхових платежів за договорами добровільного медичного страхування,

страхових платежів за договорами страхування додаткової пенсії. Такий дохід не оподатковується ПДФО, якщо пенсійний внесок / страховий платіж не перевищує **15%** нарахованої роботодавцем суми заробітної плати працівнику протягом кожного місяця, але не більш як **2,5** розмірів мінімальної заробітної плати *(у 2018 році, наприклад, 9307,5 грн (3723грнх 2,5)),* інакше оподатковується за ставкою **18%.**

2. додатковий дохід соціального характеру, який роботодавець виплачує працівникові. Такий дохід вважається додатковим благом і існує у вигляді:

а) вартості використання житла, інших об'єктів матеріального або нематеріального майна, що належать роботодавцю, наданих громадянину в безоплатне користування;

б) вартості харчування, безоплатно отриманого громадянином;

в) суми безповоротної фінансової допомоги наданої громадянину.

Суми доходу від отримання додаткового блага оподатковують ПДФО і військовим збором. Якщо додаткове благо надають працівникові у грошовій формі, ПДФО утримують із суми такого блага за ставкою 18%. Коли ж додаткове благо працівникові надають у негрошовій формі, базу оподаткування ПДФО суму нарахованого доходу коригують на так званий «натуральний» коефіцієнт *(1,219512).*

🛏*Приклад 2.5.*

Працівник отримав додаткове благо у вигляді мобільного телефону вартістю 5000,00 грн.

ПДФО(18%) належне до сплати у бюджет: 5000,00 грн × 1,219512 × 0,18 = 1097,56 грн.

Сума ВЗ (1,5%) належна до сплати у бюджет: 5000,00 грн × 0,015 = 75,00 грн.

3. дохід, який фізична особа отримує з бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- ✓ пенсії;
- ✓ стипендії;
- ✓ суми державної та соціальної матеріальної допомоги,
- ✓ суми державної допомоги у вигляді адресних виплат та надання соціальних і реабілітаційних послуг, житлових та інших субсидій або дотацій,
- ✓ грошові компенсації інвалідам,
- ✓ грошові компенсації на дітей-інвалідів при реалізації індивідуальних програм реабілітації інвалідів,
- ✓ суми допомоги по вагітності та пологах

Дохід фізичної особи, отриманий з бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування не оподатковується, (*за винятком пенсійних виплат, які перевищують 10 тис. гривень і оподатковуються за ставкою **15%**).*

4. дохід у вигляді благодійної допомоги.

4.1. Благодійна допомога (надається особі, яка постраждала внаслідок екологічних, техногенних та інших катастроф у місцевостях, зонами надзвичайної екологічної ситуації; стихійного лиха, аварій, епідемій та епізоотій), що розподіляється через державний чи місцевий бюджет не оподатковується.

4.2. Благодійна допомога, що розподіляється через банківські рахунки благодійних організацій, благодійних фондів чи Товариства Червоного Хреста України (внесених до Реєстру неприбуткових організацій та установ) не оподатковується за наявності документів, що підтверджують цільовий характер надання грошових коштів (на оплату лікування або медичного обслуговування особи); інакше сума благодійної допомоги оподатковується ПДФО та військовим збором

Благодійна допомого цільового характеру – благодійна допомога у вигляді вартості інвалідних візків, запчастин до них, слухових апаратів, ліків та інших товарів медичного призначення.

4.3. Благодійна допомога від юридичних осіб та фізичних осіб нецільового **характеру не оподатковується лише якщо її сума не перевищує граничного розміру протягом податкового року**. Граничний розмір визначається як розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. *(У 2018 році – 2380 грн (1700 грн*1,4))*. У випадку перевищення сумою благодійної допомоги граничного розміру, сума перевищення оподатковується ПДФО та військовим збором.

4.4. Благодійна допомога від юридичних та фізичних осіб, які внесені до Реєстру волонтерів антитерористичної операції [24; 26] на відновлення втраченого майна фізичних осіб, які мешкають (мешкали) на території населених пунктів, де проводиться (проводилася) антитерористична операція, та/або вимушено покинули місце проживання у зв'язку з проведенням антитерористичної операції, фізичних осіб, які мешкали на території Автономної Республіки Крим та вимушено покинули місце проживання у зв'язку з тимчасовою окупацією території України та на інші потреби учасників бойових дій – військовослужбовців, працівників підприємств, установ, організацій, які залучаються та беруть безпосередню участь в антитерористичній операції, учасників масових акцій громадського протесту в Україні, які зазнали поранення, контузії чи іншого ушкодження здоров'я під час участі в цих акціях (у період з 21 листопада 2013 року по 28 лютого 2014 року) не оподатковується, якщо її сума не перевищує граничного розміру протягом звітного податкового року. Граничний розмір – 500 мінімальних заробітних плат (у 2018 році – 1861500 грн (500 х 3723)).

2.2. Мотиви утворення і форми зберігання заощаджень населення України

Заощадження — частина грошових доходів населення, яка не витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому.

Причини для заощаджень можуть бути найрізноманітнішим. Різні групи населення залежно від віку, місця проживання, матеріального становища, освітнього та культурного рівня тощо при ухваленні рішень щодо заощадження керуються різними

причинами і мотивами. Заощадження населення поділяють на мотивовані і немотивовані

Виділяють такі основні мотиви для здійснення заощаджень:

- трансакційний мотив – придбання дорогих товарів і послуг, оплата яких перевищує наявний у цей момент обсяг коштів (придбання нерухомості, автомобілів, туристичні подорожі).
- мотив завбачливості – непередбачувані витрати (витрати на лікування, на похорон, хвороби, нещасний випадок, втрата роботи), витрати майбутніх періодів (весілля, освіта, вихід на пенсію);
- мотив капіталізації доходів – заощадження з метою отримання прибутку (приклад: придбання цінних паперів, щоб у майбутньому отримати прибуток від підвищення їх номінальної вартості).
- звичка заощаджувати кошти (схильність до нагромадження як самоціль)

Інколи виникають ситуації, коли громадяни через певні, незалежні від них обставини, змушені відмовлятися рід звичних обсягів споживання і збільшувати свої заощадження. У таких випадках мають місце немотивовані (вимушені) заощадження:

- перевищення платоспроможності особи над рівнем її потреб;
- рівень пропозиції та якість пропонованих товарів або послуг не може задовольнити попит споживачів;
- у державі реалізується ефективна політика, спрямована на підвищення рівня заощаджень населення

Перед населенням постійно постає питання, в якому вигляді доцільніше зберігати кошти. За характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані та неорганізовані.

Організовані заощадження — заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи. Найпопулярнішою формою організованих заощаджень населення в Україні є банківські депозити.

Неорганізовані заощадження — заощадження, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах, у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів тривалого користування тощо.

В Україні масове зберігання населенням грошей у готівці значною мірою пояснюється недовірою до банківської системи, що виникло в результаті негативного досвіду минулих періодів набутого у часи гіперінфляції, сертифікаційної приватизації та «фінансових пірамід». Зберігання коштів у банківських установах завжди піддається депозитному ризику – можливість повного чи часткового неповернення вкладів або затримка їхнього повернення через імовірне банкрутство банку.

З метою раціоналізації форм збереження заощаджень населення і підтримки національної економіки держава прагне збільшити обсяг організованих заощаджень за рахунок неорганізованих заощаджень. Кошти накопичувальної системи вилучаються із споживання та спрямовуються в економіку, на створення ВВП та нових робочих місць. Таким чином зменшується інфляція, безробіття, збільшується виробництво та добробут. Це один з базових антикризових механізмів. Вважається, що розвиток

ефективної інфраструктури фінансових ринків та створення широкої мережі державної та комерційної систем інформаційно-консультативного обслуговування населення (консалтингових фірм), могло би слугувати додатковим стимулом до зростання обсягів організованих заощаджень населення.

Є такі основні форми заощаджень грошових коштів населення в Україні:

1) Готівка в національній валюті (Переваги: високий рівень ліквідності. Недолік: реальна вартість заощаджень національної валюти в готівковій формі має тенденцію до зниження під впливом інфляційного зростання цін в Україні)
2) Готівка в іноземній валюті (Переваги: високий рівень ліквідності. Недолік: іноземна валюта також є нестабільним фінансовим активом. Наприклад: курс євро істотно залежить від фінансових проблем окремих країн Євросоюзу; курс долара США залежить від політики США щодо доларової маси поза межами країни.)

США є найбільшою економікою у світі і долар – найбільш уживана поза межами власної країни валюта, на яку попит виявляють як уряди (резерви, зовнішні борги, одиниця виміру для платіжного балансу, тощо) так і фізичні особи. Власні потреби США в грошовій масі є істотно нижчими ніж обсяг готівкової маси доларів поза межами США: за експертними оцінками поза межами США в обігу знаходяться від 35% до 65% готівкових доларів, що у 2016 році складало від $500млрд до $940 млрд [135]

3) Депозити в національній валюті (Переваги: дохідність депозитів. Недоліки: нижча ліквідність; депозити також можуть принести збиток, оскільки результат залежить від динаміки інфляційного зростання цін в Україні)
4) Депозити в іноземній валюті (Переваги: дохідність депозитів. Недоліки: нижча ліквідність; депозити в іноземній валюті можуть принести збиток, оскільки результат залежить від динаміки валютного курсу гривні.)
5) Банківські метали (Переваги: дорогоцінні метали цінувались завжди, і сьогодні їх вартість продовжує зростати. Ця форма заощаджень вважається найбільш ефективною у довгостроковій перспективі Недоліки: низька ліквідність, банківські метали продаються тільки у формі злитків, які не кожен громадянин може дозволити собі придбати).
6) вкладення в нерухомість,в акції та боргові цінні папери

Основними чинниками, що впливають на ощадну активність населення є:

1. Очікування щодо динаміки цін і кількості товарів на ринку. Якщо очікується зростання цін на певні товари, або зменшення їх кількості на ринку, то таке очікування спричинить збільшення поточного споживання і, відповідно, зменшення заощаджень.
2. Очікування змін особистих доходів. Очікування зменшення свого поточного доходу і здатне зменшити обсяги споживання і збільшити таким чином обсяги особистих заощаджень.
3. Відсоткові ставки. Чим вищими є відсоткові ставки по депозитах, тим більшими мають бути обсяги коштів, що розміщуються населенням на депозитах.

На практиці, ряд економістів вважають, що величина процентної ставки не здійснює значного впливу на динаміку заощаджень.

4. Податкові ставки. Збільшення податкових ставок зменшує дохід і, як наслідок, скорочує як споживання так і заощадження.
5. Розвиток системи гарантування вкладів. Система державного гарантування вкладів, захищає населення від можливих втрат унаслідок змін у фінансовому макросередовищі та втрат ними своїх депозитів у разі ліквідації банків та збільшує привабливість організованих заощаджень. Можливість застрахувати депозит чи внески коштів в інші форми інвестування збільшує привабливість організованих заощаджень.
6. Розвиток системи державного соціального забезпечення. Високий рівень соціального забезпечення збільшує заощадження населення.
7. Розвиток ринків капіталу. Доступність споживчого кредитування зменшую потребу населення заощаджувати кошти з метою придбання в майбутньому дорогих товарів і послуг.
8. Демографічні чинники. На ощадну активність населення впливає вік, стать, соціальний стан, освіта, кількість дітей у сім'ї тощо.

В державах з розвиненою економікою особи/сім'ї у молодому віці беруть кредити, у середньому віці відпрацьовують отримані кредити і накопичують заощадження для забезпечення старості, а в літньому віці витрачають накопичені заощадження.

9. Рівень корупції в країні. Корупція знижує ощадну активність. У результаті перерозподілу доходів усередині суспільства на користь окремих осіб, які володіють корупційними ресурсами, зменшуються доходи населення загалом, що знижує ощадну активність. Особи, які одержали незаконні доходи спрямовують ці кошти на збільшення неорганізованих заощаджень (оскільки необхідно приховати незаконно отриманий дохід)
10. Макроекономічна стабільність. Будь-яка невизначеність майбутнього економічного розвитку збільшує частку доходу, який населення спрямовує на цілі заощадження у зв'язку з підвищенням необхідності страхування рівня свого споживчого стандарту.
11. Довіра до фінансових інститутів. Внаслідок недовіри до банківської системи організовані заощадження в економіці будуть нижчими потенційних. Для України є актуальною проблема обмеженого доступу до інформації про поточний фінансовий стан банків, яким населення довірили чи могли б довірити на зберігання свої заощадження
12. Наявність зручних інструментів інвестування. Відсутність ефективних інструментів інвестування переводить заощадження у неорганізовану форму.
13. Досвід ефективної ощадної й інвестиційної діяльності. За наявності такого досвіду обсяги заощаджень збільшуються. Не маючи позитивного досвіду заощаджень, у разі втрати заощаджень у минулому, населення буде схильним до неорганізованої форми заощаджень. Недовіра, незнання і незвичність нових реалій роботи фінансового ринку підсилюють відірваність широких верств населення від участі в ринку цінних паперів.

Недовіра населення до ринку цінних паперів ґрунтується на негативному досвіді знецінення приватизаційних сертифікатів, перших цінних паперів з якими зіштовхнулося населення. Втрата коштів і страх обману є основними причинами небажання населення інвестувати кошти в ринок цінних паперів. Більшість громадян

не виказує ніякої зацікавленості щодо цінних паперів (акцій, облігацій. інвестиційних сертифікатів) оскільки не користується ними.

2.3. Ретроспектива та тенденції формування заощаджень населення України

Головну роль у фінансуванні розвитку економіки держави мають відігравати внутрішні інвестиційні ресурси, серед яких і заощадження населення. Світовий досвід показує, що заощадження населення мають значний вплив на темпи економічного зростання в країні за умов досягнення ними частки не менше 12—14 % ВВП.

Рівень життя і доходів населення України не створює належної бази для формування заощаджень

Основним джерелом доходів населення кожної країни є заробітна плата. Заробітна плата в Україні є найнижчою в Європі. Низька заробітна плата в Україні знижує рівень споживання і заощадження населення.

Середня заробітна плата у Польщі становить 1,2 тис.дол.США в місяць, у Франції 5,5 тис.дол., у Латвії – 575 дол. в місяць. Середня заробітна плата в Україні в 2017 році 267 дол.США (середньомісячна заробітна плата у 2017 році 7105 грн) / 26,6 (курс долара всередньому за 2017 рік)[55: 63]

Низька заробітна плата не забезпечує нормального відтворення робочої сили, не виконує ролі стимулюючого чинника розвитку економіки, не забезпечує достатньої податкової бази для фінансування соціальної сфери.

За вимогами Європейської соціальної хартії, мінімальна заробітна плата повинна перевищувати розмір прожиткового мінімуму в 2,5 рази *(Для порівняння у 2018 році: 1700 грн *2,5 = 4250 грн. а не 3723 грн)*, а середня заробітна плата повинна втричі перевищувати мінімальну (У 2017 році: *3200 грн *3 = 9600 грн. а не 7105 грн).*

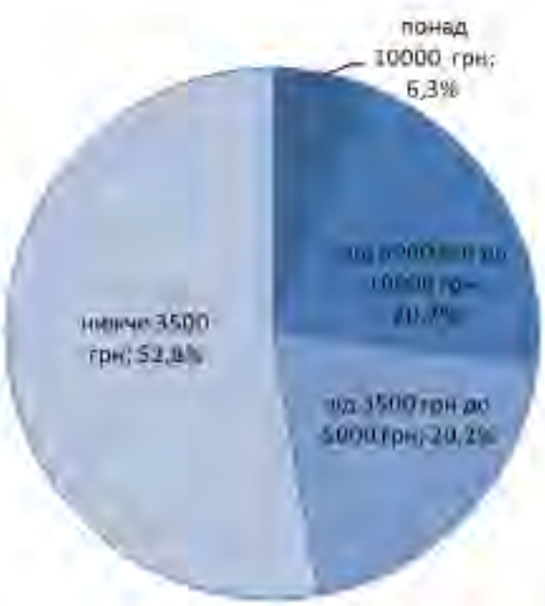

Рис.2.1. Розподіл кількості штатних працівників в Україні за розмірами нарахованої їм заробітної плати у 2016 році, % [50, с.9].

У структурі доходів населення України, частка заробітної плати є найбільшою (коливається на рівні 40% до 45%), проте коливання частки заробітної плати в доходах населення на дуже низькому рівні (40%) свідчить що заробітна плата в Україні не є основним джерелом забезпечення добробуту населення і не забезпечує реалізацію відтворюваної і стимулюючої функцій. Стимулююча функція полягає у формуванні та підтриманні прагнення працівника до продуктивної зайнятості та ефективної трудової діяльності

Для порівняння: в європейських країнах частка заробітної плати в доходах населення коливається на рівні 65% - 80%.

Натомість частка соціальних допомог і інших трансфертів в Україні є дуже великою і коливається на рівні 36% - 40%, що є дуже негативно для активізації заощаджень і розвитку економіки загалом. Тенденція зростання соціальних доходів свідчить про дуже низький рівень доходів населення від зайнятості.

Ступінь соціального розвитку економіки характеризує показник питомої ваги заробітної плати у ВВП. Питома вага зарплати у ВВП в Японії становить 76%, у США – 72,2%, в Євросоюзі – 88,3%, в Україні – 49%.

Питома вага населення, яке має доходи менше прожиткового мінімуму (так звана, абсолютна бідність), зросла до 80 % у 2016 році [21] (*Для порівняння: 21,8 % у 2010 році.*)

Розвинутим і стабільним уважається суспільство, у якому 5 % багатих, 10 % — заможних і 50—60 % — представників середнього класу. У більшості країн з розвинутою ринковою економікою середній клас становить понад 60 % населення

За підрахунками ООН, в Україні за межею бідності нині живуть кожні четверо з 5 українців, що є набагато вище, ніж в країнах Європейського Союзу; Україна посідає 83 місце в рейтингу розвитку суспільства ООН. Доходи від трудової діяльності в Україні нижчі за межу бідності в сусідніх європейських країнах.

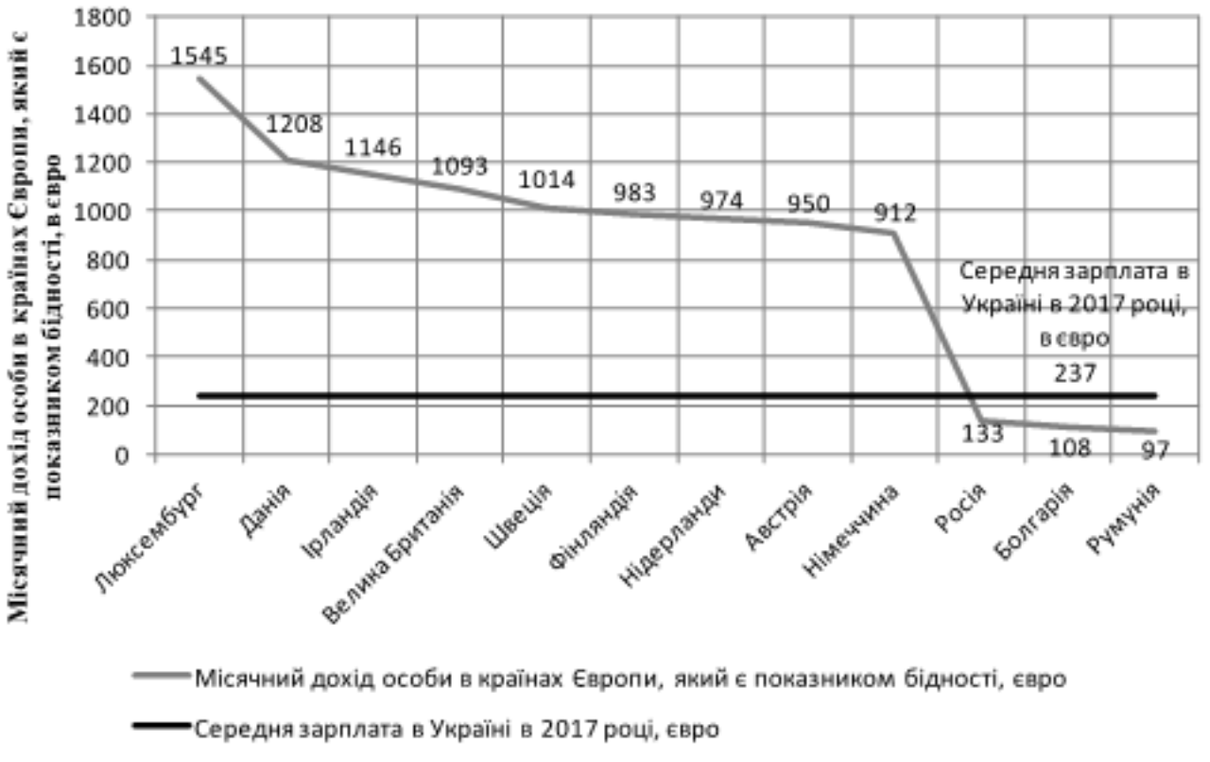

Рис. 2.2. Місячний дохід особи в країнах Європи, який є показником бідності [70].

Відповідно до законодавства встановлений прожитковий мінімум в Україні на сьогоднішній день становить 1,5 дол. на день або 50 дол. на місяць (ця сума включає витрати на харчування, на комунальні послуги, проїзд, одяг). У розвинутих країнах бідними вважаються громадяни, які витрачають менше 14 доларів на день.

Вартість споживчого кошика, запропонованого українською владою становить 1569 грн.≈ 196 дол.США, за розрахунками експертів ООН має становити 500 дол.США

Таблиця 2.2.

Етапи формування заощаджень населення в Україні

	Події
Перший етап 1992-1995 рр.	Глобальне знецінення заощаджень населення в зв'язку з гіперінфляційними процесами в Україні (інфляція понад 10 000% у 1993). Переважна частина (85-90%) заощаджень населення формувалась у готівкових коштах в національній і іноземній валюті.
Другий етап 1996-1999 рр.	Була проведена грошова реформа (перехід на гривну з купоно-карбованців), почалося зростання грошових заощаджень населення, в основному в іноземній валюті через фінансово-валютну кризу та недовіру до стабільності національної валюти. При цьому депозити в банках зросли в 2,5 рази.
Третій етап 2000-2008 рр.	Відбулося загальне економічне зростання на світовому ринку, збільшився загальний попит, що стимулювало збільшення попиту в Україні Почалося зростання ВВП в Україні, збільшився експорт промислової продукції (в основному на зростаючий ринок Росії), збільшилися грошові доходи населення і , відповідно, заощадження населення. Депозити зросли в 29 разів (в національній валюті в 33,5 рази, а в іноземній 24,8 рази).
Четвертий етап (кризовий) з жовтня 2008 до кінці 2009 року	Світова фінансова криза. В Україні відбувається падіння обсягів ВВП, різке коливання валютних курсів, девальвація національної валюти, зупинка ряду підприємств, падіння реальних доходів населення, вилучення населенням коштів з депозитних рахунків і переведення їх у готівкову форму та у іноземну валюту.
П'ятий етап 2010 -2013	Початок макроекономічної стабілізації, повернення заощаджень на депозити
Шостий етап з 2014 року	Падіння ВВП, девальвація гривні (інфляція є найбільшою за останні 20 років), глибоке економічне падіння (зниження рівня експорту, імпорту, доходів бюджету), падіння доходів населення, відтік грошових коштів з депозитів і переведення їх в іноземну валюту. За оцінками Нацбанку на руках у населення знаходиться від 60 до 90 млрд. дол. США [79]. Національний банк України ввів значні обмеження на торгівлю іноземною валютою, в результаті утворився неформальний («чорний») валютний ринок, пропозиція валюти на офіційному ринку перевищує попит, скільки валюти продає і купує населення визначити неможливо. У 2014-2015 роках, через значний ріст інфляції та ослаблення гривні, попит на валюту повинен був значно збільшитися, але згідно з офіційною статисткою населення стало купувати у 15-20 разів менше валюти. У 2016 році, наприклад, населення купило у банків валюти на 0,4 млрд дол, продало – 2,4 на млрд дол. Для порівняння, у 2013 році щомісяця купували в середньому 1,6 млрд дол, продавали – 1,4 млрд дол [135]

Відтак, маючи значну частку населення, яке опинилося за межею бідності, країна не може нормально розвиватись, адже бідне населення з низьким платоспроможним попитом, поведінка якого ґрунтується на стратегії виживання, не формує внутрішнього попиту на товари, послуги, технології та не має можливості накопичувати особисті заощадження й використовувати їх як інвестиції в економіку.

Рекомендована основна література: [52, 157, 158]
Рекомендована додаткова література: [11, 14, 16, 21, 51, 53, 55, 63, 67, 86, 103, 128]
Рекомендовані правові акти:[29, 82, 110, 113, 146]

ТЕМА 3. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

ПЛАН

3.1. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності в Україні
3.2. Сутність фінансів підприємств. Фінансові ресурси підприємств
3.3. Формування капіталу підприємства
  3.3.1. Власний капітал підприємства
  3.3.2. Позиковий капітал підприємства
3.4. Ресурси і активи підприємств
  3.4.1. Виробничі ресурси підприємства.
  3.4.2. Необоротні активи підприємства.
    3.4.2.1. Сутність і класифікація необоротних активів
    3.4.2.2. Основні засоби та їх амортизація.
    3.4.2.3. Нематеріальні активи та їх амортизація
  3.4.3. Оборотні активи підприємств
3.5. Витрати підприємства
3.6. Доходи підприємства. Формування ціни.
3.7. Визначення фінансових результатів діяльності підприємства
3.8.Бухгалтерський і податковий облік на підприємстві. Фінансові звіти підприємства

3.1. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності в Україні

Підприємництво – це безпосередня, самостійна, систематична на власний ризик діяльність із виробництва продукції виконання робіт надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку встановленому законодавством.

Метою підприємницької діяльності завжди є отримання прибутку.

Підприємницьку діяльність в Україні можна здійснювати або як фізична особа – приватний підприємець (ФОП), або як юридична особа.

Фізичною особою-підприємцем (ФОП) – визнається громадянин в разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи.

Юридичною особою визнається організація що має відокремлене майно може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки бути позивачем і відповідачем у суді.

Підприємство – самостійний господарюючий статутний об'єкт який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання прибутку.

Залежно від форм власності що діють в Україні розрізняють такі види підприємств [17]:

- **приватні** (діють на основі приватної власності громадян);
- **державні** (діють на основі державної власності).
- **комунальні** (діють на основі комунальної власності територіальної громади);
- **колективні** (діють на основі колективної власності)

  До підприємств колективної форми власності відносяться:

  1) господарські товариства:
     - акціонерні товариства (приватні акціонерні товариства (ПрАТ) і публічні акціонерні товариства (ПАТ)) ;
     - товариства з обмеженою відповідальністю (ТзОВ);
     - товариства з додатковою відповідальністю;
     - повні товариства;
     - командитні товариства

  2) виробничі кооперативи,

  3) підприємства споживчої кооперації;

  4) підприємства об'єднання громадян;

  5) підприємства релігійних організацій.
- **підприємства засновані на змішаній формі власності** (на базі об'єднання майна різних форм власності). До підприємств заснованих на змішаній формі власності відносяться: спільні підприємства
- **інші підприємства**

  1) дочірне підприємство,
  2) селянське (фермерське) господарство,
  3) орендне підприємство,
  4) підприємство з іноземними інвестиціями,
  5) іноземне підприємство

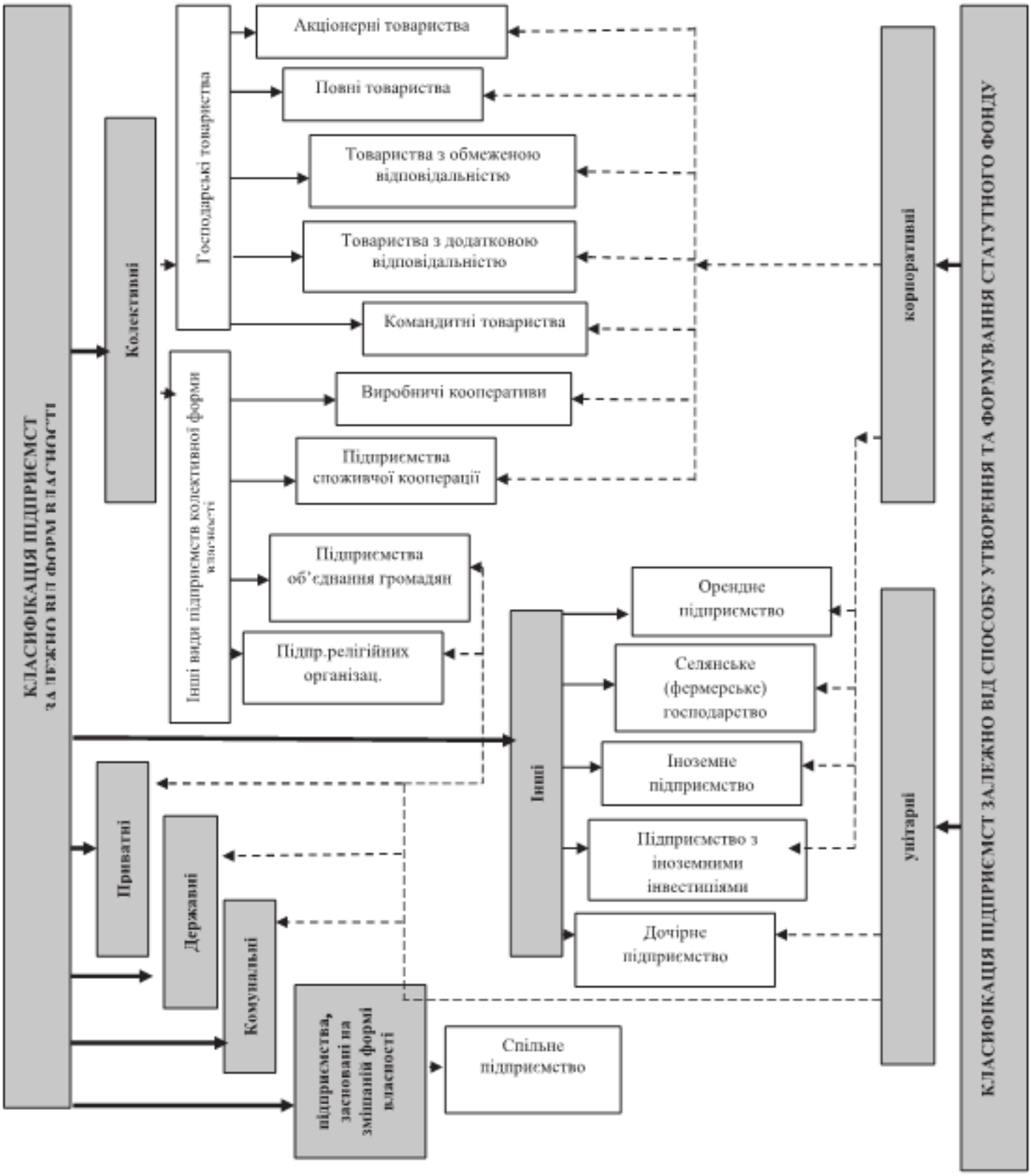

Рис.3.1.Класифікації підприємств за господарським кодексом України

Залежно від способу створення та формування статутного фонду підприємства поділяються на:

- **унітарні** – створені одним засновником, який виділяє для цього майно, формує статутний фонд не розділений на частки, затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо, або через призначеного ним керівника управляє підприємством та формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є державні, комунальні підприємства, а також підприємства засновані на власності громадян, релігійних організацій або приватній власності.
- **корпоративні** – створені, як правило, двома чи більше засновниками за їх загальним рішенням, які діють на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (часників) їх спільного управління справами, а також на основі корпоративних прав. Корпоративними є кооперативні підприємства, господарські товариства, а також інші підприємства, засновані на власності двох і більше осіб.

Для цілей оподаткування частка у статутному фонді є **корпоративними правами**, а підприємства, в яких статутний фонд поділено на частки відповідно відносяться до **корпоративних**.

Корпоративними правами є право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права управління, отримання відповідної частини прибутку такої юридичної особи, а також активів в разі її ліквідації. Корпоративні права є об'єктом права власності. У зв'язку з придбанням чи реалізацією корпоративних прав виникають доходи або витрати – база оподаткування.

Приватні підприємства – це організаційно-правова форма підприємства, що заснована на власності фізичної особи, тобто окремого громадянина, але має права юридичної особи. В цьому випадку власник підприємства одночасно є засновником підприємства та підприємцем. Приватне підприємство є статутним суб'єктом – діє на підставі статуту. Створивши таке підприємство, засновник здійснює господарську діяльність безпосередньо, але може також наймати працівників. Законодавство не визначає розміру мінімального статутного фонду приватного підприємства. Розмір статутного фонду приватного підприємства визначає його власник.

Створивши юридичну особу підприємець несе відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи лише у розмірі майна юридичної особи. Приватне підприємство має бути засноване лише однією фізичною особою, інакше воно буде вважатися господарським товариством.

Державні та комунальні підприємства – утворюється компетентними органами державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної/комунальної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління. Орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство, є представником власника (держави/територіальної громади). Майно державного/комунального підприємства перебуває у державній/комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на правах господарського відання. Органом управління державного/комунального підприємства є керівник підприємства, який призначається органом влади, до сфери управління якого входить підприємство. Державні підприємства діють на основі Положення.

Різновидом державних підприємств є **казенне підприємство**, яке створюється рішенням Кабінету Міністрів України у галузях, в яких основним (понад 50%) споживачем продукції є держава, переважаючим (понад 50%) є виробництво суспільно-необхідної продукції, яке не може бути рентабельним; і де за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція

Господарське товариство – це підприємство (організація) створене на засадах угоди між юридичними та/або фізичними особами, шляхом об'єднання їх майна та здійснення підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. Господарські товариства завжди є об'єднаннями кількох осіб та юридичними особами.

В Україні існують такі види господарських товариств (організаційно-правові форми підприємництва):

- акціонерні товариства;
- товариства з обмеженою відповідальністю (ТзОВ);
- товариства з додатковою відповідальністю (ТзДВ);
- повні товариства;
- командитні товариства.

Акціонерне товариство, товариство з обмеженою та товариство з додатковою відповідальністю створюються і діють на підставі статуту, повне і командитне товариство – на підставі установчого договору.

Акціонерне товариство – господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства. Акціонерні товариства є найбільш складною організаційно-правовою формою підприємництва.

Акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства (ПАТ) та приватні акціонерні товариства (ПрАТ). Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій

Акція – цінний папір без визначеного часу обігу, що засвідчує участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає власнику акції право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду та на участь у розподілі майна у випадку ліквідації товариства.

Виплата дивідендів здійснюється у розмірі, зазначеному в акції незалежно від величин отриманого товариством прибутку. Якщо прибуток відповідного року є недостатнім, виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з резервного фонду.

Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій. Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний фонд товариства; статутний фонд акціонерного товариства не може бути меншим суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства.

При заснуванні акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед його засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій товариства може здійснюватися після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Створення акціонерного товариства здійснюється за такими етапами:

1) прийняття зборами засновників рішення про створення акціонерного товариства та про закрите (приватне) розміщення акцій;

2) подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
3) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;
4) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;
5) укладення з депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів;
6) закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства;
7) оплата засновниками повної номінальної вартості акцій;
8) затвердження установчими зборами товариства результатів закритого (приватного) розміщення акцій серед засновників товариства, затвердження статуту товариства, а також прийняття інших рішень, передбачених законом (установчі збори акціонерного товариства мають бути проведені протягом 3 місяців з дати повної оплати акцій засновниками);
9) реєстрація товариства та його статуту в органах державної реєстрації;
10) подання Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;
11) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;
12) отримання свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій;
13) видача засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції.

Депозитарій – установа-учасник фондового ринку (переважно банк), яка відповідно укладеному договору веде облік цінних паперів та депонує (зберігає) глобальний сертифікат випуску цінних паперів розміщених у бездокументарній формі, обслуговує розміщення акцій, укладання угод купівлі-продажу на вторинному ринку у системі електронного обігу цінних паперів.

Акції купуються учасниками при створенні акціонерного товариства під час публічного їх розміщення.

З точки зору державного регулювання ринку цінних паперів та оподаткування фінансової діяльності, акціонерні товариства, що здійснюють емісію (випуск) акцій називаються **емітентами**, а особи, які придбали акції (корпоративні права) називаються інвесторами; а внесення грошових коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на емітовані такою юридичною особою корпоративні права називається **прямою інвестицією.**

Товариство з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) – вид господарського товариства, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства лише в межах їх вкладів. Статутний фонд товариства з обмеженою відповідальністю повинен бути не менше суми еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам.

До моменту реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю кожен з учасників зобов'язаний внести не менше 30% вказаного в установчих документах вкладу; та повністю внести свій вклад не пізніше 1 року від моменту реєстрації товариства. Учаснику товариства з обмеженою відповідальністю, який повністю вніс свій вклад видається свідоцтво товариства. При виході учасника з товариства з

обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства; пропорційна його частці у статутному фонді.

На сьогодні цей вид господарських товариств є найпоширенішим; що пояснюється незначним мінімальним статутним фондом та обмеженням відповідальності за зобов'язаннями товариства – виключно вкладами учасників; тобто лише майном юридичної особи.

Товариство з додатковою відповідальністю (ТзДВ) – це товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Статутний фонд товариства повинен бути не менше суми еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника. За своєю сутністю товариство з додатковою відповідальністю повністю ідентичне ТзОВ; але його учасники відповідають за борги товариства своїми внесками до статутного фонду; а при недостатності цих сум – своїм особистим майном; але лише в певному вказаному в установчих документах обсязі.

Повне товариство – товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. Статутний фонд товариства повинен бути не менше суми еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам. Якщо при ліквідації повного товариства виявиться, що майна не вистачає для сплати боргів, за товариство у недостатній частині несуть солідарну відповідальність його учасники всім своїм майном.

Командитне товариство – це товариство, в якому разом з одним або більше учасниками; які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників). Статутний фонд товариства повинен бути не менше суми еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам. Управління справами командитного товариства здійснюється тільки учасниками з повною відповідальністю. Вкладники не вправі перешкоджати діям учасників з повною відповідальністю по управлінню справами командитного товариства.

Іншими видами підприємств колективної форми власності (але не організаційно-правовими формами господарювання) є:

- виробничі кооперативи;
- підприємства споживчої кооперації;
- підприємства об'єднання громадян та релігійних організацій.

Виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілу доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності; діє на основі статуту має статус юридичної особи. Найменування виробничого кооперативу повинно містити слова «виробничий кооператив» або «кооперативне підприємство».

Споживча кооперація – система самоврядних організацій громадян (споживчих товариств і їх спілок), а також підприємств та установ цих організацій, яка є самостійною організаційною формою кооперативного руху. Діє на основі статуту, має статус юридичної особи. Основною метою діяльності є здійснення статутних цілей

товариств, спілок і об'єднань, що входять до складу споживчої кооперації, а не отримання прибутку, тому не може вважатися суб'єктом підприємництва.

Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні і сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій. Підприємство об'єднання громадян, релігійної організації засноване на власності громадян або релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань. Діє на основі статуту, має статус юридичної особи. Основною метою діяльності є здійснення статутних цілей організації, а не отримання прибутку, тому не може вважатися суб'єктом підприємництва.

Спільні підприємства – це форма господарювання, що передбачає об'єднання майна різних форм власності. Розрізняють такі спільні підприємства:

- національні (об'єднують капітал виключно українських фізичних і юридичних осіб)
- спільні підприємства з іноземними інвестиціями (об'єднують капітал українських та іноземних фізичних і юридичних осіб; за законодавством України частка іноземного інвестора у статутному фонді спільного підприємства повинна бути не нижче 10%).

Дочірнє підприємство є підприємством, єдиним засновником та власником якого є інше підприємство. Все майно дочірнього підприємства формується за рахунок внесків одного власника – материнського підприємства, частка власності якого у статутному фонді дочірнього підприємства становить 100%.

Селянське (фермерське) господарство – є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції.

Орендне підприємство – створюється орендарем на основі оренди цілісного майнового комплексу існуючого державного або комунального підприємства з метою здійснення підприємницької діяльності.

Підприємство з іноземними інвестиціями – це підприємство, іноземна інвестиція до статутного фонду якого становить не менше 10%.

Іноземне підприємство – підприємство, створене за законодавством України, іноземна інвестиція до статутного фонду якого становить 100% .

Підприємства мають право створювати:

- філії;
- представництва;
- відділення;
- інші відокремлені підрозділи з правом відкриття поточних рахунків.

Філією вважається структурно відокремлена частина юридичної особи, що знаходиться поза межами розташування керівного органу юридичної особи та виконує ту ж діяльність, що і юридична особа. Філія має своє керівництво, що підпорядковане керівництву юридичної особи; діє на підставі Положення про філію (або Генерального доручення).

Представництво є структурно відокремленою частиною юридичної особи, що діє за межами розташування юридичної особи від її імені. Діяльність представництва обмежується винятково представницькими функціями – укладання угод, здавання-приймання продукції тощо.

Відмінність представництва від філії полягає в тому, що представництво виконує лише представницькі функції і захист інтересів юридичної особи, а філія може здійснювати як окремі так і всі функції юридичної особи.

3.2. Сутність фінансів підприємств. Фінансові ресурси підприємств

Фінанси підприємств – сукупність економічних відносин, пов'язаних з формуванням і використанням грошових доходів і нагромаджень підприємств, а також контролем за формуванням, розподілом і використанням цих доходів і нагромаджень.

До таких грошових відносин підприємств, належать відносини між:

- підприємством і бюджетом (із усіх видів платежів до бюджету та отримання коштів з бюджету);
- підприємством і позабюджетними фондами;
- підприємством і банками з приводу обслуговування розрахункового рахунку підприємства, одержання і повернення кредитів, сплати процентів за ними;
- підприємством і його постачальниками та споживачами з приводу виконання господарських договорів і зобов'язань;
- підприємством і його засновниками з приводу формування статутного фонду;
- підприємством і страховими організаціями щодо формування і використання страхових фондів;
- усередині підприємства (з приводу розподілу прибутку; фонду оплати праці; коштів на формування основних та оборотних засобів);
- підприємством і різними організаціями з приводу інвестування коштів в акції та облігації і отримання дивідендів, відсотків за ними.

Фінансові ресурси – це частина грошових коштів у формі доходів і зовнішніх надходжень, які знаходяться в розпорядженні підприємства і спрямовані на виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат, розвиток виробництва, створення резервів тощо.

Фінансові ресурси підприємства утворюються за рахунок ряду джерел: внесків юридичних і фізичних осіб до статутного фонду, пайові й інші внески, прибуток, амортизаційні відрахування, кошти від продажу цінних паперів, кредити, кошти від реалізації страхового поліса і тощо.

Грошові кошти на підприємстві спочатку формуються в процесі утворення статутного капіталу, а згодом – у результаті реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг. Одержані кошти інвестуються для забезпечення виробничо-господарської діяльності, розширення та розвитку виробництва.

У процесі реалізації продукції, робіт, послуг на рахунки підприємств постійно надходять грошові кошти у вигляді виручки від реалізації. Також кошти надходять також від фінансово-інвестиційної діяльності підприємств: дивіденди та доходи від придбаних акцій, облігацій та інших видів цінних паперів; від вкладання коштів на депозитні рахунки; від здавання майна в оренду. Однак підприємство розпоряджається не всіма грошовими коштами, які воно одержує. Так, у складі виручки від реалізації продукції підприємству надходять суми податку на додану вартість, акцизного податку котрі підлягають сплаті в бюджет. Частина грошових надходжень, яка залишилась, формує валовий та чистий дохід, прибуток.

Фінансові ресурси підприємств складаються з таких елементів:

1. Статутний фонд.
2. Резервний фонд.
3. Амортизаційний фонд.
4. Нерозподілений (тимчасово не використаний) прибуток у господарському обігу.

5. Кредиторська заборгованість усіх видів (заборгованість підприємства перед бюджетом з бюджетних платежів; перед Фондами соціального страхування з відрахувань на соціальне страхування; перед працівниками за розрахунками з оплати праці, перед іншими кредиторами за іншими видами заборгованості).
6. Банківські кредити.
7. Кошти від реалізації власних цінних паперів (крім акцій).
8. Інші кошти, які відображаються в пасиві бухгалтерського балансу.

Таблиця 3.1.

Формування фінансових ресурсів підприємства

Фінансові ресурси підприємств			
Формуються під час заснування підприємства	**Формуються за рахунок власних та прирівняних до них коштів**	**Мобілізуються на фінансовому ринку**	**Надходять у порядку розподілу грошових коштів**
1. Внески до статутного фонду	1. Резервний фонд 2. Амортизаційний фонд 3. Спеціальні фонди 4. Нерозподілений прибуток 5. Кредиторська заборгованість	1. Кредити банків 2. Надходження від емісії облігацій і інших видів цінних паперів	1. Страхові відшкодування 2. Бюджетні субсидії 3. Надходження від участі у концернах, асоціаціях, галузевих структурах, 4. Дивіденди і проценти

3.3. Формування капіталу підприємства

3.3.1. Власний капітал підприємства

По приналежності підприємству капітал поділяють на власний і позиковий. Підприємство формує власний капітал за допомогою статутного фонду.

Статутний фонд – це виділені підприємством або залучені ним на засадах визначених чинним законодавством фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або матеріальних цінностей, нематеріальних активів, цінних паперів, які закріплені за підприємством на засадах власності або повного господарського відання.

Порядок і джерела формування статутних фондів залежить від типу підприємства і форми власності і регулюються Господарським кодексом України [17]. Вклад (внесок), оцінений в гривнях становить частку учасника у статутному фонді. Порядок оцінки вкладів визначається в установчих документах товариств. Вкладами (внесками) учасників підприємства можуть бути будинки споруди обладнання та інші матеріальні цінності цінні папери права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, в тому числі в іноземній валюті. Бюджетні кошти та кошти одержані в кредит та під заставу забороняється вносити як

вклад до статутного фонду підприємства. Розмір статутного фонду фіксується у статуті підприємства і знаходить своє відображення у пасиві балансу.

Бухгалтерський баланс – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал. За формою баланс є таблицею, яка складається з двох частин: ліва (Актив) показує склад, розміщення та використання господарських засобів і складається з трьох розділів; права (Пасив) відображає джерела утворення та цільове використання господарських засобів і складається з 4 розділів. Підсумок Активу балансу завжди повинен бути рівним підсумку Пасиву.

Під впливом господарських операцій, які відбуваються на підприємстві, склад засобів та їх джерел безперервно змінюється. В бухгалтерському обліку ці зміни відображаються у вигляді збільшення або зменшення відповідних статей Активу і Пасиву балансу. Але всі ці зміни рівність балансу не порушують. Якщо підсумок Активу і Пасиву балансу не є рівними – баланс складено неправильно, в бухгалтерському обліку допущено помилку.

Величина власного капіталу у процесі здійснення підприємницької діяльності може змінюватися, проте розмір статутного фонду (зареєстрованого (пайового) капіталу) у балансі залишається незмінним. Змінити розмір зареєстрованого (пайового) капіталу у балансі можна лише у випадку внесення змін до статуту підприємства.

🗝*Приклад 3.1.*
БАЛАНС (форма №1)

Пасив	*Код рядка*	*На початок звітного періоду*	*На кінець звітного періоду*
І. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	*1400*	*300*	*300*
Капітал у дооцінках	*1405*		
Додатковий капітал	*1410*		
Резервний капітал	*1415*		
Нерозподілений прибуток	*1420*		*20*
Неоплачений капітал	*1425*		
Вилучений капітал	*1430*		
Усього за розділом І Власний капітал	*1495*	*300*	*320*

Статут є документом, що містить відомості про найменування, місцезнаходження, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного фонду, органи управління і контролю, їх компетенцію, а також інші, передбачені законодавством, відомості про суб'єкта підприємницької діяльності. Розмір статутного фонду підприємства визначається установчим договором і фіксується у статуті.

У бухгалтерському балансі акціонерного товариства статутний капітал відображається на всю задекларовану у статуті суму, рівну номінальній вартості випущений акцій. Сума на яку не викуплені акції товариства відображається в балансі у статті „Неоплачений капітал". Власний капітал акціонерного товариства розраховується як різниця між статутним капіталом та неоплаченим капіталом.

Приклад 3.2.
БАЛАНС (форма №1)

Пасив	*Код рядка*	*На початок звітного періоду*	*На кінець звітного періоду*
І. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	*1400*	*36000*	*36000*
Капітал у дооцінках	*1405*		
Додатковий капітал	*1410*		
Резервний капітал	*1415*		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	*1420*		
Неоплачений капітал	*1425*	*(10000)*	*(6000)*
Вилучений капітал	*1430*		
Усього за розділом І Власний капітал	*1495*	*26000*	*30000*

**Сума відображається у дужках і при обчисленні підсумку розділу береться з від'ємним значенням.*

Акціонерні товариства можуть збільшити статутний капітал шляхом додаткового випуску акцій. Проте у балансі сума зареєстрованого (пайового) капіталу залишається незмінною, а сума додаткової емісії акцій відображається в статті „Додатковий капітал"

Приклад 3.3.
БАЛАНС (форма №1)

Пасив	*Код рядка*	*На початок звітного*	*На кінець звітного періоду*
І. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	*1400*	*30000*	*30000*
Капітал у дооцінках	*1405*		
Додатковий капітал	*1410*		*40000*
Резервний капітал	*1415*		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	*1420*		
Неоплачений капітал	*1425*		
Вилучений капітал	*1430*		
Усього за розділом І Власний капітал	*1495*	*30000*	*70000*

Зменшити статутний капітал акціонерні товариства можуть шляхом викупу і анулювання власних акцій або зменшення номінальної вартості акцій. Вартість акцій власної емісії, викуплених товариством в учасників відображається у балансу в статті „Вилучений капітал"

Приклад 3.4.

БАЛАНС (форма №1)

Пасив	*Код рядка*	*На початок звітного*	*На кінець звітного*
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	*1400*	*70000*	*70000*
Капітал у дооцінках	*1405*		
Додатковий капітал	*1410*		
Резервний капітал	*1415*		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	*1420*		
Неоплачений капітал	*1425*		
Вилучений капітал	*1430*		*(20000)*
Усього за розділом I Власний капітал	*1495*	*70000*	*50000*

**Сума відображається у дужках і при обчисленні підсумку розділу береться з від'ємним значенням*

Резервний капітал – це частина власного капіталу, що виділяється з прибутку організації для покриття можливих збитків і втрат.

У господарських товариствах створюється резервний фонд (резервний капітал) у розмірі, встановленому установчими документам, але не менше як **25%** статутного фонду. Резервний фонд створюється шляхом щорічних відрахувань до резервного фонду з прибутку підприємства, розмір яких визначається установчими документами, але не може бути меншим від **5%** суми прибутку.

Власний капітал характеризує загальну вартість засобів підприємства, що належать йому на праві власності і використовуваних їм для формування визначеної частини активів. Ця частина активу, сформована за рахунок інвестованого в підприємство власного капіталу, являє собою чисті активи підприємства. Власний капітал містить у собі різні по своєму економічному змісті, принципам формування і використання джерела фінансових ресурсів: статутний, додатковий, резервний капітал тощо

Таблиця 3.2.

Характеристика складових власного капіталу

Пасив	**Код рядка**	**Коментар до статті**
1	**2**	**3**
I. Власний капітал		Власний капітал складається з зареєстрованого (пайового) капіталу, додаткового капіталу, нерозподіленого прибутку, тощо.
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	Відображається зафіксована в статутних документах загальна вартість активів, які є внеском учасників до капіталу підприємства, а також сума пайових внесків членів спілок
Капітал у дооцінках	1405	Відображають збільшення вартості активів, в результаті їх переоцінки (дооцінки) Щорічну індексацію балансової вартості всіх основних засобів, підприємства мають право робити, якщо інфляція перевищить 10%

Продовження таблиці 3.2.

1	2	3
Додатковий капітал	1410	Акціонерні товариства показують суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість, а також безоплатно одержані необоротні активи
Резервний капітал	1415	Відображається сума резервів, створених відповідно до статутних документів та чинного законодавства
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	Відображається сума нерозподіленого прибутку або непокритого збитку Сума непокритого збитку наводиться у дужках, що означає від'ємне значення.
Неоплачений капітал	1425	Відображається сума заборгованості учасників товариства за внесками до статутного капіталу. Сума відображається у дужках і при обчисленні підсумку розділу береться з від'ємним значенням.
Вилучений капітал	1430	Відображається вартість акцій власної емісії (або часток) викуплених товариством в учасників. Сума відображається у дужках і при обчисленні підсумку розділу береться з від'ємним значенням.
Усього за розділом I	1495	Σ (1400 + 1405 + 1410 + 1415 + 1420 + 1425 + 1430)

Незалежно від типу підприємства і форми власності власний капітал може зростати за рахунок:

1) безпосереднього приєднання до нього частини прибутку (капіталізації чистого прибутку);
2) введення в дію об'єктів капітальних вкладень за рахунок власних коштів, централізованих коштів та інших спеціальних джерел фінансування;
3) дооцінки (збільшення вартості) основних засобів внаслідок проведення переоцінок;
4) дооцінки оборотних активів.

Зменшення власного капіталу може відбуватись шляхом:

1) нарахування зносу основних засобів;
2) уцінки (зменшення вартості) основних і оборотних засобів внаслідок проведення переоцінок;
3) за рахунок збитків.

3.3.2. Позиковий капітал підприємства

Позиковий капітал підприємства складається з залучених на поворотній основі коштів чи інших майнових цінностей для фінансування розвитку підприємства.

Позиковий капітал складається з довгострокових та поточних зобов'язань підприємства і відображається в пасиві балансу. До довгострокового позикового капіталу (відображається в 2-ому розділі пасиву балансу) відносяться ті позикові джерела, термін погашення яких перевищує дванадцять місяців. До короткострокового позикового капіталу (відображається в 3-ому розділі пасиву балансу) можна віднести

кредити, позики, а також вексельні зобов'язання з терміном погашення менш одного року та кредиторську заборгованість.

Кредиторська заборгованість – це короткострокові зобов'язання підприємства, які виникають за: розрахунками з бюджетом; за розрахунковими документами, строк оплати яких не настав і які не сплачено в строк; за невідфактурованими поставками-розрахунками взаємних вимог, векселями, строк оплати яких не настав і які не сплачено в строк; за короткостроковими кредитами та ін. .Кредиторська заборгованість належить до позапланових додатково залучених джерел формування оборотних коштів, її породжує брак власних оборотних коштів. Наявність кредиторської заборгованості постачальникам свідчить про участь у господарському обігу підприємства коштів інших суб'єктів господарювання.

Кредиторська заборгованість є допустимою (нормальною), якщо її зумовлено чинним порядком розрахунків (*Наприклад, заборгованість постачальникам за розрахунковими документами, термін оплати яких не настав*). Однак на підприємстві може бути і прострочена кредиторська заборгованість, що утворюється в результаті порушення порядку і термінів оплати розрахункових документів. Якщо підприємство, використовуючи в обігу неоплачені товарно-матеріальні цінності, одержує додаткові кошти, які йому не належать, то кредитор (постачальник) змушений звертатися до пошуків додаткових джерел формування своїх поточних фінансових ресурсів.

При кредиторській заборгованості постачальникам залучення коштів відбувається у товарній формі на відміну від банківського кредиту, який виступає у грошовій формі.

Розмір і тривалість простроченої кредиторської заборгованості залежать від конкретних умов організації та використання оборотних коштів, особливо від розміру та тривалості простроченої дебіторської заборгованості, головним джерелом покриття якої і є кредиторська заборгованість.

Кредити банку дають змогу фінансувати витрати, пов'язані з придбанням оборотних активів, із сезонними потребами підприємства, тимчасовим збільшенням виробничих запасів, матеріалів, готової продукції та інших видів матеріальних цінностей, із виникненням (збільшенням) дебіторської заборгованості, податковими платежами та іншими зобов'язаннями.

Необхідність залучення позикових коштів як джерела фінансування підприємств визначається характером кругообігу основних і оборотних коштів. Як правило, за рахунок власних оборотних коштів підприємства створюють матеріально-виробничу базу підприємства (будівлі, споруди, виробниче обладнання, транспортні засоби тощо) та мінімальні запаси товарно-матеріальних цінностей (сировини, матеріалів тощо). Але потреба в коштах для створення запасів протягом року коливається; особливо у підприємств із сезонним характером виробництва. З точки зору ефективності використання фінансових ресурсів, підприємству раціонально вкладати в оборотні кошти мінімум власних фінансових ресурсів у розмірах, достатніх для створення лише мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей і витрат виробництва; а всі інші потреби в оборотних коштах доцільно задовольняти за рахунок позикових ресурсів. Підприємство, що використовує позиковий капітал, має більш високий фінансовий потенціал свого розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) і можливості приросту рентабельності діяльності, однак в більшій мірі генерує фінансовий ризик і загрозу банкрутства (які зростають по мірі збільшення питомої ваги позикових коштів в загальній сумі капіталу, що використовується). Тому для всіх

підприємств є актуальною проблема оптимального співвідношення власних і позикових коштів, тобто оптимальної структури капіталу.

Структура капіталу являє собою співвідношення власних і позикових коштів, що використовуються підприємством в процесі своєї господарської діяльності. Управління структурою капіталу на підприємстві зводиться до двох основних напрямків: встановлення оптимальних для даного підприємства пропорцій використання власного і позикового капіталу; забезпечення залучення на підприємство необхідних видів і обсягів капіталу для досягнення розрахункових показників його структури.

В різних країнах прийнято вважати нормальним різні співвідношення між власним і позиковим капіталом, наприклад, в США застосовують співвідношення 40/60, в Японії 30/70.

3.4. Ресурси і активи підприємств

3.4.1. Виробничі ресурси підприємства

Термін «ресурси» походить від французького слова resources, що перекладається як кошти, засоби, цінності, запаси, що їх в разі потреби можна використати. Виробничими називають ресурси, які беруть участь у виробничому процесі, є у користуванні суб'єкта господарювання, використовуються, або можуть бути використаними у його поточній господарській діяльності. В економічній літературі є багато класифікацій виробничих ресурсів, вони можуть бути приведеними до трьох основних:

Рис. 3.2. Класифікації виробничих ресурсів

В економічній літературі радянських часів капітал розглядався як атрибут капіталістичного способу виробництва, як засіб експлуатації пролетаріату. Тому слово "капітал" було замінено на «фонди». Тепер ці слова переважно вживаються в одному контексті при розгляді загальнотеоретичних питань. В нормативно-правових документах (Законах України, указах Президента, постановах Кабінету Міністрів і т.д.) вживається термін «засоби», а в національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку (П(С)БО) – термін «активи».

Засоби праці і предмети праці є активами підприємства та відображаються у Активі бухгалтерського балансу. Активи підприємства складаються з необоротних і оборотних.

3.4.2. Необоротні активи підприємства.

3.4.2.1. Сутність і класифікація необоротних активів

Необоротні активи складаються з наступних активів:

Таблиця 3.3.

Склад необоротних активів у балансі підприємства

Вид необоротних активів	Коментар
Нематеріальні активи	**Нематеріальний актив** – об'єкт інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані законодавством, об'єктом права власності підприємства (вартість дозволів, ліцензій, програмного забезпечення тощо) [101].
Незавершені капітальні інвестиції	Вартість незавершених капітальних інвестицій у будівництво, створення, реконструкцію, модернізацію, придбання необоротних активів. Будь-які придбані підприємством необоротні активи починають вважатися основними засобами чи нематеріальними активами в балансі з для введення їх в експлуатацію документом „Акт введення в експлуатацію". До того моменту вони вважаються капітальними інвестиціями і відображаються в цій статті.
Основні засоби	**Основні засоби** – матеріальні активи, що призначаються підприємством для використання у господарській діяльності протягом періоду, який перевищує **365** календарних днів, та вартість яких перевищує **6 000** гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом [100].
Інвестиційна нерухомість	Вартість власних або орендованих на умовах фінансової оренди земельних ділянок, будівель, споруд, утримуваних з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності [99]

Продовження таблиці 3.3

Довгострокові біологічні активи	Вартість тварин або рослин, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити економічні вигоди в інший спосіб [98]
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	Суми фінансових інвестицій (внесків до статутних фондів інших емітентів), що обліковується методом участі в капіталі на період більше 1 року [93]
інші фінансові інвестиції	Суми фінансових інвестицій (крім внесків до статутних фондів інших емітентів) на період більше 1 року.
Довгострокова дебіторська заборгованість	Вартість заборгованості інших фізичних і юридичних осіб перед підприємством за майно передане у фінансову оренду, вартість довгострокових одержаних векселів.
Відстрочені податкові активи	Сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню (поверненню підприємству) в наступних періодах внаслідок тимчасової різниці між обліковою і податковою базами оцінки [96]
Інші необоротні активи	Суми необоротних активів, які не можуть бути включеними до вище наведених статей активу.

Витрати на придбання (будівництво, виготовлення) основних засобів – це капітальні інвестиції; лише після введення в експлуатацію готового об'єкта (документом „Акт введення в експлуатацію") сума цих витрат становитиме первісну вартість об'єкта основних фондів.

Рис.3.3. Послідовність дій при придбанні підприємством необоротних активів.

На час здійснення робіт по поліпшенню основних засобів, вони виводяться з експлуатації (документом – Акт виведення з експлуатації); їх вартість переноситься з рахунка „Основні засоби" на рахунок „Капітальні інвестиції", і там на рахунку збираються витрати на поліпшення об'єкта основних засобів.

3.4.2.2. Основні засоби та їх амортизація

Основні засоби – це матеріально-речові цінності, що використовуються (у виробництві або невиробничій сфері) як засоби праці протягом тривалого часу і частинами переносять свою вартість на вартість готової продукції, робіт, послуг. Основні засоби підприємств є необоротними матеріальними активами.

До основних засобів відносяться:

- будівлі
- споруди
- передавальні пристрої
- машини та обладнання
- транспортні засоби
- інструменти, прилади, інвентар, меблі
- тварини
- багаторічні насадження
- земельні ділянки
- інші основні засоби

Належність тих чи інших активів до основних засобів регулюється Податковим кодексом України та Положеннями (Стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО). В П(С)БО 7 «Основні засоби» [100] до необоротних матеріальних активів також відносять малоцінні предмети зі строком служби більше одного року або 1 операційного циклу (якщо він довший ніж рік). Вартісні межі основних засобів та малоцінних необоротних активів підприємства визначають самостійно у документі „Наказ про облікову політику підприємства ".

Відшкодування фізичного зношення основних засобів здійснюється шляхом амортизації.

Амортизація – систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується протягом строку їх корисного використання (експлуатації) (згідно П(С)БО 7 [100])

Амортизація основних засобів і нематеріальних активів – це поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення на зменшення скоригованого прибутку платника податків в межах норм амортизаційних відрахувань (згідно Податкового кодексу України [110])

Розрізняють первісну і залишкову (балансову) вартість основних засобів. В балансі підприємства основні засоби відображаються в розрізі трьох статей – залишкова вартість, первісна вартість і знос, але при обчислення підсумку балансу приймається до уваги лише залишкова вартість основних засобів і зміна саме залишкової вартості впливає на величину власного капіталу.

Первісна вартість основних засобів – це сукупність витрат, пов'язаних з придбанням або спорудженням об'єктів основних засобів.

Залишкова вартість основних засобів – це їх первісна вартість зменшена на ту частину, яка вже перенесена на готову продукцію в вигляді амортизаційних відрахувань. Залишкова вартість називають балансовою вартістю основних засобів, оскільки з трьох статей основних фондів лише вона враховується при розрахунку підсумку балансу.

Знос основних засобів – сума амортизаційних відрахувань за весь період експлуатації об'єкта основних засобів.

Залишкова вартість розраховується шляхом віднімання від первісної вартості суми зносу.

🗝 *Приклад 3.5.*

БАЛАНС

Актив	*Код рядка*	*На початок звітного періоду*	*На кінець звітного періоду*
Основні засоби	*1010*	*35 000*	*50 000*
первісна вартість	*1011*	*100 000*	*120 000*
знос	*1012*	*65 000*	*70 000*
Всього за розділом I. Необоротні активи	*1300*	*35 000*	*50 000*

П (С)БО 7 [100] передбачає існування 5 методів нарахування амортизації:

- метод рівномірного (прямолінійного) списання;
- виробничий метод;
- кумулятивний метод;
- метод зменшення залишкової вартості;
- метод прискореного зменшення залишкової вартості;

Щоб нарахувати суму зносу відповідного активу вище переліченими методами необхідно знати 3 величини:

1) первісну вартість цього активу;

2) визначену ліквідаційну вартість цього активу;

3) визначений строк корисної експлуатації активу.

Ліквідаційна вартість активу – це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує одержати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення терміну їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із продажем (ліквідацією).

Строк корисного використання активів – очікуваний період часу, впродовж якого необоротні активи використовуватимуться підприємством або з використанням їх підприємством буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг). Строк корисного використання активів та їх ліквідаційна вартість встановлюється підприємствами самостійно, виходячи з планів перебування на ринку.

Підприємство встановлює строк корисної експлуатації активу враховуючи такі чинники:

- очікувану потужність або фізичну потужність активу;

- очікуваний фізичний знос;
- очікуваний моральний знос (знос внаслідок НТП або змін попиту на продукцію)
- правові (законодавчо визначений безпечний строк експлуатації деяких об'єктів) або контрактні (наприклад: строк оренди, передбачений угодою) обмеження

Нарахування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, у якому об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання. Амортизація нараховується щомісяця протягом всього строку корисного використання об'єкта. Нарахування амортизації призупиняється на період реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації. Нарахування амортизації припиняється починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів

Метод прямолінійного (рівномірного) списання зносу (прямолінійний метод), як правило, застосовується до тих основних засобів, форма надходжень економічних вигод від використання яких рівномірно розподіляється в часі (*Наприклад: будинки, споруди*). Річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується на очікуваний період часу використання об'єкта основних засобів:

$$A = \frac{П_в - Л_в}{T}, \qquad (3.1.)$$

де $П_в$ - початкова вартість основних засобів, грн.;

$Л_в$ - ліквідаційна вартість основних засобів, грн.;

T - термін корисного використання об'єкта основних засобів, років.

🗝 *Приклад 3.6.*
Первісна вартість будівлі – 100 000 грн.
Очікуваний строк служби – 8 років.
Ліквідаційна вартість – 5000грн.
Сума амортизації кожного року складе:

$$A = \frac{П_в - Л_в}{T} = \frac{(100000 - 5000)}{8} = 11875 \text{ грн.}$$

Норма амортизації в рік складе:
*11875 / (100000-5000) * 100% = 12,5%*
Тоді:

Рік	*Первісна вартість*	*Річна сума амортизації*	*Накопичений знос*	*Залишкова вартість*
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	*100 000*	*11 875*	*11 875*	*88 125*
2	*100 000*	*11 875*	*23 750*	*76 250*
3	*100 000*	*11 875*	*35 625*	*64 375*
4	*100 000*	*11 875*	*47 500*	*52 500*
5	*100 000*	*11 875*	*59 375*	*40 625*
6	*100 000*	*11 875*	*71 250*	*28 750*
7	*100 000*	*11 875*	*83 125*	*16 875*
8	*100 000*	*11 875*	*95 000*	*5 000*

Представимо графік списання залишкової вартості:

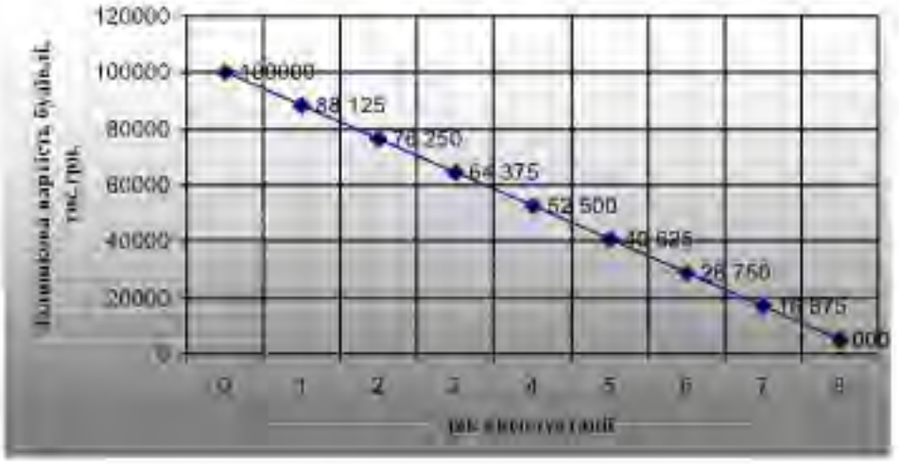

Рис.3.4. Графік списання залишкової вартості будівлі прямолінійним методом

Виробничий метод застосовується до основних засобів, використання яких розраховується на оцінений спочатку обсяг виробництва. Річна сума амортизаційних відрахувань визначається за формулою:

$$A = Q_{факт} * \frac{П_з - Л_з}{Q_{заг.}}, \qquad (3.2.)$$

де $Q_{факт}$ - фактичний обсяг виробництва продукції у звітному періоді, шт.;

$Q_{заг}$ - загальний розрахунковий обсяг виробництва продукції за весь період, шт.;

$П_з$ - початкова вартість основних засобів, грн.;

$Л_з$ - ліквідаційна вартість основних засобів, грн.

Місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції та виробничої норми амортизації. Виробнича норма амортизації обчислюється діленням вартості, що амортизується на загальний обсяг продукції, який підприємство очікує виробити за допомогою цього активу. Виробнича ставка амортизації розраховується на початку корисної експлуатації об'єкта основних засобів і в подальшому не змінюється, якщо не змінюється очікуваний обсяг виробництва. Виробничий метод застосовується до основних засобів, використання яких розраховується на оцінений спочатку обсяг виробництва. Цей метод амортизації досить простий у розрахунках є точним. Однак має і недоліки: розрахунок амортизації цим методом простий тільки тоді, коли об'єкт основних засобів, по якому здійснюється розрахунок, призначений для виробництва одного виду продукції (робіт, послуг). Якщо об'єкт універсальний і може виробити кілька видів продукції, що принципово відрізняють за затратами часу на їх виробництво, то виникає проблема в яких вимірниках оцінювати очікуваний обсяг виробництва.

Рік	*Первісна вартість*	*Випуск продукції*	*Річна сума амортизації*	*Накопичений знос*	*Залишкова вартість*
1	*2*	*3*	*4 = 3 * К*	*5*	*6 = 2 – 5*
1	*100000*	*6250*	*11875*	*11875*	*88125*
2	*100000*	*6300*	*11970*	*23845*	*76155*
3	*100000*	*6400*	*12160*	*36005*	*63995*
4	*100000*	*6100*	*11590*	*47595*	*52405*
5	*100000*	*6150*	*11685*	*59280*	*40720*
6	*100000*	*6200*	*11780*	*71060*	*28940*
7	*100000*	*6350*	*12065*	*83125*	*16875*
8	*100000*	*6250*	*11875*	*95000*	*5000*

Представимо графік списання залишкової вартості

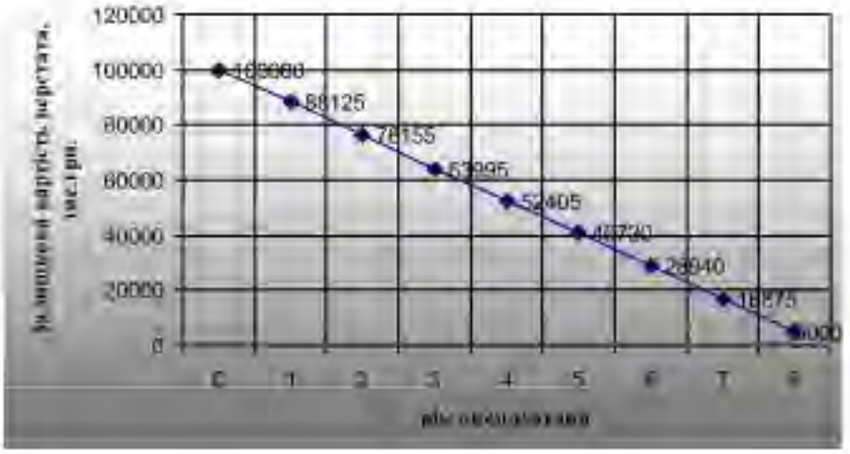

Рис.3.5. Графік списання залишкової вартості верстата виробничим методом

У податковому обліку при розрахунку амортизації з метою оподаткування виробничий метод розрахунку амортизації не використовується. Податковим обліком називають облік, який ведеться на підприємстві в цілях оподаткування прибутку підприємства паралельно з бухгалтерським обліком і відрізняється від бухгалтерського в частині тлумачення окремих витрат.

Метод зменшення залишкової вартості передбачає визначення річної суми амортизації об'єктів основних засобів, використовуючи такі формули:

$$A = З_з * Н_а, \qquad (3.3)$$

де $З_з$ - залишкова вартість об'єкта основних засобів, грн.;

$Н_а$ - річна норма амортизації об'єкта основних засобів, %.

$$З_з = П_в - З, \qquad (3.4)$$

де $П_в$ - початкова вартість основних засобів, грн.;

$З$ - сума нарахованого зносу у попередніх періодах, грн.

$$Н_а = (1 - \sqrt[n]{\frac{Л_в}{П_в}}) * 100\%, \qquad (3.5)$$

де $Л_{ч}$ - ліквідаційна вартість основних засобів, грн.

T - термін корисного використання об'єкта основних засобів, років.

Приклад 3.8.
Первісна вартість автомобіля – 100 000 грн.
Очікуваний строк служби – 8 років.
Ліквідаційна вартість – 5000грн.
Норма амортизації в рік складе:

$$И_{а} = (1 - \sqrt[n]{\frac{Л_{в}}{П_{в}}}) * 100\% = \left(1 - \sqrt[8]{\frac{5000}{10000}}\right) = 0.31 * 100\% = 31\%$$

Тоді:

Рік	*Первісна вартість*	*Річна сума амортизації*	*Накопичений знос*	*Залишкова вартість*
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	*100000*	*31000*	*31000*	*69000*
2	*100000*	*21390*	*52390*	*47610*
3	*100000*	*14759,1*	*67149,1*	*32850,9*
4	*100000*	*10183,78*	*77332,88*	*22667,12*
5	*100000*	*7026,808*	*84359,69*	*15640,31*
6	*100000*	*4848,497*	*89208,18*	*10791,82*
7	*100000*	*3345,463*	*92553,65*	*7446,353*
8	*100000*	*2308,37*	*94862,02*	*5137,984*

Представимо графік списання залишкової вартості:

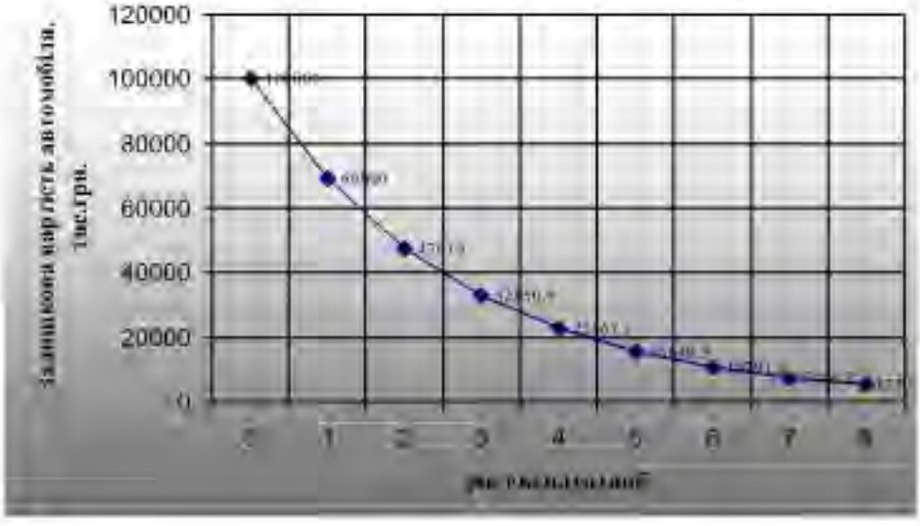

Рис.3.6. Графік списання залишкової вартості автомобіля методом зменшення залишкової вартості

Оскільки при застосуванні цього методу сума амортизації нараховується нерівномірно, також нерівномірно наконичується сума зносу і зменшується залишкова вартість. В останньому році експлуатації об'єкта залишкова вартість наближається до ліквідаційної вартості.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується до тих засобів, які мають максимальну віддачу на початку строку експлуатації *(Наприклад: обладнання зв'язку, машини та обладнання деревообробної промисловості)* та до засобів, які зазнають швидкого морального зносу *(Приклад: комп'ютери)* У цьому випадку норму визначають як подвійну норму прямолінійного методу.

При застосуванні даного методу нарахування амортизації річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації і річної норми амортизації, яка обчислюється виходячи з терміну корисного використання об'єкта і подвоюється

Річна сума амортизаційних відрахувань визначається за формулою:

$$A = З_в * Н_а, \qquad (3.6)$$

де $З_в$ - залишкова вартість об'єкта основних засобів, грн.;

$Н_а$ - річна норма амортизації об'єкта основних засобів, %.

$$Н_а = \frac{100\%}{T} * 2, \qquad (3.7)$$

де T - термін корисного використання об'єкта основних засобів, років.

Приклад 3.9.
Первісна вартість автомобіля – 100 000 грн.
Очікуваний строк служби – 8 років.
Ліквідаційна вартість – 5000грн.
Норма амортизації в рік складе:

$$Н_а = \frac{100\%}{T} * 2 = \frac{100\%}{8} * 2 = 25\%$$

Тоді:

Рік	*Первісна вартість*	*Річна сума амортизації*	*Накопичений знос*	*Залишкова вартість*
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	*100000*	*25000*	*25000*	*75000*
2	*100000*	*18750*	*43750*	*56250*
3	*100000*	*14062,5*	*57812,5*	*42187,5*
4	*100000*	*10546,875*	*68359,375*	*31640,625*
5	*100000*	*7910,15625*	*76269,53125*	*23730,46875*
6	*100000*	*5932,617188*	*82202,14844*	*17797,85156*
7	*100000*	*4449,462891*	*86651,61133*	*13348,38867*
8	*100000*	*3337,097168*	*89988,7085*	*10011,2915*

Представимо графік списання залишкової вартості:

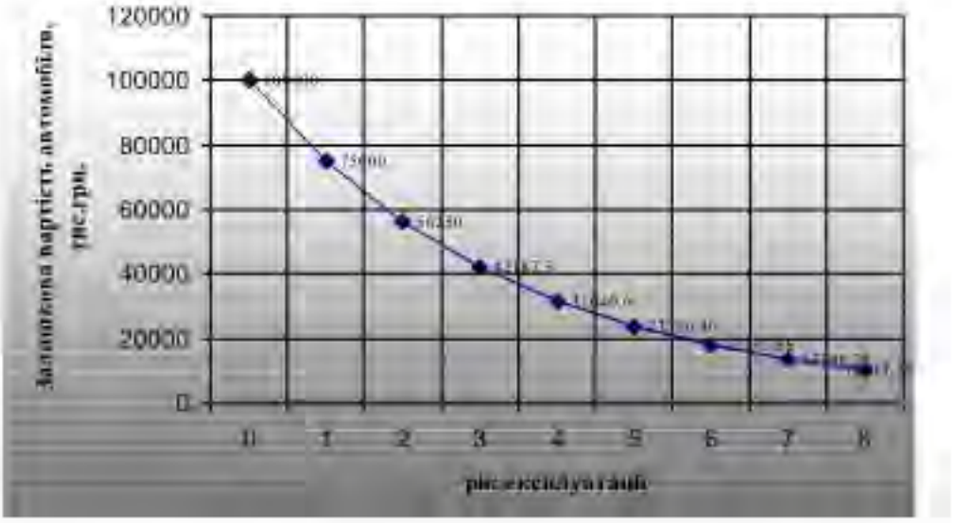

Рис. 3.7. Графік списання залишкової вартості автомобіля методом зменшення залишкової вартості

Оскільки при застосуванні цього методу сума амортизації нараховується нерівномірно, також нерівномірно накопичується сума зносу і зменшується залишкова вартість. В останньому році експлуатації об'єкта залишкова вартість наближається до ліквідаційної вартості.

Кумулятивний метод заснований на використанні кумулятивного коефіцієнта, який змінюється залежно від числа років, що залишилися до кінця передбачуваного терміну експлуатації об'єкта та передбачає визначення суми амортизаційних відрахувань об'єкта основних засобів, використовуючи формули:

$$A = (П_п - Л_л) * К, \qquad (3.8)$$

де $П_п$ - початкова вартість основних засобів, грн.;

$Л_л$ - ліквідаційна вартість основних засобів, грн.;

$К$ - кумулятивний коефіцієнт.

$$К = \frac{Т_к}{\sum Т}, \qquad (3.9)$$

де $Т_к$ - кількість років, що залишилися до кінця корисного використання об'єкта основних засобів;

$\sum Т$ - сума числа років корисного використання об'єкта основних засобів.

Послідовність списання вартості основних засобів можна зобразити графічно, відклавши по горизонталі – кількість років корисного використання об'єкта основних засобів, а по вертикалі – його вартість.

Кожен рік експлуатації позначають своїм порядковим числом. Числа йдуть за зростаючою. Перший рік експлуатації позначають числом 1, другий рік експлуатації числом 2 і т.д. Для того, щоб визначити суму кількості років експлуатації, досить скласти всі числа, що позначають усі роки корисної експлуатації об'єкта.

Приклад 3.10.

Первісна вартість автомобіля – 100 000 грн.

Очікуваний строк служби – 8 років.

Ліквідаційна вартість – 5000грн.

$\sum T = 1+2+3+4+5+6+7+8=36$

Тоді:

Рік	*Первісна*	*Вартість, що амортизується*	*Кумулятивний*	*Річна сума амортизації*	*Накопичений знос*	*Залишкова*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
1	*100000*	*95000*	*8/36 =0,2222*	*21111,11*	*21111,11*	*78888,88*
2	*100000*	*95000*	*7/36 = 0,1944*	*18472,22*	*39583,33*	*60416,66*
3	*100000*	*95000*	*6/36 = 0,1666*	*15833,33*	*55416,66*	*44583,33*
4	*100000*	*95000*	*5/36 = 0,1388*	*13194,44*	*68611,11*	*31388,88*
5	*100000*	*95000*	*4/36 =0,1111*	*10555,55*	*79166,66*	*20833,33*
6	*100000*	*95000*	*3/36 = 0,0833*	*7916,66*	*87083,33*	*12916,66*
7	*100000*	*95000*	*2/ 36 =*	*5277,77*	*92361,11*	*7638,88*
8	*100000*	*95000*	*1/ 36 =*	*2638,88*	*95000*	*5000*

Представимо графік списання залишкової вартості:

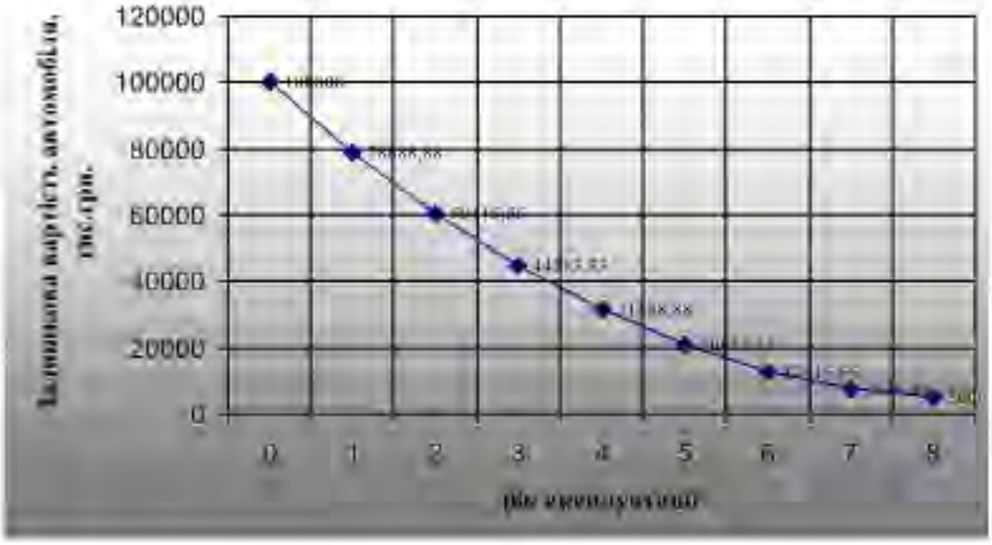

Рис.3.8. Графік списання залишкової вартості автомобіля методом зменшення залишкової вартості

Податковий кодекс встановлює такі мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів.

Таблиця 3.4.

Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів за Податковим кодексом [110]

Субрахунок у бух.обліку	Група	Мінімально допустимі строки корисного використання активів, років
1	2	3
Основні засоби		

Продовження таблиці 3.4.

1	2	3
101	група 1 - земельні ділянки	-
102	група 2 - капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
103	група 3 - будівлі	20
	споруди	15
	передавальні пристрої	10
104	група 4 - машини та обладнання, з них:	5
	електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 гривень	2
105	група 5 - транспортні засоби	5
106	група 6 - інструменти, прилади, інвентар, меблі	4
107	група 7 - тварини	6
108	група 8 - багаторічні насадження	10
109	група 9 - інші основні засоби	12
Інші необоротні матеріальні активи Активи, що віднесені у групу „Інші необоротні активи" можуть бути віднесеними рішенням підприємства, як до основних засобів (тоді вони підлягають амортизації протягом періоду експлуатації), так і до малоцінних швидкозношувальних предметів (тоді їх вартість повністю переноситься у витрати протягом 1 року і активи списують по завершенню терміну експлуатації – 1 року); залежно від вартісних меж, встановлених наказом про облікову політику підприємства.		
110	група 10 - бібліотечні фонди, збереження Національного архівного фонду України	-
111	група 11 - малоцінні необоротні матеріальні активи	-
112	група 12 - тимчасові (нетитульні) споруди	5
113	група 13 - природні ресурси	-
114	група 14 - інвентарна тара	6
115	група 15 - предмети прокату	5
116	група 16 - довгострокові біологічні активи	7

У разі коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку менше ніж мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів, то з метою оподаткування, для розрахунку амортизації використовуються строки, встановлені Податковим кодексом [110].

У разі коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку дорівнюють або є більшими, ніж ті, що встановлені Податковим кодексом, то для розрахунку амортизації використовуються строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, встановлені в бухгалтерському обліку.

З метою оподаткування (не нараховується амортизація) не вважаються основними засобами:

- вартість землі,
- вартість незавершених капітальних інвестицій,
- вартість автомобільних доріг загального користування,
- вартість бібліотечних і архівних фондів,
- матеріальні активи, вартість яких не перевищує 6000 гривень,
- невиробничі основні засоби і нематеріальні активи

Невиробничі основні засоби та нематеріальні активи – це основні засоби, нематеріальні активи, не призначені для використання в господарській діяльності підприємства - платника податку.

Також не підлягають амортизації витрати на придбання чи самостійне виготовлення, ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невиробничих основних засобів та нематеріальних активів.

3.4.2.3. Нематеріальні активи та їх амортизація

Під терміном нематеріальні активи мають на увазі об'єкти інтелектуальної, у т.ч. промислової власності, а також інші аналогічні права, визначені законодавством. До нематеріальних активів, як правило, відносять програмне забезпечення, дозволи, ліцензії та гудвіл.

Згідно П(С)БО 8 „Нематеріальні активи" [101], **нематеріальний актив** – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримуватися підприємством з метою використання протягом певного періоду більше одного року (або одного операційного циклу).

Нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюється протягом строку їх корисного використання, який встановлюється підприємством при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс). Метод амортизації нематеріального активу обирається підприємством самостійно, виходячи з умов отримання майбутніх економічних вигод.

Якщо відповідно до правовстановлюючого документа строк дії права користування нематеріального активу не встановлено, такий строк корисного використання визначається підприємством самостійно, але не може становити менше 2 та більше 10 років.

Гудвіл виникає внаслідок невідповідності справедливої (ринкової) вартості активів і зобов'язань придбаного підприємства вартості придбання. Вартість гудвілу не підлягає амортизації згідно з Податковим кодексом. Гудвіл може бути позитивним і негативним.

Гудвіл (позитивний гудвіл) – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання. Іншими словами, позитивний гудвіл – це ціна, яку покупець готовий заплатити за підприємство, понад його справедливу ринкову вартість.

Таблиця 3.5.

Строки нарахування амортизації нематеріальних активів за Податковим кодексом

Групи нематеріальних активів	**Строк дії права користування**
група 1 - права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 2 - права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 3 - права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 4 - права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як **5 років**
група 5 - авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (баз даних), фонограми, відеограми, передач (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як **2 роки**
група 6 - інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	Відповідно до правовстановлюючого документа

Вартість позитивного гудвілу визнається нематеріальним активом і у бухгалтерському обліку підприємства відображається на окремому субрахунку 191 „Гудвіл при придбанні", або 193 «Гудвіл при приватизації (корпоратизації)» (згідно із П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [97]).

🗝 *Приклад 3.11. (Позитивний гудвіл).*

Підприємство придбало на аукціоні завод, сплативши за нього 600 000грн. На дату придбання справедлива(ринкова) вартість активів та зобов'язань заводу склала:

– основних засобів – 500000 грн;

запасів – 100000 грн;

дебіторської заборгованості – 200000грн;

кредиторської заборгованості – 350000 грн.

Таки чином ринкова ціна підприємства: 500000грн+ 100000грн + 200000грн – 350000грн = 450 000 грн.

Позитивний гудвіл складає: 600 000грн – 450 000 грн. = 150 000грн.

У підприємства, що придбало завод виникає нематеріальний актив на суму 150 000 грн.

У разі перевищення вартості частки покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів і зобов'язань над вартістю придбання виникає **негативний гудвіл.** Тобто негативний гудвіл виникає, якщо на дату придбання справедлива вартість чистих активів підприємства є більшою вартості, фактично сплаченої за них. Негативний гудвіл визнається доходом підприємства.

🗝 *Приклад 3.12. (Негативний гудвіл).*

Підприємство придбало на аукціоні завод, сплативши за нього 400 000 грн. На дату придбання справедлива(ринкова) вартість активів та зобов'язань заводу склала:

– основних засобів – 500 000 грн;

запасів – 100 000 грн;

дебіторської заборгованості – 200 000грн;

кредиторської заборгованості – 350 000 грн.

Таки чином ринкова ціна підприємства: 500 000грн+ 100 000грн + 200 000грн – 350 000грн = 450 000 грн.

Негативний гудвіл складає: 400 000грн – 450 000 грн. = 50 000грн.

Ці 50 000 грн. визнаються доходом підприємства.

3.4.3. Оборотні активи підприємств

Оборотні засоби перебувають у постійному кругообігу (безперервному процесі обігу коштів з переходом з товарної у грошову форму).

Класична формула кругообігу оборотних засобів визначена:

Гроші – Товар ... Виробництво ... Товар – Гроші

(сировина, матеріали тощо) *(продукція, роботи, послуги)*

Період, який починається з авансування капіталу на придбання виробничих запасів і завершується поверненням цього капіталу в грошовій формі називається **виробничим (операційним) циклом.**

Оборотні активи – це частина засобів виробництва, які беруть участь в одному виробничому циклі, при цьому переносять свою вартість на вартість готової продукції і змінюються свою натуральну форму.

Оборотні активи поділяються на оборотні фонди і фонди обігу. Оборотні фонди є складовою матеріальних ресурсів підприємства, а фонди обігу – складовою фінансових ресурсів підприємства.

Таблиця 3.6.

Склад оборотних активів у балансі підприємства

Вид оборотних активів	**Коментар**
1	**2**
Запаси	**Запаси** – це активи, які утримуються підприємством для подальшого споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг; перебувають у процесі виробництва; утримуються підприємством для подальшого продажу (запаси готової продукції). До запасів відносяться: • сировина (це те, що дано природою або виготовлено у сільському господарстві), • матеріали (це те, що піддано промисловій обробці) • паливо і допоміжні матеріали (паливно-енергетичні та мастильні), • куповані напівфабрикати, • тара і тарні матеріали, • малоцінні та швидкозношувані предмети (використовуються як засоби праці протягом не більше одного року або нормального операційного циклу – інструменти і пристрої загального і спеціального користування; технологічна тара, багаторазово використовувана у технологічному процесі; спеціальний одяг, взуття і запобіжні пристрої (рукавиці, халати, комбінезони, захисні окуляри) тощо); • запасні частини для поточного ремонту • незавершене виробництво (у вигляді незакінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів) • готова продукція • товари (матеріальні цінності, що придбані підприємством з метою наступного продажу), тощо.
Поточні біологічні активи	Вартість поточних біологічних активів тваринництва (дорослі тварини на відгодівлі, дорослі тварини, вибракувані з основного стада для реалізації, молодняк тварин на вирощуванні і відгодівлі), а також рослинництва (зернові, технічні, овочеві та інші культури)

Продовження таблиці 3.6.

1	2
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	**Дебітори** – фізичні і юридичні особи, які заборгували підприємству певні суми грошових коштів або інші активи. **Дебіторська заборгованість** – сума заборгованості дебіторів перед підприємством на певну дату. В балансі відображається дебіторська заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи або послуги скоригована на резерв сумнівних боргів
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	Сума авансів, наданих іншим підприємствам, у рахунок наступних платежів
з бюджетом	Дебіторська заборгованість фіскальних органів, а також переплата за податками, зборами та іншими платежами до бюджету
у тому числі з податку на прибуток	відображається переплата з податку на прибуток
Інша поточна дебіторська заборгованість	Заборгованість дебіторів, яка не може бути включена до інших статей дебіторської заборгованості
Векселі одержані	**Вексель** – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника сплатити у певний термін визначену суму грошей власникові векселя. Відображаються суми, які підприємство одержить коли підприємство-векселедавець погасить свій вексель (виплатить за векселем).
Поточні фінансові інвестиції	Фінансові інвестиції на строк, що не перевищує 1 року.
Грошові кошти та їх еквіваленти:	Відображаються кошти в касі підприємства, на поточних рахунках у банках
Витрати майбутніх періодів	Відображають вартість витрат, які уже здійснені протягом поточного або попередніх періодів, але підлягають віднесенню на собівартість в майбутніх періодах. До витрат майбутніх періодів відносять витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості, з освоєнням нових виробництв і агрегатів, сплачені авансом орендні платежі, оплата страхового поліса, передоплата на газети, журнали, періодичні і довідкові видання.
Інші оборотні активи	Відображаються суми оборотних активів, які не можуть бути включені до вище наведених статей

До оборотних фондів належать виробничі запаси, сировина, основні і допоміжні матеріали, напівфабрикати, паливо, тара, запасні частини для ремонтів, малоцінні і швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів. Оборотні виробничі фонди обслуговують сферу виробництва.

Фонди обігу – це залишки готової продукції на складі підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів підприємств на поточному рахунку в банку, касі, у розрахунках, у дебіторській заборгованості, а також вкладені в короткострокові цінні папери. Фонди обігу не приймають безпосередньої участі в процесі виробництва, їх призначення полягає в забезпеченні ресурсами процесу обігу, в обслуговуванні кругообігу засобів підприємства та досягненні єдності виробництва та обігу. Фонди обігу знаходять своє відображення в готовій продукції та грошових коштах

Рис. 3.9. Класифікація оборотних коштів за ознакою участі їх у кругообігу коштів

При придбанні або виготовлені запаси зараховують на баланс підприємства за первісною вартістю (вартість без ПДВ). Придбання і зберігання запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємстві – це процес, що тісно пов'язаний з тривалим періодом замороження грошових коштів, вкладених у ці запаси. Сам процес придбання і зберігання запасів полягає у виконані певних дій, що спричиняють витрати: 1) пов'язані з опрацюванням замовлення (вивчення цін, величини і періодичності поставки, умов оплати та ін.); 2) пов'язані зі зберіганням запасів, складуванням, охороною, страхуванням, перевезенням, завантаженням, розвантаженням тощо. Отже, завданням кожного підприємства є визначення оптимального рівня вкладення і безпечного зниження вкладення грошових коштів у придбання і зберігання запасів. Скорочення запасів до безпечного рівня дасть змогу збільшити обігові кошти для більш раціонального застосування їх, а також сприятиме усуненню їх можливого фізичного і морального старіння.

Дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які заборгували підприємству грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи.

Поточна дебіторська заборгованість (короткострокова) – це заборгованість, що виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу. Дебіторська заборгованість, не пов'язана з операційним циклом

(*наприклад, заборгованість орендарів за операціями фінансової оренди, працівників за наданими їм позиками*), але передбачається, що вона буде погашена в термін менше 12 місяців, визнається поточною. Поточна дебіторська заборгованість відноситься до оборотних активів і відображається в II розділі активу балансу „Оборотні активи".

Довгостроковою дебіторською заборгованістю визнається заборгованість, яка не виникає в ході нормального операційного циклу (**операційний цикл** – це проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності й отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг) і буде погашена після 12 місяців з дати балансу. Така заборгованість відноситься до необоротних активів і відображається в I розділі активу балансу.

Сумнівна дебіторська заборгованість – дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, відносно якої є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Сумнівна дебіторська заборгованість може стати безнадійною, але не навпаки. У податковому обліку безнадійна дебіторська заборгованість підлягає включенню до витрат підприємства, тому підприємства створюють резерв сумнівних боргів. Для оцінки суми сумнівних боргів існує спеціальна методика

Підприємство, відвантажуючи продукцію або товари, виконуючи роботи або надаючи послуги, не завжди отримує оплату від покупців і замовників негайно. Підприємство змушене йти на певний ризик для того, щоб збільшити обсяг своєї реалізації в умовах конкуренції. По суті, підприємство надає своїм покупцям комерційний кредит. У таких умовах завжди залишається ймовірність того, що оплата від покупця не надійде. У той же час, відповідно до чинного законодавства, в момент відвантаження товарів (продукції), виконання робіт або надання послуг підприємство повинно визнати дохід від їх реалізації. Таким чином, у дохід включаються також борги, що, імовірно, ніколи не будуть оплачені. Це призводить до того, що реальний дохід, який отримає підприємство в майбутньому необґрунтовано завищується на суму зазначених боргів. Тому при визнанні доходу від реалізації його необхідно зменшити на суму сумнівних боргів, тобто враховувати лише чисту вартість дебіторської заборгованості.

Безнадійна заборгованість – заборгованість, що відповідає одній з таких ознак:

- заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредиторів за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог для порушення провадження у справі про банкрутство;
- заборгованість, корпоративні права або не боргові цінні папери суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами або ліквідованих;
- заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;
- прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення;
- прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;
- заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором.

3.5. Витрати підприємства

Витрати – це зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що приводять до зменшення власного капіталу підприємства (за рахунок його вилучення або розподілу власниками) (згідно П(С)БО 1 [90])

Витрати підприємства відшкодовуються за рахунок двох його власних джерел:

- собівартості
- прибутку.

Собівартість продукції – це грошовий вираз витрат на виробництво і реалізацію продукції. Собівартість слугує базою ціни товару і її нижньою межею для виробника.

Через собівартість мають відшкодовуватися витрати підприємства, що забезпечують просте відтворення всіх факторів виробництва – предметів праці, засобів праці, витрат на заробітну плату працівникам.

Є такі класифікації витрат:

1) класифікація витрат за економічними елементами

Витрати бувають:

- матеріальні
- на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи (відрахування до Фондів соціального страхування та Пенсійного фонду);
- амортизація;
- інші витрати.

2) класифікація витрат за видами діяльності за П(С)БО 16 "Витрати" [95])

Діяльність буває:	Відповідно, витрати бувають:
1) звичайна діяльність • операційна діяльність • фінансова діяльність • інша звичайна діяльність	1) витрати звичайної діяльності • витрати операційної діяльності • витрати фінансової діяльності • витрати іншої звичайної діяльності
2) надзвичайна діяльність	2) витрати від надзвичайних подій

Звичайна діяльність – це будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції що виникають внаслідок її проведення.

Надзвичайна діяльність – діяльність в результаті якої виникають доходи і витрати від надзвичайних подій. Надзвичайна подія – це подія чи операція, що відрізняється від звичайної діяльності підприємства і не очікується, що вона буде повторюватися періодично чи в кожному наступному звітному періоді.

Звичайна діяльність складається з операційної діяльності, фінансової діяльності та іншої звичайної діяльності.

Операційна діяльність – це основна діяльність підприємства – операції пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечує основну частину його доходу.

Фінансова діяльність – діяльність яка приводить до зміни розміру і складу власного та позиченого капіталу (придбання/продаж акцій інших емітентів, залучення позикового капіталу тощо).

Відповідно, склад витрат підприємства наступний:

- витрати від операційної діяльності

- виробнича собівартість
- адміністративні витрати
- витрати на збут
- інші операційні витрати

- витрати від фінансової діяльності
  - фінансові витрати
  - втрати від участі в капіталі
- витрати від іншої звичайної діяльності.

Загальновиробничі витрати поділяються на:

- постійні витрати
  - постійні розподілені
  - постійні нерозподілені
- змінні витрати

Перелік і склад постійних і змінних загальновиробничих витрат встановлюються підприємством

Під змінними розуміються витрати, розмір яких змінюється залежно від зміни обсягу виробництва. До них відносяться витрати на сировину і матеріали; куповані напівфабрикати, комплектуючі вироби, технологічне паливо і електроенергію, заробітну плату виробничих робітників з відрахуваннями на соціальні заходи; а також інші витрати, спричинені безпосередньо технологічним процесом виробництва продукції. Змінні витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітного періоду.

До постійних загальновиробничих витрат відносяться витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності. До них відносяться витрати на утримання апарату управління цехів, витрати на опалення, освітлення приміщень, амортизаційні відрахування тощо. Постійні витрати поділяють на постійні розподілені і постійні нерозподілені. Постійні розподілені витрати розподіляються на кожен об’єкт витрат з використанням бази розподілу *(Приклад: сума витрат за використання електроенергії в рахунку енергопостачальної компанії розподіляється між всіма цехами (об’єктами витрат) підприємства пропорційно до їх обсягу виробництва продукції (база розподілу)*.

Таблиця 3.7.

Класифікація витрат за видами діяльності відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» [95]

Витрати за видами діяльності	**Структура витрат**		**Склад витрат**
1	**2**		**3**
Витрати операційної діяльності	Виробнича собівартість реалізованої	прямі матеріальні витрати	вартість сировини та основних матеріалів, що складає основу виготовлення продукції, купованих напівфабрикатів, комплектуючих виробів, допоміжних і інших матеріалів, що можуть бути безпосередньо віднесеними до конкретного об’єкта витрат

		прямі витрати на оплату праці	заробітна плата і інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат
		Інші прямі витрати	усі інші витрати, які можуть бути безпосередньо віднесеними до об'єкта витрат – відрахування на соціальні заходи з фонду оплати праці робітників; амортизація, плата за оренду земельних і майнових паїв, витрати від браку продукції, тощо.
		Загально-виробничі витрати	витрати на управління виробництвом та загальновиробничого персоналу (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо); амортизація основних засобів та нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення; витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення; витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень; витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища; внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади.

	Адміністративні витрати	1) загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів, представницькі витрати тощо); 2) витрати на утримання (оплата праці з нарахуваннями) та на службові відрядження апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу; 3) витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання (амортизація, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, охорона,операційна оренда, страхування майна, ремонт); 4) амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання; 5) витрати на професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінки майна тощо); 6) плата за розрахунково-касове обслуговування і інші послуги банків; 7) витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо) 8) витрати на врегулювання спорів у судових органах; 9) податки, збори і інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, що включаються до виробничої собівартості); 10) інші витрати загальногосподарського значення.
		11)
	Витрати на збут	1) витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції; 2) витрати на ремонт тари; 3) оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торгівельним агентам і працівникам підрозділів, що забезпечують збут; 4) витрати на рекламу і дослідження ринку (маркетинг); 5) витрати на передпродажну підготовку товарів; 6) витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом; 7) витрати на утримання основних засобів, пов'язаних зі збутом продукції; 8) витрати на транспортування, перевалку і страхування готової продукції, транспортно-експедиційні послуги та ін.; 9) витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування; 10) інші витрати, пов'язані зі збутом.

	Інші операційні витрати	1) витрати на дослідження і розробки; 2) собівартість реалізованих виробничих запасів; 3) втрати від знецінення запасів; 4) нестачі і втрати від псування цінностей; 5) сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів; 6) визнані штрафи, пені, неустойки; 7) втрати від операційної курсової різниці (від зміни курсу валюти) (**Курсова різниця** – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах. Загальна сума іноземної валюти в касі підприємства, не змінюється – змінюється тільки вартість іноземної валюти, виражена в національній валюті. **Операційні курсові різниці** – курсові різниці по активах і зобов'язаннях підприємства в іноземній валюті, пов'язаних з операційною діяльністю підприємства); 8) витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення; 9) інші витрати операційної діяльності.
Витрати фінансової діяльності	Фінансові витрати	• витрати на сплату відсотків (за користування кредитами, за випущеними облігаціями, з фінансову оренду тощо) • інші витрати, пов'язані з залученням позикового капіталу.
	Втрати від участі в капіталі	• збитки від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства
Інші витрати звичайної діяльності	Інші витрати	• собівартість реалізованих фінансових інвестицій • втрати від неопераційних курсових різниць (**Неопераційні курсові різниці** – курсові різниці по активах і зобов'язаннях в іноземній валюті, пов'язаних з фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства) • втрати від зменшення корисності необоротних активів • втрати від безоплатної передачі необоротних активів • сума уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій • витрати на ліквідацію необоротних активів • залишкова вартість ліквідованих (списаних) необоротних активів • інші витрати звичайної діяльності.

Нерозподілені постійні загальновиробничі не підлягають розподілу відповідно до обраної бази розподілу і включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення.

🗝 *Приклад 3.13.*

Протягом І кварталу підприємство мало наступні витрати: сировина і матеріали – 120000грн; витрати, пов'язані з продажем іноземної валюти –3600грн; амортизація основних фондів виробничого призначення – 5 800грн; визнані штрафи, пені – 4500грн; витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом – 1500грн; витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування – 16000грн; витрати на

ліквідацію необоротних активів – 5000грн; витрати на оренду основних засобів – 9200грн; витрати на передпродажну підготовку товарів – 3200 грн; витрати на рекламу і дослідження ринку (маркетинг) – 5600; витрати на ремонт тари – 3200грн; витрати на службові відрядження адміністрації – 4500грн; витрати на сплату відсотків за випущеними облігаціями – 1500грн; витрати на сплату відсотків за користування кредитами – 2500 грн; витрати на сплату відсотків за фінансову оренду 7800 грн; витрати на транспортно-експедиційні послуги при перевезенні готової продукції 4500 грн; витрати на утримання основних засобів загальногосподарського значення 6780грн; витрати на утримання основних засобів, пов'язаних зі збутом продукції 8650грн; витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції 6800грн; відрахування на соціальні заходи з фонду оплати праці адміністрації 6 375 грн; відрахування на соціальні заходи з фонду оплати праці робітників 15 750 грн; втрати від операційної курсової різниці (від зміни курсу валюти)1678 грн; допоміжні матеріали38 000 грн; заробітна плата адміністрації17000 грн; заробітна плата робітникам42 000 грн; куповані напівфабрикати50 000 грн; оплата праці та комісійні винагороди торгівельним агентам68500 грн; плата за розрахунково-касове обслуговування рахунка у банку 3200 грн; собівартість реалізованих виробничих запасів 3452 грн; собівартість реалізованих необоротних активів 17000грн; сума безнадійної дебіторської заборгованості 1500 грн.

Визначити суму у І кварталі:

1) *виробничої собівартості*
2) *адміністративних витрат*
3) *витрат на збут*
4) *інших операційних витрат*
5) *фінансових витрат*
6) *інших витрат звичайної діяльності*

Вид витрат	*Стаття витрат*	*Сума,грн.*	*∑, грн*
Виробнича собівартість	*сировина і матеріали*	*120000*	*271550*
	куповані напівфабрикати	*50 000*	
	допоміжні матеріали	*38 000*	
	заробітна плата робітникам	*42 000*	
	відрахування на соціальні заходи з фонду оплати праці робітників	*15 750*	
	амортизація основних фондів виробничого призначення	*5 800*	
Адміністра-тивні витрати	*заробітна плата адміністрації*	*17000*	*47055*
	відрахування на соціальні заходи з фонду оплати праці адміністрації	*6 375*	
	витрати на службові відрядження адміністрації	*4500*	
	плата за розрахунково-касове обслуговування рахунка у банку	*3200*	
	витрати на утримання основних засобів загальногосподарського значення	*6780*	
	витрати на оренду основних засобів	*9200*	

Витрати на збут	*витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції;*	*6800*	*117950*
	витрати на ремонт тари	*3200*	
	оплата праці та комісійні винагороди торгівельним агентам	*68500*	
	витрати на рекламу і дослідження ринку (маркетинг);	*5600*	
	витрати на передпродажну підготовку товарів;	*3200*	
	витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом;	*1500*	
	витрати на утримання основних засобів, пов'язаних зі збутом продукції;	*8650*	
	витрати на транспортно-експедиційні послуги при перевезенні готової продукції	*4500*	
	витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;	*16000*	
Інші операційні витрати	*витрати, пов'язані з продажем іноземної валюти*	*3600*	*14730*
	собівартість реалізованих виробничих запасів	*3452*	
	сума безнадійної дебіторської заборгованості	*1500*	
	втрати від операційної курсової різниці (від зміни курсу валюти)	*1678*	
	визнані штрафи, пені	*4500*	
Фінансові витрати	*витрати на сплату відсотків за користування кредитами*	*2500*	*11800*
	витрати на сплату відсотків за випущеними облігаціями	*1500*	
	витрати на сплату відсотків за фінансову оренду	*7800*	
Інші витрати звичайної діяльності	*собівартість реалізованих необоротних активів*	*17000*	*22000*
	витрати на ліквідацію необоротних активів	*5000*	

До надзвичайної діяльності відносять операції які відрізняються від звичайної діяльності і не є регулярними. До таких подій відносять наприклад стихійне лихо, пожежі, техногенні аварії. Під надзвичайними витратами розуміють невідшкодовані збитки від надзвичайних подій, включаючи втрати на запобігання виникненню втрат від стихійного лиха та техногенних аварій, які визначені за вирахуванням суми страхового відшкодування та покриття втрат від надзвичайних ситуацій за рахунок інших джерел. Надзвичайні витрати включаються до фінансової звітності (в Примітках до річної фінансової звітності) за вирахуванням суми, на яку зменшується податок на прибуток від діяльності підприємства внаслідок збитків від надзвичайних подій.

🗝 *Приклад 3.14.*

Підприємству необхідно було знести старе, цілком зношене (замортизоване), приміщення складу (дерев'яна будівля) і звести на його місці нове, залізобетонне. Витрати з розбирання й утилізації відходів були оцінені в сумі 35000грн, а доходи від реалізації будівельних матеріалів, що передбачалося одержати після розбирання (ліквідації) будівлі, оцінені в 42 000грн. В результаті зливових дощів і зсуву будівля цілком зруйнувалася. Витрати на розбирання завалів і очищення території склали 16 000грн, в результаті чого відбулося збільшення ліквідаційної вартості будівлі.

Знайти:

1. Ліквідаційну вартість будівлі до зливових дощів

2. Ліквідаційну вартість будівлі після зливових дощів

3. Витрати від надзвичайної події (стихійного лиха).

Ліквідаційна вартість (відповідно до П(С)БО 7) – сума грошових коштів чи вартість інших активів, що підприємство очікує одержати від реалізації (ліквідації) необоротних активів по закінченню терміну їх корисного використання, за мінусом витрат пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Виходячи з цього ліквідаційна вартість будівлі до дощів: 42 000– 35 000 = 7 000 грн

Ліквідаційна вартість будівлі після дощів: 7 000 + 16 000 = 23 000 грн.

Витрати від надзвичайної події становлять 16 000 грн.

Станом на дату балансу витрати, що становлять виробничу собівартість відображають в статті „Незавершене виробництво", що є складовою оборотних активів підприємства.

Незавершене виробництво – це продукція (роботи, послуги), що не пройшла всіх стадій (фаз, переділів) виробництва, передбачених технологічним процесом, а також вироби, які не укомплектовані та не пройшли випробувань і технічного приймання.

У бухгалтерського обліку витрати, що складають собівартість реалізованої продукції проходять такі рахунки:

Рис.3.10. Формування собівартості реалізованої продукції по рахунках бухгалтерського обліку

Собівартість реалізованої продукції складається з виробничої собівартості, нерозподілених постійних загально виробничих витрат та наднормативних витрат.

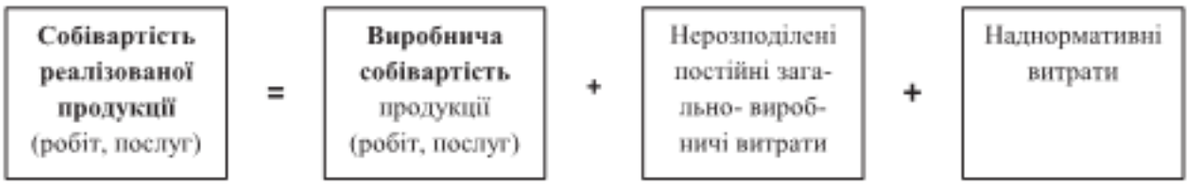

Рис. 3.11. Склад собівартості реалізованої продукції

До виробничої собівартості відносяться витрати безпосередньо пов'язані із виробництвом. Залежно від способу віднесення до конкретного об'єкта витрат витрати поділяються на прямі і непрямі. Прямими є витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом певних видів продукції і можуть бути безпосередньо включеними до їх собівартості. Всі інші витрати, які не можуть безпосередньо бути віднесеними до конкретного об'єкту витрат, є непрямими. До них належать витрати, пов'язані з виробництвом декількох видів продукції і включаються до їх собівартості за допомогою спеціальних методів розподілу пропорційно прийнятому у галузі базису. Приналежність окремих видів витрат до прямих чи непрямих відповідною мірою зумовлена особливостями технологічного процесу і організації виробництва.

3.6. Доходи підприємства. Формування ціни.

Доходи підприємства – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу [94].

Доходи підприємства, як і витрати, класифікуються за видами діяльності. Склад доходів підприємства наступний:

- дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- інші операційні доходи;
- фінансові доходи;
- інші доходи.

Ціни на товари і послуги повинні компенсувати витрати на їх виробництво, а також забезпечити підприємству одержання прибутку.

В Україні діють:

1) вільні (договірні) ціни, що формуються виключно на договірних засадах між продавцями (виробниками чи посередниками) й споживачами,

2) фіксовані (регульовані) ціни, які встановлюються державою на окремі товари й послуги з метою стримування інфляційних процесів, здійснення соціального захисту прав споживачів, а також на продукцію монополістів.

Таблиця 3.8.

Класифікація доходів відповідно до П(С)БО 15 „Дохід" [94].

Доходи, за видами діяльності	**Структура доходів**	**Склад доходів**
Доходи від операційної діяльності	Дохід (виручка) від реалізації товарів (робіт, послуг)	• Реалізація товарів • Реалізація готової продукції • Реалізація послуг • Виконання робіт
	Інші операційні доходи	• Дохід від реалізації іноземної валюти • Дохід від реалізації оборотних активів (виробничих запасів, малоцінних і швидкозношуваних предметів тощо) та необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття • Дохід від операційної оренди активів • Дохід від операційних курсових різниць • Пеня, штрафи, неустойки, які визнані боржником або щодо яких отримано рішення судових органів про стягнення • Доходи від відшкодування сум раніше списаних активів • Дохід від списання кредиторської заборгованості, що виникла під час операційного циклу, після закінчення строку позовної давності • Отримані гранти, асигнування і субсидії • Інші доходи від операційної діяльності
Фінансові доходи	• дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі • інші фінансові доходи	
Інші доходи	• дохід від реалізації фінансових інвестицій; • дохід від неопераційних курсових різниць • інші доходи, які виникають у процесі господарської діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства • дохід від безкоштовно отриманих активів	

Державні фіксовані ціни (тарифи) – це встановлені законодавчо ціни, рівень яких не може змінюватися на розсуд підприємства ні в бік збільшення, ні в бік зменшення. Ціни, на які державою встановлені верхні або нижні межі вважаються регульованими.

(Приклад: тарифи на перевезення міським та приміським громадським транспортом загального користування)

Держава в особі органів влади визначає види продукції, товарів і послуг, ціни і тарифи на які підлягають державному регулюванню, а ціни на решту видів товарів визначається за угодою сторін (виробників/продавці в і покупців).

Таблиця 3.9.

Процес формування ціни на товари, які надходять від виробника до споживача

Підприємство-виробник			**Підприємство оптової торгівлі**				**Підприємство роздрібної торгівлі**			
Витрати на виробництво і збут (повна собівартість)	Прибуток	Податок на додану вартість (ПДВ)	Витрати на придбання	Витрати підприємства (адміністративні витрати і витрати на збут)	Прибуток	ПДВ	Витрати на придбання	Витрати підприємства (адміністративні витрати і витрати на збут)	Прибуток	ПДВ
Відпускна ціна										
Оптова ціна торгівельного підприємства										
Роздрібна ціна торгівельного підприємства										

Таблиця 3.10.

Алгоритм порядку формування ціни

№	Показник	Сума
1	Собівартість реалізації продукції промислового підприємства	
2	Невиробничі витрати промислового підприємства (адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати, інші витрати звичайної діяльності)	
3	Повна собівартість готової продукції	**1 + 2**
4	Прибуток промислового підприємства	
5	Акцизний податок(АП)	Ставка АП * **(3+4)**
6	Податок на додану вартість (ПДВ)	Ставка ПДВ * **(3+4+5)**
7	Вільна відпускна ціна промислового підприємства	**3+4+5+6**
8	Товарна націнка підприємства гуртової торгівлі	Торгівельна націнка + ПДВ на торгівельну націнку
9	Вільна відпускна ціна підприємства гуртової торгівлі	**7 + 8**
10	Товарна націнка підприємства роздрібної торгівлі	Торгівельна націнка + ПДВ на торгівельну націнку
11	Вільна відпускна ціна підприємства роздрібної торгівлі	**9 + 10**

Торгівельна націнка = Витрати торгівельного підприємства + Прибуток торгівельного підприємства

Рис.3.12. Формування товарної і торгівельної націнки.

3.7. Визначення фінансових результатів діяльності підприємства

Ефективність виробничої, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства виражається в досягнутих фінансових результатах.

Фінансові результати – це зіставлення регламентованих податковим законодавством доходів і витрат. Фінансовим результатом може бути прибуток або збиток.

Прибуток – це перевищення доходів над витратами.

Збиток – це перевищення витрат над доходами

Прибутки/збитки відображаються у „Звіті про фінансові результати" (форма № 2).

Процес розрахунку прибутку (збитку) підприємства може бути розділений на такі етапи:

1. Розрахунок валового прибутку (збитку), як різниці між чистим доходом від реалізації і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)
2. Визначення прибутку (збитку) від операційної діяльності
3. Визначення прибутку (збитку) до оподаткування
4. Розрахунок чистого прибутку (збитку) звітного періоду

Для розрахунку прибутку (збитку) звітного періоду визначають такі показники:

Валовий прибуток (збиток)	=	Чистий дохід (виручка) від реалізації	–	Собівартість реалізованої продукції		
Фінансовий результат від операційної діяльності	=	Валовий прибуток	+	Інші операційні доходи	–	Адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	=	Фінансовий результат від операційної діяльності	+	Дохід від участі в капіталі, інші фінансові доходи, інші доходи	–	Фінансові витрати, втрати від участі в капіталі, інші витрати
Чистий фінансовий результат (прибуток /збиток)	=	Прибуток /збиток до оподаткування	±	Податок на прибуток, прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування		

Таблиця 3.11.

Алгоритм визначе ння чистого прибутку підприємства

Стаття	**Код рядка**	**Сума**
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	
Валовий: Прибуток	2090	рядок 2000 – рядок 2050, (якщо значення додатне)
Збиток	2095	рядок 2000 – рядок 2050, (якщо значення від'ємне)
Інші операційні доходи	2120	
Адміністративні витрати	2130	
Витрати на збут	2150	
Інші операційні витрати	2180	
Фінансовий результат від операційної діяльності: Прибуток	2190	Рядок (2090 або 2095) + 2120 – 2130 –2150 –2180, (якщо значення додатне)
Збиток	2195	Рядок (2090 або 2095) + 2120 – 2130 –2150 –2180, (якщо значення від'ємне)
Дохід від участі в капіталі	2200	
Інші фінансові доходи	2220	
Інші доходи	2240	
Фінансові витрати	2250	
Втрати від участі в капіталі	2255	
Інші витрати	2270	

Продовження таблиці 3.11.

Фінансовий результат до оподаткування: Прибуток	2290	Рядок (2190 або2195) + 2200 +2220 +2240 – 2250 – 2255 – 2270 (якщо значення додатне)
Збиток	2295	Рядок (2190 або2195) + 2200 +2220 +2240 – 2250 – 2255 – 2270, (якщо значення від'ємне)
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	відображається належна до сплати сума податку на прибуток, визначена згідно з П(С)БО 17 "Податок на прибуток"
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	відображаються відповідно прибуток або збиток від припиненої діяльності після оподаткування
Чистий фінансовий результат: Прибуток	2350	Рядок (2290 або 2295) ±2300 ±2350 (якщо значення додатне)
Збиток	2355	Рядок (2290 або 2295) ±2300 ±2350 (якщо значення додатне)

Ці показники подаються в розділі І „Фінансові результати" „Звіту про фінансові результати" (форма № 2) [90], який складається кожного кварталу наростаючим підсумком з початку року.

🗝 *Приклад 3.15.*

Підприємство у жовтні одержано дохід від реалізації продукції в сумі 240 000грн у т.ч. ПДВ. Собівартість реалізованої продукції склала 120 000 грн. Протягом місяця підприємство понесло наступні витрати: на утримання апарату управління – 24 000грн; витрати, пов'язані з реалізацією продукції – 8 000грн; інші операційні витрати – 3000 грн.

Визначити фінансовий результат діяльності підприємства.

Розв'язок

1) Сума ПДВ в доході від реалізації продукції = 240 000 / 6 = 40 000 грн.

Сума ПДВ у вартості товарів знаходиться шляхом ділення вартості товарів на 6 виходячи з наступної пропорції:

*чиста вартість товарів без ПДВ –Х грн.; ставка ПДВ – 20% , отже сума ПДВ 0,2*Х грн. вартість товарів разом з ПДВ = 240 000 грн.*

*Х + 0,2*Х = 240 000 грн. , або 5/5 Х + 1/5 Х = 240 000 грн.*

6/5 Х = 240 000 грн.

6/5 Х – сума товарів з ПДВ.

Для вилучення ПДВ з суми (знаходження 1/5 Х), треба її поділити на 6.

Сума ПДВ = 240 000 грн / 6 = 40 000 грн.

2) Чистий дохід = 240 000 – 40 000 = 200 000грн.

3) Фінансовий результат = 200 000 – 120 000 – 24 000 – 8 000 – 3 000 = 45 000 грн

На підприємстві розподілу підлягає чистий прибуток, тобто прибуток, що залишився в розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів. Розподіл чистого прибутку – один із напрямів внутрішньофірмового планування, значення якого в ринкових умовах зростає. Порядок розподілу і використання чистого прибутку на підприємстві фіксується в статуті підприємства. Підприємство самостійно вирішує на які цілі буде розподілено чистий прибуток.

Рис.3.13. Розподіл чистого прибутку підприємства

Резервні (страхові) фонди можуть створюватися за рахунок прибутку підприємствами всіх форм власності для використання на випадок різкого погіршення фінансового становища в результаті тимчасової зміни ринкової кон'юнктури, стихійних лих тощо. Що ж стосується акціонерних товариств, створення ними резервних (страхових) фондів за рахунок прибутку визначається не тільки установчими документами, а й є обов'язковим у порядку (у резервний фонд відраховується 5% від суми прибутку) і розмірах (25% від статутного капіталу), що встановлюються чинним законодавством.

Під фондом розвитку виробництва розуміються кошти на розвиток і вдосконалення виробництва, які витрачаються на задоволення потреб, пов'язаних зі зростанням обсягів виробництва, технічним переозброєнням, вдосконаленням технології виробництва та інших потреб, що забезпечують зростання і вдосконалення матеріально-технічної бази підприємства. Конкретно ці витрати становлять собою капітальні вкладення в будівництво нових виробничих площ, реконструкцію підприємств, придбання і монтаж нового устаткування, інші витрати капітального характеру, включаючи природоохоронні і такі, що спрямовані на поліпшення умов праці і техніки безпеки. Це також витрати на проведення науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт, підготовку та освоєння нових прогресивних технологій та видів продукції. Однією з потреб виробництва, пов'язаною з його розширеним відтворенням, є збільшення власних фінансових ресурсів, які вкладаються

в запаси сировини, матеріалів, перехідні запаси незавершеного виробництва, готової продукції, товарів, тобто збільшення фонду власних оборотних коштів. Використання прибутку підприємства на фінансування розвитку виробництва називається реінвестуванням прибутку

Під фондами соціальної сфери розуміють кошти, що спрямовуються на соціальні потреби, використовуються переважно на такі витрати, які сприяють соціальному розвитку колективу підприємства:

• будівництво, реконструкцію і капітальний ремонт житлових будинків і об'єктів соціально-культурної сфери;

• утримання закладів, об'єктів соціально-культурної сфери (дитячих дошкільних, лікарень, будинків і баз відпочинку, клубів, і палаців культури тощо);

• проведення оздоровчих, культурно-масових заходів, у тому числі придбання путівок на відпочинок і лікування;

• інші подібні витрати (наприклад, здешевлення харчування робітників і службовців у заводських їдальнях, оснащення клубів, кімнат відпочинку, гуртожитків теле- і радіоапаратурою, іншим обладнанням, придбання подарунків для ветеранів тощо).

Фонд матеріального заохочення – це кошти матеріального заохочення, що використовуються для стимулювання зацікавленості працівників підприємства в досягненні високих результатів праці. У цьому напрямку прибуток використовується на виплату винагороди за загальні результати роботи за підсумком року, на одноразове преміювання окремих працівників за виконання особливо важливих виробничих завдань, виплату премій за інші досягнення в роботі, а також надання одноразової матеріальної допомоги працівникам.

Акціонерні товариства виплачують за рахунок чистого прибутку дивіденди власникам акцій.

Прибуток, що залишається у підприємств після сплати податків та інших обов'язкових платежів, може бути використаний також і на інші цілі його власниками або трудовими колективами. Підприємства мають право вкласти свої фінансові ресурси у створення спільних підприємств, в тому числі за участю іноземних інвесторів, придбати акції, облігації, інші цінні папери юридичних осіб.

З прибутку підприємства можуть перераховувати кошти на спеціально відкриті рахунки благодійних фондів, робити внески установам культури і спорту, громадським організаціям інвалідів тощо.

Чистий прибуток – найважливіший показник для оцінювання виробничої та фінансової діяльності підприємств, оскільки відбиває ступінь його активності та фінансового благополуччя, а також ефективність менеджменту.

3.8. Бухгалтерський і податковий облік на підприємстві. Фінансові звіти підприємства.

Бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Бухгалтерський облік в Україні поділяється на фінансовий і управлінський.

Управлінський облік – це облік для внутрішнього виробничого управління (для адміністрації). За даними управлінського обліку менеджери підприємства приймають оперативні управлінські рішення. Ведення управлінського обліку на підприємстві не є обов'язковим.

Фінансовий облік – це облік для управління фінансовою діяльністю всередині підприємства та облік і звітність для зовнішніх користувачів (Державної фіскальної служби; обласного управління статистики, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, банків, біржі, постачальників, покупців, потенційних інвесторів та ін.). Ведення фінансового обліку в Україні є обов'язковим для всіх підприємств. Фінансовий облік фіксує інформацію про поточні витрати у поелементному розрізі, а саме: прибутки підприємства, стан дебіторської та кредиторської заборгованості, розміри фінансових інвестицій, стан джерел фінансування тощо. Фінансова звітність відкрито публікується і не становить комерційної таємниці.

Податковим обліком називають облік, який ведеться на підприємстві в цілях оподаткування прибутку підприємства. Податковий облік має відмінності від бухгалтерського в частині тлумачення окремих витрат.

Для цілей цього податкового обліку використовуються такі податкові періоди: календарні квартал, півріччя, три квартали, рік. Податковий період починається з першого календарного дня податкового періоду і закінчується останнім календарним днем податкового періоду.

Бухгалтерський рахунок – це спосіб групування, поточного обліку і контролю за наявністю і рухом майна підприємства, джерел його утворення, господарських процесів і їх результатів. Рахунки – це один з методів бухгалтерського обліку. Вони призначені для фіксації змін у наявності та стані майна підприємства, джерел його утворення, які виникають у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства.

За своєю формою бухгалтерський рахунок – це таблиця, ліва сторона якої має назву «Дебет» (скорочена форма запису Дт), а права – «Кредит» (скорочена форма запису Кт).

Рис. 4.5. Приклад рахунку бухгалтерського обліку

„Відкрити рахунок" – вписати в нього початковий залишок, який називають «Сальдо».

Сальдо – це різниця між підсумками залишків по дебету та кредиту рахунків з урахуванням змін на рахунку на кінець звітного періоду.

Підсумок залишків по дебету і по кредиту без включення до нього початкового сальдо є ***оборотом*** у бухгалтерському обліку.

Приклад 4.4.:

Станом на 01.01. на розрахунковому рахунку підприємства у банку знаходиться 1000 грн.

05.01. на розрахунковий рахунок надійшло 3000 грн. ;

10.01.перераховано з розрахункового рахунка 1500 грн.;

16.01. перераховано з розрахункового рахунка 700 грн.;
28.01. на розрахунковий рахунок надійшло 2500 грн.
Знайдемо сальдо рахунка станом на 01.02.

Дт *«Розрахунковий рахунок»* *Кт*

Сальдо на 01.01.	*1000*		
3000		*1500*	
2500		*700*	
Оборот за січень	*5500*	*Оборот за січень*	*2200*
Сальдо на 01.02.	*4300*		

Кожен рахунок у бухгалтерському обліку має номер і позначається арабськими цифрами.

Приклад: 10 – «Основні засоби»
30 – «Готівка»
31 – «Рахунки в банках»

Перелік рахунків називається Планом рахунків бухгалтерського обліку. В Плані рахунків кожній назві рахунку надається умовне позначення – код. Перші дві цифри коду – номер рахунка; третя цифра коду – номер субрахунка.

Приклад: рахунок 10 «Основні засоби» має 9 субрахунків:
100 – Інвестиційна нерухомість
101 – Земельні ділянки
102 – Капітальні витрати на поліпшення земель
103 – Будинки та споруди
104 – Машини та обладнання
105 – Транспортні засоби
106 – Інструменти, прилади та інвентар
107 – Тварини
108 – Багаторічні насадження
109 – Інші основні засоби

Рахунки в Плані рахунків згруповані в 9 класів

Таблиця 3.12.

Класи рахунків в Плані рахунків бухгалтерського обліку та їх відображення у фінансових звітах підприємства

План рахунків		Фінансові звіти		
Клас	Назва класу		А/П	Розділ в А/П
1	Необоротні активи		Актив	Розділ 1
2	Запаси		Актив	Розділ 2
3	Кошти, розрахунки та інші активи	Баланс	Актив	Розділ 2
4	Власний капітал та забезпечення зобов'язань	ф.1	Пасив	Розділ 1
5	Довгострокові зобов'язання		Пасив	Розділ 2
6	Поточні зобов'язання		Пасив	Розділ 3

Продовження таблиці 3.12

7	Доходи і результати діяльності	Звіт про фінансові результати ф.2
8	Витрати за елементами	
9	Витрати діяльності	

Бухгалтерський баланс (форма №1) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання а власний капітал. За формою баланс є таблицею, яка складається з двох частин:

- ліва (Актив) показує склад, розміщення та використання господарських засобів і складається з 3 розділів;
- права (Пасив) відображає джерела утворення та цільове використання господарських засобів і складається з 4 розділів.

Баланс (форма 1)

Актив	**Пасив**
1. Необоротні активи 2. Оборотні активи 3. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1. Власний капітал 2. Довгострокові зобов'язання і забезпечення 3. Поточні зобов'язання і забезпечення 4. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття
Баланс	Баланс

Рис.3.14. Структура бухгалтерського балансу

Під впливом господарських операцій, які відбуваються на підприємстві, склад засобів та їх джерел безперервно змінюється. В бухгалтерському обліку ці зміни відображаються у вигляді збільшення або зменшення відповідних статей Активу і Пасиву балансу. Але всі ці зміни рівність балансу не порушують. Підсумок Активу балансу завжди повинен бути рівним підсумку Пасиву.

Всі господарські операції поділяються на 4 типи:

1. Операції першого типу приводять до змін лише в Активі (Актив +, Актив –). Одна стаття Активу збільшується на якусь суму. І на цю ж суму зменшується інша стаття в Активі і таким чином рівність Активу = Пасив не порушується.

2. Операції другого типу до змін лише в Пасиві (Пасив +, Пасив –). Одна стаття Пасиву збільшується на якусь суму. І на цю ж суму зменшується інша стаття в Пасиві і таким чином рівність Активу = Пасив не порушується.

3. Операції третього типу спричиняють збільшення статей Активу і Пасиву (Актив +, Пасив +) і таким чином рівність Актив = Пасив не порушується.

4. Операції третього типу спричиняють зменшення статей Активу і Пасиву (Актив –, Пасив –) і таким чином рівність Актив = Пасив не порушується.

🗝 Приклад 3.16. Початковий баланс:

БАЛАНС

Актив	*Сума*	*Пасив*	*Сума*
1. Основні засоби	*690 000*	*1. Статутний фонд*	*800 000*
2. Запаси	*150 000*	*2. Прибуток*	*50 000*
3. Незавершене виробництво	*24 000*	*3. Кредити банків*	*60 000*
4. Каса	*1000*	*4. Заборгованість перед постачальниками*	*40 000*
5. Рахунки у банках	*85 000*		
Разом	*950 000*	*Разом*	*950 000*

1) Тип господарської операції (Актив +, Актив –).

Господарська операція: оприбутковано в касу підприємства одержані з банку з розрахункового рахунка кошти на суму 15 000грн.

Баланс набуває вигляду:

БАЛАНС

Актив	*Сума*	*Пасив*	*Сума*
1. Основні засоби	*690 000*	*1. Статутний фонд.*	*800 000*
2. Запаси.	*150 000*	*2. Прибуток.*	*50 000*
3. Незавершене виробництво.	*24 000*	*3. Кредити банків.*	*60 000*
4. Каса	*16 000*	*4. Заборгованість перед Постачальниками*	*40 000*
5. Рахунки у банках	*70 000*		
Разом	*950 000*	*Разом*	*950 000*

2) Тип господарської операції (Пасив +, Пасив –).

Господарська операція: зараховано на збільшення статутного фонду частину прибутку на суму 30 000 грн.

Баланс набуває вигляду:

БАЛАНС

Актив	*Сума*	*Пасив*	*Сума*
1. Основні засоби	*690 000*	*1. Статутний фонд*	*830 000*
2. Запаси	*150 000*	*2. Прибуток*	*20 000*
3. Незавершене виробництво	*24 000*	*3. Кредити банків*	*60 000*
4. Каса	*16 000*	*4. Заборгованість перед постачальниками*	*40 000*
5. Розрахунковий рахунок	*70 000*		
Разом	*950 000*	*Разом*	*950 000*

3) Тип господарської операції (Актив +, Пасив +).

Господарська операція: на склад підприємства поступили матеріали придбані у постачальника на суму 50 000 грн.

Баланс набуває вигляду:

БАЛАНС

Актив	*Сума*	*Пасив*	*Сума*
1. Основні засоби	*690 000*	*1. Статутний фонд*	*830 000*
2. Запаси	*200 000*	*2. Прибуток.*	*20 000*
3. Незавершене виробництво	*24 000*	*3. Кредити банків.*	*60 000*
4. Каса	*16 000*	*4. Заборгованість перед Постачальниками*	*90 000*
5. Розрахунковий рахунок	*70 000*		
Разом	*1000 000*	*Разом*	*1 000 000*

4) Тип господарської операції (Актив –, Пасив –).

Господарська операція: перераховано з розрахункового рахунка підприємства банку суму 60 000 грн, на погашення заборгованості по раніше отриманій позичці.

Баланс набуває вигляду:

БАЛАНС

Актив	*Сума*	*Пасив*	*Сума*
1. Основні засоби	*690 000*	*1. Статутний фонд.*	*830 000*
2. Запаси.	*200 000*	*2. Прибуток.*	*20 000*
3. Незавершене виробництво	*24 000*	*3. Кредити банків.*	*–*
4. Каса	*16 000*	*4. Заборгованість перед Постачальниками*	*90 000*
5. Розрахунковий рахунок	*10 000*		
Разом	*940 000*	*Разом*	*940 000*

Відповідно до балансу рахунки класифікують на активні, пасивні і активно-пасивні.

Активні рахунки відображають майно підприємства за його складом і розміщенням, **пасивні** – характеризують джерела утворення майна. Початкове і кінцеве сальдо активних рахунків записують в дебеті; пасивних – в кредиті. **Активно-пасивні рахунки** – це рахунки, на яких сальдо може бути і в дебеті і в кредиті. Якщо на активно-пасивному рахунку сальдо в дебеті, то його розміщують в активі балансу; якщо в кредиті – то в пасиві.

Дт Активний рахунок Кт

№ і назва рахунку

Сальдо	
збільшення	*зменшення*
Оборот	Оборот
Сальдо	

Сальдо кінцеве активного рахунка = Сальдо початкове + дебетовий оборот – кредитовий оборот.

Дт	Пасивний рахунок № і назва рахунку	Кт
	Сальдо	
зменшення	*збільшення*	
Оборот	Оборот	
	Сальдо	

Сальдо кінцеве пасивного рахунка = Сальдо початкове + кредитовий оборот – дебетовий оборот.

Дт	Активно-пасивний рахунок № і назва рахунку	Кт
Сальдо	Сальдо	
збільшення *зменшення*	*збільшення* *зменшення*	
Оборот	Оборот	
Сальдо	Сальдо	

Рис.4.7. Активний, пасивний та активно пасивний рахунки

Приклад 3.17. За даними прикладу 3.16. відобразимо господарські операції на рахунках бухгалтерського обліку.

1) Тип господарської операції (Актив +, Актив –).

Господарська операція: оприбутковано в касу підприємства одержані з банку з розрахункового рахунка кошти на суму 15 000грн.

Дт	*30* *«Каса»*	*Кт*
Сальдо 1000		
15000		
Оборот 15 000	*Оборот*	*0*
Сальдо 16 000		

Дт	*31* *«Розрахунковий рахунок»*	*Кт*
Сальдо 85 000		
	15000	
Оборот 0	*Оборот*	*15 000*
Сальдо 70 000		

2) Тип господарської операції (Пасив +, Пасив –). Господарська операція: зараховано на збільшення статутного фонду частину прибутку на суму 30 000 грн.

Дт	*401* *«Статутний капітал»*	*Кт*
	Сальдо 800 000	
	30 000	
Оборот 0	*Оборот*	*30 000*
	Сальдо	*830 000*

Дт	*44* *«Нерозподілений прибуток»*	*Кт*
	Сальдо	*50 000*
30 000		
Оборот 30 000	*Оборот*	*0*
	Сальдо	*20 000*

3) Тип господарської операції (Актив +, Пасив +). Господарська операція: на склад підприємства поступили матеріали придбані у постачальника на суму 50 000 грн.

Дт	*20*	*Кт*
	«Запаси»	
Сальдо 000	*150 000*	
50 000		
Оборот	*50 000*	*Оборот*	*0*
Сальдо 000	*200 000*	

Дт	*63*	*Кт*
	«Розрахунки з постачальниками»	
	Сальдо	*40 000*
	50 000	
Оборот	*0*	*Оборот*	*50 000*
	Сальдо	*90 000*

4) Тип господарської операції (Актив –, Пасив –). Господарська операція: перераховано з розрахункового рахунка підприємства банку суму 60 000 грн, на погашення заборгованості по раніше отриманій позичці.

Дт	*60*	*Кт*
	«Короткострокові позики»	
	Сальдо	*60 000*
60 000		
Оборот	*60 000*	*Оборот*	*0*
Сальдо	*0*	

Дт	*31*	*Кт*
	«Розрахунковий рахунок»	
Сальдо	*70 000*	
	60 000	
Оборот	*0*	*Оборот*	*60 000*
Сальдо	*10 000*	

Кожна господарська операція впливає одночасно на 2 статті балансу. Тому для повного відображення операції у бухгалтерському обліку необхідно показати її вплив на кожну з цих двох статей. Це називається ***подвійним записом***. Подвійний запис – є одним з найбільш специфічних прийомів бухгалтерського обліку.

Запис одної суми на двох рахунках – на одному по дебету, а на іншому по кредиту називається ***кореспонденцією рахунків*** або ***бухгалтерським проведенням***, а задіяні рахунки – кореспондуючими. Кореспонденцію рахунків у бухгалтерському обліку записують у журналі реєстрації господарських операцій, який має наступний вигляд:

ЖУРНАЛ РЕЄСТРАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

№	*Зміст господарської операції*	*Дт*	*Кт*	*Сума*

Рис.3.15. Фрагмент журналу реєстрації господарських операцій

🗝 *Приклад 3.18.*

За даними прикладу 3.16. складемо бухгалтерські проведення.

ЖУРНАЛ РЕЄСТРАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

№	*Зміст господарської операції*	*Дт*	*Кт*	*Сума*
1	*Оприбутковано в касу підприємства одержані з банку з розрахункового рахунка кошти*	*30*	*31*	*15 000*
2	*Зараховано на збільшення статутного фонду частину прибутку*	*401*	*44*	*30 000*
3	*На склад підприємства поступили матеріали придбані у постачальника*	*20*	*63*	*50 000*
4	*Перераховано з розрахункового рахунка підприємства банку суму на погашення заборгованості по раніше отриманій позичці*	*60*	*31*	*60 000*

За кількістю кореспондуючих рахунків бухгалтерські проведення поділяються на прості (сума господарської операції записується в дебет одного рахунка і в кредит іншого, або один рахунок дебетується, а інший кредитується) і складні (один рахунок дебетується, а кілька кредитуються; або навпаки).

За способом групування облікових даних бухгалтерські рахунки поділяють на синтетичні і аналітичні. ***Синтетичні рахунки*** – це рахунки на яких облік господарської діяльності ведеться узагальнено. Облік, що ведеться на синтетичних рахунках називається синтетичним обліком.

Аналітичні рахунки використовують для детальної характеристики об'єктів синтетичного обліку.

Приклад: навчальні корпуси є об'єктами основних фондів. Їх синтетичний облік ведеться на рахунку 10 «Основні засоби», субрахунку 103 «Будинки і споруди», а аналітичний облік може вестися на рахунках 1031– «Корпус №1», 1032– «Корпус № 2»; 1034 «Корпус № 4»– і т.д.

Підприємства самостійно приймають рішення щодо ведення аналітичного обліку. Синтетичні рахунки називаються рахунками першого порядку; субрахунки – рахунками другого порядку; аналітичні рахунки – рахунками третього, четвертого і т.д. порядку.

Господарські операції відображаються у бухгалтерському обліку на підставі первинних документів. **Первинними документами** є письмові свідоцтва, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи письмові свідоцтва і дозволи адміністрації на їх проведення. Первинні документи повинні бути складеними у момент проведення кожної господарської операції або, якщо це неможливо, безпосередньо після її завершення і складаються на бланках типових та спеціальних форм. Первинними документами є товарно-транспортні накладні, податкові накладні, акти виконаних робіт тощо.

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [90]

Фінансова звітність складається з:

- балансу (звіту про фінансовий стан)
- звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід)
- звіту про рух грошових коштів,
- звіту про власний капітал
- приміток до фінансової звітності

У балансі (додаток А) відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства. У графі 3 проставляють показники на початок звітного року, у графі 4 — на кінець звітного року. Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду. Показники визначають наростаючим підсумком з початку звітного року.

У звіті про фінансові результати (Додаток Б) розкривається інформація про доходи, витрати, прибутки і збитки, інший сукупний дохід та сукупний дохід підприємства за звітний період. Звіт про фінансові результати за формою № 2 складають підприємства, організації та інші юридичні особи усіх форм власності, окрім: банків і бюджетних установ; суб'єктів малого підприємництва та юридичних осіб, які подають консолідовану звітність.

У звіті про рух грошових коштів наводяться дані про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

У звіті про власний капітал розкривається інформація про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду.

Рекомендована основна література: [130, 157, 158, 163, 164, 165]
Рекомендована додаткова література: [54, 105]
Рекомендовані правові акти:[17, 30, 47, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106]

ТЕМА 4. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

ПЛАН

4.1. Сутність податків і зборів. Класифікації податків і зборів
4.2. Загальнодержавні податки і збори
  4.2.1. Податок на додану вартість (ПДВ)
  4.2.2.. Акцизний податок
  4.2.3. Мито
  4.2.4. Податок на прибуток підприємств
  4.2.5. Рентна плата
    4.2.5.1. Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин
    4.2.5.2. Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин
    4.2.5.3. Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України

4.2.5.4. Рентна плата за спеціальне використання води
4.2.5.5. Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів
4.2.5.6. Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України
4.2.6. Екологічний податок
4.3. Місцеві податки і збори
4.3.1. Податок на майно
4.3.1.1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки
4.3.1.2. Транспортний податок
4.3.1.3. Плата за землю
4.3.2. Туристичний збір
4.3.3. Збір за місця для паркування транспортних засобів
4.3.4. Єдиний податок
4.4. Механізм сплати та відповідальність за сплату податків і зборів

4.1. Сутність податків і зборів. Класифікації податків і зборів

Оподаткування здійснюється відповідно до певної системи, яка приймається в країні та використовується з метою формування фінансових ресурсів держави.

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів становить податкову систему України.

Податки – це обов'язкові безумовні платежі фізичних і юридичних осіб до державного та місцевих бюджетів, що здійснюються у порядку і на умовах, визначених чинним законодавством.

Збором є обов'язковий платіж до бюджету з умовою отримання платниками збору спеціальної вигоди внаслідок вчинення на їх користь органами державної влади та місцевого самоврядування юридично значимих дій.

Загальнодержавними податками і зборами є податки та збори, що є обов'язковими до сплати на усій території України.

В Україні є такі загальнодержавні податки і збори [110]:

1. податок на додану вартість;
2. акцизний податок;
3. податок на прибуток підприємств;
4. податок на доходи фізичних осіб;
5. екологічний податок;
6. рентна плата:
   - 6.1. рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин;
   - 6.2. рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
   - 6.3. рентна плата за спеціальне використання води;
   - 6.4. рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів;
   - 6.5. рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України;

6.6. рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України
7. мито;
8. військовий збір (встановлений тимчасово, до набрання чинності рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України)

Місцевими податками і зборами є податки і збори, встановлені рішеннями органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських рад та рад об'єднань територіальних громад), з переліку і в межах граничних розмірів ставок, встановлених Податковим кодексом, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Встановлення органами місцевого самоврядування місцевих податків і зборів є обов'язковим. Якщо, відповідним орган місцевого самоврядування не прийняв рішення про встановлення місцевих податків і зборів, такі податки справляються до бюджету виходячи з мінімальних ставок, встановлених законодавством.

Органи місцевого самоврядування також встановлюють пільги зі сплати місцевих податків і зборів, але встановлювати індивідуальні пільгові ставки місцевих податків та зборів для окремих юридичних осіб та фізичних осіб або звільняти їх від сплати таких податків та зборів не дозволяється.

В Україні є такі місцеві податки і збори:

Податки

1. **податок на майно**
   1.1. податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки
   1.2. транспортний податок
   1.3. плата за землю
   - земельний податок
   - орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності
2. **єдиний податок**

Збори

3. **збір за місця для паркування транспортних засобів**
4. **туристичний збір**

Податки поділять на:

- прямі
- непрямі (ПДВ, акцизний податок, мито)

Прямі податки установлюються безпосередньо на платника, та їх обсяги залежать від розмірів об'єкта оподаткування. Непрямі податки носять характер податків на споживання і відрізняються від прямих за методом стягнення або за формою оподаткування. Непрямі податки накладаються безпосередньо не на платників, але фактично непрямими податком оподатковуються кінцеві споживачі товарів і послуг.

Загальнодержавні податки і збори	1.	податок на додану вартість	**Непрямі податки**
	2.	акцизний податок	
	3.	мито	
	4.	податок на прибуток підприємств	**Прямі податки і збори**
	5.	податок на доходи фізичних осіб	
	6.	екологічний податок	
	7.	рентна плата	
	8.	військовий збір	
Місцеві податки і збори	1.	податок на майно	
	2.	єдиний податок	
	3.	збір за місця для паркування транспортних засобів	
	4.	туристичний збір	

Рис.4.1. Прямі і непрямі податки і збори в Україні

4.2. Загальнодержавні податки і збори

4.2.1. Податок на додану вартість (ПДВ)

Платниками ПДВ є всі фізичні і юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність на території України. Об'єктом оподаткування ПДВ є виручка від реалізації товарів, робіт, послуг за винятком суми, що сплачена платником податку своїм постачальникам.

В Україні встановлена ставка ПДВ – **20%**,

З метою стимулювання експорту та режимі безмитної торгівлі та вільної митної зони передбачена ставка податку – **0%**.

Для операцій з імпорту окремих лікарських засобів, медичних виробів, медичного обладнання ставка ПДВ становить **7%.**

Суб'єкт підприємництва сплачує до бюджету суму ПДВ, обчислену як різницю між сумою ПДВ з реалізації товарів, робіт, послуг(податкове зобов'язання) та сумою ПДВ в придбаній сировині, матеріалах, електроенергії, оплачених послугах, тощо (податковий кредит) і таким чином оподатковується саме **додана вартість**.

З точки зору бухгалтерського обліку, *у* бюджет суб'єкт підприємництва сплачує різницю між оборотом по податковому зобов'язанню і оборотом по податковому кредиту.

Сума ПДВ належна до сплати у бюджет	=	Сума податкового зобов'язання	–	Сума податкового кредиту

Податковий кредит *(ПДВ у придбаних товарах, послугах, роботах)* *"Вхідне ПДВ"*	***Податкове зобов'язання*** *(ПДВ нараховане на товари, послуги, роботи, які реалізує підприємство)* *"Вихідне ПДВ"*
Оборот по *податковому кредиту*	Оборот по *податковому зобов'язанню*

Рис. 4.2. Рахунок „Розрахунки за податками" у бухгалтерському обліку

Залежно від середньомісячної величини податку, ПДВ сплачується до бюджету щомісячно або щодекадно.

🗝 *Приклад 4.1.*

Підприємство для виготовлення продукції в 1 кварталі підприємство придбало сировину на суму 36 000 грн (в т.ч. ПДВ), матеріали на суму 24 000 грн (в т.ч. ПДВ) і електроенергію на суму 9 000 грн (в т.ч. ПДВ); і в цьому ж кварталі списало їх у собівартість. Також підприємство нарахувало заробітну плату на суму 25 000грн; відрахування на соціальне страхування 9 300 грн.; амортизаційні відрахування на суму 5000 грн. Заплановано прибуток підприємства 14370 грн.

Знайдемо суму ПДВ належну до сплати у бюджет.

Для того, щоб нарахувати ПДВ на вартість товарів, робіт, послуг, суму необхідно помножити на 1,2.

х – вартість товарів, робіт послуг

у – вартість товарів, робіт, послуг з ПДВ (20%)

$x + 0{,}2x = y$

звідси

$y = 1{,}2\ x$

Для того, щоб визначити суму ПДВ у вартості придбаних товарів, робіт, послуг, суму необхідно поділити на 6.

х – вартість товарів, робіт послуг

у – вартість товарів, робіт, послуг з ПДВ (20%)

ПДВ в сумі товарів, робіт, послуг (в сумі "у") – це 0,2х (або1/5х)

Щоб знайти ПДВ (1/5х) в сумі товарів,робіт, послуг (в сумі "у") треба у/6

$5/5x + 1/5x = y$

$6/5\ x = y$

$1/5x = y/6$

ПДВ у сировині = 36 000 грн / 6 = 6 000 грн

ПДВ у матеріалах = 24 000 грн / 6 = 4 000 грн

ПДВ у електроенергії = 9 000 грн / 6 = 1500 грн

Отже сума податкового кредиту („вхідного ПДВ") = 6 000 грн + 4 000 грн + 1500 грн = 11 500 грн

У собівартість списується „чиста від ПДВ" сума сировини, матеріалів і електроенергії.

„Чиста від ПДВ" сума сировини = 36 000 грн – 6 000 грн = 30 000 грн.

„Чиста від ПДВ" сума матеріалів = 24 000 грн – 4 000 гн = 20 000 грн

„Чиста від ПДВ" сума електроенергії = 9 000 грн – 1500 грн = 7500 грн

Виробнича собівартість в І кварталі:

30 000 грн (сировиан) + 20 000 грн (матеріали) + 7500 грн(електроенергія) + 24 000 грн (заробітна плата) + 9 300 грн (ЄСВ) + 5 000 грн(амортизація) = 95800 грн

Запланований прибуток = 14370 грн

Вартість готової продукції: 95800 грн + 14370 грн = 110170

Нарахування ПДВ на готову продукцію:

*(95800 грн + 14370 грн) * 20% / 100% = 110170 * 0,2 = 22034 грн*

Виручка від реалізації продукції = 95 800грн + 14 370 грн + 22 034 грн = 132 204 грн.

ПДВ у виручці від реалізації продукції („вихідне ПДВ", податкове зобов'язання)= 132 204 грн / 6 = 22 034 грн.

Сума ПДВ належна до сплати у бюджет = Сума податкового зобов'язання – Сума податкового кредиту = 22034 грн – 11 500 грн = 10 534 грн

Дт	*"641 Розрахунки за податками"*	*Кт*
6000 *4 000* *1500*	*22 034*	
Оборот: 11 500	*Оборот: 22 034*	
	10534	

Отже, сума ПДВ, належна до сплати у бюджети 10534 грн

Підприємства в яких відсутній кредитовий оборот з ПДВ (експортери, та інші) мають право на бюджетне відшкодування ПДВ – повернення ПДВ з бюджету. Бюджетне відшкодування ПДВ може здійснюватися двома способами:

1) повернення коштів на банківський рахунок підприємства;

2) в рахунок податкових зобов'язань майбутніх податкових періодів.

Спосіб відшкодування ПДВ підприємство обирає самостійно, результат вибору відображається в декларації з ПДВ того періоду, за підсумками якого платник набуває права на відшкодування. При поданні підприємством декларації з ПДВ та заяви про повернення суми бюджетного відшкодування, орган Державної фіскальної служби (ДФС) проводить документальну камеральну (перевірка, що проводиться контролюючими органами виключно на підставі даних, відображених у податкових деклараціях, без виїзду на підприємство) перевірку. Казначейство після отримання висновку ДФС перераховує суму бюджетного відшкодування на рахунок підприємства.

Сума бюджетного відшкодування, не повернена підприємству в строк, вважається **бюджетною заборгованістю**, що відображається в другому розділі активу балансу підприємства як дебіторська заборгованість з бюджетом.

🗝 *Приклад 4.2.*

Підприємство-експортер для виготовлення продукції в 1 кварталі підприємство придбало сировину на суму 36 000 грн (в т.ч. ПДВ), матеріали на суму 24 000 грн (в т.ч. ПДВ) і електроенергію на суму 9 000 грн (в т.ч. ПДВ); і в цьому ж кварталі списало їх у собівартість. Також підприємство нарахувало заробітну плату на суму

25 000грн; відрахування на соціальне страхування 9 300 грн.; амортизаційні відрахування на суму 5000 грн. Заплановано прибуток підприємства 14370 грн.

Знайдемо суму бюджетного відшкодування ПДВ.

ПДВ у сировині = 36 000 грн / 6 = 6 000 грн

ПДВ у матеріалах = 24 000 грн / 6 = 4 000 грн

ПДВ у електроенергії = 9 000 грн / 6 = 1500 грн

Отже сума „вхідного ПДВ" = 6 000 грн + 4 000 грн + 1500 грн = 11 500 грн

У собівартість списується „чиста від ПДВ" сума сировини, матеріалів і електроенергії.

„Чиста від ПДВ" сума сировини = 36 000 грн – 6 000 грн = 30 000 грн.

„Чиста від ПДВ" сума матеріалів = 24 000 грн – 4 000 гн = 20 000 грн

„Чиста від ПДВ" сума електроенергії = 9 000 грн – 1500 грн = 7500 грн

Виробнича собівартість в І кварталі:

30 000 грн + 20 000 грн + 7500 грн + 24 000 грн + 9 300 грн + 5 000 грн = 95800 грн

Прибуток = 14370 грн

Нарахування ПДВ на готову продукцію за ставкою 0%:

*(95800 грн + 14370 грн) * 0% = 0 грн*

Ціна готової продукції = 95 800грн + 14 370 грн + 0 грн = 110180 грн.

Виручка від реалізації продукції = 110180 грн

ПДВ у виручці від реалізації продукції („вихідне ПДВ")= 0 грн.

Дт	*"641"*	*Кт*
6000 *4 000* *1500*		*0*
Оборот: 11 500		*Оборот: 0*
11 500		

Отже, сума бюджетного відшкодування з ПДВ 11 500 грн

При імпорті товарів на митну територію України, підприємства-імпортери на суму податкового зобов'язання з ПДВ імпортованих товарів мають право на випуск податкового векселя.

Податковий вексель – це письмове безумовне грошове зобов'язання підприємства (імпортера) сплатити до бюджету відповідну суму коштів, яке видається підприємством на відстрочення сплати ПДВ, що справляється у разі імпорту товарів на митну територію України. Податкові зобов'язання щодо сплати ПДВ при імпорті товарів на митну територію України виникають в день оформлення вантажної митної декларації, але сплату можна відстрочити шляхом видачі податкового векселя. На 30-ий календарний день з дня видачі податкового векселя, сума зазначена у векселі включається до суми податкових зобов'язань підприємства (сума окремо до бюджету не сплачується, а разом з іншими податковими зобов'язаннями за результатами податкового періоду), а податковий вексель вважається погашеним.

Датою виникнення податкових зобов'язань з ПДВ вважається дата будь-якої з подій, що сталася раніше: дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг; дата відвантаження

товарів, а для послуг - дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Оскільки ПДВ є найбільшим джерелом доходів бюджету в Україні, контролю за його сплату приділяється особлива увага. Тому всі платники ПДВ (і покупець товарів/робіт/послуг і продавець товарів/робіт/послуг з) після проведення кожної операції зобов'язані реєструвати податкові накладні в **Єдиному реєстрі податкових накладних.** Відсутність факту реєстрації платником податку – продавцем товарів/послуг податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних не дає права покупцю на включення сум податку на додану вартість до податкового кредиту та не звільняє продавця від обов'язку включення суми податку на додану вартість, вказаної в податковій накладній, до суми податкових зобов'язань за відповідний звітний період. Виявлення розбіжностей даних податкової декларації та даних Єдиного реєстру податкових накладних є підставою для проведення контролюючими органами документальної перевірки.

4.2.2. Акцизний податок

Акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), що включається до ціни таких товарів (продукції)

Об'єктами оподаткування акцизним податком є операції з:

- реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів / продукції (пальне; електроенергія; алкогольні напої, пиво, спирт етиловий, спиртові дистиляти; тютюнові вироби, тютюн, промислові замінники тютюну; автомобілі легкові, вантажні, інші транспортні засоби, призначені для перевезення 10 і більше осіб; кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли);
- реалізації підприємствами роздрібної торгівлі підакцизних товарів;
- ввезення підакцизних товарів /продукції на митну територію України.

Платниками податку є особи, які:

- виробляють підакцизні товари (продукцію),
- ввозять і реалізують підакцизні товари (продукцію) на митній території України;
- реалізують пальне;
- власники ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується у легковий автомобіль
- виробники електричної енергії і продають її поза оптовим ринком електричної енергії.

Не підлягає оподаткуванню акцизним податком:

- експорт підакцизних товарів (продукції) за межі митної території України;
- реалізація електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії;
- реалізації автомобілів спеціального призначення (швидка медична допомога, пожежна і техногенна безпеки тощо) та легкових автомобілів для інвалідів, оплата вартості яких здійснюється за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, коштів фондів загальнообов'язкового державного страхування;

- ввезення фізичними особами на митну територію України підакцизних товарів в обсягах, що не перевищують норм безмитного ввезення

Рис.4.3. Структура надходжень акцизного податку до Державного бюджету України у 2016 році, % [9].

Ставки акцизного податку встановлюються адвалорні (в % від вартості) та специфічні (в грошових одиницях за одиницю ваги, об'єму, або в інших натуральних показниках товару/продукції), адвалорні і специфічні одночасно (*Наприклад: обчислення сум податку з тютюнових виробів здійснюється одночасно за адвалорними та специфічними ставками*)

Таблиця 4.1.

Об’єкти оподаткування акцизним податком та ставки акцизного податку

Підакцизний товар (продукція)	**Ставка акцизного податку встановлена**
алкогольні напої, пиво, спирт етиловий та інші спиртові дистиляти	гривень за 1 літр
тютюн та замінники тютюну промислового виробництва; тютюн "гомогенізований" або "відновлений"; тютюнові екстракти та есенції; тютюнова сировина, тютюнові відходи,	гривень за 1 кілограм (нетто)

Продовження таблиці 4.1.

Сигарети	гривень за 1000 штук
Сигари	гривень за 1 кілограм (нетто)
Пальне	євро за 1000 літрів
автомобілі легкові, моторні транспортні засоби, призначені для перевезення людей і вантажів; вантажопасажирські автомобілі-фургони, гоночні автомобілі; транспортні засоби, спеціально призначені для пересування по снігу; спеціальні автомобілі для перевезення спортсменів на майданчики для гри в гольф та аналогічні транспортні засоби; мотоцикли (включаючи мопеди)	євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
кузови для автомобілів	євро за 1 штуку
причепи та напівпричепи для тимчасового проживання у кемпінгах, типу причіпних будиночків	євро за 1 штуку
електрична енергія	3,2 % вартості
пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну, що реалізовуються у роздрібній мережі	5 % вартості

Специфічні ставки акцизного податку визначені в абсолютних значеннях, тому Верховна Рада України щорічно приймає закон про внесення змін Податкового кодексу щодо ставок оподаткування акцизного податку.

Ставки податку для легкових автомобілів та вантажних і спеціальних транспортних засобів, що використовувалися понад 8 років застосовуються з коефіцієнтом 50; ставки податку для вантажних і спеціальних транспортних засобів, що використовувалися з 5 до 8 років з коефіцієнтом 40.

Оподаткування продажу алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюється шляхом їх маркування.

Маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів – наклеювання марки акцизного податку на пляшку (упаковку) алкогольного напою чи пачку (упаковку) тютюнового виробу

Марка акцизного податку – спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів

ДФС забезпечує ведення обліку обсягів пального у системі електронного адміністрування реалізації пального. Одиницею обліку обсягів пального в системі електронного адміністрування реалізації пального є літри, приведені до температури 15°С. Система електронного адміністрування реалізації пального забезпечує автоматичний облік в розрізі платників податку за кожним кодом товарної під категорії пального. Платникам акцизного податку автоматично відкриваються облікові картки в системі електронного адміністрування реалізації пального за кожним кодом товарної під категорії.

Акцизний податок сплачується кожного місяця. Базовий податковий період для сплати акцизного податку відповідає календарному місяцю після подання декларації.

🗝 *Приклад 4.3.*

Підприємство купує автомобіль з об'ємом циліндрів двигуна внутрішнього згорання 1200 куб.см., що перебував в експлуатації понад 6 років. Ставка акцизного податку (для автомобілів з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 1000 куб. см, але не більш як 1500 куб.см, що експлуатуються понад п'ять років) становить 1,761 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна; курс євро 30 грн/євро. Знайти суму акцизного податку в ціні автомобіля.

*Сума акцизного податку становить: 1,761 євро * 30 грн/євро * 1200 = 63 396 грн*

4.2.3. Мито

Митні платежі – податки, що справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України на підставі Митного кодексу України [73]. Платниками є декларанти (фізичні і юридичні особи, які декларують товари - подають митну декларацію) товарів, які переміщуються через митний кордон.

Об'єктом оподаткування є митна вартість товарів, або їх кількісна оцінка, що залежить від встановлених ставок. Ставки мита встановлюються у % до митної вартості (таке мито називається ***адвалорним***) та у твердих ставках – в грошових одиницях на одиницю товару, чи певну одиницю його характеристики (таке мито називається ***специфічним***).

В залежності від того який митний режим встановлено в Україні для тієї чи іншої країни походження товарів, процентні ставки мита бувають повні, пільгові і преференційні.

Відповідно до мети переміщення товарів через митний кордон України та на підставі документів, що подаються митному органу для здійснення митного контролю та митного оформлення, декларантом можуть бути визначені такі види митного режиму:

- імпорт;
- реімпорт;
- експорт;
- реекспорт;
- транзит;
- тимчасове ввезення (вивезення);
- митний склад;
- спеціальна митна зона;
- магазин безмитної торгівлі;
- переробка на митній території України;
- переробка за межами митної території України;
- знищення або руйнування;
- відмова на користь держави

Мито сплачується до або під час перетину кордону.

4.2.4. Податок на прибуток підприємств

Платниками податку на прибуток є юридичні особи-резиденти – суб'єкти підприємницької діяльності, які провадять господарську діяльність як на території

України, так і за її межами та юридичні особи-нерезиденти, юридичні особи, які отримують доходи з джерелом походження з України.

Не є платниками податку неприбуткові підприємства, установи та організації (бюджетні установи; громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; житлово-будівельні, дачні, садівничі, гаражні кооперативи (товариства); об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, організації роботодавців тощо)

Базова ставка податку становить **18%**. Податок на прибуток сплачується щокварталу.

Об'єктом оподаткування є прибуток, обчислений шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу [110].

Таблиця 4.2.

Різниці, які виникають при нарахуванні амортизації необоротних активів та обліку резерву сумнівних боргів [110]

Фінансовий результат до оподаткування збільшується	**Фінансовий результат до оподаткування зменшується**
Амортизація	
на суму нарахованої амортизації основних засобів або нематеріальних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) або міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО)	на суму розрахованої амортизації основних засобів або нематеріальних активів розрахованої з врахуванням строків корисної експлуатації, визначених Податковим кодексом
на суму уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів, включених до витрат звітного періоду, відповідно до П(С)БО або МСБО	на суму дооцінки основних засобів або нематеріальних активів у межах попередньо віднесених до витрат уцінки відповідно до П(С)БО або МСБО
на суму залишкової вартості окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів у разі ліквідації або продажу такого об'єкта відповідно до П(С)БО або МСБО	на суму залишкової вартості окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, визначеної з врахуванням строків корисної експлуатації, визначених Податковим кодексом
на суму залишкової вартості окремого об'єкта невиробничих основних засобів або невиробничих нематеріальних активів, у разі ліквідації або продажу такого об'єкта відповідно до П(С)БО або МСБО	на суму первісної вартості придбання або виготовлення окремого об'єкта невиробничих основних засобів або невиробничих нематеріальних активів та витрат на їх ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення, у тому числі віднесених до витрат відповідно до П(С)БО або МСБО у разі продажу такого об'єкта невиробничих основних засобів або нематеріальних активів, але не більше суми доходу (виручки), отриманої від такого продажу

Продовження таблиці 4.2.

на суму витрат на ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невиробничих основних засобів чи невиробничих нематеріальних активів, віднесених до витрат	на суму вигід від відновлення корисності основних засобів або нематеріальних активів у межах попередньо віднесених до витрат втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів відповідно до П(С)БО або МСБО
Резерв сумнівних боргів	
на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до П(С)БО або МСБО	на суму коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів, на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до П(С)БО або МСБО
на суму витрат від списання дебіторської заборгованості понад суму резерву сумнівних боргів	на суму списаної дебіторської заборгованості (у тому числі за рахунок створеного резерву сумнівних боргів), яка відповідає ознакам безнадійної заборгованості

4.2.4. Рентна плата

Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин

Рентна плата складається з:

- рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;
- рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
- рентної плати за спеціальне використання води;
- рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів;
- рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України;
- рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України.

Ставки рентної плати визначені у абсолютних значеннях, тому Верховна Рада України щорічно приймає закон про внесення змін податкового кодексу щодо ставок рентної плати.

Платниками рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин є

- суб'єкти господарювання, які набули права користування об'єктом (ділянкою) надр на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування надрами з метою видобування корисних копалин в межах зазначених у спеціальних дозволах
- землевласники та землекористувачі, що провадять господарську діяльність з видобування підземних вод на підставі дозволів (у обсязі понад 13 кубічних метрів на особу в місяць).

Платники рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин видобувають корисні копалини / мінеральну сировину на підставі отриманих

спеціальних дозволів на користування надрами. Спеціальний дозвіл, наданий підприємству є нематеріальним активом в його балансі.

Об'єктом оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин є обсяг товарної продукції (видобутої корисної копалини / мінеральної сировини) підприємства обчислений за фактичними цінами реалізації товарної продукції (тоді об'єктом оподаткування є сума доходу, отриманого з реалізації видобутої корисної копалини /мінеральної сировини) або за розрахунковою вартістю товарної продукції (застосовується якщо фактична ціна реалізації деяких корисних копалин встановлюється органами державної влади , тоді собівартість видобутку є більшою ніж дохід підприємства).

Наприклад, фактична ціна реалізації для нафти, конденсату визначається Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, як середня ціна одного бареля нафти "Urals", перерахована у гривні за тонну за курсом Національного банку України, визначена за інформацією міжнародного агентства (котирування UralsMediterranean та UralsRotterdam). При цьому вважається що в 1 тонні нафти марки "Urals" є 7,28 бареля нафти.

Фактична ціна реалізації для газу природного залежить від призначення газу

Таблиця 4.3.

Визначення фактичної ціни від реалізації природного газу в залежності від призначення газу

Фактичною ціною реалізації видобутого газу вважається	**Призначення природного газу**
Ціна у договорах купівлі-продажу природного газу між гірничим підприємством та підприємством-суб'єктом ринку природного газу, на якого Кабінетом Міністрів України покладені спеціальні обов'язки щодо формування ресурсу природного газу	Для побутових споживачів та виробників теплової енергії
Середня митна вартість імпортного природного газу (обчислюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику)	Для всіх інших споживачів

Ставки рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин установлюються у % від вартості товарної продукції підприємства (видобутої корисної копалини / мінеральної сировини) Ставки коректуються на коригуючі коефіцієнти, які визначаються залежно від виду корисної копалини / мінеральної сировини та умов її видобування.

Рентна плата сплачується щокварталу, після подання декларації.

Базовий податковий період для рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин за видобування нафти, конденсату, природного газу, попутного газу, етану, пропану, бутану дорівнює календарному місяцю. Така рентна плата сплачується щомісяця після подання податкової декларації.

Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин

Платниками рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, є юридичні та фізичні особи - суб'єкти господарювання, які використовують у межах території України ділянки надр для:

- зберігання природного газу, нафти, газоподібних та інших рідких нафтопродуктів;
- витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання винопродукції;
- вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин;
- зберігання харчових продуктів, промислових та інших товарів, речовин і матеріалів;
- провадження інших видів господарської діяльності.

Ставки рентної плати встановлюються в гривнах за одиницю обсягу користування надрами (куб. метрів / кв. метрів), гривень на рік залежно від корисних властивостей надр і ступеня екологічної безпеки під час їх використання. Рентна плата сплачується **щокварталу,** після подання декларації.

Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України

Радіочастотний ресурс є обмеженим, обмеженість виражається в тому, що однією і тією ж смугою радіочастот може користуватися тільки один суб'єкт господарювання. Тому виникає необхідність регламентації використання радіочастот за допомогою ліцензування.

Використання радіочастотного ресурсу – це діяльність користувачів радіочастотного ресурсу, пов'язана з випромінюванням електромагнітної енергії в межах радіочастотного спектра.

Рентну плату за користування радіочастотним ресурсом України сплачують юридичні і фізичні особи, діяльність яких пов'язана з використанням радіоелектронних засобів або радіовипромінювальних пристроїв, і яким надано право користуватися радіочастотним ресурсом в межах виділеної частини смуг радіочастот загального користування на підставі дозволу чи ліцензії. Дозвіл на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою для технологічних користувачів та для розповсюдження телерадіопрограм чи ліцензія на користування радіочастотним ресурсом України, надані підприємству є нематеріальним активом в його балансі і підлягають амортизації.

Об'єктом оподаткування рентною платою за користування радіочастотним ресурсом є ширина смуги радіочастот у відповідному регіоні (зазначена в ліцензії або в дозволі). Рентна плата починає сплачуватися з дня видачі дозволу чи ліцензії. Ставки рентної плати встановлено за 1 МГц смуги радіочастот на місяць в гривнях. Рентна плата сплачується щомісяця, після подання декларації.

Рентна плата за спеціальне використання води

Платниками рентної плати за спеціальне використання води є водокористувачі - юридичні особи і фізичні особи-підприємці, які використовують воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів (первинні водокористувачі) та/або від первинних або інших водокористувачів (вторинні водокористувачі), та використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва. Не є платниками рентної

плати за спеціальне використання води водокористувачі, які використовують воду виключно для задоволення питних і санітарно-гігієнічних потреб населення

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання води є фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі, з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання.

Ставки рентної плати за спеціальне використання води диференціюються в залежності від басейну річок для поверхневих вод, та області України для підземних вод і встановлюються в гривнях за 100 куб. метрів

Рентна плата обчислюється виходячи з фактичних обсягів використаної води (підземної, поверхневої, отриманої від інших водокористувачів) з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування, лімітів використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

Таблиця 4.4.

Об'єкт оподаткування, ставки оподаткування та платники рентної плати за спеціальне використання води

Платники рентної плати	Об'єкт оподаткування рентною платою	Ставки оподаткування
для потреб гідроенергетики	фактичний обсяг води, що пропускається через турбіни гідроелектростанцій для вироблення електроенергії	в гривнях за 10 тис. куб. метрів води, пропущеної через турбіни гідроелектростанцій
для потреб водного транспорту	час використання поверхневих вод вантажним і пасажирським самохідним і несамохідним флотом	в гривнях за 1 тоннаж-добу експлуатації (для вантажного самохідного і несамохідного флоту) в гривнях за місце-добу експлуатації (для пасажирського флоту)
для потреб рибництва	фактичний обсяг води, необхідної для поповнення водних об'єктів під час розведення риби та інших водних живих ресурсів	в гривнях 10 тис. куб. метрів
за воду, що входить виключно до складу напоїв	фактичний обсяг забраної води	в гривнях 1 куб. метр

У разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води рентна плата обчислюється і сплачується у 5-тикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів

Рентна плата сплачується щокварталу, після подання декларації.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів

Платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі - юридичні особи та фізичні особи - підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка), або довгострокове тимчасове користування лісами

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів є:

- деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;
- деревина, заготовлена під час проведення заходів щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, вибіркові санітарні рубки, вибіркові лісовідновні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування; з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;
- другорядні лісові матеріали - заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів,;
- побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та інших побічних лісових користувань);
- використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт

Ставки рентної плати встановлюються в гривнях за 1 щільний куб. метр. деревини і є диференційовані по:

- поясах лісів (перший пояс – усі ліси, за винятком лісів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і лісів гірської зони Львівської області, другий пояс – ліси Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і ліси гірської зони Львівської області), ставки рентної плати для лісів першого поясу є вищим ніж для лісів другого поясу;
- лісозаготівельних розрядах, встановлюються для кожного кварталу площі лісу (урочища), виходячи з відстані між центром кварталу і найближчим нижнім складом лісозаготівельника;
- породах дерев;
- та їх величині (великі, середні, дрібні, дров'яні (з корою)).

Сума рентної плати зазначається у спеціальному дозволі. Дозвіл видається на 1 рік. Рентна плата сплачується щокварталу рівними частинами від суми рентної плати, зазначеної в спеціальних дозволах. Лісокористувачі, які допустили неповну заготівлю деревини, що дозволена для вирубки за виписаними лісорубними квитками, або взагалі її не проводили, сплачують рентну плату повністю за всю дозволену для заготівлі кількість деревини, що зазначена в дозволі.

Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України

Об'єктом оподаткування рентною платою:

для нафти та нафтопродуктів є їх фактичні обсяги, що транспортуються територією України;

для аміаку є сума добутків відстаней відповідних маршрутів його транспортування (переміщення), узгоджених між платником рентної плати та замовником, на обсяги аміаку, транспортованого (переміщеного) кожним маршрутом транспортування.

Ставки оподаткування встановлено в доларах США за транспортування однієї тонни нафти магістральними нафтопроводами; в доларах США за транспортування однієї тонни аміаку за кожні 100 кілометрів відстані відповідних маршрутів його транспортування.

Рентна плата сплачується **щомісяця,** після подання декларації.

4.2.6. Екологічний податок

Екологічний податок – загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів.

Платниками податку є особи, що в результаті своєї господарської діяльності здійснюють:

викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення *(оксиди азоту, аміак, ангідрид сірчистий, ацетон, бенз(о)пірен, бутилацетат, ванадію п'ятиокис, водень хлористий, вуглецю окис, вуглеводні, газоподібні фтористі сполуки, тверді речовини, кадмію сполуки, марганець та його сполуки, нікель та його сполуки, озон, ртуть та її сполуки, свинець та його сполуки, сірководень, сірковуглець, спирт н-бутиловий, стирол, фенол, формальдегід, хром та його сполуки);*

скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;

утворення, розміщення і зберігання відходів, в тому числі радіоактивних відходів

Ставки екологічного податку визначені у абсолютних значеннях, тому Верховна Рада України щорічно приймає закон про внесення змін податкового кодексу щодо ставок екологічного податку. Суми екологічного податку, обчислюються платниками податку самостійно **щокварталу** виходячи з фактичних обсягів викидів, ставок податку за формулами. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, орган державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки щороку видають дозволи на викиди, спеціальне водокористування та розміщення відходів та у результаті діяльності яких утворилися, утворюються або можуть утворитися радіоактивні відходи та які тимчасово зберігають.

Таблиця 4.5.

Об'єкт, база оподаткування екологічним податком та особливості застосування ставок

Об'єкт та база оподаткування	Ставка податку встановлена	Особливості застосування Ставок
викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення	гривень за 1 тонну	–
скиди окремих забруднюючих речовин у водні об'єкти	гривень за 1 тонну	за скиди у ставки та озера ставки податку збільшуються у **1,5** рази
розміщення окремих видів надзвичайно небезпечних відходів (обладнання та прилади, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням, та люмінесцентні лампи)	гривні за одиницю	за розміщення відходів на звалищах, які не забезпечують повного виключення забруднення атмосферного повітря або водних об'єктів, ставки податку збільшуються у 3 рази.
розміщення відходів, які встановлюються залежно від класу небезпеки та рівня небезпечності відходів	гривень за 1 тонну	Залежно від місця (зони) розміщення відходів встановлюється коефіцієнт до ставок податку: – **3** (в межах населеного пункту або на відстані менш як 3 км від таких меж) – **1** (на відстані від 3 км і більше від меж населеного пункту)
утворення радіоактивних відходів виробниками електричної енергії - експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій)	в гривнах у розрахунку на 1 кВт-год виробленої електричної енергії	–
тимчасове зберігання радіоактивних відходів	гривень за 1 куб. метр	Залежно від активності радіоактивних відходів встановлюється коригуючий коефіцієнт: – **50** (для високоактивних відходів); – **2** (для середньо- та низько активних відходів).
тимчасове зберігання радіоактивних відходів, представлених як джерела іонізуючого випромінювання,	гривень за 1 куб. сантиметр	

4.3. Місцеві податки і збори

4.3.1.Податок на майно

4.3.1.1.Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

Податок на майно складається з:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю.

Платниками податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є власники об'єктів житлової та нежитлової нерухомості. Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Не є об'єктом оподаткування об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які є непридатними для проживання у зв'язку з аварійним станом.

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості.

Ставки податку для об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, залежно від місця розташування та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує **1,5 %** розміру мінімальної заробітної плати**,** встановленої законом на 1 січня звітного року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

Органи місцевого самоврядування можуть встановлювати пільги з податку з об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, тоді база оподаткування зменшується:

а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості - на 60 кв. метрів;

б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості - на 120 кв. метрів;

в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток) - на 180 кв. метрів.

Щорічно органи місцевого самоврядування подають органам ДФС за місцезнаходженням об'єкта житлової / нежитлової нерухомості рішення щодо ставок податку та наданих пільг юридичним та фізичним особам зі сплати податку на нерухоме майно.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року. Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої нерухомості виходячи із загальної площі кожного з об'єктів нежитлової нерухомості та відповідної ставки податку.

До 1 липня поточного року, контролюючий орган на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, обчислює суму податку і надсилає власнику нерухомості - фізичній особі місцем його адреси /реєстрації податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку за минулий рік. Фізична особа зобов'язана сплатити податок протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення.

Юридична особа-власник нерухомості обчислює суму податку самостійно, відображає в річній податковій декларації та сплачує податок авансовими внесками щокварталу.

4.3.1.2. Транспортний податок

Платниками транспортного податку є фізичні та юридичні особи, які мають зареєстровані в Україні власні легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше 5 років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати. Базою оподаткування є легковий автомобіль. Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування. Базовий податковий період дорівнює календарному року.

Щороку до 1 лютого Міністерство економічного розвитку і торгівлі, на своєму офіційному веб-сайті розміщується перелік легкових автомобілів, з року випуску яких минуло не більше 5 років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового року, який повинен містити такі дані щодо цих автомобілів: марка, модель, рік випуску, об'єм циліндрів двигуна, тип пального.

Обчислення суми податку з об'єкта оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом за місцем реєстрації платника податку.

До 1 липня поточного року, контролюючий орган надсилає власнику легкового автомобіля – фізичній особі, за місцем її адреси /реєстрації податкове повідомлення-рішення про сплату суми транспортного податку. Фізична особа зобов'язана сплатити податок протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення.

Юридична особа - платник транспортного податку, обчислює суму податку самостійно, відображає в річній податковій декларації та сплачує податок авансовими внесками щокварталу.

У 2017 році розрахункова середньоринкова вартість легкових авто для оподаткування знизилася в два рази у порівнянні з 2016 роком.

У 2016 році оподаткуванню підлягали автомобілі вартістю понад 750 мінімальних зарплат (МЗП), а МЗП становила 1378 грн

*1378 грн * 750 = 1 033 500 грн*

(при закладеному в бюджет курсі 24,1 грн/долар це становить – $42 883)

В 2017 році оподаткуванню підлягають автомобілі вартістю понад 375 мінімальних зарплат, а МЗП становить 3200 гривень

*3200 грн * 375 = 1 200 000 грн*

(при закладеному в бюджет курсі 27,1 грн/долар – це становить – $44 280)

Таким чином, вартість автомобілів, за які необхідно сплачувати транспортних податок підвищилася.

4.3.1.3. Плата за землю

Плата за землю справляється у формі:

- земельного податку (є обов'язковим платежем, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів)
- орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності (є обов'язковим платежем, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою)

Платниками земельного податку є власники земельних ділянок та землекористувачі, платниками орендної плати є орендарі земельних ділянок. Об'єктами оподаткування є земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні.

Базою оподаткування є:

- нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації;
- площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру, а орендної плати – договір оренди.

Для визначення розміру плати за землю використовується нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення, яка підлягає індексації. Нормативна грошова оцінка земельної ділянки щорічно індексується на відповідний коефіцієнт, величину якого розраховує Державне агентство земельних ресурсів (Центральний органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів)

Ставки земельного податку визначено окремо для різних категорій земель та цільового призначення залежно від місцезнаходження земельних ділянок (у межах чи за межами населеного пункту).

Ставки податку за земельні ділянки встановлено для:

- сільськогосподарських угідь (незалежно від місцезнаходження)
- несільськогосподарських угідь, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено;
- надані підприємствам промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони, розташовані за межами населених пунктів ;
- передані у власність або надані в користування на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено;
- надані на землях лісогосподарського призначення (незалежно від місцезнаходження);
- на землях водного фонду та лісогосподарського призначення, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Органи місцевого самоврядування офіційно оприлюднюють свої рішення щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок, розташованих у межах населених пунктів та встановлюють ставки плати за землю та пільги щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території.

До 1 липня поточного року, контролюючий орган (за місцем знаходження земельної ділянки), надсилає власнику земельної ділянки – фізичній особі за місцем її адреси /реєстрації податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку. Фізична особа зобов'язана сплатити податок протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення.

Юридична особа - платник земельного податку, обчислює суму податку самостійно, відображає в річній податковій декларації (+ довідка про нормативну грошову оцінку землі) та сплачує податок авансовими внесками щомісячно.

Органи місцевого самоврядування мають право встановлення пільг (часткове звільнення на певний строк, зменшення суми податку) щодо земельного податку, що сплачується на їх території.

Податковим кодексом від сплати податку звільняються такі фізичні особи-власники земельних ділянок у межах граничних норм на одну земельну ділянку за кожним видом використання):

- інваліди першої і другої групи;
- фізичні особи, які виховують трьох і більше дітей віком до 18 років;
- пенсіонери (за віком);

- ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";

- фізичні особи, визнані законом особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Таблиця 4.6.

Ставки та об'єкт оподаткування земельним податком

Податок встановлюється у розмірі не більше	**Об'єкт оподаткування**
за земельні ділянки грошову оцінку яких проведено	
3 % від їх нормативної грошової оцінки	за земельні ділянки
1 % від їх нормативної грошової оцінки	для земель загального користування
не менше **0,3 %** та не більше **1 %** від їх нормативної грошової оцінки	для сільськогосподарських угідь
12 % від їх нормативної грошової оцінки	земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності)
за земельні ділянки грошову оцінку яких не проведено	
не більше **5 %** від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області/АРК	земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів
не менше **0,3 %** та не більше **5 %** від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області / АРК	для сільськогосподарських угідь, розташованих за межами населених пунктів
5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області /АРК	для несільськогоподарських угідь, розташованих за межами населеного пункту та зайнятих господарськими будівлями (спорудами)

Граничні норми використання:

для ведення особистого селянського господарства	у розмірі не більш як 2 гектари;
для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка):	в селах - не більш як 0,25 гектара, в селищах - не більш як 0,15 гектара, в містах - не більш як 0,10 гектара;
для індивідуального дачного будівництва –	не більш як 0,10 гектара
для будівництва індивідуальних гаражів –	не більш як 0,01 гектара;
для ведення садівництва –	не більш як 0,12 гектара.

Податковим кодексом від сплати податку звільняються такі юридичні особи:

- громадські організації інвалідів України,
- підприємства та організації, які засновані громадськими організаціями інвалідів;
- санаторно-курортні, оздоровчі заклади та реабілітаційні установи громадських організацій інвалідів;
- бази олімпійської та паралімпійської підготовки;

- бюджетні установи, які повністю утримуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Орендна плата нараховується на підставі договору оренди, в якому вказується розмір та умови внесення плати. Річна сума орендної плати не може:

- бути меншою розміру земельного податку (для земель с/г призначення) та трикратного розміру земельного податку (для інших категорій земель);

- перевищувати **3%** нормативної грошової оцінки (для земельних ділянок, наданих для розміщення, будівництва, обслуговування та експлуатації об'єктів енергетики, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел енергії, включаючи технологічну інфраструктуру таких об'єктів) та **12%** нормативної грошової оцінки (для інших земельних ділянок, наданих в оренду). Однак все ж таки перевищення допускається у випадку визначення орендаря на конкурсних засадах.

– плата за суборенду земельних ділянок не може перевищувати орендної плати.

4.3.2. Туристичний збір

Туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Платниками збору є фізичні особи, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення органу місцевого самоврядування, про встановлення туристичного збору, та отримують послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк.

Платниками збору не можуть бути особи, які постійно проживають у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір; та особи, які прибули у службове відрядження.

Базою оподаткування є вартість усього періоду проживання (ночівлі) в готелях, кемпінгах, мотелях, гуртожитках для приїжджих та інших закладах готельного типу, санаторно-курортних закладах, за вирахуванням податку на додану вартість. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5% до 1% до бази справляння збору.

Справляння туристичного збору здійснюється податковими агентами, якими є адміністрації готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих та інших закладів готельного типу, санаторно-курортних закладів; квартирно-посередницькі організації. Податкові агенти справляють збір під час надання послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням (ночівлею), і зазначають суму сплаченого збору окремим рядком у рахунку/квитанції на проживання. Сума туристичного збору сплачується щоквартально за місцезнаходженням податкових агентів.

4.3.3. Збір за місця для паркування транспортних засобів

Платниками збору є податкові агенти – юридичні особи та фізичні особи - підприємці, які згідно з рішенням органів місцевого самоврядування організовують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках.

Об'єктом оподаткування є земельна ділянка, спеціально відведена для забезпечення паркування транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах або інших місцях, а також комунальні гаражі, стоянки, паркінги, які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету.

Базою оподаткування є площа земельної ділянки, відведена для паркування, а також площа комунальних гаражів, стоянок, паркінгів.

Ставка збору та порядок сплати збору до бюджету встановлюються органом місцевого самоврядування за кожний день провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів у гривнях за 1 кв. метр площі у розмірі до **0,075 %** мінімальної заробітної плати. Сума збору за місця для паркування транспортних засобів сплачується щоквартально місцезнаходженням об'єкта оподаткування. Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному кварталу

4.3.4. Єдиний податок

Єдиним податком оподатковується діяльність осіб, що мають право на оподаткування за спрощеною системою обліку та звітності .

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Юридична особа чи фізична особа - підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку

Платники єдиного податку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

1) податку на прибуток підприємств;
2) податку на доходи фізичних осіб у частині доходів фізичної особи-підприємця (1-3 груп);
3) ПДВ (крім осіб, які обрали ставку єдиного податку зі сплатою ПДВ, та платників єдиного податку четвертої групи);
4) податку на майно в частині земельного податку, крім податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку для провадження господарської діяльності (1-3 група) чи ведення сільськогосподарського товаровиробництва (4 група).
5) рентної плати за спеціальне використання води (для платників ЄП четвертої групи).

Таблиця 4.7.

Механізм єдиного податку

Група	Особи	Ставка	Податковий період	Облік/ звітність	Особливості застосування
перша група	фізичні особи - підприємці, які • здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках / провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню; • не використовують	**10 %** розміру прожиткового мінімуму	1 календарний рік, сплата податку відбувається авансовими внесками кожного місяця	Щоденно відображають доходи у Книзі обліку доходів. Подають річну податкову декларацію платника єдиного податку	Сума фактичного доходу перевищить допустимі критерії – ставка податку встановлюється у розмірі **15%** до суми перевищення Дохід від провадження діяльності, не зазначеної у

	працю найманих осіб, • обсяг доходу протягом календарного року не перевищує **300 000** гривень				реєстрі платників єдиного податку, дохід, отриманий при застосуванні негрошового способу розрахунків; дохід, отриманий від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування –сума такого доходу буде оподатковуватись за ставкою 15%
друга група	фізичні особи - підприємці, які • здійснюють виробництво та продаж товарів / діяльність у сфері ресторанного бізнесу / діяльність з надання послуг (у тому числі побутових) платникам єдиного податку та/або населенню, • до **10 осіб** перебуває з ними у трудових відносинах; • обсяг доходу протягом календарного року не перевищує **1 500 000** гривень	**20 %** розміру мінімальної заробітної плати	1 календарний рік, сплата податку відбувається авансовими внесками кожного місяця	Щоденно відображають доходи у Книзі обліку доходів. Подають річну податкову декларацію платника єдиного податку	
третя група	фізичні особи - підприємці, які • використовують працю найманих осіб (кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена); • обсяг доходу протягом календарного року не перевищує **5 000 000** гривень	**3 %** доходу – якщо особа є платником ПДВ; **5 %** доходу – якщо особа не є платником ПДВ	квартал, сплата податку відбувається щокварталу після подання квартальної податкової декларації	Щоденно відображають доходи у Книзі обліку доходів. (не платники ПДВ). Ведуть бухгалтерський облік доходів та витрат за спрощеною формою (платники ПДВ) Подають квартальну податкову декларацію платника єдиного податку	Сума фактичного доходу перевищить допустимі критерії, то ставка податку встановлюється у розмірі **15%** до суми перевищення

	фізичні особи - підприємці, які надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна, а також здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння і обсяг доходу, яких протягом календарного року не перевищує **5 000 000** гривень.	**5 %** доходу	квартал, сплата податку відбувається щокварталу після подання квартальної податкової декларації	Ведуть бухгалтерський облік доходів та витрат за спрощеною формою Подають квартальну податкову декларацію платника єдиного податку	
	юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує **5 000 000** гривень	**3 %** доходу – якщо особа є платником ПДВ; **5 %** доходу – якщо особа не є платником ПДВ	квартал, сплата податку відбувається щокварталу після подання квартальної податкової декларації	Ведуть бухгалтерський облік доходів та витрат за спрощеною формою Подають квартальну податкову декларацію платника єдиного податку	**Подвійний розмір ставок** до суми перевищення обсягу фактичного доходу над допустимим критерієм; до доходу, отриманого при застосуванні іншого (не грошового) способу розрахунків; до доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування

четверта група	сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує **75 %**	Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, базою оподаткування є нормативна грошова оцінка одного гектара, ставки податку: 0,95% для ріллі, сіножатей і пасовищ; 0,57% для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях 0,57% для багаторічних насаджень 0,19% для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, 2,43% для земель водного фонду 6,33% для сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого грунту	1 календарний рік, сплачують податок щоквартально у таких розмірах: у I кв. - 10 %; у II кВ. - 10 %; у III кВ. - 50 %; у IV кВ. - 30 %.	Ведуть бухгалтерський облік доходів та витрат за спрощеною формою. Подають річну податкову декларацію платника єдиного податку	Не можуть бути платниками єдиного податку підприємства: 1) у яких понад **50 %** доходу становить дохід від реалізації декоративних рослин, диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра; 2) провадять діяльність з виробництва підакцизних товарів, крім виноматеріалів виноградних, та електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії (якщо дохід від реалізації такої енергії не перевищує 25 % доходу підприємства).

4.4. Механізм сплати та відповідальність за сплату податків і зборів

Податки і збори встановлюються з урахуванням необхідності досягнення збалансованості видатків бюджету з його надходженнями, згідно з принципом фіскальної достатності.

Кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені законодавством податки та збори.

Тому, згідно законодавства кожен платник податків зобов'язаний:

- стати на облік у контролюючих органах;
- сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених законодавством;
- вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів;

- подавати до контролюючих органів декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;
- подавати на вимогу контролюючих органів документи з обліку доходів, витрат та інших показників, первинні документи, регістри бухгалтерського обліку, фінансову звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів

Податки і збори самостійно сплачуються підприємствами у безготівковій формі шляхом перерахування відповідної суми коштів з поточного рахунка підприємства на рахунки органів Казначейства. Суми коштів, що надійшли Казначейство зараховує до відповідного бюджету При цьому вказується код бюджетної класифікації сплачуваного податку чи збору.

Система кодів бюджетної класифікації визначена Бюджетною класифікацією і є необхідною для здійснення обліку доходів та видатків бюджету при його виконанні органами Казначейства.

Фізичні особи - платники податків сплачують податки і збори через установи банків та поштові відділення

Для подання звітності в електронній формі та листування з контролюючими органами платники податків можуть використовувати електронний кабінет та єдине вікно подання електронної звітності

Електронний кабінет платника – електронна система взаємовідносин між платниками податків та контролюючими, що складається з: апаратно-програмного комплексу; портального рішення для користувачів - платників податків, робота в якому здійснюється он-лайн (через Інтернет у режимі реального часу); портального рішення для користувачів - державних, у тому числі контролюючих, органів; програмного інтерфейсу (API); інших засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем

Єдине вікно – автоматизована система "Єдине вікно подання електронної звітності", передбачає надання послуг з подання звітності та податкових декларацій в електронному вигляді за допомогою мережі Інтернет на безоплатній для користувачів основі. Опис форматів (стандартів), структура електронних документів, що забезпечує подання електронної звітності розміщуються та підтримуються в актуальному стані на загальнодоступних інформаційних ресурсах ДФС. Автоматизована система "Єдине вікно подання електронної звітності" система забезпечує підтримку роботи засобів електронного цифрового підпису.

Для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податків і зборів на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, ведення яких передбачено законодавством. Платники податків має право обирати самостійно метод ведення обліку доходів і витрат.

Податкова декларація (розрахунок, звіт) - документ, що подається платником податків контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та сплата податкового зобов'язання. Форма податкової декларації встановлюється Державною фіскальною службою України.

Платник податків зобов'язаний самостійно сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену у поданій ним податковій декларації, протягом 10 календарних днів після останнього дня граничного строку подання декларації.

За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, до платників податків застосовуються такі види юридичної відповідальності:

- фінансова (застосовується у вигляді штрафів та/або пені);
- адміністративна (позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльність; застосовується до службових осіб підприємства, установи, організації, або, особи, що займається підприємницькою діяльністю за вчинені дії, що призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах);
- кримінальна (позбавленням волі з конфіскацією майна, застосовується до службових осіб підприємства, установи, організації, або, особи, що займається підприємницькою діяльністю за вчинені дії, що призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах)

Конфіскація майна – це примусовий захід безоплатного вилучення майна на користь держави незалежно від волі його власника в примусовому порядку. Конфіскація майна застосовується лише за рішенням суду.

Умисне ухилення від сплати податків та зборів та шахрайство з фінансовими ресурсами передбачає відповідальність відповідно до Кримінального кодексу України .

Шахрайством з фінансовими ресурсами вважається надання особою завідома неправдивої інформації органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, банкам чи іншим кредиторам з метою одержанні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків.

Відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів настає тільки в разі, коли воно вчинене з прямим умислом. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх вчинків (дії чи бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні насідки та бажала їх настання.

Про наявність умислу можуть свідчити: перекручення в обліковій або звітній документації; неоприбуткування готівкових коштів, отриманих за виконані роботи і послуги; ведення подвійної (офіційної і неофіційної) бухгалтерії; використання банківських рахунків, про які не повідомили органи ДФС; завищення фактичних витрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції.

Суб'єктами ухилення від сплати податків і зборів визнаються посадові особи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, на яких покладено обов'язок обчислювати і своєчасно сплачувати ці платежі, ведення бухгалтерського обліку об'єктів оподаткування, подання бухгалтерських звітів і балансів, податкових декларацій, розрахунків, платіжних доручень. До таких осіб належать: керівники, головні бухгалтери та їх заступники, особи, які мають право підписувати фінансово-господарські документи.

Рекомендована основна література: [19, 108, 109, 157]
Рекомендована додаткова література: [46, 50, 89, 168, 169]
Рекомендовані правові акти: [73, 110]

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

ПЛАН

5.1. Сутність соціального страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні
5.2. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ)
5.3. Пенсійна система в Україні.
5.3.1. Види пенсійних виплат
5.3.2. Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування
5.3.3. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування
5.3.4. Система недержавного пенсійного забезпечення
5.3.5. Окремі пенсійні програми
5.3.6. Стан, проблеми та тенденції пенсійної системи України на сучасному етапі.

5.1. Сутність соціального страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні

Соціальне страхування — фундаментальна основа державної системи соціального захисту населення, що уможливлює матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства.

Соціальне страхування у своєму розвитку пройшло ряд етапів. Перші елементи соціального страхування спостерігалися на початку існування суспільства. У Стародавньому Римі різні організації та колегії об'єднували своїх членів на основі професійних, матеріальних і особистих інтересів (підтримка у разі втрати працездатності, забезпечення поховання тощо). Наприклад, у положенні Статуту ланувімської колегії (м. Ланувім, 133 р.н.е.) передбачалося внесення початкового й щомісячного грошових платежів, призначенням яких було одержання нащадком певної суми на поховання у разі смерті члена колегії.

У XIII ст. вперше виникли організаційні засади соціального страхування у м. Дубровник (Хорватія), де була визначена програма страхування здоров'я з відповідними внесками застрахованих осіб.

Пізніше, у Середньовіччі, гірники Німеччини засновували спільні каси для підтримки потерпілих від нещасних випадків, нужденних членів суспільства.

Швидкий індустріальний розвиток наприкінці XIX ст. сприяв поширенню соціального страхування. Вперше у світі у 1883 — 1889 рр. канцлер Німеччини Отто фон Бісмарк в законодавчому порядку запровадив систему соціального страхування, яка містила: страхування на випадок хвороби, від нещасних випадків на виробництві, на випадок старості та інвалідності. Пізніше, на початку XX ст., у багатьох європейських країнах було запроваджено систему соціального страхування та прийняті аналогічні закони. Страхові фонди формувалися за рахунок внесків робітників, підприємців, власників фабрик чи мануфактур, субсидій та дотацій держави.

Система соціального страхування Отто фон Бісмарка передбачала, що:

1. система соціального захисту поширюється лише на працюючих осіб, з заробітної плати яких і здійснюються відрахування у фонд соціального забезпечення;

2. сума виплати соціального забезпечення працівника залежить від величини його внеску з заробітної плати; систему забезпечення побудовано на паритетному співвідношенні між внесками найманих працівників та працедавців, а також між виплатами та внесками;
3. обов'язкове забезпечення існувало лише для тих працівників, заробітна плата яких є нижчою за визначену мінімальну суму, тобто для тих, хто не може користуватися індивідуальним страхуванням;
4. забезпеченням управляють самі працедавці та наймані працівники.

Пізніше систему соціального страхування Отто фон Бісмарка істотно вдосконалив лорд Великобританії Вільям Беверидж, який у 1942 р. запропонував нові підходи до політики соціального забезпечення – універсальність, єдність та інтеграцію.

Принцип універсальності: соціального забезпечення ґрунтується на національній солідарності та гарантованому мінімальному доході для всіх. Соціальне забезпечення передбачалося на всі випадки соціального ризику для всього населення, а не лише для працюючих (за Бісмарком). Система соціального забезпечення накопичує фінансові ресурси на основі внесків з заробітної плати працюючих та фондів підприємств з метою здійснення захисту на випадок хвороби, безробіття та старості, а також надання допомоги відповідним сім'ям, вагітним жінкам і вдовам.

Принцип єдності: адекватний характер внесків і виплат, однаковий характер організації системи. Єдиний внесок надходить до уніфікованої системи національного страхування (за винятком соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, а також сімейної допомоги, яка фінансувалася з державного бюджету). Допомога знаходилася у прямій залежності не від заробітної плати, а від нормальних потреб людини в конкретній ситуації.

Принцип інтеграції: інтеграція різних форм забезпечення – страхування, соціальної допомоги і ощадних кас. Координація соціальної політики держави, політики охорони здоров'я та політики повної зайнятості. Відповідно, головним завданням, за планом Бевериджа, стало забезпечення повної зайнятості.

Відповідно до статті 46 Конституції України [60], громадяни мають право на соціальний захист. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, а також добровільним соціальним страхуванням через страхові компанії.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування — система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення громадян у разі настання страхового випадку (у разі хвороби; повної, часткової або тимчасової втрати працездатності; втрати годувальника; безробіття з незалежних від особи обставин; у старості та в інших випадках, передбачених законом), а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету відповідного фонду соціального страхування, що формується шляхом сплати обов'язкових страхових внесків юридичними особами (роботодавцями) та фізичними особами, та за рахунок інших джерел.

В Україні існують такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- пенсійне страхування – здійснюється через Пенсійний фонд України
- соціальне страхування на випадок безробіття – здійснюється через Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;

- соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими похованням – здійснюється через Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності
- соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності – здійснюється через Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

5.2. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ)

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) — обов'язковий платіж до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

ЄСВ – є консолідованим страховим внеском, що розподіляється між 4 фондами державного страхування і не входить до системи оподаткування.

Платниками єдиного внеску є роботодавці (підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, у тому числі філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи підприємств), які використовують працю фізичних осіб і ведуть розрахунки із застрахованими особами та фізичні особи-підприємці, які забезпечують себе роботою самостійно та особи, що займаються незалежною професійною діяльністю.

Застрахована особа – фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується (сплачувався) у встановленому законом порядку єдиний соціальний внесок.

Страхувальники – роботодавці та інші особи, які зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок; страхувальники є податковими агентами.

З метою ведення обліку платників і застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та їх ідентифікації; накопичення, зберігання та автоматизованої обробки інформації про сплату платниками єдиного внеску та про набуття застрахованими особами права на отримання страхових виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування створено і ведеться Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування, який складається з реєстру страхувальників і реєстру застрахованих осіб.

При цьому облік роботодавців-страхувальників ведеться органами Державної фіскальної служби України (ДФС), а облік застрахованих осіб ведеться Пенсійним фондом. Органи ДФС повідомляють Пенсійний фонд про взяття на облік платників єдиного внеску.

Пенсійний фонд України – центральний орган виконавчої влади, що здійснює керівництво й управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, проводить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії і готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне та в повному обсязі фінансування і виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат.

Єдиний внесок встановлено у розмірі **22 %** до бази нарахування, якою є сума нарахованої заробітної плати (основна та додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати) та сума винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами.

До реформи 2015 року існувало 67 різних ставок єдиного соціального внеску в межах від 36,76% до 49,7% в залежності від ступеня шкідливості виробництва, що сплачувалися роботодавцями та 3,5 % сплачувалося працівником. Після реформи встановлена фіксована ставка 22 %, що сплачується лише роботодавцем.

Сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску на місяць, а максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – це максимальна сума доходу застрахованої особи на місяць, що дорівнює 15 мінімальним заробітним платам (*на 2018 рік це: 3723 грн * 15 = 55845 грн*).

Мінімальний страховий внесок – це 22% (ставка ЄСВ) від мінімальної заробітної плата за місяць, встановленої законом про державний бюджет на відповідний рік (*на 2018 рік це: 3723 грн * 0,22 = 819 грн*)

У разі якщо база нарахування єдиного внеску (нарахований працівнику дохід за місяць) не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, податковий агент (страхувальник) зобов'язаний сплатити до бюджету суму мінімального страхового внеску

Суму сплаченого ЄСВ підприємство включає у витрати періоду, тобто підприємство збільшує свої витрати (собівартість, адміністративні витрати, витрати на збут) на суму сплаченого у бюджет ЄСВ.

Приклад 5.1.

У січні 2018 року підприємство нарахувало заробітну плату працівникам:

працівнику А – 5000 грн;

працівнику Б – 3800 грн;

працівнику В – 1600 грн.

Яку суму єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування підприємство зобов'язано сплатити? Яку суму підприємство включає у валові витрати періоду у зв'язку з цією операцією?

Розв'язок:

ЄСВ з заробітної плати працівника А: 5000 грн 0,22 = 1100 грн*

ЄСВ з заробітної плати працівника Б: 3800 грн 0,22 = 836 грн*

Заробітна плата працівника В є нижчою мінімальної (мінімальна заробітна плата у 2018 році є 3723 грн), тому ЄСВ з заробітної плати працівника В сплачується в розмірі мінімального страхового внеску: 3723 грн 0,22 = 819 грн*

Підприємство повинно сплатити ЄСВ у січні:

1100 грн + 836 грн + 819 грн = 2755 грн

Сума ЄСВ є витратами підприємства і включається у валові витрати періоду.

Приклад 5.2.

На підприємстві працівнику встановлено посадовий оклад з 01.01.2018 року - 3800 грн, жодних інших виплат не встановлено. Від працівника отримана заява на застосування податкової соціальної пільги. Відпрацьовано тільки 5 робочих днів січня,

оскільки в січні працівник перебував у відпустці. Розмір відпускних за час відпустки 1000 грн. Зарплату за відпрацьований час січня нараховано у розмірі 950 грн.

Отже, за січень підприємство має нарахувати зарплату у сумі 1950 грн (1000 грн + 950 грн). Доплачувати до мінімального розміру зарплати не потрібно, так як не виконано місячну норму праці.

*Працівник має право на податкову соціальну пільгу, оскільки його доходів у січні є меншим граничної суми в 2380 грн (1700 *1,4)*

Звичайна соціальна пільга (100%) – 850 грн,

*Утримання ПДФО за січень 2018 року становить ((1950 грн - 850 грн (податкова соціальна пільга) *0,18) = 198 грн*

*Нараховувати ЄСВ потрібно буде на рівні мінімального страхового внеску, тому розмір нарахування ЄСВ за січень 2018 року становить 819 грн (3723 грн *22%).*

Суми нарахованого ЄСВ підлягають сплаті на рахунки органів ДФС, відкриті в Головних управліннях Державної казначейської служби України, звідки вони органами Казначейства, відповідно до визначених пропорцій, перераховуються на централізовані рахунки:

- Пенсійного фонду,
- Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття,
- Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням,
- Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності,

При цьому на користь солідарної системи пенсійного страхування розподіляється понад **80%** зібраних сум.

Банки під час відкриття рахунків зобов'язані вимагати від юридичних та фізичних осіб-підприємців, документи, що підтверджують їх взяття на облік в органі ДФС, як платників єдиного соціального внеску. Банки приймають платіжні доручення на видачу (перерахування) коштів для виплати заробітної плати та здійснюють видачу (перерахування) зазначених коштів лише за умови одночасного подання платником розрахункових документів про перерахування коштів для сплати відповідних сум єдиного соціального внеску.

5.3. Пенсійна система в Україні

5.3.1. Види пенсійних виплат

Пенсія — одноразова або регулярна грошова виплата (у розрахунку на місяць), яка призначається у встановленому державою порядку як захід матеріального забезпечення певних категорій осіб за принципами пенсійного страхування, загальнолюдської солідарності та субсидування. Право на пенсію може виникнути протягом всього життя людини, починаючи з народження.

В Україні розрізняють такі види пенсійних виплат

Таблиця 5.1.

Види пенсійних виплат в Україні

Вид пенсійних виплат	**Коментар**
за рахунок коштів Пенсійного фонду та/або державного бюджету	
Пенсія за віком	Право на пенсію за віком виникає у чоловіків після досягнення 60 років, у жінок після досягнення 58 років (з 2021 року – 60 років для жінок)
Пенсія за інвалідністю	Призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства) за наявності необхідного страхового стажу
Пенсія у зв'язку з втратою годувальника	Призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника (смерть або інвалідність якого настала в період проходження строкової військової служби), які були на його утриманні
Додаткові пенсії	Щомісячна додаткова пенсія призначається за шкоду, заподіяну здоров'ю особам, що належать до числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; для інших інвалідів, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою; дітям-інвалідам, а також хворим внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеву хворобу
Пенсія за вислугу років	Реформою 2017 року[31] право на пенсії за вислугу років скасовується. Призначення пенсій за вислугу років буде здійснювати лише для військовослужбовців, для яких розроблять спеціальний законопроект, такі пенсії будуть сплачуватися за рахунок держбюджету.
за рахунок фондів накопичувальної системи пенсійного страхування	
Довічна обумовлена пенсія	Щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера
Довічна пенсія з установленим періодом	Щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, але не менше ніж протягом десяти років з дня її призначення
Довічна пенсія подружжя	Щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, а після його смерті — його чоловіку (дружині), який (яка) досягли пенсійного віку,
Одноразова пенсійна виплата	Виплата, що здійснюється в разі досягнення застрахованою особою пенсійного віку та в інших випадках за рахунок коштів Накопичувального фонду системи пенсійного страхування

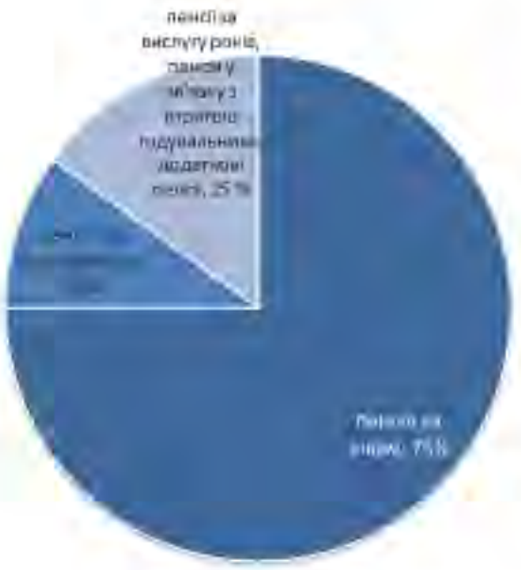

Рис.5.1. Структура пенсійних виплат в Україні в 2017 році (без недержавного пенсійного страхування) [2]

До 2011 року пенсійний вік чоловіків в Україні становив 60 років, а жінок 55 років і був встановлений ще в 1928 році. Різниця в 5 років існувала ще з часів Бісмарка: за тогочасною статистикою вік подружжя відрізнявся в середньому на 5 років (жінки були молодшими чоловіків на 5 років), тому пенсійний вік для них встановлювався так, щоб на пенсію вони могли виходити одночасно.

За деяких умов, вік для призначення пенсійних виплат може бути меншим. Право дострокового виходу на пенсію (в віці 50-55 років) за умови, що вони відповідають критеріям мінімального необхідного трудового стажу мають:

- працівники, зайняті на небезпечних виробництвах (з переліку виробництв, професій, посад і показників, що дають право на пенсію на пільгових умовах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів [121]
- представники привілейованих професій (пілоти і тест-пілоти; авіаційні диспетчери; бортпровідники; залізничники; лісоруби; трактористи; доярки; жінки, зайняті у вирощуванні тютюну; жінки, зайняті в сільському господарстві; водії громадського транспорту; жінки, зайняті в текстильній промисловості; педагогічні працівники; медичні працівники; працівники сектору соціальної допомоги; спортсмени; митці; польові працівники (в геології, гідрології та інших); інженери акваторії порту; працівники рибної промисловості).

В європейських країнах до 2050 року мають намір підняти пенсійний вік до 67 років, у зв'язку з тенденцією збільшення тривалості життя та зменшення народжуваності. Деякі країни вже збільшили пенсійний вік до 67 років, зокрема Італія, Греція, Чехія, Болгарія, Естонія та Румунія.

РФ, Білорусь та Молдова у 2016 році також прийняли рішення про підняття пенсійного віку: 65 роки для чоловіків, 63 роки для жінок (Росія); 63 роки для чоловіків, 58 років для жінок (Білорусь); 63 роки для чоловіків, 57 років для жінок (Молдова).

Одна із вимог МВФ до України з метою скорочення дефіциту Пенсійного фонду передбачає підняття пенсійного віку до 65 років. Підняття пенсійного віку тимчасово зменшить приплив нових пенсіонерів, але робочі місця, які сьогодні зайняті людьми

старшого віку, не будуть звільнені, що зменшує можливості працевлаштування молоді. Держава буде змушена витрачати ще більше грошей на забезпечення соціальних виплат з безробіттю, посилиться трудова еміграція за кордон. Тому, на думку ряду українських експертів, підвищення пенсійного віку не дасть запланованої економії, а лише спричинить інші соціальні проблеми

5.3.2. Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Пенсійна система України — сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії.

Пенсійна система України є трирівневою.

Перший рівень — це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, базується на засадах солідарності поколінь: усі кошти, що перераховуються підприємствами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам. Тобто покоління, що вийшло на пенсію утримується за рахунок більш молодого покоління працюючих осіб сьогодні, яке вийшовши на пенсію буде утримуватися за рахунок наступних поколінь. Таким чином, кожне наступне покоління утримує кожне попереднє. В солідарній пенсійній системі здійснюються страхові пенсійні виплати: пенсії за віком, по інвалідності, по втраті годувальника, а також допомога на поховання пенсіонерів. Пенсійні виплати у солідарній пенсійній системі здійснюються Пенсійним фондом України за рахунок коштів цього Фонду. Розмір пенсійних виплат у солідарній пенсійній системі залежить від тривалості страхового стажу (періоду, протягом якого сплачувалися страхові внески) та розміру заробітку (доходу), з якого сплачено внески.

Пенсійна реформа 2017 року, введена законом [31] передбачає, що пенсія за віком у 60 років буде призначатися за наявності 25 років страхового стажу, а з 2018 року вимога до розміру страхового стажу буде збільшуватись на 1 рік кожного року до 35 років страхового стажу (досягне цього значення у 2028 році). Не маючи достатньої кількості років страхового стажу особа не зможе отримати пенсію за віком. Якщо при досягненні 60-річного віку особа не має необхідного трудового стажу, для призначення і виплати пенсії за віком особа може:

1) допрацювати необхідну кількість років на призначення і виплату пенсії;
2) придбати необхідну тривалість страхового стажу для призначення пенсії у віці від 60 до 63 років (придбати можна до 5 років стажу, сплативши суму єдиного внеску за кожен місяць такого періоду, яка обчислюється як мінімальний страховий внесок за місяць помножений на коефіцієнт 2);
3) чекати 3 роки до досягнення віку 63 роки (у разі наявності в особи страхового стажу тривалістю від 15 до 25 років).
4) якщо особа не має достатньо страхового стажу (від 15 до 25 років), при досягненні 63 років вона може претендувати на соціальну допомогу, розмір якого буде нараховуватись залежно від доходів сім'ї пенсіонера.

Право на достроковий вихід на пенсію мають:

- матері, які виховали 5 дітей або інвалідів з дитинства (у 50 років);
- військові – учасники бойових дій (55 років);

- ліліпути та диспропорційні карлики (40/45 років);
- артисти (за наявності вислуги від 20 до 35 років);
- журналісти, у разі поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час виконання службових обов'язків у місцях надзвичайних подій;
- особи, що постраждали внаслідок аварії на чорнобильській АЕС (зі зниженням пенсійного віку).

Розмір пенсії залежить від середньої заробітної плати по державі, власної заробітної плати та трудового стажу.

П = ЗС х КЗ х КС, (5.1.)

де П — розмір пенсії, грн;

ЗС — середньомісячна заробітна плата в Україні за три останні календарні роки, визначається за даними Пенсійного фонду про середню зарплату в Україні, з якої сплачено страхові внески за попередні три роки, грн (*у 2017 році – 3764,4 грн*);

КЗ — коефіцієнт заробітної плати, визначається як відношення заробітної плати, яку на той момент отримував пенсіонер до середньої заробітної плати в Україні. При розрахунку пенсії до уваги береться персональна заробітна плата за всі періоди роботи, починаючи з 1 липня 2000 року. Середній коефіцієнт заробітку визначається в результаті ділення суми коефіцієнтів заробітку на кількість періодів зазначених в довідці про заробітну плату.

КС — коефіцієнт стажу, який обчислюється шляхом множення кількості відпрацьованих років на коефіцієнт вартості року страхового стажу, рівний 1.

Приклад 5.3.

Особа з стажем роботи 26 років і 2 місяці виходить на пенсію з 01.01.2018 року.

1) Обчислюємо коефіцієнт заробітної плати особи за весь період роботи, починаючи з липня 2000 року: якщо, заробітна плата особи місяць роботи перевищувала на 30% середню по Україні, то місячний коефіцієнт буде 1,3.

Нехай сума коефіцієнтів за 210 місяців (з липня 2000 року включно по 31.12.2017) становить 278,95:

(1,3 + 1,02 + 1,14 + 1,38…коефіцієнти ще 212 місяців) / 210 = 278,95

Тоді, КЗ = 278,95 / 210 = 1,32833 (при розрахунку коефіцієнтів Пенсійний фонд враховує 5 знаків після коми)

2) Обчислюємо коефіцієнт страхового стажу

Страховий стаж становить 26 років 2 місяці = 314 місяців.

*Коефіцієнт страхового стажу КС = 314 / (12*100) = 0,26166*

3) Обчислюємо розмір пенсії:

*П = ЗС х КЗ х КС = 3764,4 грн. х 1,32833 * 0,26166 = 1308,39 грн.*

Страховий стаж — це період, протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачувалися страхові внески у сумі не меншій, ніж встановлений законодавством мінімальний страховий внесок. Для зарахування до страхового стажу повного місяця, сума сплаченого внеску має дорівнювати сумі мінімального страхового внеску (сума

мінімальної заробітної плати помножена на ЄСВ). Якщо сума сплаченого внеску є меншою, ніж мінімальний страховий внесок, особа має право доплатити необхідну суму, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок. Якщо таку доплату за бажанням особи не було здійснено, стаж враховується у пропорційно меншому розмірі за визначеною формулою.

5.3.3. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, передбачає щомісячні обов'язкові відрахування із заробітної плати до Накопичувального фонду, де кошти обліковуються на персональних рахунках застрахованих осіб, інвестуються в фінансові інструменти та створюють інвестиційний дохід. Інвестиційний дохід стає основою майбутніх пенсійних виплат.

Ця система ще не функціонує, ведеться робота по її впровадженню, яке заплановано з 2019 року. Спочатку накопичувальне пенсійне страхування вводиться для молодших ніж 35 років (для яких це є обов'язковим), а з часом учасниками цієї системи будуть усі застраховані особи. Відмовитися від внесення платежів до накопичувальної системи можуть особи, яким на момент введення в дію накопичувальної системи залишатиметься менше 10 років до виходу на пенсію. Відрахування до накопичувальної системи передбачаються на рівні від 2 до 7% з поступовим (1% на рік) покроковим збільшенням відсотка відрахувань. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування передбачає, що відрахування частини доходу на персональні рахунки застраховані особи будуть сплачувати у недержавні пенсійні фонди, які зможуть обирати самостійно.

З метою захисту від інфляційних процесів та отримання інвестиційного доходу, кошти з персональних рахунків громадян будуть інвестуватися компаніями з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись). Отриманий інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат. Роботодавці сплачуватимуть загальнообов'язкові соціальні внески на рахунки солідарної пенсійної системи. Пенсійні виплати застрахованої особи будуть складатися з виплат з солідарної пенсійної системи та персональних страхових рахунків. У випадку смерті особи залишок її коштів отримають спадкоємці. Накопичувальна система є обов'язковою, за несвоєчасну сплату страхових внесків до неї передбачені штрафні санкції.

Передбачається, що наповнення цього рівня буде забезпечуватися за рахунок перерозподілу частини коштів з першого рівня пенсійної системи.

З метою недопущення зменшення заробітної плати застрахованих осіб у зв'язку з перерахуванням страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду, роботодавці повинні здійснювати збільшення суми фактичних витрат на оплату праці за рахунок зменшення нарахувань на зазначені суми для роботодавців. Підвищення протягом поетапного збільшення розміру страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду заробітної плати всіх працівників, повинно відбуватись таким чином і в таких розмірах, щоб після вирахування страхових внесків до накопичувального фонду та ПДФО заробітна плата не була нижчою фактично

виплаченої заробітної плати за рік, що передує року збільшення розміру страхового внеску до Накопичувального пенсійного фонду. В такому випадку сума сплаченого роботодавцями ЄСВ буде зменшуватись, а Пенсійний фонд буде втрачати надходження.

5.3.4. Система недержавного пенсійного забезпечення

Третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, базується на засадах добровільної участі громадян та роботодавців у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. Ця система вже діє в Україні. Її учасниками на добровільних засадах можуть бути практично усі бажаючи, які відповідають визначеним законодавством критеріям. Недержавні пенсійні фонди (НПФ) функціонують за тими ж принципами, що визначені для обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, що функціонує і здійснює діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків вкладників на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами та здійсненням пенсійних виплат.

Внески до недержавних пенсійних фондів користуються податковими пільгами для працівників через механізм податкової знижки: працівник може повернути кошти, сплачені у вигляді ПДФО з усієї суми, що була перерахована до НПФ за попередній рік, якщо сума щомісячних внесків не перевищує суми щомісячного прожиткового мінімуму помноженого на коефіцієнт 1,4 та округленого до 10 (*на 2018 рік: 1700 *1,4 = 2380 грн в місяць; відповідно, 28560 грн в рік – максимальна річна сума внесків, для якої застосовується податкова знижка*). Щодо роботодавців – пенсійний внесок/страховий платіж, який не перевищує 15% нарахованої роботодавцем суми заробітної плати працівнику протягом кожного місяця і не перевищує 2,5 розміри мінімальної заробітної плати (*на 2018 рік – 9307,5 грн в місяць*) відноситься до валових витрат; не відноситься до фонду оплати праці і не передбачає нарахування і сплати ЄСВ.

Пенсійні внески здійснюються вкладниками та обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках, внесені кошти інвестуються в фінансові інструменти та створюють інвестиційний дохід, що розподіляється між учасниками НПФ пропорційно до розмірів їх внесків. Після досягнення пенсійного віку, учасник отримує додаткову недержавну пенсію. **Інвестиційний дохід** – це дохід отриманий в результаті інвестування активів фонду в певні фінансові інструменти; фактично це є різниця між існуючою вартістю активів та внесками учасників фонду.

Розмір виплат (пенсії) залежить виключно від суми накопичень, що обліковуються на пенсійному рахунку учасника на момент призначення виплати та строку виплат.

В 2017 році в Україні функціонувало 64 недержавних пенсійних фонди, загальна вартість активів яких складає 2,3 млрд.грн (0,09% від ВВП).

Для порівняння: активи НПФ в США становлять 108% від ВВП, в Канаді – 84% від ВВП; в Великобританії – 112% від ВВП, в Австралії – 101% від ВВП [129, с.108]

НПФ не належить до комерційних організацій і не може бути оголошений банкрутом із подальшим припиненням відповідальності перед своїми учасниками. Органом управління фонду є Рада фонду, яка укладає договори:

- на адміністрування (облік вкладників і учасників, ведення персональних рахунків, формування звітності та нарахування виплат) – з адміністратором НПФ, контроль за діяльністю НПФ здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;
- на управління активами (інвестування коштів з метою їх примноження) – з компанією з управління активами (КУА); контроль за діяльністю якої здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- на зберігання активів (відкриття та обслуговування рахунків, зберігання активів фонду) – з банком-зберігачем, контроль за діяльністю якого здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України.

До настання пенсійного віку кошти з рахунку НПФ можна отримати лише, у разі якщо особа виїжджає на постійне місце проживання за кордон та має про це відмітку у паспорті або має медично підтверджений критичний стан здоров'я (*онкозахворювання, інсульт, інвалідність I групи*).

Пенсійні виплати з НДП оподатковуються ПДФО і військовим збором.

- 60% суми виплати на визначений строк оподатковується ПДФО (18%) та військовим збором (1,5%);
- 100% суми одноразової виплати оподатковується ПДФО (18%) та військовим збором (1,5%).

Не оподатковуються виплати:

- учаснику старшому ніж 70 років;
- неповнолітньому учаснику;
- учаснику-інваліду I групи;
- спадкоємцю учасника (для I ступеня споріднення).

В процесі довгострокового інвестування існує багато факторів ризику, а можливість збитку притаманна всім фінансовим інструментам, тому дохідність НПФ не може гарантуватися. В різні періоди НПФ демонструють різну дохідність в залежності від ситуації на фінансовому ринку та наявних інвестиційних можливостей.

Приклад:

У 2014 році Єдиний накопичувальний фонд Казахстану вклав 250 млн дол в облігації банку Азербайджану, а навесні 2017 року банк збанкрутував. Азербайджан запропонував ЄНФ Казахстану обміняти облігації на суверенні бонди Азербайджану за нижчою ставкою. Для ЄНФ це 50 млн дол збитків. [49]

5.3.5. Окремі пенсійні програми

Окремі пенсійні програми – це встановлені окремими законами для певних категорій осіб умови пенсійного забезпечення відмінні від загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. В Україні пенсіонери більш ніж десяти професій мають право отримання спеціальних пенсій, розмір яких може перевищувати середню звичайну пенсію в декілька разів. Також для окремих категорій осіб діють умови пенсійного забезпечення, встановлені раніше діючим (до запровадження

загальнообов'язкового державного пенсійного страхування) пенсійним законодавством, що також можна віднести до окремих пенсійних програм. Фінансування окремих пенсійних програм здійснюється поза межами коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, як правило, за рахунок державного бюджету. Розмір пенсійних виплат за окремими пенсійними програмами залежить в основному не від сплачених страхових внесків, а від спеціальних умов праці і зазвичай є вищим, ніж рівень загальних пенсійних виплат. Кількість отримувачів спеціальних пенсій в Україні станом на 2017 рік складає близько 850 000 осіб (приблизно 10% від загальної кількості пенсіонерів) [2].

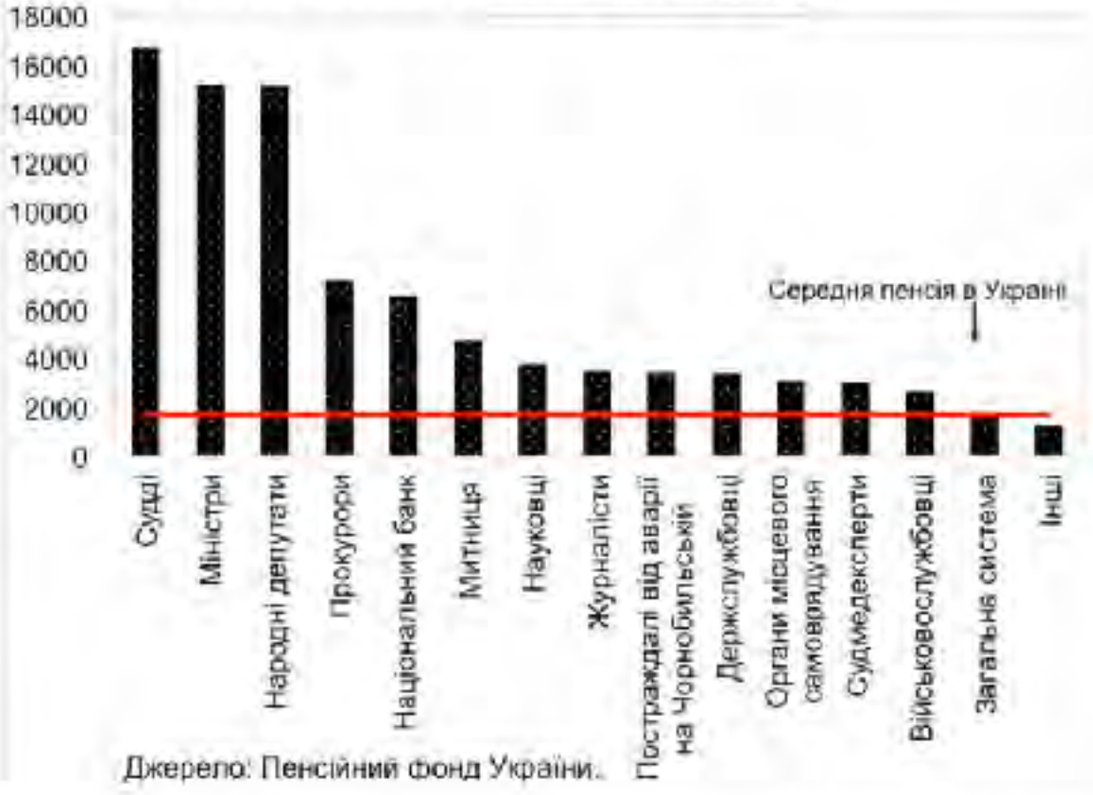

Рис. 5.2. Середня пенсія в Україні станом на 1 січня 2016 р. (грн.) [2]

У зв'язку з законодавчими змінами у 2017 році [31], державні службовці, судді, прокурори, науковці, працівники освіти на інші категорії працівників, які отримували "спеціальні" пенсії та мали окремі умови виходу на пенсію за 15 різними окремими законами, втрачають право виходу на пенсію "за вислугою років", а пенсії для них нараховуватимуться за загальними правилами. Проте, численними рішеннями Конституційного суду, закон не має зворотньої сили тому обмеження стосуються лише призначення нових пенсій, а розміри спеціальних пенсій, призначених до цього залишаються незмінними.

5.3.6. Стан, проблеми та тенденції пенсійної системи України на сучасному етапі

В Україні в даний момент функціонує лише солідарний рівень пенсійного страхування, впровадження другого рівня (обов'язкової накопичувальної системи) постійно відкладається, розвиток добровільного пенсійного забезпечення обмежується

нерозвиненістю фондового ринку, низьким рівнем доходів і недовірою населення до фінансових інститутів.

Солідарну пенсійну систему ввів в Німеччині в 1886 році Отто фон Бісмарк. Серед перших країн світу, що запровадили солідарну пенсійну систему на межі XIX-XX століть, були Німеччина, Англія, Франція та Швеція. За межами Європи першими такі ж пенсійні системи ввели у 20-х роках XX ст. Чилі, Аргентина й Уругвай. Солідарна пенсійна система була великим досягненням тогочасної епохи і успішно функціонувала до появи проблем «старіння населення». Солідарна пенсійна система була введена в період переважання народжуваності над смертністю і розрахована на створення в державі достатнього додаткового продукту для утримання непрацездатних членів суспільства. Починаючи з 1980-х років розвинені країни світу зіткнулися з проблемою «старіння населення» (збільшення частки осіб похилого віку та зміни співвідношення між поколіннями), яка спричинила системну кризу солідарного пенсійного забезпечення і необхідність її реформування. В результаті проведених реформ пенсійної системи і переходу до накопичувальної системи європейські країни успішно перетворили пенсійні активи не тільки основне джерело достойної пенсії, а й на важливий ресурс для довгострокових вкладень в економіку, адже кошти накопичувальної системи спрямовуються в економіку, на створення ВВП та нових робочих місць, зменшуючи інфляцію, безробіття, збільшуючи виробництво та добробут.

Чисельність населення України з кожним роком зменшується (низька народжуваність, висока смертність, еміграція працездатного населення), кількість пенсіонерів збільшується.

Питома вага пенсійних виплат у ВВП в Україні — одна з найвищих у світі (є майже вдвічі більшою за середній обсяг державних видатків на пенсійне забезпечення у країнах Європейського союзу) й має тенденцію до збільшення

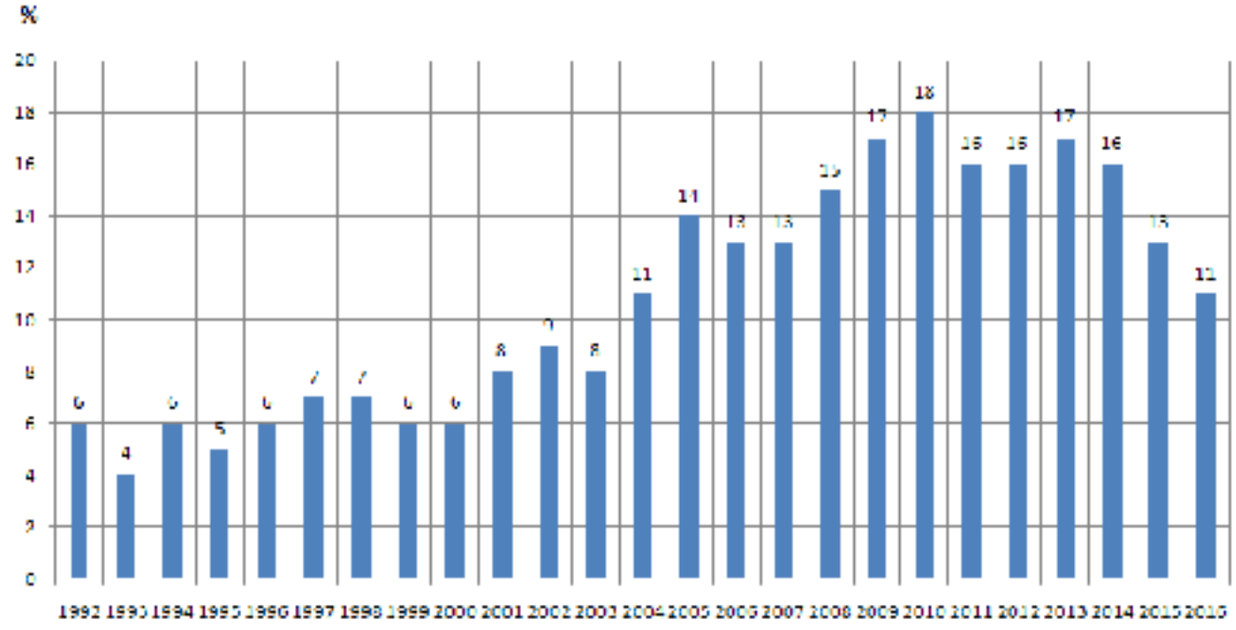

Рис.5.3. Динаміка витрат Пенсійного фонду України у % від ВВП (Джерело: Пенсійний фонд України)

Для порівняння: у Великобританії - 6,7% ВВП, у Німеччині - 10,2% ВВП.

Демографічна криза і старіння населення в Україні спричиняють зростання соціального навантаження на ринок праці, створюючи проблеми з наповненням Пенсійного фонду. Коштів Пенсійного фонду є недостатньо для виплати пенсій пенсіонерам України: доходи ПФУ покривають лише близько 40% [2] його загальних видатків, тому розміри дотацій з Держбюджету Пенсійному фонду щороку зростають *(якщо у 2012 році з державного бюджету профінансовано 29% доходів Пенсійного фонду,то у 2017 році – 33%).*

Активне трудове населення України неспроможне утримувати зростаючу частку осіб пенсійного віку.

У 2017 році в Україні нараховується 42 млн.населення, з них близько 26,3 млн – особи працездатного віку, з них зайняті лише 16,2 млн.чол; а ЄСВ сплачують з заробітної плати лише 12,8 млн.чол (при цьому 4,5 млн осіб сплачують ЄСВ з мінімальної заробітної плати), таким чином 12,8 млн. застрахованих осіб утримують 12 млн. нинішніх пенсіонерів [138]. Ситуація ускладнюється великим тіньовим ринком праці.

Демографічний прогноз та економічні розрахунки свідчать про те, що якщо систему не змінити, то в майбутньому з'являться дуже високі ризики того, що пенсійних внесків працюючих людей не буде достатньо для того, щоб забезпечувати виплату пенсій пенсіонерам. Тому солідарна пенсійна система України перебуває в стадії реформування, а запровадження накопичувальної системи є важливим і неминучим.

Пенсійна система України сьогодні має такі основні проблеми:

- Низький рівень пенсійного забезпечення.

Пенсія 70% пенсіонерів України є дуже малою, однією з найнижчих в Європі (65-70 доларів США на місяць) і лише на 20% перевищує прожитковий мінімум, а мінімальна пенсія є меншою розміру прожиткового мінімуму.

2017 рік: прожитковий мінімум – 1600 грн, мінімальна пенсія – 1373 грн.

2018 рік: прожитковий мінімум – 1700 грн; мінімальна пенсія – 1452 грн

Для порівняння, в європейських країнах середній розмір пенсії майже в 4 рази вищий прожиткового мінімуму.

Величина прожиткового мінімуму визначається як загальна вартість всіх товарів і послуг, необхідних для нормального функціонування людського організму і для задоволення культурних і соціальних потреб індивідуума; використовується для визначення розміру мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії і різних виплат соціальної допомоги. Величина прожиткового мінімуму розраховується окремо для осіб працездатного віку; для дітей до 6 років; для дітей 6-18 років; для непрацездатних осіб. Кошик включає в себе продукти харчування і деякі основні нехарчові продукти та послуги

Загальноприйнятим показником рівня пенсій є коефіцієнт заміщення – відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати. Відповідно до норм Міжнародної організації праці, коефіцієнт заміщення має становити не менш як 55 %, в Україні цей показник є значно меншим, із щорічною тенденцією до зниження і в 2017 році становить 34%.

- Подальше зниження стійкості пенсійної системи України та поглиблення дефіциту бюджету Пенсійного фонду через негативні демографічні тенденції, а саме: очікується подальше зменшення кількості працездатного населення по відношенню до кількості непрацездатного.

Чисельність населення України, починаючи з 1993 року неухильно скорочується (з 52 млн.чол у 1993 році до 42 млн.чол в 2017 році). За сценаріями ООН до 2050 року населення України знизиться ще 20%-30%) і буде швидко старіти (коефіцієнт співвідношення кількості осіб літнього віку до кількості населення працездатного віку зросте майже вдвічі). Населенням працездатного віку вважається за прогнозами ООН населення віком від 20 до 64 років [2].

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України співвідношення осіб пенсійного віку і населення працездатного віку до 2050 р досягне 76 %. На початок 2010 року, в Україні на 10 осіб працездатного віку припадало 4 пенсіонери, до 2050 року їх кількість стане 8 [131]

- Соціальна несправедливість пенсійної системи через недостатню диференціацію розмірів пенсій в залежності від трудового вкладу, диспропорцій у розмірах пенсій, призначених у різні роки, збереження привілейованих спеціальних умов пенсійного забезпечення для окремих категорій пенсіонерів (пенсії держслужбовців, суддів, прокурорів, слідчих, податківців, митників, дипломатів та ін).

Станом на квітень 2017 року, в Україні 12 млн пенсіонерів., з них 67% (8 млн) пенсіонерів отримують пенсію на рівні прожиткового мінімуму; 19,2 тис чоловік отримують пенсію більше 10 740 (обмеження по виплаті пенсії), при чому 2 тис з них отримують більше 20 тис гривень Максимальна пенсія в Україні - 58 тис. грн.

- Недовіра населення до недержавних пенсійних фондів, про що свідчить тенденція до зменшення як кількості недержавних пенсійних фондів, так і кількості укладених пенсійних контрактів

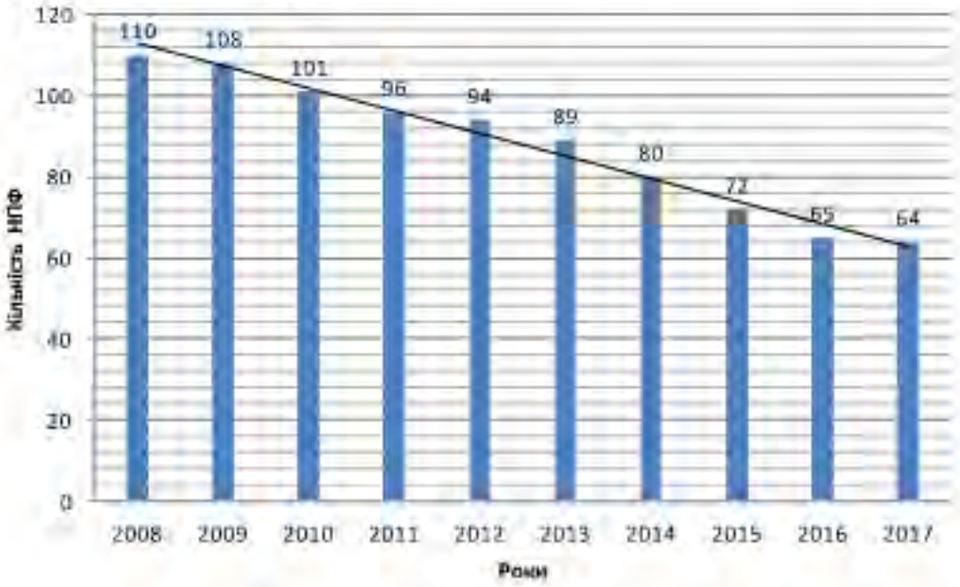

Рис.5.4. Динаміка кількості НПФ в Україні

- Ринок недержавного пенсійного страхування не до кінця врегульований. Сьогодні в Україні немає єдиного органу, який несе відповідальність за дотриманням умов виплати пенсій з недержавний пенсійних фондів: діяльність недержавних пенсійних фондів регулює Національна комісія по цінних паперах та фондовому ринку, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг та Національний банк України.

При переході до накопичувальної системи виникне необхідність платити пенсії існуючим пенсіонерам і накопичувати групові кошти для працюючих осіб сьогодні. І

все це за рахунок заробітних плат і фондів підприємств-роботодавців. Виникає ефект подвійного навантаження, який за підрахунками експертів буде тривати біля 50 років, а піку навантаження досягне через 22 роки з моменту введення системи накопичення [15]. Проте незважаючи на негативні короткотермінові ефекти, довготерміновий ефект від впровадження другого рівня пенсійної системи є позитивним, про що свідчить досвід країн, що запровадили накопичувальну пенсійну систему

Рекомендована основна література: [6, 13, 61, 157, 158]
Рекомендована додаткова література: [2, 15, 22, 129, 131, 138, 153, 159, 170]
Рекомендовані правові акти:[27, 31, 35, 115, 121]

ТЕМА 6. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

ПЛАН

6.1.Сутність бюджету. Вплив бюджету на соціально - економічні процеси і фактори впливу на бюджет
6.2.Структура бюджетної системи України
6.3.Бюджетний устрій та принципи побудови бюджетної системи України
6.4. Бюджетний процес та його учасники
6.5. Видатки бюджету та їх розподіл на основі функціональних повноважень рівнів державної влади
6.6. Розподіл видатків між державним та місцевими бюджетами
6.7. Класифікації доходів бюджету
6.8. Розподіл доходів між державним і місцевими бюджетами
6.9. Сутність міжбюджетних відносин і види міжбюджетних трансфертів
6.10. Видатки за Бюджетною класифікацією
6.11. Програмно цільовий метод планування бюджету

6.1. Сутність бюджету. Вплив бюджету на соціально - економічні процеси і фактори впливу на бюджет

Слово „бюджет" походить від старонормандського – bougette (шкіряний мішок), фінансовий зміст отримав на початку XIX ст. і на сьогодні має широкий спектр значень.

Сутність бюджету відображають економічні відносини між державою, суб'єктами господарювання різних форм власності та населенням з приводу утворення фондів централізованих коштів та їх розподілу. Держава має потребу у фінансових ресурсах для виконання своїх функцій (управлінської, оборонної, соціальної та економічної); суб'єкти господарювання постачають грошові ресурси державі у вигляді податків і зборів, та можуть отримувати їх від держави у вигляді дотацій, субсидій; населення є як платником податків, так і отримувачем грошових коштів (допомога дітям, матерям, інвалідам, пенсіонерам тощо).

Державний бюджет – головне джерело коштів, необхідних для діяльності держави; в ньому концентруються основні державні доходи – приблизно 2/3 фінансових ресурсів держави. За рахунок державного бюджету фінансуються основні

державні витрати: оборона, органи управління, соціальна сфера, зовнішньоекономічна діяльність держави, капітальні вкладення, формування державних матеріальних резервів тощо.

Існують наступні визначення державного бюджету.

За сутністю економічної категорії державний бюджет – це грошові відносини, які проявляються між державою, з одного боку, підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, з іншого боку, з приводу утворення фонду грошових засобів і його використання на розширене відтворення.

За матеріальним змістом державний бюджет – це централізований фонд грошових засобів держави, які перебувають у постійному русі.

За формою державний бюджет – це основний фінансовий план держави.

За організаційною структурою державний бюджет – це центральна ланка державної фінансової системи, яка зумовлює розподіл і перерозподіл ВВП.

За характером державний бюджет – це обов'язковий документ у вигляді закону.

Розрізняють :

- економічне,
- політичне та
- суспільне значення бюджету.

Економічне значення бюджету полягає в можливості держави в особі органів управління, шляхом мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу впливати на хід економічних та соціальних процесів в державі.

Вплив бюджету на соціально-економічні процеси здійснюється прямими і непрямими методами. До прямих методів відносяться – правові (законодавчі і нормативні) акти, які безпосередньо регулюють фінансові відносини між державою, суб'єктами підприємництва і населенням; визначають види, ставки податків, механізм їх стягнення, відповідальність. До непрямих методів належать дії державних органів щодо перерозподілу бюджетних ресурсів.

Політичне значення бюджету полягає в тому, що його затверджує законодавчий орган, до складу якого входять обрані народом представники – народні депутати, таким чином реалізується воля народу.

Суспільне значення бюджету полягає в тому, що за допомогою бюджету вирішуються питання соціального характеру – через бюджет фінансуються наука, культура, спорт, охорона здоров'я, освіта, забезпечення і утримання пенсіонерів і інвалідів, тощо.

На бюджет впливають фактори:

- економічні,
- політичні
- соціальні.

До економічних факторів відносяться: величина валового внутрішнього продукту (ВВП); величина Національного доходу (НД); економічне зростання (спад) виробництва; продуктивність суспільної праці; рівень розвитку важливих галузей науки і техніки; фінансова політика.

До соціальних факторів відносяться: обсяг і рівень заробітної плати різних категорій працівників; розмір споживчого кошика; мережа лікарень; поліклінік; шкільних дошкільних закладів; вузів тощо.

До політичних факторів: забезпечення обороноздатності країни; підтримання внутрішнього правопорядку; раціональність організації управління державою; ефективність діяльності законодавчої і виконавчої влади.

Під бюджетною політикою розуміють сукупність заходів держави щодо організації і використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного та соціального розвитку. Бюджетна політика держави виявляється у формах і методах мобілізації бюджетних коштів; формах і методах їх використання; у джерелах формування і напрямах використання бюджетних коштів.

6.2. Структура бюджетної системи України

Бюджетною системою називається сукупність всіх бюджетів, що формуються в державі відповідно до її бюджетного устрою.

Бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів.

Державний бюджет України – це встановлений законом на бюджетний період основний фінансовий план доходів і видатків централізованого фонду грошових коштів держави. Державний бюджет України складається Міністерством фінансів України та затверджується Верховною Радою України в вигляді Закону України «Про Державний бюджет України».

Слово «державний» завжди пишеться з малої букви у словосполученні «державний бюджет», якщо «державний бюджет» вживається в контексті як словосполучення, а не власна назва. «Державний бюджет України» є власною назвою, тому слово «Державний» пишеться з великої букви.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему становить 1 календарний рік, який починається **1 січня** кожного року і закінчується **31 грудня** того ж року. Бюджетний період для Державного бюджету може бути змінено за особливих обставин, якими є введення воєнного стану та оголошення надзвичайного стану в Україні.

Бюджетний період Державного бюджету України завершується складанням Кабінетом Міністрів України (КМУ) і поданням до парламенту звіту про виконання бюджету.

До місцевих бюджетів відносяться:

- бюджет Автономної Республіки Крим (АРК);
- обласні бюджети;
- районні бюджети;
- міські бюджети;
- сільські бюджети;
- селищні бюджети;
- бюджети районів міст;
- бюджети об’єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад

З 2015 року в Україні розпочалася адміністративно-територіальна реформа [25], що полягає у зміні адміністративно-територіального поділу, в результаті якого замість понад 11 тисяч місцевих рад буде створено 1500–2000 об’єднаних територіальних громад, яким будуть надані більші повноваження.

В Україні затверджено перспективний план формування територій громад, згідно з яким проводиться робота по об’єднанню територіальних громад. Сусідні міські, селищні, сільські ради можуть об'єднатися в одну громаду, яка матиме один

спільний орган місцевого самоврядування. Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт, який має розвинуту інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади. Найменування об'єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром.

Кабінет Міністрів України затвердив Методику формування спроможних територіальних громад [117], в якій вводиться термін ***спроможна територіальна громада*** *— територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.*

Перспективний план добровільного об'єднання в кожній області складає Облдержадміністрація, схвалює Обласна Рада та затверджує Кабінет Міністрів України. Області, які схвалили перспективні плани до отримують фінансування з державного фонду регіонального розвитку на створення об'єднаних територіальних громад.

Станом на кінець 2016 року утворено 367 об'єднаних територіальних громад.

Місцеві бюджети складаються місцевими фінансовими органами і затверджуються місцевими радами народних депутатів.

Місцевий фінансовий орган – установа, що відповідно до законодавства України здійснює функції з складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету.

Місцевими фінансовими органами є:

- департаменти фінансів облдержадміністрацій
- фінансові управління райдержадміністрацій
- сільський, селищний, міський (міста районного значення) голова (забезпечує виконання функцій місцевого фінансового органу, якщо такий орган не створено згідно із законом)
- орган виконавчої влади АРК з питань фінансів.

Документом, що затверджує місцевий бюджет є рішення про місцевий бюджет.

Також розрізняють поняття бюджетів місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад.

Усі бюджети бюджетної системи України мають самостійний характер – мають власні джерела доходів та право визначення напрямків використання коштів. В Україні налічується понад 11 000 місцевих бюджетів.

Зведений (консолідований) бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу і прогнозування економічного і соціального розвитку держави; зведений бюджет не затверджується.

Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим (АРК), зведених бюджетів областей та зведених бюджетів міст Києва і Севастополя. Зведений бюджет Автономної

Республіки Крим включає показники бюджету АРК, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського значення. Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів та бюджетів міст обласного значення. Зведений бюджет району включає показники районних бюджетів, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів та об'єднаних територіальних громад цього району. Зведений бюджет міста з районним поділом включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу, а якщо місту чи його району підпорядковано села чи селища, то і показники бюджетів цих сіл і селищ.

6.3. Бюджетний устрій та принципи побудови бюджетної системи України

Бюджетний устрій визначає яким чином здійснюється побудова бюджетної системи.

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, функціонування та взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Бюджетний устрій визначається з урахуванням державного устрою і адміністративно-територіального поділу країни на таких засадах:

- виділення видів бюджетів;
- встановлення принципів побудови бюджетної системи;
- розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- визначення характеру і форм взаємовідносин між бюджетами

Бюджетна система України відповідно до Бюджетного кодексу побудована за наступними принципами:

1. Принцип єдності	– єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності
2. Принцип самостійності (автономності)	– за кожним бюджетом закріплені відповідні джерела доходів, відповідні органи державної влади, органи влади АРК та органи влади місцевого самоврядування мають право визначення напрямів використання коштів відповідного бюджету. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за зобов'язаннями органів влади АРК та органів влади місцевого самоврядування. Органи влади АРК та місцевого самоврядування не несуть відповідальності за зобов'язаннями один одного та держави.
3. Принцип збалансованості	– повноваження на здійснення видатків бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період
4. Принцип обґрунтованості	– бюджет повинен формуватися на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку на основі розрахунків надходжень і видатків, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил.
5. Принцип ефективності та	– усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей, шляхом забезпечення якісного надання

результативності	гарантованих державою послуг, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів
6. Принцип субсидіарності	– розподіл видатків між бюджетами різних рівнів ґрунтується на необхідності максимального наближення надання гарантованих суспільних послуг до їх безпосереднього споживача.
7. Принцип цільового використання бюджетних коштів	– бюджетні кошти повинні використовуватися виключно на цілі, визначені бюджетним призначенням та бюджетними асигнуваннями
8. Принцип справедливості і неупередженості	– бюджетна система України будується на засадах справедливості і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Можливість здобуття освіти чи доступ до соціального захисту, охорони здоров'я не повинні залежати від регіону проживання громадянина і податкоспроможності цього регіону.
9. Принцип повноти	– до складу бюджетів включаються всі надходження та видатки бюджету, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів відповідних органів влади
10. Принцип публічності і прозорості	– інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів Затверджені Державний бюджет України та місцеві бюджети, а також звіти про їх виконання підлягають оприлюдненню в засобах масової інформації. Міністерство фінансів України забезпечує доступність для публікації проекту закону про Державний бюджет (в газеті „Урядовий кур'єр" не пізніше ніж через 7 днів від моменту подання його до ВР); закону про Державний бюджет; інформації про виконання Державного бюджету за підсумкам кварталу і року; інформації про показники виконання зведеного бюджету України. Рішення про місцевий бюджет має бути оприлюднене не пізніше як через 10 днів з дня його прийняття. Квартальна та річна звітність про виконання Державного бюджету України розміщується на офіційному сайті Державної казначейської служби України

Теоретично можливі 3 варіанти побудови бюджетної системи держави:

- створення єдиного бюджету для всієї країни, тобто побудова бюджетної системи виключно за принципом єдності (не має практичного застосування);
- створення окремих регіональних незалежних бюджетів, тобто побудова бюджетної системи виключно за принципом автономності (не має практичного застосування);
- створення на кожному рівні адміністративного поділу централізованих відповідно до певної адміністративної одиниці і децентралізованих видів бюджетів (має застосування, але також має ряд недоліків).

Побудова бюджетної системи за принципом єдності та автономності одночасно передбачає затвердження і виконання кожного бюджету окремо; чітке розмежування доходів і видатків між бюджетами та одночасне управлінням всіма бюджетами з єдиного центру – Міністерства фінансів.

Принцип єдності і автономності є взаємовиключними поняттями і обидва є суттєво обмеженими: єдиний бюджет не створюється на жодному рівні; місцеві органи влади не мають реальної самостійності. Співвідношення «єдності» і «автономності» при побудові бюджетної системи у більшості держав світу є зміщеним у напрямку «автономності», в Україні до принципу «єдності».

Частка державного бюджету у доходах зведеного бюджету України коливається на рівні 84-77% і має тенденцію до зростання, тоді коли частка всіх місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету коливається на рівні 16-23% [50].

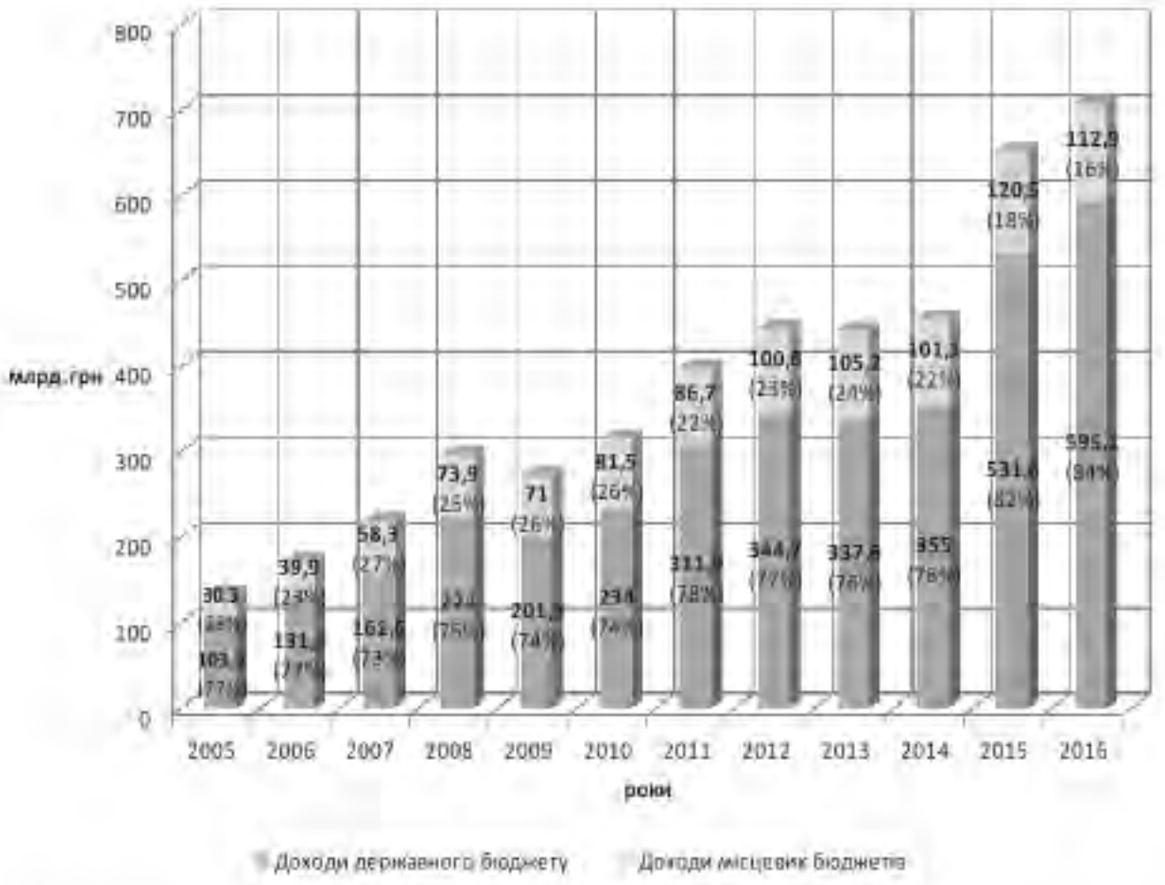

Рис.6.1. Структурна динаміка доходів Державного та місцевих бюджетів в Україні [50]

Україна є унітарною державою (ст. 2 Конституції України [60]); до її складу входить Автономна Республіка Крим, яка не має фінансової автономії. Тому Україна має унітарну форму бюджетоустрою, але децентралізовану модель відносин між бюджетами.

Механізм здійснення міжбюджетних відносин передбачає щорічний перерозподіл коштів всередині бюджетної системи з метою збалансування всіх бюджетів на рівні, необхідному для виконання кожним місцевим органом влади своїх завдань і функцій. Цей розподіл носить назву бюджетного регулювання.

За кожною бюджетною ланкою бюджетної системи Бюджетним кодексом закріплено перелік доходів і видатків. Розмежування доходів і видатків між окремими

бюджетами починається з розподілу видатків, а вже розподіл доходів є похідним від розподілу видатків.

Право на здійснення видатків передається державою місцевим органам влади за умови відповідності передачі бюджетних ресурсів у вигляді закріплених за відповідними бюджетами загальнодержавних податків і зборів, або їх частин, та трансфертів з державного бюджету.

Необхідна сума видатків кожного бюджету порівнюється з його доходами. Якщо ж власних ресурсів місцевого бюджету є недостатньо для виконання органами місцевої влади своїх повноважень, то даному бюджету надаються трансферти (базова дотація, субвенції) з державного бюджету. Якщо доходи місцевого бюджету перевищують заплановану суму видатків, то суму різниці між доходами і видатками передають до державного бюджету (реверсна дотація).

6.4. Бюджетний процес та його учасники

Бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду і затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Є чотири стадії бюджетного процесу:

1) складання проектів бюджету;
2) розгляд проекту та прийняття Закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
3) виконання бюджету;
4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету.

Учасниками бюджетного процесу в Україні є органи наділені бюджетними повноваженнями (правами, обов'язками і відповідальністю), бюджетні установи, інші одержувачі бюджетних коштів та організації, які здійснюють окремі операції з коштами бюджетів.

Бюджетні установи – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими.

Одержувач бюджетних коштів – суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету

Верховна Рада України шляхом прийняття відповідних законів визначає систему оподаткування, засади функціонування фінансового, грошового, кредитного, інвестиційного ринку, статус національної та іноземних валют, порядок випуску і обігу державних цінних паперів, порядок утворення і погашення державного боргу та ін.; затверджує закон про Державний бюджет України; контролює його виконання.

Від імені Верховної Ради України контроль за надходженням коштів до державного бюджету та їх використанням здійснює Рахункова палата [40]. **Рахункова палата** Верховної Ради України є постійно діючим вищим органом державного фінансово-економічного контролю; створюється Верховною Радою України, здійснює: контроль за своєчасним виконанням дохідної і видаткової частин державного бюджету; контроль за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього державного боргу; зовнішній контроль та аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних

установ; контроль за проведенням таємних видатків (видатки, на діяльність органів державної влади, що в інтересах національної безпеки включаються до бюджету без деталізації).

Комітет Верховної Ради з питань бюджету (Бюджетний комітет) [114] — профільний комітет Верховної Ради України, проводить експертизу, аналіз та надає висновки до поданих на розгляд Верховної Ради України законопроектів щодо їх впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини.

Закони України або їх окремі положення, які зменшують надходження бюджету або збільшують видатки бюджету можуть бути прийнятими Верховною Радою не пізніше 15 липня поточного року, з умовою їх введення в дію не раніше початку нового (планового) бюджетного року; або якщо такі закони приймаються після 15 липня поточного року, то можуть бути введеними в дію не раніше початку наступного року після планового.

Кабінет Міністрів України [37] є вищим органом в системі органів виконавчої влади відповідальним перед Президентом та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді. КМУ подає на розгляд Верховної Ради проект Основних напрямків бюджетної політики; та проект закону про державний бюджет; вносить зміни до проекту закону; приймає рішення про виділення коштів з резервного фонду Державного бюджету; забезпечує виконання державного бюджету; забезпечує контроль за виконанням державного бюджету.

Міністерство фінансів України (МФУ) [112] є центральним органом виконавчої влади, підпорядкованим Кабінету Міністрів України. Основною метою діяльності міністерства фінансів України є забезпечення проведення єдиної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію визначених завдань економічного і соціального розвитку України.

Система органів Міністерства фінансів України включає:

- вищу ланку – Центральний апарат МФУ;
- середню ланку – Міністерство фінансів АРК; структурні підрозділи з питань фінансів обласних державних адміністрацій (Департаменти фінансів ОДА);
- базову ланку – структурні підрозділ з питань фінансів районних держадміністрацій (Фінансові управління РДА).

Структурні підрозділ з питань фінансів державних адміністрацій (обласної, районної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації) утворюються головою відповідної місцевої держадміністрації і функціонують за принципом подвійного підпорядкування – держадміністрації і МФУ.

До сфери органів у компетенції Міністерства фінансів України належать:

- Державна казначейська служба України
- Державна фіскальна служба України
- Державна служба фінансового моніторингу України (здійснює державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення)

Державна казначейська служба України (Казначейство) [111] реалізує державну політику у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів; є центральним органом виконавчої

влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів.

Казначейство є учасником системи електронних платежів Національного банку. Казначейська система України має трирівневу структуру і складається з: апарату Державної казначейської служби України, яка розташовується у столиці держави і представляє її центральний рівень; Головних управлінь Державної казначейської служби України в областях (і АРК); районних відділень Державної казначейської служби.

Державна фіскальна служба України (ДФС) [116] є центральним органом виконавчої влади, що реалізує:

- державну податкову політику;
- державну політику у сфері державної митної справи;
- державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства.

ДФС має трирівневу структуру:

1 рівень: апарат Державної фіскальної служби України, яка розташовується у столиці держави і представляє її центральний рівень;

2 рівень:

- Головні управління ДФС у областях, та м.Києві,
- Обласні митниці ДФС та в митниця м.Києві;
- Міжрегіональне головне управління (Центральний офіс з обслуговування великих платників),
- Спеціалізовані державні податкові інспекції з обслуговування великих платників (в містах Дніпро, Харків, Донецьк, Луганськ, Запоріжжя, Одеса, Львів)
- Енергетична митниця (оформляє перетин митного кордону такими товарами: електроенергія, нафтопродукти, нафта сира, аміак безводний; скраплений газ та природній газ у газоподібному стані, паливо моторне та компоненти моторних палив).
- Спеціалізовані департаменти

3 рівень:

- Державні податкові інспекції у районах Головного управління ДФС
- Об'єднані державні податкові інспекція Головного управління ДФС (створюється для кількох відносно невеликих районів)

Державна податкова служба створена в 1990р., мала статус центрального органу виконавчої влади (підпорядкована Кабінету Міністрів України), трирівневу структуру і складалася з:

1) Державної податкової адміністрації України – центральний орган виконавчої влади(вища ланка);

2) Державних податкових адміністрацій АРК, областей, міст з районним поділом (середня ланка);

3) Державних податкових інспекцій в районах, містах без районного поділу і районах міст (базова ланка).

Шляхом об'єднання Державної податкової служби України та Державної митної служби України 24 грудня 2012 року Урядом Азарова М.Я. (команда Януковича В.Ф.) було створене Міністерство доходів і зборів України (Міндоходів), керівника якого звинувачено у корупційних схемах, махінаціях та оголошено у розшук.

Після перемоги Євромайдану, 1 березня 2014 року Міністерство доходів і зборів було ліквідоване та на його базі відновлено Державну податкову і Державну митну служби, які підпорядковуються Міністерству фінансів.

21 травня 2014 р на базі Державної податкової і Державної митної служби Постановою КМУ утворено від Державну фіскальну служба (ДФС), підпорядковану Міністерству фінансів України.

Державна аудиторська служба України (Держаудитслужба) [118] є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю. Держаудитслужба України здійснює незалежний державний фінансовий контроль від імені Уряду у: міністерствах, інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах, суб'єктах господарювання державного сектору економіки, на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; на підприємствах, в установах та організаціях, які використовують державне чи комунальне майно; суб'єктах господарської діяльності за судовим рішенням.

Держаудитслужба України реалізує державний фінансовий контроль через здійснення:

- державного фінансового аудиту;
- перевірки державних закупівель;
- інспектування (ревізії);
- моніторингу закупівель.

Держаудитслужба здійснює свої повноваження безпосередньо і через утворені в установленому порядку міжрегіональні територіальні органи:

- Північний офіс Держаудитслужби (Вінницька, Житомирська, Київська, Черкаська, Чернігівська області, м. Київ); знаходиться в м. Київ
- Північно-східний офіс Держаудитслужби (Луганська, Полтавська, Харківська, Сумська області); знаходиться в м. Харків
- Південний офіс Держаудитслужби (АРК, Одеська, Миколаївська, Херсонська області та м. Севастополь.); знаходиться в м. Одеса
- Західний офіс Держаудитслужби (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Закарпатська, Чернівецька, Хмельницька області); знаходиться в м. Львів
- Східний офіс Держаудитслужби (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська. знаходиться в м. Дніпро

Стадія І. Складання проекту бюджету.

До **1 березня** Міністерство економічного розвитку та торгівлі подає Міністерству фінансів України орієнтовні основні прогнозні макропоказники економічного та соціального розвитку України, необхідні для розроблення проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період; Вища рада правосуддя подає

Кабінету Міністрів України пропозиції щодо пріоритетних завдань фінансового забезпечення судової влади та її незалежності.

До **15 березня** Національний банк України (НБУ) подає Верховній Раді, Кабінету Міністрів України та Президенту прогнозні монетарні показники і показники валютно-курсової політики на наступний рік та наступні за плановим два бюджетні періоди, у тому числі обмінний курс гривні у середньому за рік та на кінець року.

Міністерство фінансів України на підставі основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди та аналізу виконання бюджету у попередніх та поточному бюджетних періодах визначає загальний рівень доходів, видатків і кредитування бюджету та дає оцінку обсягу фінансування бюджету для складання проекту Державного бюджету України та індикативних прогнозних показників Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди

До **20 березня** Міністерство фінансів України спільно з іншими центральними органами виконавчої влади розробляє проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період та подає його на розгляд до Кабінету Міністрів України.

До **1 квітня** Кабінет Міністрів України розглядає, схвалює і подає (у триденний строк) до Верховної Ради України: 1) проект Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період; 2) прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Проект Основних напрямків бюджетної політики ґрунтується на прогнозних макропоказниках і містить пропозиції КМУ граничного обсягу дефіциту (профіциту) державного бюджету, частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України, граничного обсягу державного боргу, встановлення розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення; пріоритетних завдань податкової політики; реалізації пріоритетних державних (цільових) програм; взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, включаючи обґрунтування питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України; загального обсягу державних капітальних вкладень на розроблення та реалізацію державних інвестиційних проектів із зазначенням пріоритетних напрямів таких капітальних вкладень.

При складанні проекту Державного бюджету України та прогнозу Державного бюджету України державний фонд регіонального розвитку визначається в обсязі не менше **1%** прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад).

На реалізацію інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті розвиток спортивної інфраструктури та енергоефективності державних і комунальних навчальних та медичних закладів, передбачається не менше **10 %** коштів державного фонду регіонального розвитку за кожним з таких напрямів.

Не пізніше **1 червня** у Верховній Раді відбувають парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний період на яких з доповіддю виступає Прем'єр-міністр, або Міністр фінансів за його дорученням. За результатами парламентських слухань Верховна рада приймає Постанову про схвалення або взяття до відома Основних напрямків бюджетної політики.

Проект закону про Державний бюджет України розробляє Кабінет Міністрів України

Міністерство фінансів України відповідає за складання проекту закону про Державний бюджет України. Для підготовки проекту Державного бюджету України Міністерство фінансів України розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції з підготовки бюджетних запитів разом обсягами державних капітальних вкладень на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди.

Головні розпорядники бюджетних коштів розробляють бюджетні запити і подають їх МФУ, до терміну, який МФУ встановить. МФУ проводить аналіз бюджетного запиту, поданого головним розпорядником бюджетних коштів, на предмет його відповідності меті, пріоритетності, а також ефективності використання бюджетних коштів. Міністр фінансів України приймає рішення про включення бюджетного запиту до проекту Державного бюджету України.

Міністерство фінансів України на основі поданих бюджетних запитів, прогнозу основних макроекономічних показників та схвалених Основних напрямків бюджетної політики готує проект закону України про Державний бюджет та подає його на розгляд КМУ.

КМУ подає цей проект закону: 1) Раді національної безпеки і оборони України по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України; 2) Вищій раді правосуддя по статтях, пов'язаних із забезпеченням функціонування судів і діяльності суддів, органів та установ системи правосуддя.

Не пізніше **15 вересня** КМУ приймає постанову про схвалення проекту закону про Державний бюджет України та подає його разом з відповідними матеріалами (пояснювальна записка до проекту закону про Державний бюджет України) Верховній Раді України та Президенту України.

Головні розпорядники бюджетних коштів забезпечують уточнення бюджетних запитів з урахуванням прийнятих КМУ рішень щодо доопрацювання проекту закону про Державний бюджет України для подання до Верховної Ради України та у 3-денний строк подають їх до Міністерства фінансів України

Стадія ІІ. Розгляд та ухвалення закону про Державний бюджет.

Виключне право на внесення проекту закону про Державний бюджет України до Верховноїх Ради має Кабінет Міністрів України.

Розгляд та затвердження Державного бюджету України відбувається у Верховній Раді України за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді представляє на її пленарному засіданні Міністр фінансів не пізніше ніж через 5 днів з дня подання його Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради. Голова бюджетного комітету виступає з доповіддю про відповідність представленого проекту закону про державний бюджет затвердженим Основним напрямам бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Комітети ВР формують свої пропозиції щодо проекту закону про державний бюджет на наступний бюджетний період і подають їх Бюджетному комітету (**до 1 жовтня**). Жодна з пропозицій не повинна приводити до збільшення державного боргу, пропозиції щодо збільшення видатків мають визначати джерела покриття цих видатків,

пропозиції щодо зменшення доходів мають визначати джерела компенсації інакше пропозиція не буде прийнята до розгляду бюджетним комітетом.

Пропозиції щодо зміни прогнозу обсягу надходжень має право робити лише бюджетний комітет, Рахункова палата верховної Ради або КМУ, якщо виявлені неточності в їх розрахунку.

До **15 жовтня** бюджетний комітет готує Висновки і пропозиції щодо проекту закону, які апарат ВР доводить до відома народних депутатів.

1-ше читання починається з доповіді Голови комітету з питань бюджету про відповідність проекту закону про Державний бюджет Бюджетному кодексу України і іншим правовим актам. Після обговорення Висновки і пропозиції ставляться на голосування. Якщо позитивне рішення про Висновки і пропозиції не прийнято, відбувається постатейне голосування. Схвалені Висновки і пропозиції набувають статусу Бюджетних висновків ВР. Прийняте рішення щодо Висновків і пропозицій до проекту закону вважається прийняттям закону у 1-ому читанні (граничний термін до **20 жовтня**).

КМУ до **3 листопада** доопрацьовує проект Закону з врахуванням Бюджетних висновків і подає на розгляд ВР у 2-ому читанні.

2-ге читання розпочинається з доповіді Міністра фінансів щодо доопрацьованого проекту закону і завершується не пізніше **20 листопада**. У 2-ому читанні мають бути прийнятими, і не підлягають перегляду у 3-ому читанні:

- загальна сума доходів державного бюджету,
- загальна сума видатків та кредитування державного бюджету;
- розмір мінімальної заробітної плати на відповідний бюджетний період,
- розмір прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період
- рівень забезпечення прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період;
- бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів (та інші положення, необхідні для формування місцевих бюджетів)
- граничний обсяг річного дефіциту/профіциту державного бюджету,
- граничний обсяг державного боргу та державних гарантій.

Якщо під час голосування статей показники проекту бюджету залишаються збалансованими, проект закону про державний бюджет на наступний рік ставиться на голосування вцілому. Якщо під час голосування статей показники проекту бюджету стали розбалансованими, Верховна Рада відкладає на 2 дні голосування щодо прийняття проекту закону про державний бюджет для забезпечення збалансованості показників проекту бюджету Бюджетним комітетом. Після затвердження проекту закону про державний бюджет у другому читанні пропозиції депутатів і комітетів до нього уже не розглядаються.

Комітет з питань бюджету доопрацьовує проект закону до **25 листопада** і виносить його на 3-є читання.

3-є читання починається з доповіді Голови бюджетного комітету та співдоповіді Міністра фінансів України. Якщо рішення про схвалення закону із пропонованими бюджетним комітетом пропозиціями не прийнято, проводиться постатейне голосування. Закон про державний бюджет у 3-ому читанні повинен бути прийнятий ВР до **1 грудня.**

Протягом **3 днів** з дня прийняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України Кабінет Міністрів України подає Президенту обґрунтування і розрахунки щодо бюджетних показників такого закону, змінених порівняно з проектом закону про Державний бюджет України. Президент може

повернути закон про Державний бюджет до Верховної Ради для повторного розгляду із пропозиціями, які передбачають зміни бюджетних показників. КМУ у тижневий строк подає Верховній Раді України зміни до показників відповідно до пропозицій Президента України.

У двотижневий термін після ухвалення Президент України підписує Закон або накладає на нього вето.

Міністерство фінансів опубліковує в офіційному виданні „Урядовий кур'єр" підписаний Президентом Закон про Державний бюджет.

В разі несвоєчасного прийняття закону про Державний бюджет:

- діють норми закону на попередній бюджетний період, крім норм, якими визначені загальні показники державного бюджету, бюджетні призначення головним розпорядникам;
- видатки бюджету можуть здійснюватися лише на бюджетні програми, бюджетні призначення щодо яких встановлені законом на попередній бюджетний період та одночасно передбачені у проекті закону на наступний бюджетний період;
- щомісячні бюджетні асигнування загального фонду сумарно не можуть перевищувати 1/12 обсягу бюджетних призначень, визначених законом на попередній бюджетний період.
- соціальні стандарти та соціальні гарантії, у тому числі прожитковий мінімум, рівень його забезпечення, мінімальна заробітна плата, надання пільг, компенсацій і гарантій населенню, у поточному бюджетному періоді застосовуються у розмірах та на умовах, що діяли у грудні попереднього бюджетного періоду;
- здійснювати капітальні видатки та надавати кредити з бюджету забороняється;
- державні гарантії не надаються.

Стадія ІІІ. Виконання бюджету

Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Державного бюджету України. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Виконати бюджет – означає забезпечити надходження запланованих доходів до всіх ланок бюджетної системи та профінансувати заходи, та здійснити видатки, затверджені в бюджеті держави.

Розрізняють виконання бюджету за доходами, виконання бюджету за видатками, а також касове виконання бюджету (організація і здійснення розрахунково-касових операцій).

Бюджет виконується за бюджетним розписом. **Бюджетний розпис** – документ, в якому встановлюється розподіл доходів та фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядником бюджетних коштів по певних періодах року. Бюджетний розпис державного бюджету затверджується Міністром фінансів України у місячний строк з дня прийняття закону про державний бюджет. Міністерство фінансів України протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису державного бюджету встановленим законом бюджетним призначенням.

Казначейство України забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів державного бюджету і місцевих бюджетів на основі ведення єдиного казначейського рахунку, відкритого у Національному банку України.

Виконання Державного бюджету за доходами здійснюють Державна казначейська служба України та Державна фіскальна служба України.

Казначейство веде бухгалтерський облік усіх надходжень бюджету, перевіряє правильність зарахування доходів відповідно до кодів бюджетної класифікації та за поданням контролюючих органів (органів ДФС) здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету.

Органи ДФС забезпечують своєчасне та в повному обсязі надходження до державного бюджету податків і зборів шляхом контролю за правильністю і своєчасністю розрахунків платників податків з бюджетом. Податки і збори та інші доходи державного бюджету зараховуються безпосередньо на єдиний казначейський рахунок і не можуть акумулюватися на рахунках органів, що контролюють справляння надходжень бюджету. Кожного місяця органи ДФС та Казначейства проводять звірку доходів, що надійшли до державного бюджету.

Міністерство фінансів України здійснює прогнозування та аналіз доходів бюджету, а також погодження рішень ДФС про розстрочення або відстрочення грошових зобов'язань платників податків чи податкового боргу на строк, що виходить за межі одного бюджетного періоду, стосовно загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів).

Виконання Державного бюджету за видатками здійснює Казначейство. Розпорядники беруть бюджетні зобов’язання та провадять видатки тільки в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами

Відповідно до затвердженого розпису бюджету розпорядники бюджетних коштів одержують бюджетні асигнування, що є підставою для затвердження кошторисів. Казначейство здійснює контроль за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів розпису бюджету.

Схематичне зображення ІІІ стадії бюджетного процесу представлено на рис. 6.2.

Розпорядник бюджетних коштів після отримання товарів, робіт і послуг відповідно до умов взятого бюджетного зобов'язання приймає рішення про їх оплату та надає доручення на здійснення платежу органу Казначейчества. Казначейство здійснює платежі за дорученнями розпорядників бюджетних коштів. Органи Казначейства, видають платіжні доручення установам банків на перерахування коштів з рахунків Казначейства на рахунки розпорядників бюджетних коштів (фінансування з бюджету за відомчою структурою) або на рахунки суб’єктів господарювання, підприємств, організації, що виконали роботи або надали послуги розпорядникам бюджетних коштів (оплата витрат).

Казначейство здійснює реєстрацію та облік бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів, здійснює перевірку відповідності напрямів витрачання бюджетних коштів бюджетному асигнуванню.

З метою виконання бюджету в органах Казначейства відкрито бюджетний рахунок, який називається Єдиний казначейський рахунок. **Єдиний казначейський рахунок** є системою бюджетних рахунків органів Казначейства, відкритих відповідно до балансових рахунків в установах банків, що діють в єдиному режимі.

Єдиний казначейський рахунок – це система бюджетних рахунків органів Державної казначейської служби України, відкритих у регіональних розрахункових палатах органів Казначейства, із відображенням руху коштів на кореспондентських рахунках в регіональних управліннях Національного банку України. На ці рахунки зараховують податки і збори, обов’язкові платежі до державного бюджету. Водночас з цих же рахунків органами Казначейства здійснюються платежі безпосередньо на

користь суб'єктів господарської діяльності, які виконали роботи чи надали послуги розпорядникам бюджетних коштів. Ці рахунки діють в єдиному режимі, створюючи таким чином, загальнодержавну систему Єдиного казначейського рахунка

Міністерство фінансів України проводить щомісячну оцінку відповідності надходжень державного бюджету показникам, встановленим державним бюджетом та розписом.

Кабінет Міністрів України проводить щоквартальну оцінку відповідності основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку показникам, врахованим під час затвердження державного бюджету

Резервний фонд бюджету – формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету і не може перевищувати **1%** обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету. Створення резервного фонду є обов'язковим для державного бюджету. Рішення про виділення коштів з резервного фонду бюджету приймаються відповідно Кабінетом Міністрів України, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування.

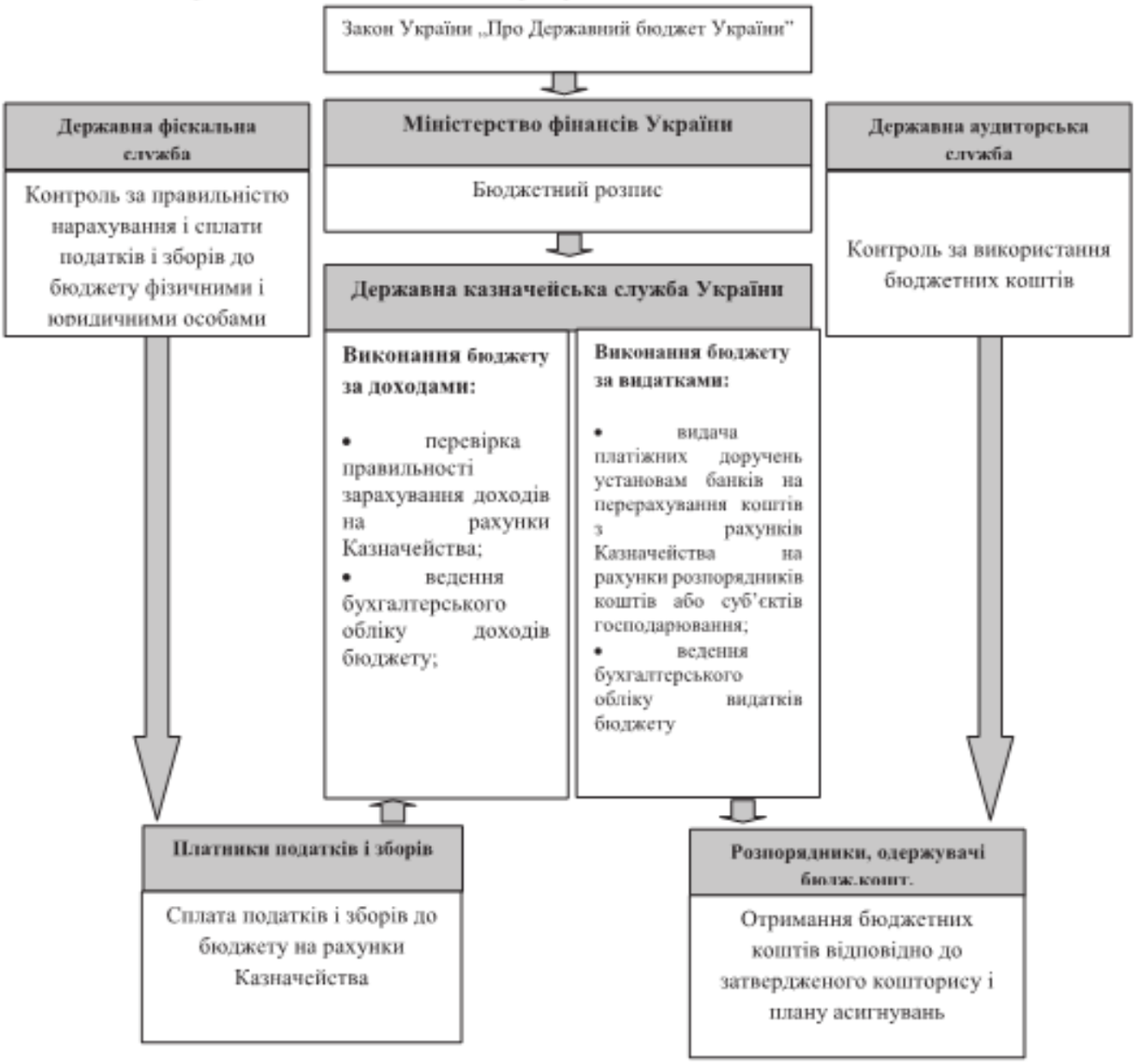

Рис. 6.2. ІІІ стадія бюджетного процесу. Виконання бюджету в Україні

Стадія VI. Підготовка і розгляд звіту про виконання бюджету.

Бухгалтерський облік усіх операцій щодо виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів здійснюють органи Казначейства. Бюджетним кодексом передбачена оперативна, місячна, квартальна і річна звітність органів Казначейства перед Верховною Радою України, Рахунковою палатою, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України щодо державного бюджету і перед відповідним місцевим органами про виконання місцевих бюджетів.

6.5. Видатки бюджету та їх розподіл на основі функціональних повноважень рівнів державної влади

Розмежування доходів і видатків між окремими бюджетами починається з розподілу видатків.

Видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. Існує також термін **витрати бюджету**, але під витратами бюджету розуміють кошти на погашення основної суми боргу

В основі розмежування видатків лежить визначення функціональних повноважень між окремими рівнями державної влади і управління.

Функціональні повноваження рівнів державної влади розділяються на:

- власні повноваження;
- делеговані повноваження;
- неделеговані повноваження.

Відповідно, видатки бюджетів на основі функціональних повноважень рівнів державної влади поділяються на:

1. Видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші видатки, які не можуть бути передані на виконання місцевому самоврядуванню та АРК. Такі видатки називаються **видатками на здійснення неделегованих повноважень** та здійснюються виключно з державного бюджету. До видатків на виконання неделегованих повноважень відносяться видатки на державне управління, законодавчу і виконавчу владу, утримання Адміністрації Президента, судову владу, міжнародну діяльність, фундаментальні і прикладні дослідження, національну оборону, правоохоронну діяльність, державні програми підтримки пріоритетних галузей економіки, засобів масової інформації, розвитку транспорту і зв'язку, загальнодержавні інвестиційні проекти, створення і поповнення державних запасів, обслуговування державного боргу, проведення загальнодержавних виборів та референдумів, інші програми загальнодержавного значення.

2. Видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання місцевому самоврядуванню та АРК з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності. Такі видатки називаються **видатками на здійснення делегованих повноважень,** здійснюються з місцевих бюджетів і на їх виконання передбачено передачу дотацій та субвенцій з державного бюджету до місцевих бюджетів.

3. Видатки на реалізацію прав та обов'язків місцевого самоврядування та АРК, які мають місцевий характер. Такі видатки називаються **видатками на здійснення власних повноважень** та здійснюються з місцевих бюджетів за рахунок власних надходжень місцевих бюджетів.

Видатки на виконання делегованих повноважень поділяються на 3 групи:

перша група – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання гарантованих послуг, і які розташовані найближче до споживачів (здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст та бюджетів об'єднаних територіальних громад);

друга група – видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують надання основних гарантованих послуг для всіх громадян України (здійснюються з бюджетів міст обласного значення (республіканського значення для АРК), районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад);

третя група – видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують гарантовані послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України (здійснюються з обласних бюджетів та бюджету АРК).

З бюджетів міст Києва і Севастополя здійснюються видатки всіх трьох груп.

Рис.6.3. Видатки бюджетів на основі функціональних повноважень рівнів державної влади

6.6. Розподіл видатків між державним та місцевими бюджетами в Україні

Виключно з бюджетів місцевого самоврядування фінансуються видатки на утримання органів місцевого самоврядування, обслуговування місцевого боргу та програми пов'язані з виконанням власних повноважень (місцева пожежна охорона, муніципальні формування з охорони громадського порядку, заходи з організації рятування на водах, реставрацію та охорону пам'яток архітектури, управління комунальним майном та ін.)

Виключно з Державного бюджету України здійснюються видатки на:

1) державне управління
   - Президента України
   - законодавчу владу (Верховна Рада України)
   - виконавчу владу (Кабінет Міністрів України, Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади)
2) судову владу (Конституційний Суд України, Верховний Суд, Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація України та ін);
3) правоохоронну діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення і територій;
4) національну оборону;
5) міжнародну діяльність;
6) фундаментальні і прикладні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу державного значення (Національні академії наук України);
7) державні інвестиційні проекти;
8) створення і поповнення державних запасів і резервів;
9) проведення виборів і референдумів
10) обслуговування державного боргу

Видатки на виконання соціальної (освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, культуру, мистецтво, фізичну культуру і спорт тощо) та економічної функції держави (транспорт, дорожнє господарство, охорона навколишнього природного середовища тощо) розподіляються між бюджетами всіх рівнів (див. табл. 6.1.-6.5.)

Таблиця 6.1.

Розподіл видатків на освіту між бюджетами в Україні

Вид бюджету / **Видатки**	**Державний бюджет**	**Обласні бюджети, бюджет АРК**	**Бюджети міст обласного /республіканського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад**
1	2	3	4
дошкільна освіта	–	–	заклади дошкільної освіти
загальна середня освіта	загальноосвітні спеціалізовані школи-інтернати, ліцеї-інтернати, гімназії – інтернати державної власності, *за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України*	спеціалізовані школи, загальноосвітні спеціалізовані школи-інтернати, ліцеї-інтернати, гімназії-інтернати, колегіуми-інтернати *(якщо не менше 70 % учнів, які здобувають освіту у відповідному загальноосвітньому*	загальноосвітні навчальні заклади усіх ступенів, вечірні (змінні) школи; навчально-виховні комплекси "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми,

Продовження таблиці 6.1.

1	2	3	4
		навчальному закладі, є жителями населених пунктів, розташованих на території області чи АРК, крім населеного пункту, де розташований такий заклад)	загальноосвітні спеціалізовані школи-інтернати, ліцеї-інтернати, гімназії-інтернати, колегіуми-інтернати
позашкільна освіта	заходи і заклади з позашкільної роботи з дітьми, *за переліком, переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України*	заходи і заклади з позашкільної роботи з дітьми національного, державного, обласного чи республіканського значення	заходи і заклади позашкільної освіти
загальна середня освіта для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації:	загальноосвітні школи соціальної реабілітації, *за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України*	спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, загальноосвітні санаторні школи-інтернати; загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри	дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, сім'ї патронатних вихователів, загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри *(якщо не менше 70 % кількості учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинків, навчально-реабілітаційних центрів припадає на територію відповідного міста чи району)*
професійно-технічна освіта	підготовка кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення у професійно-технічних навчальних закладах державної власності, а також за професіями загальнодержавного значення	підготовка кваліфікованих робітників на умовах регіонального замовлення у професійно-технічних та інших навчальних закладах державної та/або комунальної власності *(які розташовані поза територією обласних центрів)*	підготовка кваліфікованих робітників на умовах регіонального замовлення у професійно-технічних та інших навчальних закладах державної та/або комунальної власності *(які розташовані на території обласних центрів, з бюджетів обласних центрів)*
вища освіта	підготовка фахівців на умовах державного замовлення у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (університетах, академіях, інститутах) державної власності	підготовка фахівців на умовах регіонального замовлення у вищих навчальних закладах державної власності за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України	підготовка фахівців у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації державної та комунальної власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів
післядипломна освіта	підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах державного замовлення у навчальних закладах державної власності	підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах регіонального замовлення	–

Таблиця 6.2.

Розподіл видатків на охорону здоров'я між бюджетами в Україні

Вид бюджету / Видатки	**Державний бюджет**	**Обласні бюджети, бюджет АРК**	**Бюджети міст обласного /республіканського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад**
1	**2**	**3**	**4**
первинна медико-санітарна, амбулаторно-поліклінічна та стаціонарна допомога	багатопрофільні лікарні та багатопрофільні поліклініки, що виконують специфічні загальнодержавні функції *(за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України)*	лікарні обласного значення, центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, станції екстреної (швидкої) медичної допомоги;	лікарні широкого профілю, спеціалізовані медико-санітарні частини, пологові будинки, поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки, дільничні лікарні, медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти, центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги
спеціалізована, високоспеціалізована амбулаторно-поліклінічна та стаціонарна допомога	спеціалізовані лікарні, спеціалізовані поліклініки, спеціалізовані стоматологічні поліклініки, клініки науково-дослідних інститутів, центри, лепрозорії, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни *(за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України)*	спеціалізовані лікарні, спеціалізовані поліклініки, стоматологічні, центри, диспансери, госпіталі для ветеранів війни, будинки дитини, станції переливання крові	–
санаторно-реабілітаційна допомога	загальнодержавні санаторії для хворих на туберкульоз, загальнодержавні спеціалізовані санаторії для дітей та підлітків, спеціалізовані санаторії для ветеранів війни та інвалідів, загальнодержавні реабілітаційні установи та комплекси для інвалідів (*за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України)*	санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санаторії медичної реабілітації	

Продовження таблиці 6.2.

1	2	3	4
програми медико-санітарної освіти	–	центри здоров'я і заходи санітарної освіти	міські та районні центри здоров'я і заходи з санітарної освіти
інші державні програми медичної та санітарної допомоги	–	територіальні медичні об'єднання, центри медичної статистики, автопідприємства санітарного транспорту, медико-соціальні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, бази спецмедпостачання, регіональні заходи з реалізації державних програм, інші програми і заходи	територіальні медичні об'єднання, центри медичної статистики, автопідприємства санітарного транспорту, інші програми і заходи

Таблиця 6.3.

Розподіл видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення між бюджетами в Україні

Вид бюджету / Видачи	**Державний бюджет**	**Обласні бюджети, бюджет АРК**	**Бюджети міст обласного /республіканського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад**	**Видатки з усіх місцевих бюджетів**
спеціальні пенсійні програми				
пенсійні програми	державні спеціальні пенсійні програми; компенсація дефіциту коштів Пенсійного фонду України для фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	-	-	-
соціальне забезпечення, соціальна допомога	**діти, діти-інваліди**			
	–	дитячі будинки-інтернати; будинки-інтернати для дітей-інвалідів; притулки для дітей,	притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціальні гуртожитки для	програми соціального захисту малозабезпеченої категорії учнів професійно-

		центри соціально-психологічної реабілітації дітей та соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри професійної реабілітації інвалідів	дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів; центри професійної реабілітації інвалідів, *(якщо не менше 70 % дітей, що перебувають у таких закладах, проживають на території відповідного міста чи району)* допомога сім'ям з дітьми, допомога дітям-інвалідам, тимчасова державна допомога дітям, державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом "гроші ходять за дитиною"; оплата послуг із здійснення патронату над дитиною, виплата соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя	технічних навчальних закладів;
	Громадяни похилого віку , інваліди			
	соціальний захист інвалідів	будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;	компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам	

		навчання та трудове влаштування інвалідів; компенсаційні виплати інвалідам на бензин (пальне), ремонт, техобслуговування автотранспорту та транспортне обслуговування, а також на встановлення телефонів інвалідам I і II груп;	похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги; допомога інвалідам з дитинства, допомога по догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу	
	Інше			
	допомога ветеранам ВВв, державна програма протезування, відшкодування збитків громадянам кримськотатарського народу та осіб інших національностей, що були незаконно депортованими з України, грошова допомога біженцям	виплати компенсації реабілітованим; відшкодування витрат на поховання учасників бойових дій та інвалідів війни; пільгове медичне обслуговування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; центри з нарахування та здійснення соціальних виплат;	житлові субсидії населенню (додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг), пільги окремим категоріям громадян *; допомога малозабезпеченим сім'ям, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);	центри обліку та заклади соціального захисту для бездомних осіб, центри соціальної адаптації осіб, звільнених з установ виконання покарань; компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян
підтримка громадських об'єднань	громадські об'єднання інвалідів і ветеранів, які мають статус всеукраїнських	надання ветеранським організаціям фінансової підтримки та кредитування	надання ветеранським організаціям фінансової підтримки та кредитування	надання ветеранським організаціям фінансової підтримки та кредитування
програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї	державні програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї	обласні програми і заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї	районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї	
будівництво реконструкція житла для окремих категорій громадян	програми підтримки будівництва реконструкції житла для окремих категорій громадян	–	державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян	програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян

примітка* ___

- *ветеранам війни;*
- *ветеранам праці;*
- *ветеранам військової служби;*
- *ветеранам органів внутрішніх справ;*
- *ветеранам податкової міліції;*
- *ветеранам державної пожежної охорони;*
- *ветеранам Державної кримінально-виконавчої служби;*
- *ветеранам служби цивільного захисту;*
- *ветеранам Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України їх вдовам (вдівцям);*
- *особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, їх вдовам (вдівцям) та батькам;*
- *звільненим зі служби за віком, через хворобу або за вислугою років військовослужбовцям Служби безпеки України, працівникам міліції, особам начальницького складу податкової міліції, рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи;*
- *особам, звільненим із служби цивільного захисту за віком, через хворобу або за вислугою років, та які стали інвалідами під час виконання службових обов'язків;*
- *пенсіонерам з числа слідчих прокуратури;*
- *дітям (до досягнення повноліття) працівників міліції, осіб начальницького складу податкової міліції, рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи, загиблих або померлих у зв'язку з виконанням службових обов'язків, непрацездатним членам сімей, які перебували на їх утриманні;*
- *звільненим з військової служби особам, які стали інвалідами під час проходження військової служби; батькам та членам сімей військовослужбовців,*
- *військовослужбовців Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби; батькам та членам сімей осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які загинули (померли) або зникли безвісти під час виконання службових обов'язків;*
- *реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами;*
- *громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;*
- *дружинам (чоловікам) та опікунам (на час опікунства) дітей померлих громадян, смерть яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою;*
- *жертвам нацистських переслідувань;*
- *дітям війни;*
- *багатодітним сім'ям,*
- *дитячим будинкам сімейного типу та прийомним сім'ям,*
- *сім'ям, в яких не менше року проживають троє і більше дітей,*

інвалідам, дітям-інвалідам та особам, які супроводжують інвалідів I групи або дітей-інваліді.

Таблиця 6.4.

Розподіл видатків на культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт між бюджетами в Україні

Вид бюджету / Видатки	**Державний бюджет**	**Обласні бюджети, бюджет АРК**	**Бюджети міст обласного /республіканського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад**	**Видатки з усіх місцевих бюджетів**
1	2	3	4	5
Культура і мистецтво				
культурно-освітні програми, театрально-видовищні заклади	національні та державні музеї, театри, бібліотеки, заповідники, культурно-просвітницькі центри, концертні організації, художні колективи та їх дирекції, циркові організації, державні культурно-освітні заходи,культурно-мистецькі заходи національних творчих спілок, міжнародні культурні зв'язки, *(за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України)*	палаци, будинки культури, інші заклади національного, державного, обласного значення; національні, державні, обласні: заповідники, бібліотеки, музеї та виставки, філармонії, художні, музичні колективи і ансамблі, театри, концертні і циркові організації	сільські, селищні та міські палаци і будинки культури, клуби, центри дозвілля, бібліотеки; театри, музеї, виставки, школи естетичного виховання дітей, зоопарки комунальної власності	культурно-мистецькі програми місцевого значення
кінематографія	створення та розповсюдження національних фільмів	програми підтримки кінематографії	програми підтримки кінематографії	програми підтримки кінематографії
засоби масової інформації	Державні програми підтримки телебачення, радіомовлення, преси, книговидання, інформаційних агентств	програми підтримки засобів масової інформації	програми підтримки засобів масової інформації	програми підтримки засобів масової інформації

Продовження таблиці 6.4.

1	2	3	4	5
Фізична культура і спорт				
фізична культура і спорт	підготовка резерву і складу національних команд державні програми інвалідного спорту та реабілітації державні програми фізкультурно-спортивної спрямованості	програми обласного (республіканського) значення з розвитку фізичної культури, спорту та фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів : утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл, дитячо-юнацьких спортивних шкіл для інвалідів; центри з фізичної культури і спорту інвалідів, навчально-тренувальні збори і змагання інвалідів; заходи з фізичної культури і спорту та заходи з фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів; фінансова підтримка обласних осередків всеукраїнських громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості	утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів, заходи з фізичної культури і спорту фінансова підтримка місцевих осередків всеукраїнських громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення	місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту

Таблиця 6.5.

Розподіл видатків на розвиток транспорту, дорожнього господарства, інвестиції, будівництво, реконструкцію, природоохоронні заходи між бюджетами в Україні

Вид бюджету / **Видатки**	**Державний бюджет**	**Обласні бюджети, бюджет АРК**	**Бюджети міст обласного /республіканського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад**	**Видатки з усіх місцевих бюджетів**
1	**2**	**3**	**4**	**5**
програми розвитку транспорту, дорожнього господарства	будівництво, реконструкція, ремонт та утримання доріг загального користування, затверджених КМУ *(Чинний перелік автомобільних доріг загального користування державного значення затверджено постановою КМУ від 16.09.2015 року №712.)*	будівництво, реконструкція, ремонт та утримання доріг загального користування та місцевого значення	будівництво, реконструкція, ремонт та утримання доріг місцевого значення, а також капітальний та поточний ремонт доріг населених пунктів та інших доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення, *(з бюджетів району, міст, та об'єднаних територіальних громад як співфінансування на договірних засадах в межах їх території)*; вулиць і доріг населених пунктів комунальної власності у населених пунктах *(з бюджетів міст, та об'єднаних територіальних громад)*	будівництво, реконструкція, ремонт та утримання доріг місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах, а також капітальний та поточний ремонт вулиць і доріг населених пунктів та інших доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах); експлуатація дорожньої системи місцевого значення; регулювання цін (тарифів) на перевезення пасажирів у пасажирському транспорті за рішенням місцевого органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування

Продовження таблиці 6.5.

1	2	3	4	5
Інвестиції, будівництво, реконструкція,	державні інвестиційні проекти, проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та витрат на утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі *(співфінансування (50 %)*	проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та витрат на утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі *(співфінансування (50 %)*, проекти реструктуризації та ліквідації об'єктів підприємств гірничої хімії, підземного видобутку залізної руди, консервації ртутного виробництва, утримання водовідливних комплексів	заходи програм у сфері житлово-комунального господарства з будівництва та реконструкції водопровідних та каналізаційних очисних споруд, доочищення питної води, модернізації систем теплопостачання, заміни природного газу альтернативними видами палива, модернізації та ремонту ліфтового господарства, реконструкції та ремонту житлових будинків, оснащення житлового фонду будинковими засобами обліку енергоносіїв та споживання води, капітального ремонту, реконструкції, будівництва мереж зовнішнього освітлення вулиць, капітального ремонту гуртожитків, що передаються у власність територіальних громад, впровадження енергозберігаючих технологій *(крім районних бюджетів)*	заходи програм у сфері житлово-комунального господарства з будівництва та реконструкції водопровідних та каналізаційних очисних споруд, доочищення питної води, модернізації систем теплопостачання, заміни природного газу альтернативними видами палива, модернізації та ремонту ліфтового господарства, реконструкції та ремонту житлових будинків, оснащення житлового фонду будинковими засобами обліку енергоносіїв та споживання води, капітального ремонту, реконструкції, будівництва мереж зовнішнього освітлення вулиць, капітального ремонту гуртожитків, що передаються у власність територіальних громад, впровадження енергозберігаючих технологій

Продовження таблиці 6.5.

1	2	3	4	5
Природоохоронні заходи	державні програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій, стихійних лих, охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека	програми природоохоронних заходів місцевого значення	програми природоохоронних заходів місцевого значення, заходи у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в межах повноважень, встановлених законом	програми природоохоронних заходів місцевого значення, заходи у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в межах повноважень, встановлених законом

Програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї: програми патріотичного виховання молоді; проведення святкування героїчних дат, річниць; проведення всеукраїнських акції; підтримка фестивалів молодіжного кіно; створення та сприяння діяльності молодіжних військово-патріотичних об'єднань; організація молодіжних клубів та клубів за інтересами; сприяння розвитку інфраструктури молодіжного та краєзнавчого туризму; пільги під час туристсько-екскурсійного обслуговування учнівської та студентської молоді; проведення спартакіад, туристсько-спортивних заходів (зльоти, олімпіади, першості, чемпіонати, інші види змагань) для молоді та студентів; розвиток мережі обласних, міських та районних молодіжних центрів культурного відпочинку і естетичного виховання, спортивних клубів і секцій; розробка і реалізація комплексних планів профілактики правопорушень серед молоді тощо)

У структурі видатків Державного бюджету України найбільшими групами видатків є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, загальнодержавні функції, оборону та громадський порядок, безпеку держави і судову владу.

У структурі видатків місцевих бюджетів в Україні найбільшими групами видатків є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту і охорону здоров'я.

Структура видатків державного та місцевих бюджетів представлена на рис. 6.4.-6.5. та в табл. 6.6.

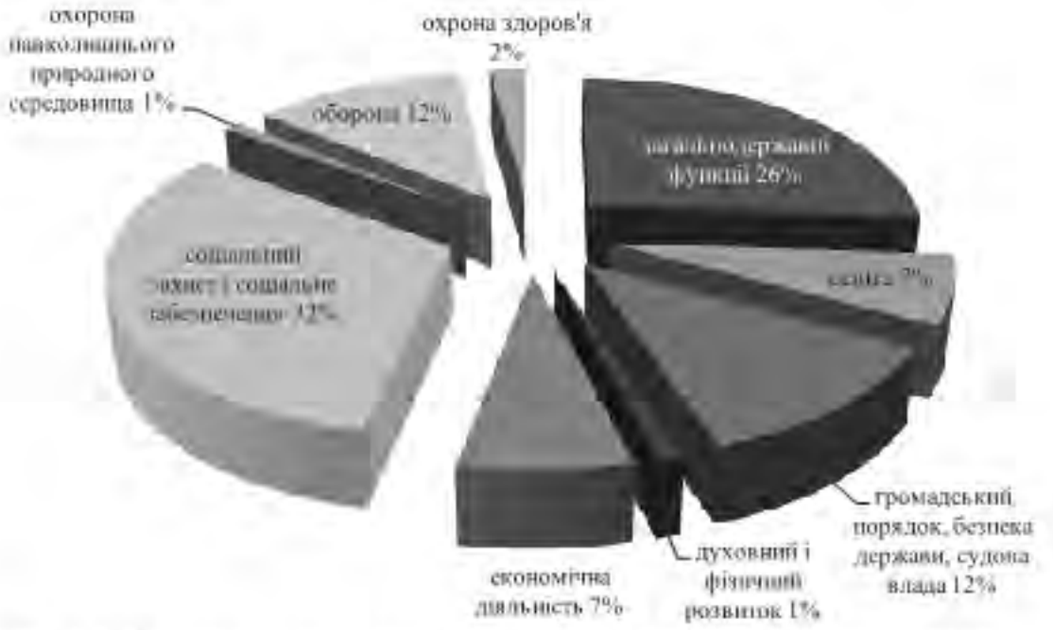

Рис. 6.4. Структура видатків Державного бюджету України у 2016 році (%) [78; 147].

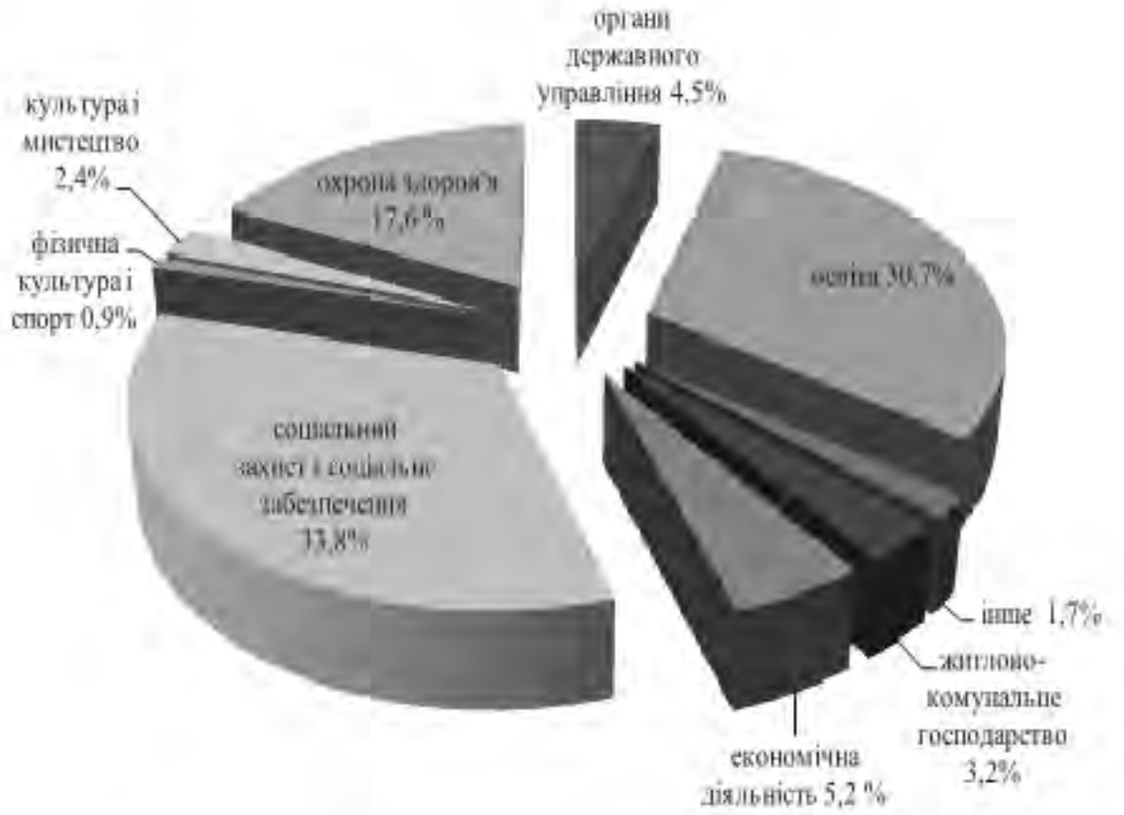

Рис. 6.5. Структура видатків місцевих бюджетів України у 2016 році (%)[78; 147].

Таблиця 6.6.

Динаміка структури видатків Державного бюджету України [[125; 147]]

Видатки державного бюджету, %	2013	2014	2015	2016
Загальнодержавні функції	17	22	26	25
Оборона	5	9	13	12
Громадський порядок, безпека держави, судова влада	14	15	14	12
Соціальний захист і соціальне забезпечення	31	27	26	32
Освіта	11	10	7	7
Охорона здоров'я	4	4	3	2
Духовний і фізичний розвиток (культура, мистецтво, спорт)	2	2	2	1
Економічна діяльність	14	11	9	7
Охорона навколишнього природного середовища	2	1	1	1

6.7. Класифікації доходів бюджету.

Доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ)

Доходи бюджету можна класифікувати за такими критеріями:

– за регулярністю надходження
- звичайні (регулярні)
- надзвичайні (з'являються за виняткових обставин)

– за методами залучення
- податки
- збори
- обов'язкові платежі
- інші надходження

– за способом зарахування
- загальний фонд (надходження, які не призначені для конкретної мети, а визначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних виплат)
- спеціальний фонд (створений з метою фінансування окремих видатків за рахунок окремих визначених джерел надходжень)

– відповідно до Бюджетної класифікації
- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Трансферти - кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Міжбюджетні трансферти – кошти, передані з одного бюджету од іншого, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній і безповоротній основі.

Бюджетна класифікація – єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів

Бюджетна класифікація є єдиною для всіх бюджетів і застосовується в процесі складання бюджетів різних рівнів та розробці кошторисів бюджетних установ. Бюджетну класифікацію затверджує Міністерство фінансів України.

Бюджетна класифікація включає [83]:

1) класифікацію доходів бюджету
2) класифікацію видатків та кредитування бюджету
3) класифікацію фінансування бюджету (**Фінансування бюджету** - надходження та витрати бюджету, пов'язані із зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна, зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету)
4) класифікацію боргу.

Коди бюджетної класифікації доходів згруповані в залежності від джерела одержання доходу. Кожній статті доходів бюджету присвоєно код бюджетної класифікації, який є деталізацією коду групи (див. додаток В).. Система кодів бюджетної класифікації є необхідною для здійснення обліку доходів та видатків бюджету при його виконанні органами Державної казначейської служби України

Доходи бюджету відповідно до Бюджетної класифікації складаються з:

- податкових надходжень;
- неподаткових надходжень;
- доходів від операцій з капіталом;
- трансфертів.

Податкові надходження є найбільшою групою у структурі доходів як державного, так і місцевого бюджетів: частка податкових надходжень у доходах державного бюджету коливається на рівні 84%, частка неподаткових надходжень коливається на рівні 16%, частка доходів від операцій з капіталом є дуже незначною (на рівні 0,15% – 0,21%); частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів коливається на рівні 86%, а часка неподаткових надходжень і операцій з капіталом, відповідно, на рівні 14%.

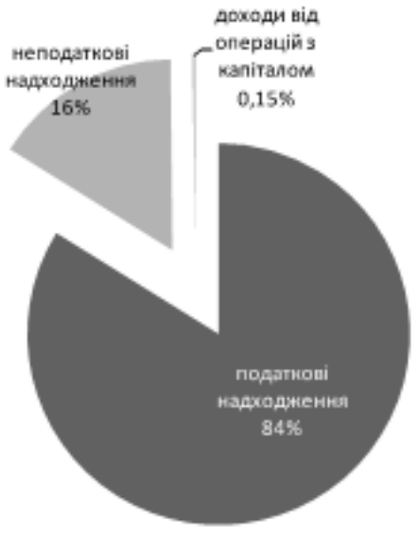

Рис.6.6. Структура доходів Державного бюджету у 2016 році, % [78; 147]

Податкові надходження за бюджетною класифікацією складаються з наступних груп:

Таблиця 6.7.

Податкові надходження за бюджетною класифікацією

Група податкових надходжень	**Вид податкових надходжень**
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	Податок з доходів фізичних осіб
	Військовий збір
	Податок на прибуток підприємств
Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин
	Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин
	Рентна плата за спеціальне використання води
	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів
	Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України
	Рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами територією України
	Рентна плата за транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України
Внутрішні податки на товари та послуги	Податок на додану вартість
	Акцизний податок
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	Ввізне мито
	Вивізне мито
Місцеві податки і збори	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки
	Земельний податок
	Транспортний податок
	Єдиний податок
	Туристичний збір
	Збір за місця для паркування транспортних засобів
Інші податки та збори	Екологічний податок

Неподатковими надходженнями визнаються:

1) **доходи від власності та підприємницької діяльності** (частина чистого прибутку державних/комунальних підприємств, що вилучається до відповідного бюджету, дивіденди на акції господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність; плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного та місцевих бюджетів; коштів, отриманих від проведення державних лотерей тощо)

2) **адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності** (адміністративні штрафи, санкції, пеня; плата за ліцензії на певні види господарської діяльності, за видачу дозволів і сертифікатів; плата за надання адміністративних послуг, державне мито (Державне мито – сплачується за місцем розгляду та оформлення документів, у тому числі за оформлення документів на спадщину і дарування, видачею паспортів громадян України; оформленням

закордонних паспортів, за дії, пов'язані з одержанням патентів на об'єкти права інтелектуальної власності), адміністративні збори, судовий збір, виконавчий збір, портовий (адміністративний) збір, єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України; надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном; за користування майном бюджетних установ)

3) **Інші неподаткові надходження** (збір з операцій з купівлі іноземної валюти в готівковій формі, збір з користування та надання послуг стільникового рухомого зв'язку, доходи від операцій з кредитування та надання гарантій (плата за надання державних гарантій та кредитів; плата за користування кредитами (позиками); відсотки за користування державним пільговим кредитом; вдрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та/або алкогольних напоїв у межах України та ін)

4) **Власні надходження бюджетних установ** (Плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю, плата за оренду майна бюджетних установ; кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг)

Рис.6.7. Структура неподаткових надходжень до Державного бюджету України у 2016 році, у % (Джерело: [147])

Доходи від операцій з капіталом включають:

1. Надходження від продажу основного капіталу (кошти від реалізації скарбів, безхазяйного майна, знахідок, майна; реалізація дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння)
2. Надходження від реалізації державних запасів товарів (надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву, розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву)
3. Надходження від продажу землі і нематеріальних активів
4. Податки на фінансові операції та операції з капіталом

6.8. Розподіл доходів між державним і місцевими бюджетами

Доходи Державного бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій.

Доходи місцевих бюджетів виражають сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону.

Місцевий бюджет містить надходження і видатки на виконання повноважень органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій, органів влади АРК. Ці надходження і видатки становлять єдиний баланс відповідного бюджету

Основним джерелом доходів бюджету є ВВП.

ПДВ є головним бюджетоутворюючим податком, його частка у доходах державного бюджету коливається на рівні від 40% до 55% (*Приклад: 55,3% у 2010 році, 38,6% у 2013 році; 43% у 2016 році*).

ПДВ – це один із найбільш розповсюджених податків у світі, що належить до категорії універсальних акцизів, тобто характеризується широкою базою та єдиною ставкою оподаткування. ПДВ застосовують 135 держав світу. ПДВ було введено в Україні на початку 90-х років і його ставка спочатку складала 28% [7].

ПДВ є одним із основних податків Євросоюзу. Серед розвинутих країн ПДВ немає у США та Японії. Більшість країн, які застосовують ПДВ у своїх податкових системах, запровадили комплекс заходів щодо мінімізації негативного впливу цього податку на добробут населення [134]. Зокрема, в ЄС використовується три режими оподаткування залежно від соціальної значимості товарів (відповідно до Директиви Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість від 28 листопада 2006 року) [168]:

1. Соціально важливі товари і послуги продукти харчування, медикаменти тощо) — за зниженою ставкою — близько 5 %

2. Товари широкого вжитку — стандартна ставка не менше 15 %.

3. Товари розкоші — підвищена ставка (до 25%)

Податок на доходи фізичних осіб, попри пере спрямування його значної частки до державного бюджету, продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела дохідної частини місцевих бюджеті (47%).

Також в доходах Державного бюджету України значними є частка акцизного податку, податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств (див. рис 8.6.)

Рис.6.8 Структура доходів Державного бюджету України у 2016 році, % (Джерело: [147])

Основною статтею доходів місцевих бюджетів в Україні є надходження від податку на доходи фізичних осіб (див. рис. 8.7.)

Рис.6.9. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2016 році, % (Джерело: [147])

Податкові надходження розподіляються між бюджетами в Україні наступним чином (див. табл..6.8.)

Розподіл неподаткових доходів між бюджетами в Україні подано в додатку Д.

Таблиця 6.8.

Розподіл податкових надходжень між бюджетами в Україні

Податкові надходження	Державний бюджет	Бюджети міст Києва та Севастополя	Обласні бюджети, АРК	Бюджети міст обласного /республікан ського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіаль них громад	Бюджети міст районного значення, сільські, селищні бюджети
1	2	3	4	5	6
податок на додану вартість;	100%	–	–	–	–
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) (крім вироблених в АРК)	100%	–	вироблен их в АРК -100% до бюджету АРК	–	–
акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	100%	–	–	–	–
акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів	–	100%	–	100% (крім районних бюджетів)	100%
податку на прибуток підприємств державної власності	100%	–	–	–	–
податок на прибуток підприємств комунальної власності	–	100%	100%	100%	100%
податок на прибуток підприємств (крім підприємств та фінансових установ комунальної та державної власності)	90%	10%		–	–
податок на доходи фізичних осіб (крім пасивних доходів)	25% на території України (крім Києва і Севастополя)	–	15%	60%	–
	60% на тер. м.Києва 0% на тер.м.Севасто поля	40% на тер. Києва 100% на тер. Севастополя	–	–	–
ПДФО в частині пасивних доходів	100%	–	–	–	–

Продовження таблиці 6.8.

1	2	3	4	5	6
військовий збір	100%	–	–	–	–
екологічний податок	20%	80% (у спеціальний фонд)			
екологічний податок, що справляється за утворення радіоактивних відходів або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк	100%	–	–	–	–
мито ввізне	100%	–	–	–	–
мито вивізне	100%	–	–	–	–
рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами територією України	100%	–	–	–	–
рентна плата за транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України	100%	–	–	–	–
рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату	100%	–	–	–	–
рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України	100%				
рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім нафти і газу)	75%	25%		–	–
рентна плата за користування					

Продовження таблиці 6.8.

1	2	3		4	5
надрами для видобування корисних копалин місцевогозначення	–	100%	–	100%	100%
рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з	–	100%	–	100%	100%
рентна плата за спеціальне використання води	50%	50%		–	–
рентна плата за спеціальне використання води місцевого значення	–	100%	–	100%	100%
рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування	50%	50%		–	–
рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів в частині заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів	–	100%	–	100%	100%
Податок на майно	–	100%	–	100% (крім районних бюджетів)	100%
Єдиний податок	–	100%	–	100% (крім районних бюджетів)	100%
Збір за місця для паркування транспортних засобів	–	100%	–	100% (крім районних бюджетів)	100%
Туристичний збір	–	100%	–	100% (крім районних бюджетів)	100%

6.9. Сутність міжбюджетних відносин і види міжбюджетних трансфертів

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим і територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функції, передбачених Конституцією України.

У світовій практиці розрізняють такі форми взаємовідносин між бюджетами:

- субсидіювання – виділення коштів з бюджетів вищого рівня бюджетам нижчого рівня (у вигляді дотації чи субвенції);
- вилучення коштів – передача коштів з бюджету нижчого рівня до бюджету вищого рівня, коли планові доходи бюджету нижчого рівня перевищують його планові видатки;
- взаємні розрахунки – розрахунки між бюджетами різних рівнів в процесі виконання бюджету протягом року;
- бюджетні позики – тимчасова передача коштів одного бюджету до іншого у зв'язку з виникненням тимчасового касового розриву

Касовий розрив – ситуація, коли в процесі виконання бюджету фінансування видатків в часі не співпадає з зарахуванням доходів.

В Україні надання позик з одного бюджету іншому заборонено. На покриття тимчасових касових розривів місцеві бюджети можуть отримувати позики (кредити) у фінансових установах на строк до 3 місяців у межах поточного бюджетного періоду.

Слід розрізняти терміни кредит, позика, запозичення та кредитування бюджету

Таблиця 6.9.

Позика, запозичення, кредит та кредитування бюджету

Термін	Сутність	Види
Позика	– передавання грошей чи матеріальних цінностей за договором позики юридичній або фізичній особі на умовах повернення, видається фінансовими установами та іншими юридичними особами.	-
Кредит	– передавання грошей за договором позики юридичній або фізичній особі на умовах повернення, видається фінансовими установами та іншими юридичними особами.	
Запозичення	– операції, пов'язані з отриманням бюджетом кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету (для покриття дефіциту бюджету), в результаті яких виникають зобов'язання бюджету перед кредиторами	▪ державне запозичення ▪ місцеве запозичення
Кредитування бюджету	– операції з надання коштів з бюджету на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок чого виникають зобов'язання перед бюджетом (надання кредитів з бюджету), та операції з повернення таких коштів до бюджету (повернення кредитів до бюджету).	▪ бюджетні позички ▪ фінансова допомога з бюджету на поворотній основі.

Міжбюджетні трансферти – кошти, що безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Право на здійснення видатків передається державою органам місцевого самоврядування за умови відповідності передачі бюджетних ресурсів у вигляді закріплених за відповідними бюджетами загальнодержавних податків і зборів або їх частин та трансфертів з державного бюджету.

Якщо доходів місцевого бюджету недостатньо для виконання покладених на нього функцій збалансування місцевих бюджетів здійснюється з допомогою міжбюджетних трансфертів.

Бюджетним кодексом України передбачено наступні види міжбюджетних трансфертів:

1) базова дотація (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

2) реверсна дотація (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

3) субвенція (міжбюджетний трансферт для використання на певну мету в певному порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції);

4) додаткові дотації.

Таблиця 6.10.

Міжбюджетні трансферти в Україні

№	Вид міжбюджетного трансферту	Суть трансферту
1	2	3
У Державному бюджеті України можуть передбачатися такі трансферти місцевим бюджетам		
1	Базова дотація / Реверсна дотація	Базова дотація (для горизонтального вирівнювання податкоспроможності території) місцевому бюджету розраховується на основі індексу податкоспроможності. **Індекс податкоспроможності місцевого бюджету –** коефіцієнт, що визначає рівень податкоспроможності місцевого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по всіх відповідних бюджетах України у розрахунку на одну людину (визначаються окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб та враховує кількість населення) Якщо значення індексу: в межах **0,9-1,1** - вирівнювання не здійснюється (базова дотація не надається); менше **0,9** - надається базова дотація відповідному бюджету в обсязі **80%** суми, необхідної для досягнення індексом значення **0,9;** більше **1,1** - передається **реверсна дотація** з відповідного бюджету до державного бюджету в

Продовження таблиці 6.10.

1	2	3
		обсязі **50 %** суми, що перевищує значення такого індексу **1,1**
2	Освітня субвенція	Освітня субвенція надається на оплату праці (з нарахуваннями) педагогічних працівників у загальноосвітніх навчальних закладах усіх ступенів, вечірніх школах, закладах професійно-технічної освіти, спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах, загальноосвітніх навчальних закладах для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації. Освітня субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка враховує кількість учнів, наповнюваність класів, коригуючі коефіцієнти (залежно від місцевості, в якій розташований заклад) та фінансові нормативи бюджетної забезпеченості (державні соціальні стандарти). Головним розпорядником по освітній субвенції є Міністерство освіти та науки, через яке кошти попадають на рахунки місцевих бюджетів. Місцева влада визначає, куди, скільки й на що витрачати кошти, а її рішення виконує департаменти/управління/відділ освіти в структурі обласної державної адміністрації (ОДА) та районної державної адміністрації (РДА)
3	Медична субвенція	Медична субвенція надається на оплату поточних видатків крім видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв (на оплату праці (з нарахуваннями) та медикаменти і перев'язувальні матеріали, продукти харчування, медичне обладнання та інвентар) медичних закладів первинної медико-санітарної, амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної допомоги, спеціалізованої амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної допомоги, санаторно-реабілітаційної допомоги, програми медико-санітарної освіти та інші державні програми медичної та санітарної допомоги. Медична субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка враховує кількість населення, коригуючи коефіцієнти (враховують відмінності у вартості надання медичної допомоги) та фінансові нормативи бюджетної забезпеченості. Головним розпорядником по медичній субвенції є Міністерством охорони здоров'я, через яке кошти попадають на рахунки місцевих бюджетів. Рішення місцевої влади по розподілу коштів

Продовження таблиці 6.10.

1	2	3
		медичної субвенції виконує відповідний департаменти/управління/відділ в структурі ОДА і РДА.
4	Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення державних програм соціального захисту	За рахунок субвенцій з державного бюджету проводяться такі видатки місцевих бюджетів на соціальний захист: 1. житлові субсидії населенню - додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг (на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), вивезення побутового сміття та рідких нечистот); 2. надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу *(виходячи із розрахунку вартості однієї тонни твердого палива та одного балона скрапленого газу на домогосподарство на рік, граничні показники вартості яких визначаються КМУ)* ; 3. допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам, тимчасова державна допомога дітям, допомога по догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу; 4. пільги окремим категоріям громадян
5	Субвенції на виконання інвестиційних проектів	Надаються з державного бюджету місцевим бюджетам на створення, приріст чи оновлення основних фондів комунальної форми власності з метою підвищення інвестиційної привабливості території в частині забезпеченості об'єктами виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури на умовах: 1) фінансової участі бюджету - отримувача субвенції у інвестиційному проекті (для кожного виду місцевого бюджету встановлені норми в %); 2) місцевий бюджет в подальшому буде спроможним утримувати об'єктів комунальної власності за рахунок коштів місцевого бюджету.
6	Додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг	Надання державою податкових пільг, які зменшують доходи місцевих бюджетів, має супроводжуватися наданням додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію відповідних втрат доходів місцевих бюджетів.

Продовження таблиці 6.10

1	2	3
7	Інші додаткові дотації та інші субвенції	Стабілізаційна дотація – додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам для покриття можливих фактичних диспропорцій при запровадженні нової моделі взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами Субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження Субвенція на проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі на умовах співфінансування (50 %)
Місцеві ради можуть передбачати такі види міжбюджетних трансфертів іншим місцевим бюджетам		
8	Субвенція на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування	Надається з одного місцевого бюджету іншому для компенсації відповідних видатків. Умови надання субвенції визначаються на договірних засадах між надавачем субвенції та її отримувачем
9	Субвенції на виконання інвестиційних проектів, у тому числі на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування	

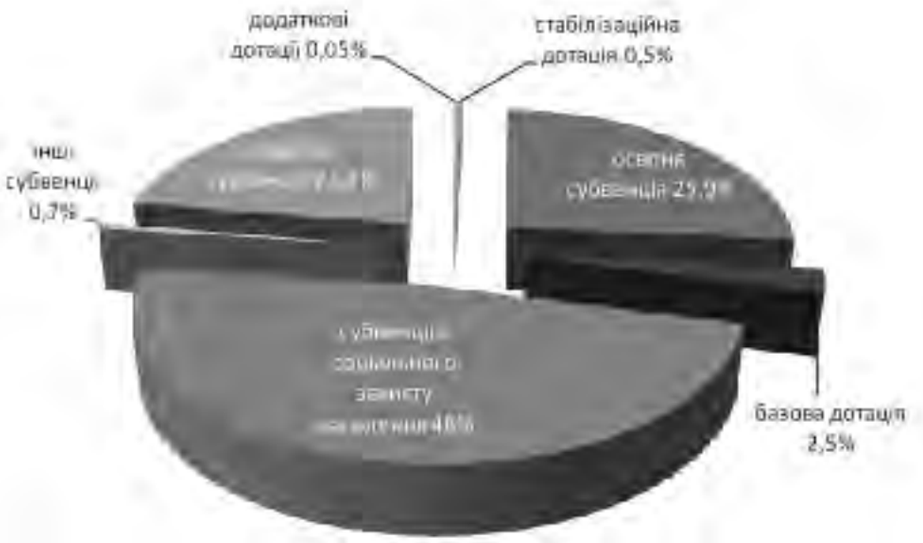

Рис.6.10. Структура міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів у 2016 році,% (Джерело: [147]).

6.10. Видатки за Бюджетною класифікацією

За Бюджетною класифікацією існує 4 класифікації видатків бюджету:

- функціональна класифікація видатків;
- відомча класифікація видатків;
- економічна класифікація видатків;
- програмна класифікація видатків

Функціональна класифікація видатків (класифікація за функціями, з виконанням яких пов'язані видатки бюджету) будується відповідно до основних функцій держави:

1. Видатки на загальні функції (вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова, фіскальна, зовнішньополітична діяльність; управління системою державної служби; загальнодержавне планування та статистика; фундаментальні дослідження; проведення виборів та референдумів; обслуговування зовнішнього та внутрішнього боргу; міжбюджетні трансферти);
2. Видатки на оборону (військова оборона; цивільна оборона)
3. Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу (діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю; охорона державного кордону; протипожежний захист та рятування; судова кримінально-виконавча система та виправні заходи; діяльність у сфері безпеки держави)
4. Видатки на економічну діяльність (загальна економічна, торговельна та трудова діяльність; сільське господарство, лісове господарство, мисливство, рибне господарство; паливно-енергетичний комплекс; промисловість та будівництво; транспорт, дорожнє господарство; зв'язок, телекомунікації та інформатика; торговельне господарство; заклади громадського харчування, туризм)
5. Видатки на охорону навколишнього природного середовища (збереження природно-заповідного фонду; утилізація відходів; ліквідація забруднення)
6. Видатки на житлово-комунальне господарство
7. Видатки на освіту
8. Видатки на охорону здоров'я
9. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення
10. Видатки на духовний та фізичний розвиток (фізична культура і спорт; культура та мистецтво; театри; художні колективи, концертні і циркові організації кінематографія; творчі спілки; бібліотеки; музеї і виставки; заповідники; клубні заклади; засоби масової інформації; телебачення і радіомовлення ; преса; книговидання)

Відомча класифікація (ознакою головного розпорядника бюджетних коштів) визначає перелік головних розпорядників бюджетних коштів. На основі відомчої класифікації видатків Державне казначейська служба України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів

Розпорядниками бюджетних коштів є бюджетні установи, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань і здійснення видатків з бюджету.

Бюджетним асигнуванням є повноваження, надане розпоряднику бюджетних коштів на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження

Бюджетне зобов'язання – будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому.

Головними розпорядниками бюджетних коштів є бюджетні установи в особі їх керівників, які отримують повноваження шляхом встановлення бюджетних призначень, тобто їм надано право розподіляти бюджетні кошти між розпорядниками нижчого рівня. Головний розпорядник коштів затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня, розробляє бюджетні запити (**Бюджетний запит** – документ, підготовлений головним розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступні бюджетні періоди) і подає їх Міністерству фінансів України чи місцевому фінансовому органу; здійснює контроль за повнотою надходжень, отриманих розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня і витрачання ними бюджетних коштів, одержує звіти розпорядників про витрачання ними бюджетних коштів, проводить аналіз ефективності витрачання бюджетних коштів розпорядниками; розробляє плани діяльності на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди.

Головними розпорядниками бюджетних коштів державного бюджету можуть бути виключно установи (в особі їх керівників), уповноважені забезпечувати діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України; Міністерств, Національного антикорупційного бюро України,Конституційного Суду України, Верховного Суду, Вищої ради правосуддя; інших органів, безпосередньо визначених Конституцією України

Головними розпорядниками бюджетних коштів місцевого бюджету можуть бути виключно установи (в особі їх керівників), уповноважені забезпечувати діяльність:

- місцевих державних адміністрацій,
- структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій,
- виконавчих органів та апаратів місцевих рад ,
- структурних підрозділів виконавчих органів місцевих рад.

Якщо місцевою радою не створено виконавчий орган, функції головного розпорядника коштів відповідного місцевого бюджету виконує голова такої місцевої ради.

Розпорядники коштів місцевих бюджетів нижчого рівня класифікуються як такі, що мають власну мережу (розпорядники коштів другого ступеня), та як розпорядники коштів без мережі (третього ступеня).

Таким чином всі розпорядники бюджетних коштів діляться на 3 ступені. Головні розпорядники бюджетних коштів є розпорядниками І ступеня, на рівні Державного бюджету – це керівники центральних органів виконавчої влади, на рівні місцевих бюджетів – місцеві державні адміністрації, структурні підрозділи місцевих

державних адміністрацій, виконавчі органи та апарати місцевих рад, структурні підрозділи виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників.

Розпорядки II ступеня мають право на розподіл і переказ коштів розпорядникам III ступеню.

На рівні Державного бюджету розпорядниками II ступеню є керівники середньої ланки управління, що мають у своєму розпорядженні установи та організації; на рівні місцевого бюджету розпорядників II ступеня не існує.

Розпорядники III ступеня на рівні Державного бюджету і місцевого бюджетів – керівники установ і організацій.

Приклад.

Розпорядник I ступеня – Міністерство внутрішніх справ України, розпорядник II ступеня – Львівське обласне Управління Міністерства внутрішніх справ (УМВС); розпорядник III рівня – Пустомитівський районний відділ УМВС.

Приклад:

Видатки на охорону здоров'я здійснюються з районних бюджетів. Відповідно керівник районного управління охорони здоров'я є головним розпорядником коштів місцевого (районного) бюджету (розпорядник I ступеня), а керівники лікарень широкого профілю та поліклінік - розпорядниками коштів III ступеня.

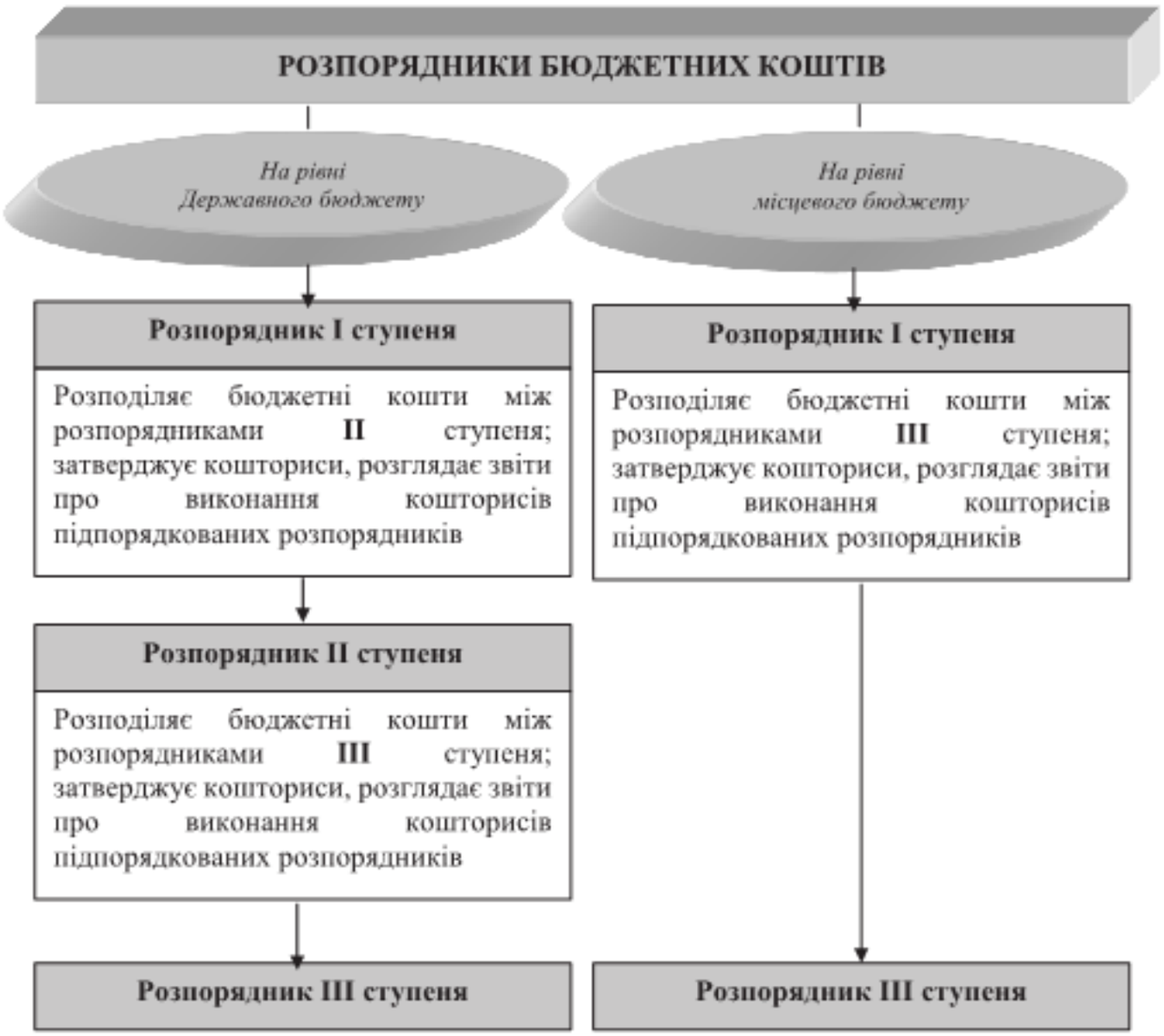

Рис.6.11. Розпорядники бюджетних коштів в Україні

Економічна класифікація видатків є основою для формування кошторисів бюджетних установ.

Кошторис – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень Розпорядники бюджетних коштів беруть бюджетні зобов'язання та здійснюють видатки лише в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисом.

За **економічною класифікацією** видатки бюджету поділяються на:

- поточні видатки (видатки на утримання існуючих об'єктів);
- капітальні видатки (видатки на створення нових, розширення існуючих об'єктів);
- нерозподілені видатки (видатки з резервних фондів відповідного бюджету)

Складання кошторису проводиться відповідно до економічної класифікації видатків.

Таблиця 6.11.

Видатки за економічною класифікацією в кошторисі бюджетних установ

Група	Склад статей видатків
Поточні видатки	1) оплата праці працівників бюджетних установ (заробітна плата, грошове забезпечення військовослужбовців);
	2) нарахування на заробітну плату (ЄСВ);
	3) використання товарів і послуг: • предмети, матеріали, обладнання та інвентар, • медикаменти та перев'язувальні матеріали, • продукти харчування, • оплата послуг (крім комунальних) • видатки на відрядження • видатки та заходи спеціального призначення • оплата комунальних послуг та енергоносіїв (оплата теплопостачання, оплата водопостачання і водовідведення, оплата електроенергії, оплата природного газу, оплата інших енергоносіїв, оплата енергосервісу) • дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм)
	4) обслуговування боргових зобов'язань • обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань • обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань
	5) поточні трансферти; • субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям) • поточні трансферти органам державного управління інших рівнів • поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям
	6) соціальне забезпечення • виплата пенсій і допомоги • стипендії • інші виплати населенню

	7) інші поточні видатки
Капітальні видатки	1) придбання основного капіталу • придбання обладнання і предметів довгострокового користування • капітальне будівництво (придбання) будівель, споруд, житла, інших об'єктів • реконструкція та реставрація будівель, споруд, житла, інших об'єктів • реставрація пам'яток культури, історії та архітектури • створення державних запасів і резервів • придбання землі та нематеріальних активів
	2) капітальні трансферти • капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям) • капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів • капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям • капітальні трансферти населенню
	3) надання внутрішніх кредитів • надання кредитів органам державного управління інших рівнів • надання кредитів підприємствам, установам, організаціям • надання інших внутрішніх кредитів
	4) надання зовнішніх кредитів

Форма кошторису (подано в Додатку Е) затверджуються Міністерством фінансів України [81; 119]. Кошторис складається всіма бюджетними установами на календарний рік. Відповідно до затвердженого кошторису розпорядники бюджетних коштів складають план асигнувань коштів по місяцях. Кошторис складається з доходів і видатків і має дві складові – загальний фонд та спеціальний фонд (див. додаток Е).

При складанні кошторису планування видатків на оплату праці здійснюється, виходячи зі специфіки галузей соціальної сфери; всі інші видатки плануються за стандартною методикою. Керівники бюджетних установ утримують чисельність працівників та здійснюють фактичні видатки на заробітну плату, включаючи видатки на премії та інші види заохочень чи винагород, матеріальну допомогу, лише в межах фонду заробітної плати (грошового забезпечення), затвердженого для бюджетних установ у кошторисах.

Видатки на електричну та теплову енергію, водопостачання, водовідведення, природний газ та послуги зв'язку плануються в їх кошторисі бюджетної установи на основі обґрунтованих лімітів споживання, встановлених відповідним головним розпорядником та здійснюються на основі укладених договорів за кожним видом енергоносіїв.

Міністерство фінансів України та місцеві фінансові органи доводять до відома головних розпорядників інформацію про граничні обсяги видатків загального фонду відповідного бюджету на наступний рік.

Головні розпорядники встановлюють для розпорядників нижчого рівня граничні обсяг видатків із загального фонду бюджету, розробляють показники, яких розпорядники повинні дотримуватися при складанні кошторисів, розробляють вказівки щодо планування кошторисів та встановлюють терміни подання проектів кошторисів. Головні розпорядники повинні враховувати об'єктивні потреби у коштах кожної установи. Першочерговими щодо забезпечення фінансовими ресурсами вважаються потреби в коштах на виплату заробітної плати, відрахувань

на соціальне страхування і на господарське утримання установи. Асигнування, які не є першочерговими (на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень тощо) плануються лише за умови забезпечення коштами невідкладних витрат всіх розпорядників.

Після подання розпорядниками нижчого рівня проектів їх кошторисів, головні розпорядники формують бюджетні запити і подають їх Міністерству фінансів України чи місцевим фінансовим органам.

Після затвердження відповідного бюджету у двохтижневий термін відповідні фінансові органи доводять до відома головних розпорядників лімітні довідки. **Лімітною довідкою** називається документ, який містить затверджені бюджетні призначення та їх помісячний розподіл. Головні розпорядники доводять до відома розпорядників нижчого рівня лімітні довідки. Розпорядники приводяться у відповідність з показниками з лімітною довідкою проекти кошторисів і подають головним розпорядникам уточнені проекти кошторисів та уточнені плани асигнувань. Головні розпорядники складають уточнені зведені кошториси і уточнені зведені плани асигнувань і у трьохтижневий термій від одержання лімітних довідок подають зведені кошториси і плани асигнувань до фінансових органів. Фінансові органи складають і затверджують річний розпис призначень відповідного бюджету та помісячні розписи асигнувань, доводять до відома головних розпорядників витяги з цих документів. Після цього розпорядники повинні затвердити свої кошториси, плани асигнувань та штатні розписи шляхом підписів їх керівником і головним бухгалтером установи та скріплення гербовою печаткою установи

Зміни до затверджених кошторисів вносяться на підставі офіційного подання місцевого фінансового органу. Внесення змін до кошторису оформляється довідкою, яка затверджується і виконується у встановленому порядку; кошторис і план асигнувань перезатвердженню не підлягає.

Відповідно до поділу видатків на поточні і капітальні у кошторисах бюджетних установ бюджет можна розділяти на поточний бюджет і бюджет розвитку У складі видатків бюджету виділяються видатки споживання (**поточний бюджет**) і видатки розвитку (**бюджет розвитку**).

Видатки споживання – частина видатків бюджетів, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення та соціально-культурної сфери, а також інші видатки, не віднесені до видатків розвитку та нерозподілених видатків.

Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансове забезпечення структурної перебудови економіки; інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням. Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою частиною спеціального фонду бюджету, його видатки спрямовуються на: соціально-економічний розвиток регіонів; виконання інвестиційних проектів; будівництво, капітальний ремонт та реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери і житлово-комунального господарства; будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів; будівництво і придбання житла окремим категоріям громадян відповідно до законодавства; збереження та розвиток історико-культурних місць України та заповідників; будівництво та розвиток мережі метрополітенів; придбання вагонів для комунального електротранспорту; розвиток дорожнього господарства;

придбання шкільних автобусів та автомобілів швидкої медичної допомоги; комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів; природоохоронні заходи; інші заходи, пов'язані з розширеним відтворенням.

Програмна класифікація видатків (видатки класифікуються за бюджетними програмами) застосовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом (ПМЦ).

6.11. Програмно цільовий метод планування бюджету.

Програмно-цільовий метод (ПМЦ) – це згрупування різних бюджетних витрат в окремі програми таким чином, щоб кожна стаття була закріплена за певним видом програми. Сутність програмно-цільового методу планування бюджету полягає у тому, що планується бюджетне фінансування (видатки бюджету) не просто розпорядників бюджетних коштів, а конкретного розпорядника бюджетних коштів на виконання (реалізацію) конкретної програми.

ПЦМ в Україні знаходиться на стадії впровадження. В Україні при плануванні бюджетів застосовується успадкований від попередньої системи адміністративної економіки постатейний (традиційний) метод, при якому видатки плануються на 1 рік шляхом калькулювання витрат на види діяльності та адміністративні потреби бюджетних установ з врахування норм, нормативів і коректуючих коефіцієнтів. Бюджетне планування зводиться до розрахунку необхідних витрат для здійснення діяльності бюджетних установ без оцінки кінцевих соціально важливих результатів; при формуванні бюджету на наступний рік головна увага приділяється плануванню фінансових показників, а аналіз і оцінка досягнутих суспільно значущих результатів не проводиться. Постатейний (функціональний) метод планування видатків, що застосовується в Україні є стандартизованою процедурою здійснення видатків на постійно виконувані державою функції. Програмно-цільовий метод на відміну від постатейного спрямований на одержання конкретних результатів

Особливими складовими програмно-цільового методу є:

- бюджетні програми,
- відповідальні виконавці бюджетних програм,
- паспорти бюджетних програм,
- результативні показники бюджетних програм.

Бюджетна програма – сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій. Бюджетні програми визначаються головними розпорядниками бюджетних коштів

Відповідальний виконавець бюджетних програм у процесі їх виконання забезпечує цільове та ефективне використання бюджетних коштів протягом усього строку реалізації відповідних бюджетних програм у межах визначених бюджетних призначень. Відповідальним виконавцем бюджетних програм може бути головний розпорядник бюджетних коштів за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом, або розпорядник бюджетних коштів нижчого рівня, який виконує бюджетні програми у системі головного розпорядника.

Результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми і включають кількісні та якісні показники, які визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та виконання завдань бюджетної

програми. Такі показники мають підтверджуватися офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку.

Перелік результативних показників щодо кожної бюджетної програми розробляється головними розпорядниками бюджетних коштів

Паспорт бюджетної програми – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення.

Програмно-цільовий метод складання бюджету виник в США з метою запобігання негативним наслідкам неефективного використання державних коштів та успішно застосовується в багатьох європейських державах. Запровадження програмно-цільового методу складання бюджету в Україні перебуває на початковій стадії, має місце застосування лише окремих елементів програмно-цільового методу.

Таблиця 6.12.

Відмінності програмно-цільового методу від постатейного

Відмінності	**Програмно-цільовий метод планування бюджетів**	**Постатейний (традиційний) метод планування бюджетів**
Ціль планування	Якісне надання гарантованих державною послуг суспільству	Утримання на належному рівні бюджетних установ
Об'єкт планування	Плануються соціально-економічні результати. Акцент переноситься з потреби у коштах, необхідних для виконання державою (виконання кожною бюджетною установою) своїх функцій, на те, які результати очікуються від використання коштів бюджету.	Плануються видатки на потреби бюджетної установи для виконання нею свої функцій
Період планування	Планування бюджету здійснюється на середньострокову перспективу (в Україні – 2 роки; в світовій практиці 3-5 років)	Планування бюджету здійснюється на 1 рік
Вхідні дані для планування	Планування базується на макроекономічному прогнозі	За основу планування береться динаміка років + приріст
Структура документу	Бюджет складається в розрізі кодів програм та економічної класифікації видатків	Бюджет складається в розрізі кодів функціональної та економічної класифікацій видатків
Затвердження видатків	Експертиза бюджетних програм, оцінка вартості і доцільності програм є обов'язковим компонентом програмно-цільового методу	Обґрунтування видатків здійснюється без оцінки доцільності видатків та якості бюджетних послуг
Спосіб виконання	ПЦМ передбачає вільний вибір виконавцями бюджетних програм способів досягнення запланованих цілей і завдань в межах бюджетної програми	Бюджетні установи виконують свої функції відповідно до затверджених положень та інструкцій

Продовження таблиці 6.12

Відповідальність	Виконавці бюджетних програм несуть персональну відповідальність за результати виконання програми.	Відсутність відповідальності за результати діяльності бюджетної установи та якість послуг, що надаються
Контроль	Увага переноситься з контролю за виконанням зобов'язань (зовнішнього контролю: Рахункова палата) – на забезпечення ефективності (внутрішній контроль: відповідальний виконавець бюджетної програми).	Проводиться контроль цільового використання бюджетними установами виділених бюджетних коштів.
Аналіз	Зіставляються витрати і досягнуті результати (соціальні ефекти).	Витрати бюджетної установи та одержані соціальні ефекти не зіставляються і не аналізуються.

ПЦМ в Україні знаходиться на стадії впровадження. В розвинутих країнах впровадження ПЦМ експериментально практикувалося в окремих галузях (на базі міністерств). Наприклад, у країнах західної Європи однією з перших галузей, що підлягала реформуванню шляхом впровадження програмно-цільового бюджетування була галузь охорони здоров'я.

Для бюджетних програм в галузі охорони здоров'я:

– показниками затрат є кількість ліжок, кількість медичного обладнання;

–показниками продукту – кількість госпіталізованих хворих;

–показниками ефективності – середньодобові витрати на медикаменти, харчування, кількість пацієнтів на одного лікаря;

–показниками якості – % зниження рівня захворюваності.

Вітчизняні дослідники відзначають низку проблем впровадження ПЦМ в Україні, зокрема:

1. Відсутність ефективної системи стратегічного та середньострокового бюджетного планування. Верховна Рада не затверджує в обов'язковому порядку бюджет на середньостроковий період, таким чином прогноз зведеного бюджету не пов'язаний з виробленням бюджетної політики на середньострокову перспективу. Здійснення середньострокового бюджетного планування у розвинених країнах передбачає, що процес планування бюджету на наступний рік повинен починатися з уточнення показників першого року затвердженого середньострокового плану, що забезпечує послідовність бюджетно-податкової політики. Саме середньостроковий план (затверджений у Бюджетній резолюції) є основою бюджетної політики. У практиці затвердження Державного бюджету України можлива ситуація, коли між першим і третім читанням відбуваються суттєві зміни планових показників на наступний рік, що спричиняє непослідовність бюджетної політики. На підставі затвердженого закону про Державний бюджет Кабінет Міністрів у місячний термін після опублікування закону уточнює прогноз.

2. Неузгодженість програм з бюджетними ресурсами. В Україні існує багато державних цільових програм, які не відповідають ні пріоритетам ні ресурсним

можливостям держави. Значна частина цих програм не фінансується; спостерігається постійне недофінансування програм розвитку.

3. Відсутність державних стандартів надання послуг бюджету. Бюджетна програма повинна мати чіткі критерії та показники виконання, які підлягають вимірюванню. Для цього передусім необхідно розробити державні стандарти надання послуг за рахунок бюджету, що відображають якісні і кількісні характеристики послуг. Практика експериментального впровадження ПЦМ у деяких місцевих бюджетах показує, що коли структура бюджетної програми не відповідає фактичному переліку послуг, що їх надає бюджетна установа, то головний розпорядник просто змінює структуру бюджетної програми, що базується на фактичному переліку послуг бюджетної установи замість зміни послуг, як того вимагає виконання бюджетної програми. В результаті кошти, що виділяються на більшість бюджетних програм фактично стають різновидом кошторисного фінансування виконуваних бюджетними установами поточних функцій, викривляється ідеологія ПЦМ, а впровадження ПЦМ стає спробою модифікувати неефективний традиційний постатейний метод.

4. Відсутність законодавчо закріпленої уніфікованої номенклатури (переліку) бюджетних програм для уникнення різного тлумачення одних і тих же програм у різних бюджетах.. Бюджетні програми не мають законодавчо визначено класифікації, на відміну від державних цільових програм, які за своєю спрямованістю поділяються на економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, національно-культурні, екологічні, оборонні, правоохоронні.

5. Відсутність методологічної бази оцінки результативності бюджетних програм. В науковій літературі та нормативно-правових актах України немає єдності щодо визначення суб'єкта оцінювання ефективності бюджетних програм та суб'єкта, що приймає рішення про доцільність подальшого фінансування бюджетної програми.

6. Відсутність комплексних методик бюджетування, які можна було б практично використовувати в Україні; висока складність використання методу.

Рекомендована основна література: [1, 80, 157, 158, 166]
Рекомендована додаткова література: [7, 9, 10, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 78, 122, 125, 126, 134, 152, 160, 161, 162]
Рекомендовані правові акти:[8, 23, 25, 34, 37, 40, 41, 42, 81, 83, 111,112, 114, 116, 117, 118, 119]

ТЕМА 7. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ. ДЕРЖАВНИЙ БОРГ. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ

ПЛАН

7.1. Бюджетний дефіцит, причини його виникнення і джерела фінансування
7.2. Державний борг та місцевий борг. Методи управління державним боргом
7.3. Державний кредит
7.4. Квазіфіскальні операції та їх вплив на стан державного боргу
7.5. Сучасні напрями скорочення видатків бюджету в Україні

7.1. Бюджетний дефіцит, причини його виникнення і джерела фінансування

Існують три можливі стани бюджету, як фінансового плану:

- рівновага доходів і видатків;
- дефіцит (перевищення видатків над доходами);
- профіцит (перевищення доходів над видатками).

Рис.7.1. Стани бюджету, як фінансового плану

Бюджет, що передбачає рівновагу доходів і видатків називається збалансованим бюджетом, а процес планування доходів і потреб у видатках називається збалансуванням бюджету.

Дефіцит бюджету є складним явищем, досить поширеним у світі. Основними передумовами виникнення дефіциту бюджету є кризові явища в економіці, неефективне функціонування складових частин економічної системи тощо. Причиною бюджетного дефіциту є потреба держави витрачати коштів більше, ніж це дозволяють фінансові можливості.

Дефіцит бюджету класифікують за наступними критеріями:

– за формою прояву
  - відкритий – офіційно визнаний в законі про бюджет
  - прихований – не визнаний офіційно, проявляється у завищенні планових обсягів доходів, включенні до складу доходів джерел покриття бюджетного дефіциту

– за причинами виникнення
  - вимушений (як наслідок недостатності фінансових ресурсів в державі, низького рівня виробництва ВВП)
  - свідомий (як наслідок фінансової політики держави – свідоме зниження рівня оподаткування для стимулювання економіки)

– за напрямом дефіцитного фінансування
  - активний (через спрямування коштів в розвиток економіки для подальшого зростання ВВП)
  - пасивний (для покриття поточних витрат)

Існують два теоретичні варіанти скорочення дефіциту бюджету, які досить складно реалізувати на практиці:

1) скоротити видатки;

2) підвищити податки, обов'язкові платежі.

Податки є важливим важелем впливу держави на економіку. Результатом підвищення податків і обов'язкових платежів є надмірний податковий тягар, що призводить до відставання показників фактичної наповненості бюджету від обсягу запланованих доходів через «тінізацію» економіки. Історичний досвід показує, що надмірний податковий тиск призводить навіть до загибелі цивілізацій. Так, Римська імперія занепала через непосильний тягар податків і зборів.

Існує нелінійна залежність між розміром податкових ставок і обсягом податкових надходжень до бюджету, що описується «кривою Лаффера» (Артур Лаффер вивів нелінійну залежність між ставками оподаткування і податковими надходженнями до бюджету).

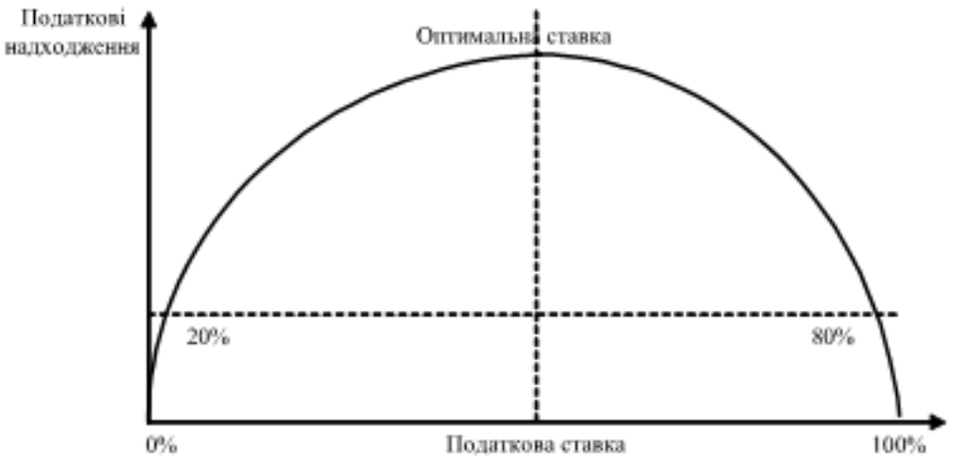

Рис.7.2. Крива Лаффера

Податкові надходження до бюджету зростають при збільшенні ставки оподаткування лише до певної межі, після якої, якщо ставки оподаткування підвищувати й надалі, то почне відбуватися «тінізація» економіки. Існує деякий оптимальний рівень податкових ставок, при якому податкові надходження будуть максимальними. При підвищенні ставок понад цей рівень або при їх зниженні податкові надходження до бюджету починають скорочуватися.

Існують дві граничні і одна оптимальна ставки оподаткування. Граничними ставками є 0% і 100%. При нульовому рівні оподаткування (мінімальна ставка дорівнює 0%) податки фактично відсутні і податкові надходження до бюджету є рівними нулю. У випадку встановлення максимальної ставки оподаткування (100%) держава претендує на всі доходи платників податків, тому реальні податкові надходження будуть наближатися до нуля. Найбільшими будуть надходження до бюджету при встановленні саме оптимальної ставки оподаткування.

Основними способами покриття дефіциту бюджету є:

- грошова емісія (що часто приводить до інфляційних процесів);
- державний кредит (приводить до виникнення державного боргу).

Затвердження бюджету з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету.

В Україні джерелами фінансування бюджету є:

1) внутрішні і зовнішні запозичення (приводять виникнення державного боргу);

2) кошти від приватизації державного майна;

3) .повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;

4) вільний залишок бюджетних коштів (перевищення залишку коштів загального фонду бюджету над оборотним залишком бюджетних коштів на кінець бюджетного періоду; вільний залишок бюджетних коштів використовується на здійснення витрат бюджету)

Рис.7.3. Способи покриття дефіциту бюджету

Оборотний залишок бюджетних коштів – частина залишку коштів загального фонду відповідного бюджету, яка утворюється для покриття тимчасових касових розривів, встановлюється у розмірі не більше **2%** планових видатків загального фонду бюджету і затверджується у законі про Державний бюджет України (рішенні про місцевий бюджет).

Емісійні кошти Національного банку України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту державного бюджету.

Профіцит бюджету або бюджетний надлишок виникає тоді, коли загальна сума доходів перевищує заплановані видатки. Профіцитний бюджет може затверджуватися виключно з метою погашення боргу, забезпечення встановленого розміру оборотного залишку бюджетних коштів та придбання цінних паперів.

Місцевий бюджет може затверджуватися з дефіцитом чи профіцитом лише шляхом внесення змін до рішення про місцевий бюджет за результатами річного звіту про виконання місцевого бюджету за попередній бюджетний період

7.2. Державний борг та місцевий борг. Методи управління державним боргом

Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави перед своїми кредиторами, що виникають внаслідок державного запозичення. Борг класифікують за типом кредитора і типом боргового зобов’язання.

Гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями. Державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання може надавати Кабінет Міністрів України

Державні запозичення здійснюються з метою покриття дефіциту бюджету (в основному це внутрішні запозичення) та реалізації інвестиційних проектів (в

основному це зовнішні запозичення – кредити (позики) від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для залучаються державою на підставі міжнародних договорів)

Право на здійснення державних внутрішніх і зовнішніх запозичень належить державі в особі Міністра фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України, який визначає умови здійснення державних запозичень, вид, валюту, строк та % ставку державного запозичення.

Для покриття дефіциту державного бюджету Мінфін протягом бюджетного року може брати позики, розмір яких визначено законом про бюджет. Обсяг державних запозичень залежить від розміру державного боргу. Державні запозичення у бюджетному році збільшують уже наявний державний борг (що сформувався в попередні бюджетні періоди) не лише на суму позики, але й на суму обслуговування державного боргу (% за кредит). Сума державних запозичень не має перевищить обсяг коштів, передбачених законом про державний бюджет, але якщо перевищить, то Верховна Рада вносить зміни до закону про державний бюджет.

Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу не може перевищувати **60% від ВВП (**номінального обсягу ВВП України на кінець бюджетного періоду**)**.

Але у випадках, передбачених прикінцевими положеннями Бюджетного кодексу [8, розділ VI ст.23-1]:

1) введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях;

2) введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях;

3) проведення на території України антитерористичної операції.

положення про граничний обсяг державного боргу 60% від ВВП не застосовуються.

Станом на кінець 2016 року загальна сума державного та гарантованого державного боргу України в доларовому еквіваленті зросла і становила 70.97 млрд дол. США, що становить 82,6% ВВП.

Зростання загального боргу відбулося в основному за рахунок зростання внутрішнього боргу до 689.7 млрд грн в результаті націоналізації Приватбанку (для якого було випущено 107 млрд грн ОВДП) та фінансування дефіциту бюджету [9].

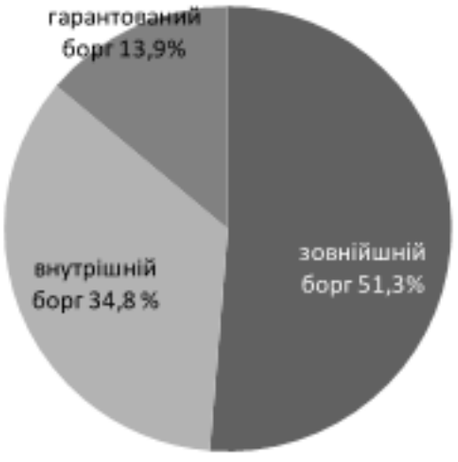

Рис. 7.4. Структура державного боргу України у 2016 році, у % [9]

З метою забезпечення дотримання граничних обсягів боргу та державних гарантій Міністерство фінансів України веде Реєстр державного боргу і гарантованого державою боргу та Реєстр державних гарантій.

Кабінет Міністрів України щорічно затверджує Стратегію управління державним боргом, яка включає визначення пріоритетних цілей і завдань управління державним боргом на середньострокову або довгострокову перспективу та засобів їх реалізації. Стратегія враховується в законі про Державний бюджет.

Значні обсяги державного боргу, особливо зовнішнього, приводять до економічної і політичної залежності країни від її кредиторів. При недостатній платоспроможності держави застосовуються такі методи управління державним боргом:

Конверсія – одностороння зміна доходності позик, коли держава заявляє про зниження для кредиторів дохідності за позиками, отриманими державою. Може бути викликана зміною ситуації на фінансовому ринку, при зміні облікової ставки НБУ.

Консолідація – зміна умов обертання позики в частині терміну їх погашення, перенесення зобов'язань за раніше отриманою позикою на нову позику з метою продовження терміну позики.

Відстрочка погашення – перенесення дати виплати заборгованості на пізніший термін.

Уніфікація – об'єднання кількох позик в одну. Облігації і сертифікати раніше випущених позик обмінюються на облігації та сертифікати нової позики.

Обмін облігацій за регресивним співвідношенням – кілька облігацій попередньої емісії прирівнюються до однієї нової облігації з метою скорочення державного боргу.

Анулювання боргу – відмова держави від своїх зобов'язань.

Місцевий борг – загальна сума боргових зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста, що виникають внаслідок місцевого запозичення.

Гарантований місцевий борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено місцевими гарантіями. Місцеві гарантії можуть надаватися за рішенням Верховної Ради АРК, відповідної міської ради для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання, що належать до комунального сектору економіки, розташовані на відповідній території та здійснюють на цій території реалізацію інвестиційних програм (проектів), метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Протягом строку дії договору про місцеву гарантію, міські ради повинні передбачити у відповідному рішенні про місцевий бюджет кошти на виконання гарантійних зобов'язань:

- у розмірі **100%** суми платежів за забезпеченими договорами, за якими вже настав гарантійний випадок;
- у розмірі **50%** сум платежів за іншими забезпеченими договорами.

Місцевий борг виникає внаслідок місцевих запозичень. Місцеві запозичення здійснюються на покриття тимчасових касових розривів та /або з метою фінансування бюджету розвитку (використовуються для створення, приросту чи

оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань спрямованих на задоволення інтересів населення).

Тимчасові касові розриви місцеві бюджети можуть покривати:

1) за рахунок коштів Єдиного казначейського рахунку. Але такі позики не надаються у разі розміщення коштів місцевого бюджету на депозитах та/або обслуговування коштів місцевого бюджету в частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах комерційних банків.

2) шляхом отримання позики у фінансових установах на строк до 3 місяців у межах поточного бюджетного періоду.

Видатки на обслуговування місцевого боргу здійснюються за рахунок коштів загального фонду місцевого бюджету і не можуть перевищувати **10 %** видатків загального фонду місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування місцевого боргу

Обсяг та умови здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій погоджуються з Міністерством фінансів України, яке здійснює реєстрацію місцевих запозичень та місцевих гарантій. Держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями територіальних громад.

Якщо в процесі погашення суми боргу, обумовленої договором між кредитором і позичальником, має місце порушення графіка погашення з вини позичальника, відповідна рада позбавляється права здійснювати нові запозичення на наступні **5** років.

Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого місцевого боргу (без урахування кредитів від міжнародних фінансових організацій) не може перевищувати **200%** (для міста Києва – **400%**) середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку (без урахування обсягу місцевих внутрішніх та зовнішніх запозичень), визначеного прогнозом відповідного місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди.

З метою забезпечення дотримання граничних обсягів боргу та місцевих гарантій Мінфін веде Реєстр місцевих запозичень та місцевих гарантій.

7.3. Державний кредит

Державний кредит – сукупність грошових коштів, мобілізованих державою, яка виступає позичальником і гарантом. Державний кредит є специфічною ланкою державних фінансів, оскільки не має окремого фонду фінансових ресурсів, кошти, що мобілізуються з його допомогою проходять через бюджет. Основною формою державного кредиту є державні позики, що здійснюються на підставі угод (як правило, це зовнішні запозичення), або шляхом випуску цінних паперів (як правило, це внутрішні запозичення).

Державне запозичення – операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету.

Місцеве запозичення – операції з отримання до бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету.

Оформлення державних позик в Україні може здійснюватися 2 видами цінних паперів:

- облігацією внутрішньої державної позики (ОВДП), за якою у встановлений термін повертається борг і виплачуються дохід в формі %.
- казначейським зобов'язання (векселем) – має характер боргового зобов'язання спрямованого тільки на покриття бюджетного дефіциту. Казначейське зобов'язання є цінним папером на пред'явника, що розповсюджується на добровільних засадах серед населення, засвідчує внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу у вигляді процента.

Платники ПДВ, які мають право на відшкодування ПДВ з бюджету можуть обрати спосіб відшкодування ПДВ з бюджету шляхом перерахування коштів з бюджетного рахунка на рахунок платника податку або шляхом отримання боргових державний цінних паперів на суму бюджетного відшкодування.

У 2014 році для відшкодування ПДВ з бюджету використовувались фінансові казначейські векселі строком обігу 5 років з дохідністю на рівні 5 % річних. Сума ПДВ, що підлягала відшкодуванню з бюджету відшкодовувалась платникам ПДВ шляхом видачі фінансових казначейських векселів, поділялася на рівні частини, на кожну з яких видавався окремий фінансовий казначейський вексель із строком платежу один, два, три, чотири та п'ять років.

У 2015 році для відшкодування ПДВ з бюджету використовувались облігації внутрішньої державної позик строком обігу п'ять років

Видача фінансового казначейського векселя чи облігацій внутрішньої державної позики для оформлення відшкодування сум податку на додану вартість прирівнюється до видачі платнику податку суми бюджетного відшкодування шляхом перерахування коштів з бюджетного рахунка на рахунок платника податку.

За терміном погашення заборгованості державні позики поділяються на:

- короткострокові (до 1 року);
- середньострокові (від 1 до 5 років);
- довгострокові (понад 5 років).

Придбання Національним банком України державних боргових зобов'язань називається **монетизацією бюджетного дефіциту**.

Міністерство фінансів України оприлюднює графік проведення аукціонів з розміщення державних боргових цінних паперів на внутрішньому ринку.

7.4. Квазіфіскальні операції та їх вплив на стан державного боргу.

Термін «квазіфіскальні операції» прийшов з англійської мови, з практики бюджетного менеджменту США та Великобританії. Він складається з двох слів:

1) квазі — перша частина слова, що відповідає поняттю «ніби», «несправжній», «фальшивий»;

2) фіскальні — синонім бюджетно-податкових.

Тобто квазіфіскальні операції — це такі операції, що ніби є бюджетно-податковими, або фальшиво бюджетно-податковими.

Квазіфіскальні операції полягають у регулюванні фінансової або валютної системи, здійснюються органами державного управління замість безпосередніх

податково-бюджетних заходів. Основною метою квазіфіскальних операцій є виведення операцій, що збільшують дефіцит бюджету, поза межі бюджету, тобто делегування урядом державним підприємствам тих операцій, здійснення яких, призводить до збільшення видатків.

Квазіфіскальні операції є легальними операціями, але не відображаються в бюджетах і бюджетній звітності, часто вводяться простим адміністративним рішенням органів державного управління, і є мало контрольованими з боку громадськості.

Втрати від квазіфіскальних операцій можуть бути дуже масштабними і стати однією з найсуттєвіших причин фінансової нестабільності в державі:

- квазіфіскальній операції породжують непрямі умовні зобов'язання, які є невизначеними, а тому складними для обліку і контролю. Як наслідок, зростання величини державного боргу у довгостроковій перспективі;
- квазіфіскальні операції призводять до скорочення задекларованого, але не фактичного рівня дефіциту державного бюджету. Як наслідок, операції не відображаються у складі доходів і видатків бюджету, офіційна статистика не відображає фактичні масштаби діяльності органів державного управління; сальдо бюджету не відображає реальної макроекономічної ситуації в країні; дефіцит приводить до зростання боргу.
- податки та субсидії, які виникають унаслідок проведення квазіфіскальних операцій можуть мати значний деструктивний вплив на перерозподіл ресурсів.

Для цілей макроекономічного аналізу, необхідно мати точну оцінку розміру бюджетного дефіциту та його фінансування. Інформація про прямі зобов'язання уряду країни завжди систематизується та оприлюднюється, а квазіфіскальні операції деформують картину реального фінансового стану держави. У багатьох країнах квазіфіскальні операції призвели фінансової нестабільності (*Приклад: фінансова та боргова криза 2007-2009 років у Греції, Італії, Іспанії, Португалії, Франції*).

Зважаючи на наявність значних обсягів квазіфіскальних операцій в Україні (*близько **15%** від ВВП за експертними підрахунками*), МВФ вимагає ідентифікації квазіфіскальних операцій та по можливості визначення їх обсягу. На виконання вимог МВФ щодо забезпечення прозорості в сфері державних фінансів у Бюджетний кодекс України додано визначення квазіфіскальних операцій, а КМУ затвердив перелік квазіфіскальних операцій і органів управління, відповідальних за проведення оцінки їх можливого впливу.

Квазіфіскальні операції – операції органів державної влади і місцевого самоврядування, Національного банку України, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки, що не відображаються у показниках бюджету, але можуть призвести до зменшення надходжень бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету в майбутньому [8].

За визначенням МВФ, **квазіфіскальна діяльність** – здійснення операції в результаті яких здійснюється чистий перерозподіл державних ресурсів на користь приватного сектору через позабюджетні канали.

Перелік квазіфіскальних операції в Україні:

1	Залучення кредитів під державні гарантії суб'єктами господарювання - резидентами, реструктуризація боргів таких суб'єктів під державні гарантії та проведення	*Не відносяться до квазіфіскальних операцій за*

	гарантійних операцій, які пов'язані з настанням випадків за борговими зобов'язаннями	*визначенням МВФ*
2	Відпуск електроенергії населенню і населеним пунктам за заниженими тарифами, порівняно з тарифами промисловим споживачам *(суб'єкти квазіфіскальних операцій – Обленерго)*	
3	Продаж природного газу населенню і теплокомуненерго за заниженими цінами, порівняно з цінами промисловим споживачам (*суб'єкт квазіфіскальних операцій – НАК "Нафтогаз України"*)	
4	Здійснення НАК "Нафтогаз України" (та іншими суб'єктами господарювання державного сектору економіки) запозичень, за якими виникають зобов'язання щодо дострокового погашення запозичень (*суб'єкт квазіфіскальних операцій – НАК «Нафтогаз України»*)	*Не відносяться до квазіфіскальних операцій за визначенням МВФ*
5	Накопичення дебіторської заборгованості НАК «Нафтогаз України» за продаж природного газу населенню і підприємствам теплоенергетики (*суб'єкт квазіфіскальних операцій – НАК «Нафтогаз України»*)	
6	Накопичення фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування заборгованості з виплати пенсій і соціальних допомог, залучення ними кредитних ресурсів для покриття дефіциту коштів на виконання поточних зобов'язань (*суб'єкти квазіфіскальних операцій – Фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування*)	*Не відносяться до квазіфіскальних операцій за визначенням МВФ*
7	Надання послуг населенню з теплопостачання за цінами (тарифами), нижчими від розміру економічно обґрунтованих витрат на їх виробництво (*суб'єкти квазіфіскальних операцій – підприємства теплокомуненерго*);	
8	Накопичення заборгованості з відшкодування податку на додану вартість	*Не відносяться до квазіфіскальних операцій за визначенням МВФ*
9	Надання населенню послуг з водопостачання та водовідведення за цінами (тарифами), нижчими від розміру економічно обґрунтованих витрат на їх виробництво (*суб'єкти квазіфіскальних операцій – комунальні підприємства, що надають послуги з водопостачання і водовідведення*);	
10	Списання безнадійного податкового боргу, розстрочення та відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків	*Не відносяться до квазіфіскальних операцій за*

		визначенням МВФ
11	Перевезення залізничним транспортом пільгових категорій пасажирів (*суб'єкт квазіфіскальних операцій – Укрзалізниця*)	

У посібниках МВФ про забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері від 2001 та 2007 років серед переліку видів квазіфіскальних операцій, операції з отримання позик під державні гарантії чи виплати за гарантованими державою позиками відсутні, оскільки можливість відображення таких операцій у бюджетній звітності існує, а факт надання гарантії реєструється.

У випадку надання державних гарантій та здійснення видатків за гарантованими державою позиками, рівень дефіциту та державного боргу збільшується у момент настання гарантійного випадку. У разі виконання державою (чи територіальною громадою міста) гарантійних зобов'язань перед кредиторами, з моменту такого виконання у суб'єкта господарювання виникає прострочена заборгованість перед державою (чи територіальною громадою міста) без права реструктуризації, списання заборгованості та застосування позовної давності

Обов'язковою умовою надання державної (місцевої) гарантії є укладення договору між Міністерством фінансів України (відповідним місцевим фінансовим органом) та суб'єктом господарювання про погашення заборгованості суб'єкта господарювання.

При цьому суб'єкт господарювання зобов'язаний:

- внести плату за надання державної (місцевої) гарантії;
- надати майнове або інше забезпечення виконання зобов'язань за гарантією;
- відшкодувати витрати державного (місцевого) бюджету, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань;
- сплатити пеню за прострочення відшкодування зазначених витрат;
- надати гаранту права на договірне списання банком коштів з рахунків суб'єкта господарювання на користь гаранта.

Основними видами квазіфіскальних операцій в Україні є постачання (продаж) певних товарів і послуг за заниженими цінами (які не покривають витрати виробництва і обігу, або є нижчими від звичайних ринкових цін) і надання безоплатних послуг пільговим категоріям споживачів. Квазіфіскальні операції часто мотивуються «вищими» міркуваннями, наприклад дати антикризовий стимул економіці і зберегти робочі місця; або підтримати конкурентоспроможність галузей, або забезпечити зниження рівня бідності за відсутності коштів для цього в бюджеті. Квазіфіскальні операції супроводжуються здійсненням наданням бюджетних субсидій, податкових пільг, списанням заборгованостей. Виконання квазіфіскальних операцій є фактором зростання корупційної складової, оскільки збитки та втрати державних компаній у непрозорих відносинах завжди легко списати на виконання квазіфіскальних функцій.

За економічною сутністю квазіфіскальні операції можна розподілити на:

- квазіфіскальні доходи – операції, що збільшують розмір чистих активів установ, які не відносяться до сектору державного управління;
- квазіфіскальні субсидії – операції, що зменшують розмір чистих активів у секторі державного управління; казіфіскальні субсидії є більш поширеним видом.

Приклад квазіфіскальних операцій [4; 5]:

1. Квазіфіскальні субсидії НАК "Нафтогаз України"

Згідно рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ) НАК "Нафтогаз України" реалізує природний газ для населення та підприємств теплокомуненерго за цінами суттєво нижчими від ринкових (від ціни імпорту газу). НАК "Нафтогаз України" отримав право купувати природний газ за нижчими цінами у підприємств з державною часткою власності ("Укргазвидобування", "Чорноморнафтогаз"). Обсяг видобутку природного газу цими підприємствами в Україні протягом 2010-2013 рр. складав від 18,1 до 19,2 млрд. куб. м., що цілком вистачало б для потреб населення (Населення та підприємства теплокомуненерго щорічно використовують 27–28 млрд кубометрів) Однак завдяки рішенням судів та державних чиновників, більша частина цього видобутого природного газу, використовується для приватних підприємств та на власні технологічні потреби (для виробництва аміаку на орендованих Укрнафтою потужностях у ПАТ "ДніпроАзот"; для виробництва зрідженого газу; для постачання промисловим підприємствам). Упродовж 2005–2013 рр. на потреби населення реалізовувалося щороку в середньому 15–16 млрд кубометрів природного газу власного видобутку, а в 2014–2015 рр. — близько 14–13,8 млрд Решта необхідного населенню газу була оцінена в цінах імпортного газу. Різниця між зниженою (пільговою) ціною газу, відпущеного населенню, та ціною імпортного газу складає величину втрат НАК "Нафтогаз України".

З метою компенсації цих втрат з державного бюджету виділялися кошти у формі субсидій НАК «Нафтгаз України» (протягом 2007–2012 рр. їхній загальний обсяг становив 20 млрд грн.).

2. Квазіфіскальні субсидії Укрексімбанку та Ощадбанку

Зазначених сум компенсації було недостатньо для покриття втрат від здійснення квазіфіскальних операцій, тому "Нафтогаз України" здійснив ряд запозичень, внаслідок чого загальний обсяг боргових зобов'язань збільшився за відповідний період на 50 млрд. грн. склавши 108,7 млрд. грн. на кінець 2013 року. Позики НАН «Нафтогаз» було надано Укрексімбанком та Ощадбанком за пільговими кредитними ставками. Різниця між сумою за ринковою та пільговою кредитною ставками компенсовується Укрексімбанку та Ощадбанку з державного бюджету і є квазіфіскальними субсидіями цих банків. Фінансові витрати (у розмірі 60 млрд грн за 2005– 2015 р), пов'язані із виплатою відсотків за кредитами, залученими на компенсацію втрат «Нафтогазу» є супутнім результатом постачання природного газу за нижчими від ринкових цінами

3. Квазіфіскальні субсидії "Укргазвидобуванню" та "Чорноморнафтогазу"

Оскільки держава в особі НКРЕКП зобов'язала підприємства, "Укргазвидобування" та "Чорноморнафтогаз" продавати "Нафтогазу" природний газ за значно нижчими від ринкових цінами, це призводило до втрати ними потенційних прибутків, оціночний обсяг яких — 176 млрд грн. Адміністративно встановлені низькі ціни реалізації природного газу "Укргазвидобування" та "Чорноморнафтогазу" призвели до втрати податкових надходжень на суму 226 млрд грн, у тому числі ПДВ — 103 млрд, рентних платежів — 75,5 млрд, податку на прибуток — 47,4 млрд. Втрати чистих прибутків, недонадходжень з податку на прибуток і рентних платежів можна класифікувати як перехресні субсидії "Нафтогазу" з боку підконтрольних підприємств, тобто квазіфіскальні доходи.

4. Квазіфіскальні доходи НАК "Нафтогаз України"

Оскільки субсидій з державного бюджету було недостатньо для компенсації втрат НАК «Нафтгаз України» з державного бюджету виділялися кошти у формі поповнення статутного капіталу НАК «Нафтгаз України». Обсяг коштів, що спрямовувались на поповнення статутного капіталу протягом 2010-2013 рр був досить значним і коливався в межах від 0,5 до 1% ВВП. Загальний обсяг квазіфіскальних доходів, які отримав "Нафтогаз України" становить 156,2 млрд. грн.

Квазіфіскальні операції отримали особливо сильний розвиток в останні двадцять років в ході приватизації та лібералізації фінансових ринків. Під тиском з боку галузевих інтересів та вразливих груп населення уряд нарощує квазіфіскальні операції. Фактично в ході реформ відбулася трансформація частині прямих (більш прозорих) бюджетних зобов'язань в непрямі – набагато менш прозорі.

Значний рівень квазіфіскальних операцій в Україні зумовлює низький її рівень у рейтингах економічної свободи, легкості ведення бізнесу, інвестиційної сприятливості та регулярні ускладнення співпраці між Україною та МВФ.

Найбільші обсяги квазіфіскальних операцій в Україні здійснюють:

- НАК "Нафтогаз України",
- Національний банк України,
- ДП НАЕК "Енергоатом",
- підприємства теплокомуненерго,
- ДП "Вугілля України",
- "Укразалізниця".

Квазіфіскальна діяльність є типовою для перехідних економік і є забороненою або жорстко лімітованою міжнародними організаціями. В країнах СНД квазіфіскальні операції в енергетичному секторі становлять від 5 до 20% ВВП.

7.5. Сучасні напрями скорочення видатків бюджету в Україні.

Намагання уряду скоротити видатки бюджетів можна розділити на 3 основні напрямки

1) Оптимізація мережі бюджетних установ, яка передбачає:
   - проведення адміністративно-територіальної реформи, в результаті якої замість понад 11 тисяч місцевих рад (органів місцевого самоврядування) буде створено 1500–2000 об'єднаних територіальних громад
   - проведення освітньої реформи (Оптимізація мережі закладів має включати розвиток опорних шкіл та створення профільної старшої школи. Опорна школа має мати філії (початкові школи у селах) і бути центром, куди підвозять дітей і від 5 до 11 класу з інших населених пунктів.)
   - проведення медичної реформи (поступовий перехід до страхової медицини; впровадження державного медичного страхування – держава оплачуватиме контракт з тим лікарем, якого обере пацієнт замість оплати мережі лікарів)
   - інші реформи:
2) Впровадження енергосервісу

3) Впровадження програмно-цільового методу планування бюджетів (ПМЦ)

Викопні ресурси в світі стрімко дорожчають. Це зумовлює значне збільшення тарифів на енергоресурси для споживачів та бажання держави скоротити величезні витрати на енергоносії у своїх установах і закладах.

В Україні енергетичні ресурси споживаються неекономно через низькі темпи модернізації промисловості, значна частина якої будувалась ще в радянські часи, коли ціни на енергію були уже ліберальними, та дуже витратний (з точки зору збереження тепла) житловий фонд. Енергомодернізації в Україні потребують теплові мережі, житлові будинки комунальної власності та теплогенеруюче обладнання. І тому, в рамках імплементації європейських директив [20] (зобов'язання щодо їх імплементації відповідно до Угоди про асоціацію «Україна та ЄС» та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства), що передбачають виконання вимог ЄС щодо термомодернізації мінімум 1% будівель держаних установ щорічно, в Україні впроваджується термомодернізація бюджетних установ шляхом запровадження механізму енергосервісу [28; 120].

Механізм енергосервісу дозволяє споживачам ресурсів значно скоротити витрати на енергоресурси та модернізувати енергообладнання без значних інвестицій зі свого боку. Фінансування бере на себе найнята енергосервісна кампанія, що заключає зі споживачем контракт та здійснює енергомодернізацію за проектом «під ключ». Елементами енергосервісу є утеплення будівель, реконструкція системи опалення, системи освітлення і вентиляції, управління енергосистемою об'єкта, постачання енергоносіїв. Виконавцями енергосервісу є підприємства, що спеціалізуються на окремих елементах енергосервісу, узагальнююча назва таких компаній – ESCO (ЕСКО).

Вкладені кошти енергосервісна кампанія повертає згодом, впродовж довгострокового контракту за рахунок економії на платі енергоресурсів у результаті реалізації заходів. Таким чином, енергосервісний договір є формою креативного фінансування енергомодернізації об'єктів, що дозволяє залучати зовнішні кошти у рахунок майбутнього скорочення енерговитрат.

Фінансування робіт по енергозбереженню відбувається за рахунок коштів ЕСКО, а також єврофондів, європейських банків чи інших фінансових інститутів. Європейський банк реконструкції та розвитку інвестує кошти у проекти з енергозбереження і енергоефективності в Україні через групу українських банків, які фінансуватимуть окремі проекти енергосервісу, адресуючи кошти виконавцю робіт.

Замовниками у системі енергосервісу стануть органи публічної влади, тобто установи, організації, заклади, які мають на балансі приміщення і платять рахунки за енергоносії – опалення, освітлення.

Наприклад, мешканці багатоквартирного будинку вирішують поставити лічильники тепла на під'їзди, утеплити стіни, або зробити комплексну термомодернізацію чи санацію будинку. Замовник (від імені мешканців багатоквартирного будинку) заключає контракт с ЕСКО-кампанією, яка купує необхідне обладнання та проводить всі роботи. Після виконання робіт жителі якийсь час (згідно з контрактом) продовжують сплачувати за енергопослугу як і раніше за тарифом, але при цьому отримують комфорт у помешканнях, естетичний вигляд будинку. Енергосервісна компанія впродовж кількох років повертає свої кошти у вигляді грошової різниці від економії спожитих будинком

ресурсів. Після закінчення контракту теплолічильники залишаються у власності мешканців, а кошти за економію ресурсів, у цьому випадку спожитого тепла, залишаються вже у кишенях домовласників.

В країнах ЄС працюють дві основні моделі енергосервісних контрактів (energy service contracts /energy perfomance contracts):

- guaranteed savings (гарантовані заощадження)
- shared savings (поділені заощадження)

Модель поділених заощаджень передбачає розподіл грошових витрат замовника відповідно до визначеного заздалегідь рівня, залежно від ціни проекту, строку контракту і ризиків сторін.

Модель гарантованих заощаджень працює передбачає певний рівень скорочення споживання енергії, що є гарантією для замовника. При цьому всі конструктивні ризики перекладаються на ЕСКО.

Суттєва різниця цих моделей полягає у тому, скорочення чого саме гарантується: споживання енергії чи грошових витрат замовника. Модель гарантованих заощаджень гарантує скорочення витрат замовника (а не енергії) і тому покладає частину фінансових ризиків на ЕСКО і відсікає ті компанії ЕСКО, які не можуть нести значні фінансові ризики. Модель поділених заощаджень гарантує скорочення енергозатрат замовника.

Обсяг видатків на оплату енергосервісу на відповідний бюджетний період встановлюється законом про державний бюджет (рішенням про місцевий бюджет) у межах бюджетних призначень відповідного головного розпорядника бюджетних коштів у сумі, визначеній згідно з умовами договору енергосервісу, у межах скорочення видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, щодо яких здійснюється енергосервіс, відносно суми видатків, необхідної для оплати середньорічного обсягу споживання таких комунальних послуг та енергоносіїв за останні три роки, що передують року запровадження енергосервісу. Зазначений обсяг видатків визначається виходячи з цін (тарифів), очікуваних у бюджетному періоді, на який встановлюються бюджетні призначення

У разі якщо у звітному періоді фактичне скорочення зазначених видатків менше запланованого згідно з умовами договору, розпорядник бюджетних коштів, забезпечує перерозподіл бюджетних асигнувань для збільшення видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв за рахунок зменшення видатків на оплату енергосервісу на суму різниці між фактичним і запланованим зменшенням зазначених видатків.

У разі якщо скорочення зазначених видатків у звітному періоді перевищує заплановане, розпорядник бюджетних коштів забезпечує перерозподіл бюджетних асигнувань для збільшення видатків на оплату енергосервісу та/або інших видатків у пропорціях, визначених договором енергосервісу, за рахунок зменшення видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв.

На реалізацію інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті енергоефективність державних і комунальних навчальних та медичних закладів, передбачається не менше **10%** коштів державного фонду регіонального розвитку.

Державний фонд регіонального розвитку визначається в обсязі не менше **1%** прогнозного обсягу доходів загального фонду Державного бюджету України на відповідний бюджетний період

Програми і проекти, що реалізуються за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, підлягають співфінансуванню з місцевих бюджетів на рівні **10%.**

Довгострокові зобов'язання розпорядників бюджетних коштів за енергосервісом, беруться на облік органами Казначейства.

Довгострокове зобов'язання за енергосервісом на підставі документального підтвердження в установленому порядку скорочення обсягів споживання комунальних послуг та енергоносіїв і видатків на їх оплату за звітний період (порівняно з такими обсягами (видатками), які були б спожиті (здійснені) за відсутності енергосервісу) набуває статусу бюджетного зобов'язання у сумі, визначеній згідно з умовами договору енергосервісу виходячи з цін (тарифів), діючих у періоді, за який здійснюється розрахунок, у межах фактичного скорочення таких видатків.

Ринок ЕСКО в Україні знаходиться на початковому рівні і напрямок енергетичних контрактів поки більш розвинений у промисловій сфер. Питання введення ЕСКО-механізмів у бюджетній сфері в Україні все ще законодавчо не врегульовано.

За участю експертів, представників ЄБРР, USAID, Нацкомпослуг вже напрацьовано ряд законопроектів для впровадження ЕСКО-механізмів (законопроект «Про особливості здійснення закупівель енергосервісу»[123]; законопроект про внесення змін до Закону України "Про енергозбереження" щодо правових засад реалізації договорів енергосервісу [124], що дозволять залучати кошти від енергосервісних компаній на термомодернізацію об'єктів соціальної сфери

Рекомендована основна література: [1, 157, 166]
Рекомендована додаткова література: [4, 5, 65, 78]
Рекомендовані правові акти:[8, 20, 28, 120, 123, 124]

ТЕМА 8. СТРАХУВАННЯ

ПЛАН

8.1. Поняття «страхування», його функції і принципи функціонування.
8.2. Суб'єкти та предмет страхових відносин.
8.3. Форми страхування.
8.4. Основні страхові поняття.

8.1. Поняття «страхування», його функції і принципи функціонування

Страхування є способом убезпечення фізичних осіб та суб'єктів господарювання від фінансових збитків, які можуть виникнути раптово через природні, техногенні чи інші причини.

Страхування — вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових

випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Основним законодавчим актом, що регулює страхові відносини в Україні, визначає страхування як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання страхових випадків за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) є Закон України «Про страхування» [43].

Основні функції страхування:

- **захисна** (забезпечує фінансовий захист страхувальників від збитків при настанні страхового випадку);
- **попереджувальна або превентивна** (за рахунок страхового фонду відбувається фінансування заходів для попередження настання страхового випадку (*наприклад, здійснення протипожежних заходів при страхуванні майна від вогню*);
- **ощадна та інвестиційна** (характерні тільки для довгострокового страхування життя, які дають страхувальнику можливість поступового накопичення страхових внесків, які страховик інвестує для одержання інвестиційного прибутку);
- **контрольна** (передбачає цільове формування та використання накопичених страхових фондів).

Принципи страхування:

1) свобода вибору (страхувальником – страховика, страховиком – видів страхування);
2) сумлінність та доброчесність у відносинах страховик-страхувальник;
3) страховий ризик (певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання);
4) страховий інтерес (свідома потреба страхувальника в захисті майнового інтересу методом передачі ризику страховикові);
5) страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку страхувальника, тобто бути джерелом його збагачення;
6) франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Це одна з форм участі страхувальників у покритті збитків. Розрізняють умовну (інтегральну) та безумовну (ексцедентну) франшизи. Умовна франшиза звільняє страховика від відповідальності за збитки, які не перевищують встановленої франшизою межі, і зобов'язує його покривати збитки повністю, якщо їх величина перевищує франшизу.
7) суброгація означає, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, яка одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.
8) контрибуція – це право страховика звернутися до інших страховиків, які згідно з укладеними договорами несуть відповідальність перед конкретним страхувальником із пропозицією розділити витрати щодо відшкодування збитків. Це означає, що страхувальник, який застрахував одне і те ж майно у кількох страховиків, не зможе одержати відшкодування кілька разів, а збитки будуть відшкодовані усіма страховиками пропорційно.

9) перестрахування – страхування одним страховиком (цедентом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика. Страховик (цедент, перестрахувальник), який уклав з перестраховиком договір про перестрахування, залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі згідно з договором страхування. Його мета – підтримання страховиком своєї фінансової стійкості, особливо за необхідності здійснити виплати з відшкодування збитків у разі настання страхової події. Тоді виплати будуть проведені консолідовано кожним у обсязі своєї частки участі в перестрахуванні конкретного об'єкта. Такий принцип страхування дозволяє страховикам завжди залишатися фінансово сталими, платоспроможними та надійними партнерами на страховому ринку.
10) співстрахування означає, що предмет договору страхування може бути застрахований за одним договором страхування та за згодою страхувальника кількома страховиками. При цьому в договорі повинні міститися умови, що визначають права і обов'язки кожного страховика. За наявності відповідної угоди між співстраховиками і страхувальником один із співстраховиків може представляти всіх інших у взаємовідносинах із страхувальником, залишаючись відповідальним перед ним лише у розмірі своєї частки. Якщо страхування одного і того ж об’єкта здійснюється двома і більше страховиками за окремими (з кожним зі страховиків) угодами/полісами, то таке страхування називається подвійним (страховиків може бути і троє, і четверо, але не менше двох). У цьому випадку за настання страхового випадку кожен зі страховиків відповідає у розмірі, пропорційному відношенню об’єму його відповідальності до розміру сумарної відповідальності всіх страховиків. при подвійному страхуванні повністю отримати всю суму страхового відшкодування від одного страховика не вдасться, оскільки в даному випадку кожен зі страховиків виплачує тільки свою частину страхового відшкодування в розмірі, пропорційному відношенню його відповідальності до сумарної відповідальності всіх страховиків.
11) диверсифікація – дії страховика з метою зменшення страхового ризику і отримання більшого прибутку шляхом: 1) одночасного здійснення кількох видів страхування, розширення номенклатури страхових послуг; 2) одержанням доходу від розміщення страхових резервів (напр., в акції, облігації, нерухомість, банківські депозити).

8.2. Суб’єкти та предмет страхових відносин

Суб’єктами страхових відносин *є страховики, страхувальники та застраховані.*

Страховиками в України є:

- фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Господарським кодексом України [17], з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених Законом України «Про страхування» [43], а також

одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (далі – страховики-резиденти);

- зареєстровані Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (далі – філії страховиків-нерезидентів).

Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Страховиками-нерезидентами вважаються фінансові установи, що створені та мають ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тих іноземних держав, у яких вони зареєстровані. Страховикам-нерезидентам забороняється здійснювати страхову діяльність на території України, крім таких видів страхової діяльності:

- виключно із страхування ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники), у разі, якщо об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв'язку з таким транспортуванням товарів;
- перестрахування;
- страхове посередництво, таке як брокерські та агентські операції стосовно: перестрахування, виключно із страхуванням ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом включаючи супутники), у разі, якщо об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв'язку з таким транспортуванням товарів;
- допоміжні послуги із страхування, такі як консультаційні послуги, оцінка актуарного ризику та задоволення претензій.

Слова **"страховик"**, **"страхова компанія"**, **"страхова організація"** (є синонімами для позначення організацій, які займаються страховою діяльністю) та похідні від них дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Ліцензії для здійснення фінансовими установами страхової діяльності видає Нацкомфінпослуг у межах своєї компетенції [44, ст. 34]. Ліцензія не може передаватися третім особам. Особа, яка має намір провадити певний вид страхування, що ліцензується, особисто або через уповноважений нею орган чи особу звертається до Нацкомфінпослуг із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії. У заяві про видачу ліцензії повинні міститися відомості про особу заявника (найменування, місцезнаходження, банківські реквізити, ідентифікаційний код). До заяви про видачу ліцензії додається копія свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності або копія довідки про внесення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчена нотаріально або органом, який видав оригінал документа.. Бланки ліцензій є документами суворої звітності, мають облікову серію і номер, їх форма затверджується Кабінетом Міністрів України. У разі прийняття позитивного рішення про видачу ліцензії

Нацкомфінпослуг оформляє ліцензію не пізніше ніж за п'ять робочих днів з дня надходження документа, що підтверджує внесення плати за видачу ліцензії.

Плата за видачу ліцензії на проведення конкретного виду страхування встановлена постановою Кабінету Міністрів України, є разовою і вноситься за кожен виду страхування. Якщо заявник протягом 30 календарних днів з дня направлення йому повідомлення про прийняття рішення про видачу ліцензії не подав документа, що підтверджує внесення плати за видачу ліцензії, або не звернувся для отримання оформленої ліцензії, Нацкомфінпослуг має право скасувати рішення про видачу ліцензії або визнати ліцензію недійсною. Діяльність з надання фінансових послуг на підставі ліцензії здійснюється на всій території України.

Страховики зобов'язані дотримуватися таких умов забезпечення платоспроможності:

- наявності сплаченого статутного фонду для страховиків-резидентів або гарантійного депозиту для філій страховиків-нерезидентів та наявності гарантійного фонду страховика;
- створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

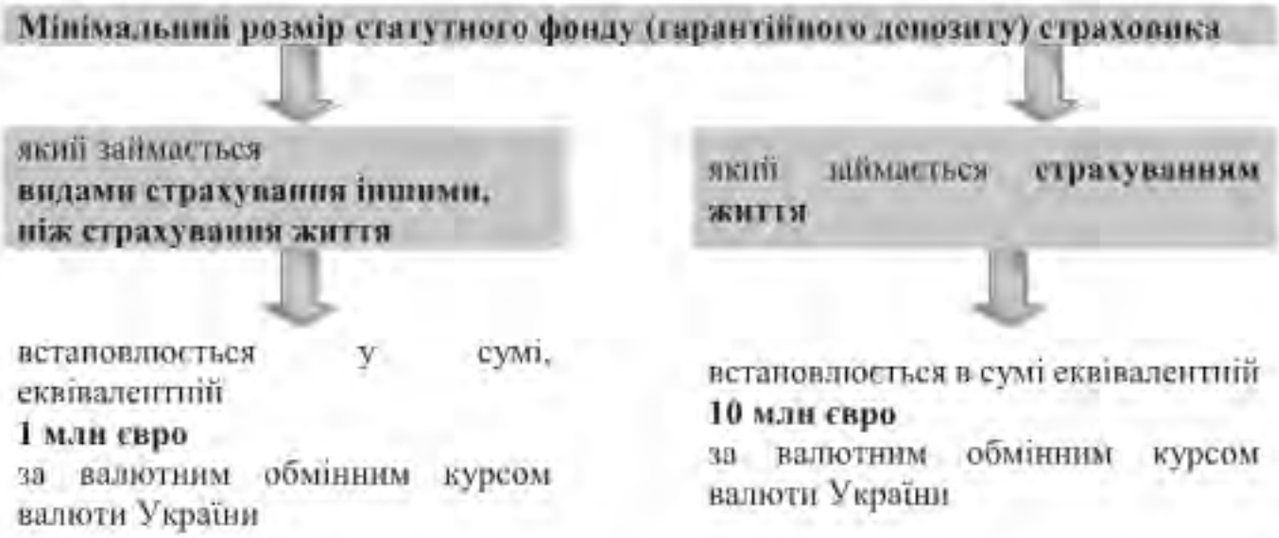

Рис. 8.1. Мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика

До гарантійного фонду страховика належить додатковий та резервний капітал, а також сума нерозподіленого прибутку. Страховики за рахунок нерозподіленого прибутку можуть створювати вільні резерви.

Вільні резерви – це частка власних коштів страховика, яка резервується з метою забезпечення платоспроможності страховика відповідно до прийнятої методики здійснення страхової діяльності. Страховики відповідно до обсягів страхової діяльності зобов'язані підтримувати належний рівень фактичного запасу платоспроможності (нетто-активів). Фактичний запас платоспроможності (нетто-активи) страховика визначається вирахуванням із вартості майна (загальної суми активів) страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі страхових. Страхові зобов'язання приймаються рівними обсягам

страхових резервів, які страховик зобов'язаний формувати у порядку, передбаченому законом. На будь-яку дату фактичний запас платоспроможності страховика повинен перевищувати розрахунковий нормативний запас платоспроможності.

Страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестрахування). Страховики зобов'язані формувати і вести облік страхових резервів у порядку та обсягах, встановлених законом, станом на кожен день. Страхові резерви поділяються на **технічні резерви і резерви із страхування життя (математичні резерви**).

Формування резервів із страхування життя, медичного страхування і обов'язкових видів страхування здійснюється окремо від інших видів страхування. Кошти резервів із страхування життя не є власністю страховика і мають бути відокремлені від його іншого майна. Страховик зобов'язаний обліковувати кошти резервів із страхування життя на окремому балансі і вести їх окремий облік.

Кошти резервів із страхування життя не можуть використовуватися страховиком для погашення будь-яких зобов'язань, крім тих, що відповідають прийнятим зобов'язанням за договорами страхування життя, і не можуть бути включені до ліквідаційної маси у разі банкрутства страховика або його ліквідації з інших причин, і підлягають передачі іншому страховику за згодою страхувальника та застрахованої особи або підлягають передачі застрахованій особі. Отже, законодавством України заборонено одному і тому ж страховикові займатися і страхуванням життя, і видами страхування іншими, ніж страхування життя.

Страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи. У разі, якщо при настанні страхового випадку передбачено регулярні послідовні довічні страхові виплати (страхування довічної пенсії), обов'язковим є передбачення у договорі страхування ризику смерті застрахованої особи протягом періоду між початком дії договору страхування та першою страховою виплатою з числа довічних страхових виплат. В інших випадках передбачення ризику смерті застрахованої особи є обов'язковим протягом всього строку дії договору страхування життя.

Страховики публікують свій річний баланс за формою і в порядку, встановленими Нацкомфінпослуг.

Страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

Страхувальники можуть укладати із страховиками договори про страхування третіх осіб (**застрахованих осіб**) лише за їх згодою, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Застраховані особи можуть набувати прав і обов'язків страхувальника згідно з договором страхування. Наприклад, батько чи мати можуть укласти договір страхування своєї дитини до повноліття. Тоді батько чи мати є страхувальниками, а дитина – застрахованою особою.

Страхувальники мають право при укладанні договорів особистого страхування призначати за згодою застрахованої особи фізичних осіб або юридичних осіб (**вигодонабувачів**) для отримання страхових виплат, а також замінювати їх до настання страхового випадку, якщо інше не передбачено договором страхування. Наприклад, батько може укласти договір страхування власного життя на користь своєї дитини. Тоді батько буде страхувальником і застрахованим одночасно, а дитина – вигодонабувачем.

Страхувальники мають право при укладанні договорів страхування інших, ніж договори особистого страхування, призначати фізичних осіб або юридичних осіб (вигодонабувачів), які можуть зазнати збитків у результаті настання страхового випадку, для отримання страхового відшкодування, а також замінювати їх до настання страхового випадку, якщо інше не передбачено договором страхування.

Документом, який засвідчує страхові відносини між сторонами, є договір страхування. Договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору. Для укладання договору страхування страхувальник подає страховику письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. При укладанні договору страхування страховик має право запросити у страхувальника баланс або довідку про фінансовий стан, підтверджені аудитором (аудиторською фірмою), та інші документи, необхідні для оцінки страховиком страхового ризику. Факт укладання договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування. Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування.

Предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані:

- з *життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням* (**особисте страхування**);
- *з володінням, користуванням і розпорядженням майном* (**майнове страхування**);
- *з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди* особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (**страхування відповідальності**).

8.3. Форми та види страхування

За формою страхування може бути добровільним або обов'язковим.

Добровільне страхування – це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог законодавства. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування

відповідно до законодавства. Добровільне страхування у конкретного страховика не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин.

Видами добровільного страхування можуть бути [43]:

1) страхування життя;

2) страхування від нещасних випадків;

3) медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);

4) страхування здоров'я на випадок хвороби;

5) страхування залізничного транспорту;

6) страхування наземного транспорту (крім залізничного);

7) страхування повітряного транспорту;

8) страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту);

9) страхування вантажів та багажу (вантажобагажу);

10) страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;

11) страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5-9);

12) страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);

13) страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);

14) страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);

15) страхування відповідальності перед третіми особами (іншої, ніж передбачена пунктами 12-14);

16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту);

17) страхування інвестицій;

18) страхування фінансових ризиків;

19) страхування судових витрат;

20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій;

21) страхування медичних витрат;

21-1) страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) за шкоду, яку може бути завдано у зв’язку з виконанням його обов’язків);

21-2) страхування життя і здоров’я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги;

22) страхування сільськогосподарської продукції;

23) інші види добровільного страхування.

Характеристику та класифікаційні ознаки видів добровільного страхування визначає Нацкомфінпослуг. Страховики мають право займатися тільки тими видами добровільного страхування, які визначені в ліцензії.

Зважаючи на потреби суспільства в цілому, ступінь свободи страхувальника і страховика суттєво обмежується – замість права укласти страховий договір у страхувальника з'являється обов'язок це зробити, а страховик втрачає право відмовити страхувальникові і набуває обов'язку взяти ризик на страхування. Обов'язкові види страхування запроваджуються законами України. Перелік видів обов'язкового страхування в Україні дуже широкий – від особистого страхування (наприклад, особисте страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини) до майнового (страхування

майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти і газу; страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі) та страхування відповідальності (страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів; страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України та ін.). Повний перелік видів обов'язкового страхування наведений в Законі України «Про страхування» [43].

Для здійснення обов'язкового страхування Кабінет Міністрів України встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методику актуарних розрахунків.

8.4. Основні страхові поняття

Під час здійснення страхової діяльності її суб'єкти оперують специфічною термінологією. **До основних страхових понять належать:**

Страховий випадок – подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Страхова виплата – грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку. Страхові виплати за договором страхування життя здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та (або) у вигляді регулярних, послідовних виплат обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету).

Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством. Страхова сума може бути встановлена по окремому страховому випадку, групі страхових випадків, договору страхування у цілому. Страхова сума не встановлюється для страхового випадку, у разі настання якого здійснюються регулярні, послідовні страхові виплати у вигляді ануїтету.

Договором страхування життя обов'язково передбачається збільшення розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат на суми (бонуси), які визначаються страховиком один раз на рік за результатами отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя за вирахуванням витрат страховика на ведення справи у розмірі до **15%** отриманого інвестиційного доходу та обов'язкового відрахування в математичні резерви частки інвестиційного доходу, що відповідає розміру інвестиційного доходу, який застосовується для розрахунку страхового тарифу за цим договором страхування та у разі індексації розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат за офіційним індексом інфляції,

відрахування в математичні резерви частки інвестиційного доходу, що відповідає такій індексації. Зазначена у договорі страхування життя величина інвестиційного доходу не повинна перевищувати **4%** річних.

Договором страхування життя також може бути передбачено збільшення розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат на суми (бонуси), які визначаються страховиком один раз на рік за іншими фінансовими результатами його діяльності (участь у прибутках страховика).

У разі несплати страхувальником чергового страхового внеску в розмірі та у строки, передбачені правилами та договором страхування життя, таким договором може бути передбачено право страховика в односторонньому порядку зменшити (**редукувати**) розмір страхової суми та (або) страхових виплат.

Договором страхування життя може бути передбачено індексацію (зміну) за офіційним індексом інфляції розміру страхової суми та (або) страхових виплат протягом дії договору страхування життя за умови відповідної індексації (зміни) розміру страхового платежу (страхового внеску, страхової премії). Порядок та умови індексації визначаються правилами та договором страхування.

Страхові виплати за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати одержувач за державним соціальним страхуванням та соціальним забезпеченням, і суми, що має бути йому сплачена як відшкодування збитків.

Розмір страхової суми визначається договором страхування або чинним законодавством під час укладання договору страхування чи зміни договору страхування. У разі якщо при настанні страхового випадку передбачаються послідовні довічні страхові виплати, у договорі страхування визначаються розміри таких послідовних довічних страхових виплат, а страхова сума по цих випадках не встановлюється.

При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами і тарифами, що діють на момент укладання договору, якщо інше не передбачено договором страхування або законом.

Страхове відшкодування – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку. Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування.

У разі коли страхова сума становить певну частку вартості застрахованого предмета договору страхування, страхове відшкодування виплачується у такій же частці від визначених по страховій події збитків, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Якщо майно застраховане у кількох страховиків і загальна страхова сума перевищує дійсну вартість майна, то страхове відшкодування, що виплачується усіма страховиками, не може перевищувати дійсної вартості майна. При цьому кожний страховик здійснює виплату пропорційно розміру страхової суми за укладеним ним договором страхування.

Страховий тариф – ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування. Страхові тарифи при добровільній формі страхування обчислюються страховиком актуарно (математично) на підставі відповідної статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя - також з урахуванням величини інвестиційного доходу, яка повинна

зазначатися у договорі страхування. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін.

Актуарними розрахунками можуть займатися особи, які мають відповідну кваліфікацію згідно з вимогами, встановленими Нацкомфінпослуг, яка підтверджується відповідним свідоцтвом.

Під час розрахунку страхових тарифів страховик виходить з того, що сума страхових премій повинна покривати його зобов'язання перед страхувальниками (тобто виплата страхового відшкодування), витрати на утримання страхової компанії та отримання прибутку. Тому страховий тариф поділяється на дві частини: нетто-тариф і навантаження.

Страховий тариф (брутто-тариф)=Нетто-тариф+Навантаження (8.1.)

Як правило, співвідношення між складовими страхового тарифу таке: приблизно 80% спрямовується на створення страхових резервів, призначених для виплати страхового відшкодування (нетто-ставка); 20% – навантаження, яке покриває витрати страховика на ведення справи, витрати на фінансування превентивних заходів та забезпечує заплановану норму прибутковості. Іноді навантаження може сягати до 40%, якщо укладання договорів пов'язане з великими витратами. Навантаження в тарифі задається відносним показником *f*, який показує частку навантаження в брутто-тарифі.

$$\text{Брутто} - \text{тариф} = \frac{\text{Нетто}-\text{тариф}}{1-f} \qquad (8.2.)$$

Приклад 8.1.

Нетто-ставка становить 2,5%, навантаження в структурі тарифу – 15%. Брутто-ставка становить: $\frac{2,5}{1-0,15} = 2,94\%$.

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) – плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування. Розраховується як добуток страхової суми і страхового тарифу.

Приклад 8.2

Страхова сума при страхуванні автомобіля склала 500 тис. грн. Річна тарифна ставка при автострахуванні становить 5,8%. Сума річного страхового платежу становитиме: 500000×0,058=29000 грн. Якщо договір укладено на 6 місяців, то сума страхового платежу за цей період становитиме половину річного: 14500 грн.

Страхування може здійснюватися за різними системами. Вибір системи страхування залежить від співвідношення величини страхової суми та вартості об'єкта страхування. Найбільш поширеною є **система страхування за дійсною вартістю об'єкта страхування**, яка визначається як фактична на день укладення договору. У цьому випадку страхова сума дорівнює вартості об'єкта страхування і при настанні страхового випадку збитки страхувальника відшкодовуються страховиком повністю (страхове відшкодування=збиток).

Приклад 8.3.

ПАТ «Таврія» застрахувало виробничі цехи вартістю 5 млн. грн., на повну вартість. Під час дії договору страхування відбувся страховий випадок, у результаті якого майну було нанесено збиток на суму 2 млн. грн.

У цьому випадку збиток буде відшкодовано повністю на суму 2 млн. грн.

Якщо об'єкт страхування застраховано не на повну вартість, тобто страхова сума дорівнює частині вартості, то об'єкт може бути застрахованим за такими системами страхування:

1) **системою пропорційної відповідальн**ості;

2) **системою «першого ризику»**.

Систему пропорційної відповідальності найчастіше застосовують при страхуванні майна суб'єктів господарювання. Тоді страхове відшкодування розраховується за формулою:

$$\text{Страхове відшкодування} = \text{Збиток} \times \frac{\text{Страхова сума}}{\text{Вартість об}'\text{єкта страхування}} \qquad (8.3)$$

Чим менша різниця між страховою сумою та вартістю об'єкта, тим більша участь страховика у покритті збитків.

Приклад 8.4.

ПрАТ «Енергія» застрахувало виробничі цехи, вартість яких становить 4 млн. грн., на суму 2 млн. грн. Під час дії договору страхування відбувся страховий випадок, у результаті якого майну було нанесено збиток на суму 0,8 млн. грн.

У цьому випадку має місце страхування за системою пропорційної відповідальності. Страхове відшкодування буде становити: $0{,}8 \times \frac{2}{4} = 0{,}4$ *млн. грн.*

Страхування за системою «першого ризику» застосовується найчастіше при страхуванні особистого майна громадян і передбачає виплату страхового відшкодування в розмірі збитків, але в межах страхової суми.

Приклад 8.5.

Громадянка України застрахувала речі домашнього вжитку, вартість яких становить 40 тис. грн. Під час дії договору страхування відбувся страховий випадок, у результаті якого майну було нанесено збиток на суму 28 тис. грн.

У цьому випадку має місце страхування за системою першого ризику. Страхове відшкодування буде становити 28 тис. грн.

Якщо збиток буде становить 41 тис. грн., то страхове відшкодування становитиме 40 тис. грн., тобто не перевищить страхову суму.

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Застосовуючи франшизу, страховик спонукає страхувальника уважніше ставитися до застрахованого об'єкта, щоб запобігти страховому випадку, оскільки тоді він нестиме частину відповідальності разом із страховиком.

Франшиза може бути встановлена в абсолютних величинах (*наприклад, 1000 гривень*) чи у відсотках від страхової суми (*наприклад, 10% від страхової суми*). Розрізняють умовну та безумовну франшизу.

Безумовна франшиза звільняє страховика від виплати визначеної нею суми, незалежно від величини збитків. У цьому випадку страхове відшкодування дорівнює різниці між сумою збитків і безумовної франшизи.

🗝*Приклад 8.6.*

Страхова сума при страхуванні майна становить 120 тис. грн. Договором страхування передбачена безумовна франшиза, величина якої 12 тис. грн. Якщо збиток страхувальника у результаті настання страхового випадку становить 12 тис. грн. чи менше, то страхове відшкодування дорівнює 0. Якщо сума збитку перевищує 12 тис. грн., наприклад, 61 тис. грн, то страхове відшкодування дорівнює: 61-12=49 тис. грн.

Умовна франшиза звільняє страховика від відповідальності за збитки, обсяги яких не перевищують установленої франшизи, і зобов'язує його покривати збитки повністю, якщо їх сума перевищує франшизу.

🗝*Приклад 8.7.*

Страхова сума при страхуванні майна становить 120 тис. грн. Договором страхування передбачена умовна франшиза, величина якої 12 тис. грн. Якщо збиток страхувальника у результаті настання страхового випадку становить 12 тис. грн. чи менше, то страхове відшкодування дорівнює 0. Якщо сума збитку перевищує 12 тис. грн., наприклад, 61 тис. грн, то збиток відшкодовується повністю, тобто страхове відшкодування дорівнює 61 тис. грн.

Рекомендована основна література: [12, 57, 59, 139, 140]
Рекомендована додаткова література: [45, 85, 107, 141, 150, 155]
Рекомендовані правові акти:[43, 44, 115]

ТЕМА 9. ФІНАНСОВИЙ РИНОК. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

ПЛАН

9.1. Фінансовий ринок та його структура
9.2. Фондовий ринок та цінні папери.
9.3. Регулятор фондового ринку та фінансова інфраструктура
9.4. Фінансові посередники: сутність та види
9.5. Міжнародні фінансово-кредитні організації та їх співробітництво з Україною

9.1. Фінансовий ринок та його структура

Наявність тимчасово вільних коштів у одних суб'єктів та виникнення потреби в інвестиційних коштах у інших, є об'єктивною передумовою виникнення і функціонування фінансового ринку. І чим різноманітнішою є структура можливих інвестицій та заощаджень, тим більшою є необхідність в існуванні фінансового ринку.

Фінансовий ринок є невід'ємною та важливою складовою ринкової економіки, забезпечує кругообіг фінансових ресурсів між усіма сферами та ланками фінансової системи, забезпечуючи їх розподіл та перерозподіл між різними секторами економіки.

Фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів, цінних паперів та інших фінансових активів, де одні суб'єкти передають іншим за відповідну плату (проценти, дивіденди, дисконтні знижки тощо) права на тимчасове чи постійне використання фінансових ресурсів.

Об'єктами відносин на фінансовому ринку є грошово-кредитні ресурси, цінні папери, фінансові послуги тощо.

Суб'єктами відносин – фізичні особи, підприємства різних форм власності, фінансові інститути, держава, в особі органів державної влади.

Фінансовий ринок – це ринок, на якому визначаються попит і пропозиція на різноманітні фінансові інструменти

Структура фінансового ринку – це його побудова за певними ознаками:

- функціональною,
- інституціональною,
- сегментарною тощо

За функціональною ознакою фінансовий ринок складається з:

- фізичних осіб – виконують на ринку роль інвестора під час придбання цінних паперів (заощадження, що можуть бути трансформованими у інвестиції – джерело економічного зростання держави) або позичаючи кошти на кредитному ринку
- юридичних осіб, що здійснюють виробництво товарів та надання послуг – основним джерелом фінансування для яких виступають банківські кредити, інші види позичок, облігації та акції
- держави в особі органів державної влади. – держава виконує функцію регулювання фінансового ринку, а також виступає на фінансовому ринку позичальником (регулярно розміщуючи на зовнішньому та внутрішньому ринках свої боргові зобов'язання) та інвестором. Держава здійснює регулювання фінансового ринку в особі Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

- фінансових інститутів — представлених інвестиційними фондами, комерційними банками, кредитними спілками, пенсійними фондами, страховими та інвестиційними компаніями, біржами тощо.

За інституціональною ознакою фінансовий ринок – це сукупність ринкових фінансових інститутів, що супроводжують потік коштів від власників фінансових ресурсів до позичальників і виступають як суб'єкти ринку та інститутів фінансової інфраструктури.

Фінансові інститути є посередниками між емітентами та інвесторами.

Емітенти – це ті, хто випускає цінні папери в обіг; в основному це юридичні особи (у випадках, передбачених законодавством, можуть бути фізичні особи), які від свого імені випускають цінні папери і зобов'язуються виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску (це переважно держава, комерційні підприємства чи організації, фінансові інститути тощо)

Інвестори – це особи, які вкладають свої кошти в діяльність інших суб'єктів ринку, купуючи певні фінансові активи, з метою отримання доходу (залежно від ознак їх поділяють на індивідуальних, інституціональних, стратегічних, портфельних, вітчизняних та іноземних).

Інститути фінансової інфраструктури є інфраструктурою фінансового ринку, що забезпечує його функціонування.

Фінансові інститути слід поділяти на:

- суб'єкти банківської системи (комерційні банки),
- спеціалізовані фінансово-кредитні інститути / парабанківські фінансові інститути / фінансові інститути контрактного типу (діють, як і банки, у різних секторах ринку позичкових капіталів, але не виконують усіх основних банківських функцій, спеціалізуючись на виконанні кількох операцій або обслуговуючи обмежене коло клієнтури:
    - кредитні спілки,
    - страхові компанії,
    - пенсійні фонди,
    - лізингові компанії,
    - факторингові компанії
    - ломбарди
- інвестиційні фінансові інститути (ІСІ)

Банк (від італ. banco) — фінансово-кредитна установа, яка здійснює залучення грошових коштів і розміщення їх від свого імені на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних і юридичних осіб. Сучасні комерційні банки є багатофункціональними установами, що діють у різних секторах ринку позичкового капіталу і фактично займаються всіма видами кредитних і фінансових операцій, пов’язаних з обслуговуванням господарської діяльності своїх клієнтів. У ринковій економіці комерційним банкам належить, велика роль, вони акумулюють значну частину кредитних ресурсів і надають своїм клієнтам повний комплекс фінансових послуг.

Кредитна спілка — неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об’єднаннями на кооперативних засадах, щоб

задовольнити потреби членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Лізингові компанії – спеціалізовані установи, які здійснюють посередницьку діяльність щодо надання в оренду майна на умовах лізингу. **Лізинг** – господарська операція фізичної чи юридичної особи (орендодавця), що передбачає надання основних засобів у користування іншим фізичним чи юридичним особам (орендарям) за плату та на визначений строк.

Факторингові компанії – спеціалізовані установи, які здійснюють факторингові операції. **Факторинг** – це викуп платіжних вимог у постачальника товарів (послуг), викуп права грошової вимоги, коли одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника). Предметом факторингу є дебіторська заборгованість клієнта (кредиторська заборгованість його боржника).

Ломбард – спеціалізована комерційна організація, виключним видом діяльності якої є надання короткострокових фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк на умовах платності [156, с.73]. Вартість заставленого майна, як правило, має перевищувати суму кредиту до 50%. Позичальник зберігає право власності на заставлене в ломбарді майно протягом певного періоду. Це право підтверджується заставною квитанцією, яка засвідчує факт внесення того чи іншого майна в заставу. У разі, коли кредит не буде повернуто в строк, ломбард має право реалізувати заставлене майно.

До інститутів фінансової інфраструктури відносяться:

- фондові біржі
- брокери
- дилери
- андерайтери
- торгово-інформаційні системи
- депозитарії
- зберігачі
- реєстратори
- рейтингові агентства
- клірингові палати

За сегментною ознакою фінансовий ринок складається з:

- кредитного ринку;
- валютного ринку (іноземна валюта і фінансові інструменти, що обслуговують її);
- ринку дорогоцінних металів;
- ринку цінних паперів / фондового ринку (це частина ринку капіталів, де здійснюється емісія, купівля і продаж цінних паперів);
- страхового ринку;
- ринку фінансових послуг.

З точки зору термінів дії фінансових інструментів фінансовий ринок розглядають як сукупність грошового ринку і ринку капіталів (такий поділ зумовлений різницею у рівнях прибутку та ризику):

Грошовий ринок – це ринок на якому обертаються короткострокові інструменти. Грошовий ринок поділяється на:

- ринок готівкових грошей;
- ринок валюти;
- ринок короткострокових кредитів.

Ринок капіталів, який складається з:

- ринку цінних паперів (середньо - та довгострокових);
- ринку середньострокових та довгострокових банківських кредитів.

Кожний сегмент ринку має своїх конкретних прямих учасників фінансових операцій. Наприклад, на ринку позичкових капіталів – це кредитори, позичальники, емітенти, інвестори; на валютному ринку – це продавці та покупці валюти; на страховому ринку – страховики, страхувальники; на ринку цінних паперів – емітенти, інвестори, фінансові посередники, організації, що обслуговують ринок цінних паперів, державні органи регулювання і контролю і т.д

9.2. Фондовий ринок та цінні папери

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) — частина ринку капіталів, де здійснюються емісія, купівля і продаж цінних паперів.

Фондовий ринок охоплює частину кредитного ринку (ОВДП, казначейські зобов'язання, муніципальні облігації, облігації підприємств) і повністю ринок інструментів власності (акції, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, тощо).

Цінні папери — це грошові документи, які засвідчують право володіння і довготермінові зобов'язання елементів щодо виплати їхнім власникам доходів у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передавання грошових та інших прав, що випливають з цих документів іншим особам.

До цінних паперів відносяться:

- акції;
- облігації підприємств;
- облігації місцевих позик;
- державні облігації України;
- казначейські зобов'язання України;
- інвестиційні сертифікати;
- іпотечні сертифікати та облігації;
- сертифікати фондів операцій з нерухомістю;
- інші цінні папери.

Цінні папери можуть існувати в документарній і без документарній формах. Цінні папери емітовані в документарній формі оформляються сертифікатом, а в без документарній формі оформляються глобальним сертифікатом із обов'язковим його депонуванням у депозитарії.

За емітентами цінних паперів фондовий ринок можна поділити на:

- ринок корпоративних ЦП
- ринок муніципальних ЦП (випущених органами місцевого самоврядування)
- ринок державних ЦП (випущених державою)

Суб'єкти РЦП:

- емітенти (акціонерні товариства, інші підприємства, держава) – випускають ЦП;
- інвестори (фізичні та юридичні особи) покупці ЦП;
- посередники (брокери, дилери, андеррайтери);
- органи регулювання (НКЦПФР, біржі, асоціації брокерів та дилерів тощо);
- інфраструктурні учасники (депозитарії, зберігачі, реєстратори, трасти, продавці інформації про РЦП).

Також фондовий ринок можна поділити на первинний і вторинний.

Первинний ринок – виникає при емісії цінних паперів, на ньому мобілізуються фінансові ресурси

Вторинний ринок – на вторинному ринку опиняються цінні папери після того, як були вже продані на первинному.

Вторинний ринок за формою організації поділяється на:

- біржовий (представлений фондовою біржею)
- позабіржовий (здійснюються операції з цінними паперами, які з будь-яких причин не котируються на біржі)

9.3. Регулятор фондового ринку та фінансова інфраструктура

Регулятором фондового ринку є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України. НКЦПФР здійснює:

- регуляторну діяльність (розробляє і затверджує нормативні акти, обов'язкові для виконання учасниками ринку цінних паперів);
- ліцензійну діяльність;
- реєстрацію емісій цінних паперів;
- моніторинг учасників фондового ринку;
- фінансовий моніторинг;
- контрольно-ревізійну діяльність.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) була утворена указом Президента Указом від 12 червня 1995 року № 446/95 з метою комплексного правового врегулювання відносин, що виникають на ринку цінних паперів, а також здійснення правового регулювання відносин, що виникають на ринку цінних паперів, захист інтересів громадян України та держави, запобігання зловживанням та порушенням на фондовому ринку. 7 липня 2011 року орган змінив свою назву на Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

НКЦПФР як колегіальний орган утворюється у складі Голови та шести членів Комісії (призначаються на посади Президентом України на 6 років), до системи органу входять центральний апарат та територіальні органи (сумарною чисельністю 460 штатних одиниць) .

Якщо кількість власників іменних цінних паперів емітента перевищує кількість, визначену Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку як максимальну для організації самостійного ведення реєстру емітентом, емітент зобов'язаний доручити ведення реєстру реєстратору або зберігачу шляхом укладення відповідного договору.

У разі неукладення договору протягом тридцяти календарних днів НКЦПФР надсилає товариству розпорядження про необхідність його укладення, а у разі невиконання зазначеного розпорядження протягом п'ятнадцяти календарних днів притягує посадових осіб товариства до відповідальності відповідно до Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні"[33].

До інститутів фінансової інфраструктури відносяться:

- зберігачі
- реєстратори
- депозитарії
- фондові біржі
- брокери
- дилери
- андерайтери
- торгово-інформаційні системи
- рейтингові агентства
- клірингові палати

Зберігач цінних паперів (депозитарна установа) – банк або торговець цінними паперами, який має ліцензію на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами (операції з цінними паперами за дорученням власника цінних паперів) на рахунках у цінних паперах, які належать їх власникам (згідно з договором про відкриття рахунку в цінних паперах), а також самому зберігачу; при цьому зберігач не може вести реєстр власників цінних паперів, щодо яких він здійснює угоди. У разі отримання зберігачем дозволу на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів йому забороняється здійснювати будь-які операції з цінними паперами, реєстр власників яких він веде.

Виключно банк, який має ліцензію на провадження депозитарної діяльності може бути зберігачем інвестиційного фонду чи недержавного пенсійного фонду. Кожен інвестиційний фонд (корпоративний або пайовий) повинен мати рахунок у цінних паперах тільки в одного зберігача.

Оплата послуг зберігача здійснюється за тарифами, які встановлює сам зберігач. Максимальний розмір тарифів зберігача встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

Реєстратор (депозитарна установа) – це юридична особа, що здійснює діяльність щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів на основі

одержаної від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку ліцензії на провадження депозитарної діяльності. Реєстратор веде реєстр власників іменних цінних паперів на умовах договору, що укладається з емітентом цінних паперів. Оплата послуг реєстратора здійснюється за тарифами, які встановлює сам реєстратор, а максимальний розмір тарифів встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

Депозитарій цінних паперів — установа-професійний учасник ринку цінних паперів, що здійснює депозитарну діяльність:

1. Ведення реєстру власників іменних цінних паперів (реєстр – перелік за станом на певну дату власників та номінальних утримувачів іменних цінних паперів).
2. Зберігання цінних паперів незалежно від форми їх випуску (приймання сертифікатів цінних паперів/ глобальних серттфікатів, перевірка сертифікатів цінних паперів на справжність (автентичність) і на наявність усіх установлених законодавством України реквізитів, зберігання сертифікатів, транспортування сертифікатів, видача сертифікатів).
3. Відкриття та ведення рахунків у цінних паперах.
4. Депозитарний облік (передбачає аналітичний та синтетичний облік цінних паперів на рахунках у цінних паперах, на яких відображається набуття та передання права власності на цінні папери).
5. Обслуговування операцій на рахунках у цінних паперах, включаючи кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів

Депозитарій не може укладати та виконувати договори щодо цінних паперів, які належать депоненту цінних паперів і зберігаються у нього на рахунку у цінних паперах. Депозитарні установи здійснюють депозитарну діяльність тільки стосовно тих цінних паперів, яким Національним депозитарієм України призначений код цінних паперів відповідно до міжнародного стандарту ISO 6166.

Депозитарій в Україні – це юридична особа, у формі публічного акціонерного товариства (ПАТ), учасниками якого є не менше ніж 10 зберігачів, і яка здійснює виключно депозитарну діяльність. Засновниками депозитарію також можуть бути фондова біржа чи учасники позабіржового ринку.

Клієнтами депозитарію є:

- емітенти цінних паперів (щодо рахунків власних емісій, відкритих на основі договорів про обслуговування емісії цінних паперів)
- зберігачі, які уклали з ним депозитарний договір,
- інші депозитарії (учасники Національної депозитарної системи), з якими укладено договори про кореспондентські відносини.

Оплата послуг депозитарію здійснюється за тарифами, які встановлює сам депозитарій. Максимальний розмір тарифів депозитарію встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

Національна депозитарна система – система, яка складається з двох рівнів:

- верхній рівень – це Національний депозитарій України і депозитарії, що ведуть рахунки для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів.
- нижній рівень – це зберігачі і реєстратори, які ведуть рахунки власників цінних паперів.

Національний депозитарій України — юридична особа (в формі публічного акціонерного товариства), на яку покладено функції депозитарного обліку всіх емісійних цінних паперів в Україні. Національний депозитарій України утворено Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (Комісії належить 25% акції ПАТ «Національний депозитарій України») та Національним банком України (НБУ належить 25% акції ПАТ «Національний депозитарій України») у 1999 році. Діє на підставі Закону України «Про депозитарну систему України» [32].

До компетенції Національного депозитарію належить:

1) зберігання і обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах та операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;
2) кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів;
3) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів;
4) стандартизація депозитарного обліку та документообігу щодо операцій з цінними паперами і нумерація (кодифікація) цінних паперів, випущених в Україні, відповідно до міжнародних норм;
5) встановлення відносин і налагодження постійної взаємодії з депозитарними установами інших країн, укладання як двосторонніх, так і багатосторонніх угод про пряме членство або кореспондентські відносини для обслуговування міжнародних операцій з цінними паперами учасників Національної депозитарної системи, контроль за їх кореспондентськими відносинами з депозитарними установами інших країн.

Біржа – це юридична особа, що здійснює організацію торгівлі, організовує товарний або фондовий ринок, на якому здійснюють діяльність професійні торговців товарами або фінансовими інструментами.

Біржова торгівля – організоване укладення цивільно-правових угод, які ведуть до зміни права власності на цінні папери з обов'язковою наявністю у організатора торгівлі єдиного торговельного залу і правил торгівлі для осіб, що мають виключне право на укладення цих угод за свій рахунок для іншої особи

Біржова угода – зафіксоване фондовою біржею одночасне прийняття учасниками біржових торгів прав і зобов'язань щодо купівлі-продажу за відповідними цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, які виникають при співзіставленні умов зареєстрованих фондовою біржею заявок на купівлю із заявками на продаж цих учасників торгів.

Біржова операція – дії, які здійснюють брокери/дилери в процесі укладення біржової угоди (збір замовлень, їх узагальнення та класифікація, котирування та оголошення курсу на біржовий товар, звірення параметрів угоди тощо)

Біржовий день (торговельна сесія) – визначений правилами біржі робочий день або період часу, протягом якого відбувається біржовий аукціон і фіксуються біржові курси, на рівні яких розпочинається укладення біржових угод на наступному аукціоні.

Брокер – особа, яка є уповноваженою клієнтом на підставі договорів доручення на здійснює цивільно-правових угод щодо цінних паперів клієнта. Брокер отримує комісію за рахунок своїх клієнтів.

Дилер – особа, яка здійснює цивільно-правові угоди щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу третім особам.

Андерайтер (англ. underwriter) — юридична особа, яка здійснює управління процесом розміщення цінних паперів емітента та їх розподілу на ринку цінних

паперів. Андерайтер гарантує емітенту виручку від продажу цінних паперів, купуючи цінні папери емітента з метою подальшого перепродажу. Як правило, андерайтерами виступають інвестиційні банки. Емітент і андерайтер укладають договір.

Також поняття андерайтинг (андерайтер) використовується у страховій справі.

Згідно законодавства [38], андерайтинг це процес аналізу запропонованих до страхування ризиків, прийняття рішень про страхування (перестрахування) певного ризику та визначення тарифної ставки, адекватної ризику, франшизи та інших умов договору.

***Андерайтинг (у страхуванні)** — комплексна діяльність страховика з ідентифікації, аналізу, оцінки ризиків та визначення можливості страхування, вибору оптимального страхового покриття, перевірки відповідності ризиків збалансованості страхового портфеля. Здійснюється андерайтинг за допомогою різних методів на підставі великої кількості даних про ризик.*

Клієнт біржі – особа, яка не є членом біржі і яка не зареєстрована на ній як брокер/дилер, але опосередковано виступає стороною (контрагентом) біржової угоди, або особа, що користується торговельними послугами біржі.

Рейтингове агентство – це юридична особа, яка надає професійні послуги на ринку цінних паперів та спеціалізується на визначенні рейтингів: 1) емітентів цінних паперів; 2) цінних паперів емітента. Рейтингова оцінка емітента цінних паперів характеризує рівень спроможності емітента своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями відносно боргових зобов'язань інших позичальників. Рейтингова оцінка цінних паперів емітента характеризує рівень спроможності емітента своєчасно та у повному обсязі обслуговувати зобов'язання за цінними паперами. Діяльність рейтингових агентств регламентується регламентується НКЦПФР [33].

Клірингова палата – спеціалізована установа, яка проводить розрахункові операції між суб'єктами фондового ринку, надає послуги щодо компенсації взаємних вимог і зобов'язань, виступає посередником при укладанні та ліквідації угод купівлі-продажу цінних паперів. **Кліринг** – залік взаємних вимог та зобов'язань. Клірингова діяльність за цінними паперами полягає у визначенні та виконанні взаємних зобов'язань щодо поставки цінних паперів учасникам операцій з цінними паперами, основною метою клірингової діяльності є мінімізація транзакційних витрат, зменшення часу розрахунків та уникнення ризику при торгівлі цінними паперами.

9.4. Фінансові посередники: сутність та види

Фінансові посередники – фінансові інститути (банківської системи, парабанківські фінансові інститути, інвестиційно-кредитні фінансові інститути), які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів і використовують їх для інвестування або кредитування, також надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами.

Фінансові посередники є ключовими фігурами на всіх сегментах ринку фінансових послуг.

Фінансових посередників поділять на три типи:

1) **депозитні інститути** (англ. deposit institution) — це посередники, основною функцією яких є залучення коштів фізичних і юридичних осіб у вигляді депозитів і надання позик фізичним і юридичним особам

До депозитних посередників відносяться:

- банківські установи — займаються традиційними для банків операціями: депозитними, кредитними, розрахунковими;
- кредитні спілки – відрізняються формуванням ресурсів за рахунок внесків учасників кредитної спілки (співвласників) для подальшого кредитування учасників кредитної спілки.
- трастові компанії — залучають кошти інвесторів на депозити і за рахунок цих коштів здійснюють кредитування, переважно під заставу нерухомості.

Довірча власність (або траст — від англ. trust) в загальному праві — це система відносин, при якій майно, спочатку належить засновнику, передається в розпорядження довірчого власника (керуючого або попечителя), але прибуток з нього отримують вигодонабувачі (бенефіціари). Засновник (який може одночасно бути і вигодонабувачем і/або керуючим) в рамках спеціальної угоди передає належні йому цінності під контроль піклувальника, який зобов'язаний здійснювати з ними операції, що приносять вигодонабувачам максимальний прибуток або відповідні іншим інструкціям засновника.

2) **фінансові установи контрактного типу** (англ. contractual saving institution) — установи, які здійснюють довготермінове накопичення капіталів клієнтів (учасників) з метою подальших виплат цільового характеру на користь таких клієнтів (учасників).

До таких посередників відносять:

- страхові компанії, які надають послуги зі страхування життя та забезпечують інші види страхового захисту;
- пенсійні фонди, які займаються додатковим пенсійним забезпеченням громадян.

Ці інституції акумулюючи вкладені в них фінансові ресурси, для забезпечення цільових виплат (страхових, пенсійних), наділені правом інвестувати їх до національної економіки України.

Страхові компанії – це спеціалізовані інститути, що виконують функції страхування, тобто за рахунок фізичних і юридичних осіб формують цільові фонди грошових коштів та здійснюють виплати з них при настанні певних подій (страхових випадків). Мобілізація коштів страховими компаніями здійснюється шляхом залучення страхових внесків (страхових премій) юридичних та фізичних осіб на основі укладених з ними договорів про відшкодування збитків або виплату певної суми у разі настання страхового випадку(стихійного лиха і нещасних випадків, пожеж, крадіжок та ін.)..

Залучені у формі страхових внесків кошти, страхові компанії вкладають в акції і облігації приватних корпорацій, а також у державні боргові зобов’язання, а також можуть використовувати свої ресурси для видачі довгострокових кредитів підприємствам різних галузей економіки (переважно у формі іпотеки). Тому в розвинених країнах страхові компанії є конкурентами банкам, інвестиційним фондам та іншим інститутами кредитної системи. У багатьох країнах страхові договори між страхувальником та страховиком укладаються не безпосередньо, а за участю страхових агентів (діють, як правило, в рамках довгострокового договору з

страховою компанією, продаючи страхові поліси від її імені) або брокерів (діють переважно від імені страхувальника, маючи завдання укласти договір з тією страховою компанією, умови якої найбільше влаштовують клієнта).

На початку 90-х років усунення монополії держави і поява недержавних страхових компаній створили необхідну базу для організації ринкових відносин у страховій діяльності й передумови формування страхового ринку України.

Перший спеціальний нормативний акт, що регламентує страхування, був прийнятий в 1993 році - Декрет Кабінету Міністрів "Про страхування". В 1993 році - створено державну структуру у сфері регулювання страхового ринку – Укрстрахнагляд.

В першій половині 90-х років відбувалося бурхливе зростання кількості страхових компаній в Україні. У 1994 році в Україні було зареєстровано 700 страхових компаній. Проте в 1995—1997 роках спостерігався значний спад активності і ліквідація багатьох компаній внаслідок погіршення загальноекономічної ситуації в країні та підвищення вимог до обсягу статутного фонду, платоспроможності і резервів страхових компаній

Наприкінці 2001 року прийнятий у новій редакції Закон України "Про страхування" встановив нові вимоги до статутних фондів страховиків у розмірі не менше 1 млн євро для тих, хто займається ризиковими видами страхування, та 1,5 млн євро для страховиків, які здійснюють страхування життя.

Починаючи з 2002 року спостерігається суттєве посилення конкуренції. З'являється новий регулятор - наприкінці 2002 року створена Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. У 2011 році Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг ліквідовано та створено Національну комісію, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг).

На початку 2008 року в Україні діє 469 страхових компаній . На початок 2009 року кожна 5-та страхова компанія мала частку іноземного капіталу, у 25 компаній вона перевищувала 51 % і вище. Загалом частка іноземного капіталу в статутних фондах страховиків склала 17,9 %. Поштовхом у збільшення обсягів страхування в Україні стало введення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів.

Сьогодні на страховому ринку України спостерігаються тенденція зниження кількості компаній страховиків (у 2014 році – 404 ліцензовані страхові компанії, у 2015 році – 385; у 2016 році – 352) та тенденції монополізації галузі. Страховики очікують на прийняття нового Закону України «Про страхування», що передбачає обов'язкове медичне страхування

Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збір і акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян при досягненні ними певного віку. Кошти цих фондів формуються за рахунок регулярних відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань з прибутку підприємств, а також за рахунок прибутку від операцій самих фондів. Пенсійні фонди нагромаджують значні суми коштів на тривалі строки, що надає широкі можливості у здійсненні довгострокових інвестицій. Майбутні виплати пенсійних фондів у значно більшій мірі піддаються чіткому розрахунку та плануванню, ніж виплати страхових компаній, тому пенсійні фонди вважаються фінансово стійкішими.

Перший пенсійний фонд виник ще в 1875р. у США. Активне зростання кількості пенсійних фондів почалося в країнах заходу після Другої світової війни. Пенсійні фонди часто створюються фірмами для виплати пенсій працівникам і службовцям. Створення пенсійних фондів дозволяє зменшити податкові платежі та використовувати активи пенсійного фонду для купівлі акцій інших компаній.

3) інвестиційні посередники (англ. investment intermediary) — фінансові установи, діяльність яких полягає в об'єднанні коштів індивідуальних інвесторів (клієнтів) і розміщенні цих коштів у різноманітні фінансові активи з метою прибутку.

Інвестиційний фонд (англ. Investment Fund, англ. Collective Investment Scheme) —учасник фондового ринку, що акумулює кошти інвесторів та передає їх в управління інвестиційному управляючому. Поряд із депозитами в банках, вклади в інвестиційних фондах є найпопулярнішими інструментами для збереження та примноження заощаджень приватних осіб в країнах заходу. Такий фонд може мати за мету набагато ширше коло об'єктів для інвестування, ніж можуть собі дозволити окремі інвестори.

Термінологія щодо інвестиційних фондів відрізняється у різних країнах, але в більшості випадків їх називають інвестиційними фондами, керованими фондами, взаємними фондами, колективним інвестуванням або просто фондами.

Взаємні фонди (існують в США) випускають акції, що можуть бути погашені інвестором – відкривають власникам своїх акцій чекові рахунки, за якими можуть здійснюватися платежі. Величина рахунку відповідає вартості придбаних акцій фонду. Акумульований капітал взаємні фонди вкладають у короткострокові цінні папери (казначейські векселі, комерційні папери, депозитні сертифікати), тому отримують високий дохід, ніж за звичайними поточними і ощадними рахунками в банках. Власник акцій взаємного фонду отримує не проценти за своїм поточним рахунком, а доходи від інвестицій у формі дивідендів за випущеними акціями.

У всьому світі великі ринки мають розвинену інфраструктуру інвестиційних фондів, які складають велику частину від усього обсягу комерційної діяльності на фондових біржах. Інвестиційні фонди керуються широким діапазоном інвестиційних цілей, які можуть бути або спрямовані на специфічні географічні регіони (наприклад країни Європи що розвиваються), або такі що стосуються специфічних областей життєдіяльності (наприклад, інформаційні технології).

Перший інвестиційний фонд у світі було створено у серпні 1822 р. у Бельгії, через кілька десятиліть у Швейцарії і Франції. Хоча ряд дослідників вважають, що батьківщиною інвестиційних фондів вважаються Сполучені Штати Америки (перший американський пайовий фонд — Massachusetts Investory Trust, 1924 рік).

В 1928 році був створений Vanguard Wellington Fund — перший фонд спільного інвестування, який 100 % своїх коштів вкладав у акції та облігації (раніше фонди надавали перевагу прямому інвестуванню у виробництво чи торгівлю.

Після другої світової війни, інвестиційні фонди почали розвиватися як масове явище і складати серйозну конкуренцію банкам та іншим фінансовим інститутам. Найбільшого поширення інвестиційні фонди набули у США, Японії, Канаді, Великобританії, Франції.

У США близько 6 тис. таких фондів. На їх частку припадає близько 10 % усіх фінансових активів країни, їх інвесторами є 40% населення. Спочатку інвестиційні компанії обслуговували власників великих заощаджень. Із зростанням заощаджень у населення процес управління внесками дрібних інвесторів прискорився швидкими темпами,а кількість інвестиційних фондів значно зросла.

В Україні інвестиційні фонди почали створюватись у 2001 році після прийняття Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)».

Впродовж наступних 5 років після прийняття цього закону, ринок вітчизняних інститутів спільного інвестування продемонстрував позитивну динаміку зростання та забезпечував інвесторам достатньо високий рівень інвестиційного доходу, який перевищував доходність банківських депозитів.

Проте після світової фінансової кризи 2008 року, що привело до стрімкого зменшення вартості активів в Україні (загроза дефолту 2009 року), інвестори масово почали виводити кошти з фондів. Інвестиційні фонди показали негативну дохідність.

У 2012 року після прийняття Закону України «Про інститути спільного інвестування», почали створюватися ІСІ [36].

Інститут спільного інвестування (ІСІ) – це інвестиційний фонд, в якому кошти інвесторів акумулюються для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість. Суть роботи ІСІ полягає в тому, що шляхом емісії та продажу цінних паперів фонд акумулює ресурси безлічі дрібних інвесторів, об'єднані ресурси інвестуються фондом в цінні папери, об'єкти нерухомості, валюту та інші активи з метою отримання прибутку.

Прибуток ІСІ утворюється як різниця між доходами за операціями з цінними паперами та виплатами, що здійснюються фондом його інвесторам. В Україні юридично активи ІСІ мають контролюватися компаніями управління активами (КУА). Реєстрації інститутів суспільного інвестування та видача свідоцтва проводиться Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Компанія з управління активами (КУА) – господарське товариство (у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю), яке здійснює професійну діяльність з управління активами інституційних інвесторів на підставі ліцензії, що видається НКЦПФР. КУА може одночасно здійснювати управління активами кількох ІСІ.

Згідно з даними порталу Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу в Україні є більшим 1000 інвестиційних фондів.

ІСІ існують в формі корпоративного або пайового фонду.

Пайовий інвестиційний фонд (ПІФ) – це сукупність активів, що належать учасникам такого фонду на праві спільної часткової власності. Вони перебувають в управлінні компанії з управління активами (КУА) та обліковуються окремо від результатів її господарської діяльності. Пайовий фонд не є юридичною особою, створюється КУА шляхом продажу (розміщення) сертифікатів фонду. Інвестори стають співвласниками фонду через купівлю сертифікатів фонду. КУА веде облік результатів діяльності фонду окремо від власної господарської діяльності та інших ІСІ.

Конструкція пайових інвестиційних фондів була запозичена із правової системи США, у якій подібні утворення функціонують на базі інституту довірчої власності, але в умовах України має ряд правових недоліків. Зокрема: відсутність у пайового інвестиційного фонду статусу юридичної особи обумовлює «віртуальний» характер відносин між власниками акумульованих грошових коштів і компанією з управління активами і створює підґрунтя для фінансових зловживань. Самі пайові фонди створюються за ініціативою компаній з управління активами, шляхом придбання інвесторами випущених цими компаніями інвестиційних сертифікатів. Оскільки пайовий інвестиційний фонд не має самостійної організаційної структури, не є юридичною особою, саме компанія з управління активами такого фонду, як суб'єкт господарювання, виступає інвестором у відповідних відносинах за участю названого фонду.

Корпоративний інвестиційних фонд (КІФ) – це юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і проводить тільки діяльність зі спільного інвестування. Інвестори стають співвласниками фонду через купівлю його акцій

ІСІ залежно від порядку здійснення діяльності поділяються на три типи:

- Відкриті – сертифікати такого типу фонду продаються та купуються щоденно; ІСІ або його КУА беруть на себе зобов'язання у будь-який час здійснювати на вимогу інвестора викуп цінних паперів, емітованих цим фондом.
- Інтервальні – викуп сертифікатів фонду на вимогу інвестора здійснюється лише в обумовлені терміни (інтервали).
- Закриті – викуп сертифікатів наприкінці діяльності фонду.

Відповідно, ІСІ відкритого та інтервального типів є переважно безстроковими – створеними на невизначений строк діяльності, а ІСІ закритого типу можуть бути тільки строковими. Також відкриті та інтервальні ІСІ можуть бути лише диверсифікованими (**Диверсифіковані ІСІ** – інвестиційні фонди, активи яких можна інвестувати в обмежене коло інструментів ринку капіталів, відповідно до встановлених законодавством нормативів, зокрема:

Нормативи законодавства щодо диверсифікованих ІСІ:

- *інвестованими мають бути не менше 80 % загальної вартості активів ІСІ;*
- *вкладення в акції не повинні перевищувати 40% активів фонду;*
- *вкладення в інструменти з фіксованою прибутковістю (державні, муніципальні і корпоративні облігації) не повинні перевищувати 30% активів фонду;*
- *вкладення в банківські депозити не повинні перевищувати 30% активів фонду;*
- *частка одного емітента не може становити більше 5% активів фонду. (Ця норма діє в багатьох країнах світу, зокрема, в США, Німеччині);*
- *сумарна вартість цінних паперів одного емітента в активах ІСІ не повинна перевищує 10 % загального обсягу цінних паперів відповідного випуску цінних паперів такого емітента.)*

Недиверсифікований ІСІ закритого типу, який здійснює виключно приватне (закрите) розміщення цінних паперів ІСІ серед юридичних осіб та фізичних осіб, називається **венчурним фондом**.

Венчурні інвестиційні фонди – це корпоративний або пайовий недиверсифікований інвестиційний фонд, активи якого більше, ніж на 50 % складаються з корпоративних прав і цінних паперів, які не котируються на фондових біржах, здійснює виключно приватне розміщення емітованих ним цінних паперів і провадить досить ризиковану інвестиційну стратегію, зокрема, інвестиції у інноваційні проекти. Фізичні особи не можуть бути учасникам венчурних інвестиційних фондів.

Розрізняють такі моделі організації фінансового посередництва:

1. **Ринково орієнтована модель** – характеризується значним розвитком небанківського фінансового сектору (інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди, тощо) та наявністю певної рівноваги співвідношенні банківських і небанківських фінансових установ у реалізації інвестиційних, страхових та інших фінансових послуг. Ринково орієнтована модель організації фінансового посередництва характерна для США, Канади, Мексики, Австралії, Сінгапура, Туреччині та інших країн.
2. **Банківська модель** — провідна роль у здійсненні фінансових посередницьких операцій належить банкам, які окрім традиційних банківських операцій, здійснюють також операції страхування, інвестиційні операції та інше. Організація фінансового посередництва за банківською орієнтованою моделлю характерна для Німеччини, Австрії, Італії, Іспанії, Португалії, Бельгії, Фінляндії, а також для інших європейських країн. Банківська модель фінансового посередництва характерна також і для України.

Згідно вітчизняного законодавства, в Україні фінансове посередництво поділяють на два типи: банківські установи та небанківські фінансові установи. Ключова роль у здійсненні посередницької діяльності належить банкам. Небанківським фінансовим установам дозволяється здійснювати окремі банківські операції за умови одержання ліцензії Національного банку України.

3. **Змішана модель** (виникла в результаті інтернаціоналізації та глобалізації фінансового ринку) — характеризується розширенням кола функцій фінансових посередників та збільшенню переліку їх фінансових операцій, тобто фінансове посередництво здійснюється як банківськими так і небанківськими фінансовими установами, причому небанківські фінансові установи надають також банківські послуги, а банки окрім традиційних банківських операцій здійснюють також інші фінансові операції. цій. Змішана модель характерна для Японії, Швеції, Швейцарії, Нідерландів, Данії, Ірландії, Нової Зеландії та інших країн.

9.5. Міжнародні фінансово-кредитні організації та їх співробітництво з Україною.

Міжнародні фінансово-кредитні організації – це організації, які створені державами-членами з метою розвитку співробітництва, забезпечення цілісності та стабілізації світової економіки, регулювання світових фінансових і валютних ринків.

Через мережу міжнародних фінансово-кредитних організації проходить значна частка світових інвестицій, відбувається купівля-продаж валюти.

Основними організаціями, з якими співпрацює Україна є Міжнародний валютний фонд і Група Світового банку.

До основних міжнародних валютно-кредитних і фінансових організацій належать:

Таблиця 9.1.

Міжнародні фінансово-кредитні організації та їх співробітництво з Україною

Міжнародні фінансово-кредитні організації			**Співробітництво з Україною**
група Світового банку	Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР);	міжнародна урядова організація для довгострокового кредитування економік країн-членів (створений в 1944 році, з 1947 р. набув статусу спеціалізованої організації ООН). МБРР надає кредити урядам країн (в основному країн, що розвиваються) через середньо- та довгострокові програми кредитування у провідних міжнародних валютах (долар США, євро, єна, фунт стерлінгів). МБРР більшу частину своїх фінансових коштів отримує на світових фінансових ринках і надає позики під більш низький відсоток і на більші терміни погашення Відповідно до статуту банку його членами можуть бути лише держави-члени Міжнародного валютного фонду (МВФ). МБРР є відокремленим від МВФ інститутом, що доповнює приватний інвестиційний капітал. Кожна країна - член МВФ зобов'язана вступити в МБРР, що надає їй право	Україна є членом МБРР. Україна, як правило, бере кредити на умовах змінної % ставки (ставка, що переглядається кожних пів року)

		позичати кошти з фондів, отримувати допомогу з метою розвитку банку та брати участь у управлінні банком. Дохід МБРР формується в результаті його кредитних операцій, надання послуг, здійснення технічної допомоги країнам-членам й інвестицій у фінансові активи. Головним органом управління МБРР є Рада керуючих, яка складається з представників всіх країн-членів. Рада керуючих збирається один раз на рік. Кожна держава-член банку має у своєму розпорядженні 250 голосів плюс один голос за кожну акцію, якою вона володіє. Виконавчий орган МБРР - Директорат, до якого входять 24 директори-розпорядники: п'ятеро з них призначаються державами, що мають більшу частину акцій (США, Німеччина, Японія, Великобританія і Франція), а 19 обираються Радою керуючих із числа представників інших країн-членів.	
	Міжнародна асоціація розвитку (МАР)	створена у 1960 році як міжнародна спеціалізована урядова організація з метою підтримки економічного розвитку, збільшення продуктивності й стандартів життя у менш	Україна стала членом Міжнародної асоціації розвитку у 2004 р. Внесок України до фонду МАР становив 90 млн дол. США. Але

		розвинутих країнах світу, які є членами асоціації. Кредити Міжнародної асоціації розвитку надаються найбіднішим країнам і насамперед тим, валовий продукт котрих на одну особу не перевищує 925 дол. США на рік. МАР налає країнам безпроцентні кредити на 35-40 років. Погашення кредитів починається з 11-го року після початку їх використання. За використання кредитів МАР стягує 0,75 % комісійних. Членами асоціації можуть бути лише члени МБРР. Головною відмінністю між МАР та МБРР є шлях залучення фінансових ресурсів для кредитування та умови, на яких вони надають позики державам із перехідною економікою. На МАР припадає чверть усіх кредитних операцій, що здійснюються групою Світового банку. МАР на відміну від МВРР не має можливості залучати кошти на ринках капіталу. Замість цього кожні три роки країни-донори поповнюють її фонди.	у 2005 р. співпраця України з Міжнародною асоціацією розвитку була призупинена.
	Міжнародна фінансова корпорація (МФК)	створена у 1956 р. як філія МБРР для сприяння розвитку приватного підприємництва в країнах, що розвиваються. МФК здійснює надання позик безпосередньо	МФК розпочала діяльність в Україні з 1993 року, ініціювавши консультативні проекти в сфері приватизації і земельної реформи.

		приватним компаніям та інвестування в них власних коштів без вимог гарантій із боку уряду країни. Позики надаються терміном на 6-12 років в основних валютах за фіксованими або плаваючими курсами. Також МФК здійснює інвестиції у видобувну та обробну промисловість, сільське господарство, комунальні підприємства, туризм, проекти з розвитку інфраструктури (енергетика, водопостачання, транспорт і зв'язок), охорони довкілля. МФК фінансує лише рентабельні проекти. Ресурси МФК складаються з внесків держав-членів, кредитів МБРР, відсотків від наданих позик, фінансових зборів, дивідендів та участі у прибутках, доходів від продажу акцій, плати за послуги, депозитів та операцій із цінними паперами, а також із коштів, зароблених на міжнародних ринках капіталу. МФК є найбільшим джерелом прямого фінансування проектів приватного сектора в країнах, що розвиваються.	У портфелі МФК Україна займає 12-те місце за обсягом інвестицій (3,2 млрд дол.. США у 92 проекти в різних галузях економіки)
	Багатостороннє агентство з гарантування	створена у 1988 році з метою підтримки заохочення інвестицій на виробничі цілі в	Україна є членом БАГІ з 1994 року Гарантії, які БАГІ надає для підтримки

	інвестицій (БАП)	державах-членах, зокрема в країнах, що розвиваються, шляхом надання гарантій інвестицій, захищаючи інвесторів від наступних ризиків неконвертованості валюти або неможливості репатріації капіталу, експропріації (дії уряду, які обмежують право власності), війн та громадської непокори, розривів міжнародних контрактів. БАП надає консультативні послуги урядам країн, допомагаючи залучати приватні інвестиції в економіку (допомагає країнам розробляти напрямки політики і створювати установи, необхідні для одержання прямих іноземних інвестицій). Членами БАГІ можуть бути лише члени МБРР Максимальний розмір страхування по окремому проекту – 50 млн. доларів. Застрахувати свої інвестиції може будь-який інвестор будь-якої країни – члена БАГІ, крім тієї країни, в яку вкладаються кошти. Корпорація може отримати страховку, якщо вона була зареєстрована чи проводить основну частину операцій в країні, яка є членом БАГІ, або якщо більшість власників цієї корпорації	банківського сектора в Україні є складовою частиною заходів Групи Світового банку, спрямованих на допомогу країнам, які постраждали від кризи, у подоланні негативних наслідків розладу в роботі світових фінансових ринків Упродовж двох останніх десятиліть БАГІ надало гарантій для підтримки 9 проектів в Україні.

		– юридичні особи країн, які є членами БАГІ.	
	Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів (МІДУІС)	є самостійною інституцією Світового банку, що була заснована у 1966 р. з метою сприяння притоку іноземних капіталів шляхом створення умов для примирення й урегулювання спорів між урядами й іноземними інвесторами. Процес урегулювання інвестиційних спорів Міжнародним центром урегулювання інвестиційних спорів може здійснюватися за однією з двох форм: примирення (досягається у випадку переконання обох сторін у можливості вирішення конфлікту, узгодження за рахунок взаємних поступок) або арбітраж (передбачає призначення за згодою сторін одного або непарної кількості арбітрів і прийняття рішення стосовно додаткових або зустрічних вимог, пов'язаних безпосередньо з предметом спору)	
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	міжурядова валютно-кредитна організація, яка виконує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин (створена за рішенням Бреттон-Вудської конференції у 1944 році), керується 188 країнами-членами. Керує МВФ Рада керуючих, в якій кожна країна представлена одним керуючим і одним заступником керуючого (вибираються 1 раз на рік).		України є членом МВФ з 1992 року. Членом Ради керуючих МВФ від України є Голова НБУ, а його заступником є Міністр фінансів Квота України у МВФ складає 1252

Продовження таблиці 9.1

1	2	3
	Поточною діяльність МВФ керує Виконавчий комітет (з 24 осіб), постійними членами Виконавчої ради є США, Німеччина, Японія, Великобританія і Франція. Виконавчий комітет очолює Директор-розпорядник, який є Головою МВФ. Фінансові ресурси фонду формуються із членських внесків (квот в SDR / СПЗ) країн-учасниць. За квотами визначаються голоси щодо управління фондом і можливості позичати кошти. Вартість СПЗ визначається відповідно до вартості 5 міжнародних валют: долара США, євро, єни, фунта стерлінгів і (з 2016 року) китайського юаня. Величина квоти країн-учасниць визначається Радою керуючих. Внесок кожної країни дорівнює її квоті, держави-члени мають внести 25 % квоти у СПЗ і 75% квоти у національній валюті. Залежно від мети й умов кредитування МВФ використовує різноманітні механізми. Як правило, країна, що потребує позички, купує в МВФ необхідні їй валютні кошти за національну валюту. Після закінчення терміну позички відбувається зворотний обмін (під 0,5 % комісійних). Кредитні операції МВФ здійснює лише з офіційними органами країн-членів – центральними банками, казначействами, валютними стабілізаційними фондами.	млн. СПЗ (0,576% фонду МВФ) Протягом всіх років співробітництва України з МВФ, Україна отримала 12,259 млрд. СПЗ (≈ 18,28 млрд. дол. США) кредитних ресурсів. Україна з 1994 р. активно співпрацює з МВФ, використовуючи його фінансові і технічні ресурси з метою досягнення макроекономічної стабілізації та створення необхідних передумов для проведення економічних реформ. Таке співробітництво здійснювалось переважно в рамках реалізації 8 спільних програм – STF (системна трансформаційна позика), «Stand-By» (стабілізаційна позика), Механізм розширеного фінансування (позика на підтримку розвитку), попереджувальний «Stand-By».
Банк міжнародних розрахунків (БМР)	спеціалізований міждержавний фінансовий інститут, який на акціонерній основі належить центральним банкам 30 країн і надає спеціалізовані послуги лише центральним банкам (зберігає їх депозити, які становлять значну частку світових	Україна не є учасником БМР, але НБУ розглядає можливості щодо організації

Продовження таблиці 9.1

1	2	3
Bank for International Settlements	валютних резервів, здійснює розрахунки між ними на кліринговій основі; є агентом або довіреною особою з різноманітних міжнародних фінансових домовленостей). Створений у 1930 р. Вищим органом управління є загальні збори акціонерів. Основна ціль діяльності Банку – зміцнення міжнародної фінансової стабільності. БМР є місцем зустрічі представників центральних банків.	співробітництва з БМР.
Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР)	регіональний міждержавний банк з довготермінового кредитування країн Центральної та Східної Європи, створений у 1991 році. Акціонерами ЄБРР виступають 60 країн та дві міжнародні організації. Члени ЄБРР відповідно до встановлених квот зобов'язані викупляти акції банку. ЄБРР, крім інвестування власних коштів, залучає значні обсяги прямих іноземних інвестицій, здійснює проектне фінансування банків, підприємств і компаній, працює з державними компаніями з метою підтримки процесів приватизації і структурної реорганізації.	ЄБРР є Адміністратором Рахунку ядерної безпеки і Чорнобильского фонду «Укриття», з яких фінансуються проекти міжнародної технічної допомоги Україні в перетворенні Чорнобильской АЕС в екологічно безпечну систему.

Проекти з енергоефективності у енергоємних секторах української економіки є одним з пріоритетних напрямів діяльності ЄБРР. За період 2006-2009 рр. ЄБРР підписав більше 30 проектів у сфері підвищення енергоефективності на загальну суму близько 730 млн.дол.США, що дозволило банку стати крупнішим фінансовим інвестором у енергоефективність в Україні. ЄБРР заплановано для фінансування в Україні:

- проект з побудови Панєвропейського коридору на користь «Укравтодор»;
- проект модернізації газокомпресорних станцій на трубопроводі Уренгой-Помари-Ужгород;
- проекти у галузі енергозбереження за програмою східно-європейського партнерства з енергоефективності

Рекомендована основна література: [3, 29, 56, 74, 76, 77, 88, 127, 145, 151, 156, 157]

Рекомендована додаткова література: [48, 57, 58, 71, 75, 84, 104, 132, 133, 136, 137, 142, 148, 149]

Рекомендовані правові акти:[38, 43, 143, 144]

ГЛОСАРІЙ

1. **Адвалорна** ставка податку – ставка податку, що встановлюються у % до вартості товару/продукції.
2. **Адміністрування податків, зборів, платежів** – це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують облік платників податків та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом
3. **Акцизний податок** – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), що включається до ціни таких товарів (продукції)
4. **Акція** – цінний папір без визначеного часу обігу що засвідчує участь у статутному фонді акціонерного товариства підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним і дає власнику акції право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду та на участь у розподілі майна у випадку ліквідації товариства
5. **Амортизація** – систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації)
6. **Андерайтер** (англ. underwriter) — юридична особа, яка здійснює управління процесом розміщення цінних паперів емітента та їх розподілу на ринку цінних паперів
7. **Андерайтер (у страхуванні)** — це висококваліфікована й відповідальна особа страховика, уповноважена виконувати необхідні процедури з розгляду пропозицій і прийняття ризиків на страхування.
8. **Андерайтинг** – діяльність з випуску цінних паперів та розміщення їх на первинному ринку за дорученням клієнта
9. **Андерайтинг (у страхуванні)** — комплексна діяльність страховика з ідентифікації, аналізу, оцінки ризиків та визначення можливості страхування, вибору оптимального страхового покриття, перевірки відповідності ризиків збалансованості страхового портфеля. Здійснюється андерайтинг за допомогою різних методів на підставі великої кількості даних про ризик.
10. **Андерайтер (у страхуванні) —** це висококваліфікована й відповідальна особа страховика, уповноважена виконувати необхідні процедури з розгляду пропозицій і прийняття ризиків на страхування. У зарубіжній практиці андерайтери мають повноваження підписувати документи від імені страхової компанії
11. **Аукціон (публічні торги)** – публічний спосіб продажу активів з метою отримання максимальної виручки від продажу активів у визначений час і в установленому місці

12. **Базова дотація** – міжбюджетний трансферт місцевому бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності території; розраховується на основі індексу податкоспроможності
13. **Безнадійна заборгованість** - заборгованість, що відповідає одній з таких ознак: заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності; прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредиторів за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог для порушення провадження у справі про банкрутство; заборгованість, корпоративні права або не боргові цінні папери суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами або ліквідованих; заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством; прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення; прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими; заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором.
14. **Безповоротна фінансова допомога** – сума коштів, передана платнику податків згідно з договорами дарування, іншими подібними договорами або без укладення таких договорів; сума безнадійної заборгованості, відшкодована кредитору позичальником після списання такої безнадійної заборгованості; сума заборгованості одного платника податків перед іншим платником податків, що не стягнута після закінчення строку позовної давності; основна сума кредиту або депозиту, що надані платнику податків без встановлення строків повернення такої основної суми, а також сума процентів, нарахованих на таку основну суму, але не сплачених (списаних).
15. **Будівлі** – земельні поліпшення, що складаються з несучих та огороджувальних або сполучених (несуче-огороджувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення майна, тварин, рослин, збереження інших матеріальних цінностей, провадження економічної діяльності.
16. **Бухгалтерський баланс** (форма №1) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал.
17. **Бухгалтерський облік** – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.
18. **Бухгалтерський рахунок** – це спосіб групування, поточного обліку і контролю за наявністю і рухом майна підприємства, джерел його утворення, господарських процесів і їх результатів

19. **Бюджети місцевого самоврядування** – бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад
20. **Бюджетна заборгованість** – сума бюджетного відшкодування, не повернена підприємству в строк.
21. **Бюджетна класифікація** – єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів
22. **Бюджетна програма** – сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій. Бюджетні програми визначаються головними розпорядниками бюджетних коштів
23. **Бюджетне асигнування** – повноваження, надане розпоряднику бюджетних коштів на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження
24. **Бюджетне відшкодування** – відшкодування від'ємного значення податку на додану вартість на підставі підтвердження правомірності сум бюджетного відшкодування податку на додану вартість за результатами перевірки платника
25. **Бюджетне зобов'язання** – будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому.
26. **Бюджетний запит** – документ, підготовлений головним розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступні бюджетні періоди
27. **Бюджетний процес** – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду і затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства
28. **Бюджетний розпис** – документ, в якому встановлюється розподіл доходів та фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядником бюджетних коштів по певних періодах року
29. **Бюджетний устрій** – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, функціонування та взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи
30. **Бюджетні установи** – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету

31. **Валовий національний дохід** – це сума первісних доходів економічних одиниць-резидентів країни з урахуванням сальдо зовнішньоекономічних операцій.
32. **Видатки бюджету** – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом
33. **Видатки розвитку** – це видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансове забезпечення структурної перебудови економіки; інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.
34. **Видатки споживання** – частина видатків бюджетів, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення та соціально-культурної сфери, а також інші видатки, не віднесені до видатків розвитку та нерозподілених видатків.
35. **Виконати бюджет** – забезпечити надходження запланованих доходів до всіх ланок бюджетної системи та профінансувати заходи, та здійснити видатки, затверджені в бюджеті держави.
36. **Виробнича дотація з бюджету** – фінансова допомога з боку держави, що надається суб'єкту господарювання на безповоротній основі з метою зміцнення його фінансово-економічного становища та/або для забезпечення виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг
37. **Виробничий (операційний) цикл** – період, який починається з авансування капіталу на придбання виробничих запасів і завершується поверненням цього капіталу в грошовій формі
38. **Витрати** – це зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов’язань, що приводять до зменшення власного капіталу підприємства (за рахунок його вилучення або розподілу власниками)
39. **Витрати бюджету** – кошти на погашення основної суми боргу
40. **Вільні резерви** – це частка власних коштів страховика, яка резервується з метою забезпечення платоспроможності страховика відповідно до прийнятої методики здійснення страхової діяльності
41. **Гарантований державою борг** – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.
42. **Гарантований місцевий борг** – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено місцевими гарантіями

43. **Головні розпорядники бюджетних коштів** – бюджетні установи в особі їх керівників, які отримують повноваження шляхом встановлення бюджетних призначень, тобто їм надано право розподіляти бюджетні кошти між розпорядниками нижчого рівня.
44. **Грошове зобов'язання платника податків** - сума коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну (фінансову) санкцію, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності
45. **Гудвіл** (вартість ділової репутації) – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо. Вартість гудвілу не підлягає амортизації і не враховується під час визначення витрат платника податку, щодо активів якого виник такий гудвіл.
46. **Гудвіл позитивний** – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання
47. **Дебітор** - особа, у якої внаслідок минулих подій утворилася заборгованість перед іншою особою у формі певної суми коштів, їх еквіваленту або інших активів
48. **Дебіторська заборгованість** – сума заборгованості дебіторів перед підприємством на певну дату
49. **Державне запозичення** – операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету.
50. **Державне мито** – вид неподаткових надходжень, що сплачується за місцем розгляду та оформлення документів, у тому числі за оформлення документів на спадщину і дарування, видачею паспортів громадян України; оформленням закордонних паспортів, за дії, пов'язані з одержанням патентів на об'єкти права інтелектуальної власності.
51. **Державний борг** – загальна сума боргових зобов'язань держави перед своїми кредиторами, що виникають внаслідок державного запозичення.
52. **Державний бюджет України** – це встановлений законом на бюджетний період основний фінансовий план доходів і видатків централізованого фонду грошових коштів держави.
53. **Державний кредит** – сукупність кредитних відносин, в яких позичальником є держава, а кредиторами – фізичні і юридичні особи.

54. **Деривати**в - стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати чи продати у майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах. До деривативів належать: своп, опціон, форвардний контракт, ф'ючерс.
55. **Дефіцит бюджету** – перевищення видатків над доходами бюджету.
56. **Дивіденди** - платіж, що здійснюється юридичною особою, у тому числі емітентом корпоративних прав чи інших цінних паперів на користь власника таких цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку
57. **Дилер** (англ. dealer-торговець) — фізична чи юридична особа, що займається купівлею-продажем цінних паперів, валют, товарів, і діє від свого імені і за свій рахунок
58. **Добровільне страхування** – це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком
59. **Довгострокова дебіторська заборгованість** – заборгованість, яка не виникає в ході нормального операційного циклу
60. **Договір добровільного медичного страхування** - договір страхування, який передбачає страхову виплату, що здійснюється закладам охорони здоров'я у разі настання страхового випадку, пов'язаного із хворобою застрахованої особи або нещасним випадком. Такий договір має також передбачати мінімальний строк його дії один рік та повернення страхових платежів виключно страхувальнику при достроковому розірванні договору
61. **Договір довгострокового страхування життя** - договір страхування життя строком на п'ять і більше років, який передбачає страхову виплату одноразово або у вигляді ануїтету, якщо застрахована особа дожила до закінчення терміну дії договору страхування чи події, передбаченої у договорі страхування, або досягла віку, визначеного договором. Такий договір не може передбачати часткових виплат протягом перших п'яти років його дії, крім тих, що здійснюються у разі настання страхових випадків, пов'язаних із смертю чи хворобою застрахованої особи або нещасним випадком, що призвело до встановлення застрахованій особі інвалідності I або II групи чи встановлення інвалідності особі, яка не досягла вісімнадцятирічного віку. При цьому платник податку - роботодавець не може бути вигодонабувачем за такими договорами страхування життя
62. **Договір страхування додаткової пенсії** - це договір страхування, який передбачає обов'язок страховика щодо здійснення страхової виплати (виплат) та/або виплат у вигляді ануїтету в разі досягнення застрахованою особою пенсійного віку, визначеного за заявою застрахованої особи у договорі страхування відповідно до законодавства з урахуванням того, що такий пенсійний вік не може бути меншим більше ніж на 10 років від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням. Дострокове припинення договору до досягнення застрахованою

особою зазначеного в договорі пенсійного віку неможливе, крім випадків: наявності медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) або встановлення застрахованій особі інвалідності I або II групи; виїзду страхувальника та/або застрахованої особи на постійне проживання за межі України; смерті застрахованої особи. Вигодонабувачем за таким договором може бути лише застрахована особа або спадкоємці відповідно до законодавства. Особливості зміни страховика за договором страхування додаткової пенсії встановлюються відповідно до закону

63. **Договір страхування** – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору
64. **Доходи бюджету** – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ)
65. **Доходи Державного бюджету** – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій
66. **Доходи підприємства** – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу
67. **Екологічний податок** - загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів
68. **Електронна ідентифікація** - процедура використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно визначають фізичну особу, юридичну особу або представника фізичної чи юридичної особи.
69. **Електронний кабінет** - електронна система взаємовідносин між платниками податків та державними, у тому числі контролюючими, органами з питань реалізації їхніх прав та обов'язків, передбачених цим Кодексом, що складається з: апаратно-програмного комплексу; портального рішення для користувачів - платників податків, робота в якому здійснюється он-лайн (через Інтернет у режимі реального часу); портального рішення для користувачів - державних, у тому числі контролюючих, органів; програмного інтерфейсу (API); інших

засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем.

70. **Єдине вікно** – автоматизована система "Єдине вікно подання електронної звітності", передбачає надання послуг з подання звітності та податкових декларацій в електронному вигляді за допомогою мережі Інтернет на безоплатній для користувачів основі.
71. **Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ)** — обов'язковий платіж до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування
72. **Єдиний казначейський рахунок** – це система бюджетних рахунків органів Державної казначейської служби України, відкритих у регіональних розрахункових палатах органів Казначейства, із відображенням руху коштів на кореспондентських рахунках в регіональних управліннях Національного банку України
73. **Єдиний реєстр податкових накладних** - реєстр відомостей щодо податкових накладних та розрахунків коригування, який ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, в електронному вигляді згідно з наданими платниками податку на додану вартість електронними документами
74. **Загальнодержавні податки та збори** – податки та збори, що є обов'язковими до сплати на усій території України
75. **Загальнообов'язкове державне соціальне страхування** — система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення громадян у разі настання страхового випадку (у разі хвороби; повної, часткової або тимчасової втрати працездатності; втрати годувальника; безробіття з незалежних від особи обставин; у старості та в інших випадках, передбачених законом), а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету відповідного фонду соціального страхування, що формується шляхом сплати обов'язкових страхових внесків юридичними особами (роботодавцями) та фізичними особами, та за рахунок інших джерел
76. **Залишкова вартість основних засобів** – це їх первісна вартість зменшена на ту частину, яка вже перенесена на готову продукцію в вигляді амортизаційних відрахувань. Залишкова вартість називають балансовою вартістю основних засобів, оскільки з трьох статей основних фондів лише вона враховується при розрахунку підсумку балансу.
77. **Заощадження** — частина грошових доходів населення, яка не витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому
78. **Запаси** – це активи, які утримуються підприємством для подальшого споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг;

перебувають у процесі виробництва; утримуються підприємством для подальшого продажу (запаси готової продукції).

79. **Запозичення** – операції, пов'язані з отриманням бюджетом кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету (для покриття дефіциту бюджету), в результаті яких виникають зобов'язання бюджету перед
80. **Заробітна плата** – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виражені, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу
81. **Застрахована особа** – фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку єдиний соціальний внесок
82. **Збалансований бюджет** – бюджет, що передбачає рівновагу доходів і видатків
83. **Зберігач цінних паперів (депозитарна установа)** – банк або торговець цінними паперами, який має ліцензію на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами (операції з цінними паперами за дорученням власника цінних паперів) на рахунках у цінних паперах, які належать їх власникам (згідно з договором про відкриття рахунку в цінних паперах), а також самому зберігачу; при цьому зберігач не може вести реєстр власників цінних паперів, щодо яких він здійснює угоди.
84. **Збиток** – це перевищення витрат над доходами
85. **Збір –** обов'язковий платіж до бюджету з умовою отримання платниками збору спеціальної вигоди внаслідок вчинення на їх користь органами державної влади та місцевого самоврядування юридично значимих дій
86. **Земельний податок** - обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів
87. **Землекористувачі** - юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), яким відповідно до закону надані у користування земельні ділянки державної та комунальної власності, у тому числі на умовах оренди
88. **Знос основних засобів** – сума амортизаційних відрахувань за весь період експлуатації об’єкта основних засобів.
89. **Інвестиції -** господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно.
90. **Інвестиційний прибуток** – дохід громадянина від проведення операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим особою від продажу інвестиційного активу з урахуванням курсової різниці (за наявності), та вартістю цього активу (сума документально підтверджених витрат на придбання цього активу)

91. **Інвестиційний фонд** (англ. Investment Fund, англ. Collective Investment Scheme) —учасник фондового ринку, що акумулює кошти інвесторів та передає їх в управління інвестиційному управляючому
92. **Інвестиційні посередники** (англ. investment intermediary) — фінансові установи, діяльність яких полягає в об'єднанні коштів індивідуальних інвесторів (клієнтів) і розміщенні цих коштів у різноманітні фінансові активи з метою прибутку
93. **Інвестори** – це особи, які вкладають свої кошти в діяльність інших суб'єктів ринку, купуючи певні фінансові активи, з метою отримання доходу (залежно від ознак їх поділяють на індивідуальних, інституціональних, стратегічних, портфельних, вітчизняних та іноземних).
94. **Індекс податкоспроможності місцевого бюджету** – коефіцієнт, що визначає рівень податкоспроможності місцевого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по всіх відповідних бюджетах України у розрахунку на одну людину (визначаються окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб та враховує кількість населення)
95. **Інститут спільного інвестування (ІСІ)** – це інвестиційний фонд, в якому кошти інвесторів акумулюються для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.
96. **Капітальні інвестиції** - господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації;
97. **Касовий розрив** – ситуація неспівпадіння в часі надходжень бюджету та здійснення видатків бюджету
98. **Квазіфіскальна діяльність** (за визначенням МВФ) – здійснення операції в результаті яких здійснюється чистий перерозподіл державних ресурсів на користь приватного сектору через позабюджетні канали
99. **Квазіфіскальні операції** (за Бюджетним кодексом України) – операції органів державної влади і місцевого самоврядування, Національного банку України, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки, що не відображаються у показниках бюджету, але можуть призвести до зменшення надходжень бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету в майбутньому
100. **Клієнт біржі** – особа, яка не є членом біржі і яка не зареєстрована на ній як брокер/дилер, але опосередковано виступає стороною (контрагентом) біржової угоди, або особа, що користується торговельними послугами біржі
101. **Клірингова палата** – спеціалізована установа, яка проводить розрахункові операції між суб'єктами фондового ринку, надає послуги щодо компенсації

взаємних вимог і зобов'язань, виступає посередником при укладанні та ліквідації угод купівлі-продажу цінних паперів.

102. **Клірингова діяльність за цінними паперами** – полягає у визначенні та виконанні взаємних зобов'язань щодо поставки цінних паперів учасникам операцій з цінними паперами.
103. **Контрибуція** – це право страховика звернутися до інших страховиків, які згідно з укладеними договорами несуть відповідальність перед конкретним страхувальником із пропозицією розділити витрати щодо відшкодування збитків
104. **Корпоративні права** - права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами;
105. **Кошторис** – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень
106. **Кредит** – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передаванням один одному у тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності і строковості
107. **Кредитна спілка** — неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах, щоб задовольнити потреби членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.
108. **Кредитування бюджету** – операції з надання коштів з бюджету на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок чого виникають зобов'язання перед бюджетом (надання кредитів з бюджету), та операції з повернення таких коштів до бюджету (повернення кредитів до бюджету).
109. **Лізингова (орендна) операція** - господарська операція фізичної чи юридичної особи (орендодавця), що передбачає надання основних засобів у користування іншим фізичним чи юридичним особам (орендарям) за плату та на визначений строк.
110. **Лізингові компанії** – спеціалізовані установи, які здійснюють посередницьку діяльність щодо надання в оренду майна на умовах лізингу.
111. **Лімітна довідка** – документ, який містить затверджені бюджетні призначення та їх помісячний розподіл
112. **Марка акцизного податку** - спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів, віднесений до документів суворого обліку, який

підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів

113. **Маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів** - наклеювання марки акцизного податку на пляшку (упаковку) алкогольного напою чи пачку (упаковку) тютюнового виробу
114. **Медична субвенція** – міжбюджетний трансферт з державного бюджету місцевим бюджетам, що надається на оплату поточних видатків крім видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв медичних закладів первинної медико-санітарної, амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної допомоги, спеціалізованої амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної допомоги, санаторно-реабілітаційної допомоги, програми медико-санітарної освіти та інші державні програми медичної та санітарної допомоги; розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка враховує кількість населення, коригуючи коефіцієнти (враховують відмінності у вартості надання медичної допомоги) та фінансові нормативи бюджетної забезпеченості.
115. **Митні платежі** – податки, що справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України на підставі Митного кодексу України
116. **Міжбюджетні відносини** – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим і територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функції, передбачених Конституцією України
117. **Міжбюджетні трансферти** – кошти, передані з одного бюджету од іншого, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній і безповоротній основі.
118. **Місцеве запозичення** – операції з отримання до бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету.
119. **Місцевий борг** – загальна сума боргових зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста, що виникають внаслідок місцевого запозичення.
120. **Місцевий фінансовий орган** – установа, що відповідно до законодавства України здійснює функції з складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету
121. **Місцеві податки і збори** – податки і збори, встановлені рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднань територіальних громад, з переліку і в межах граничних розмірів ставок, встановлених Податковим кодексом і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад
122. **Монетизація бюджетного дефіциту** – придбання Національним банком України державних боргових зобов'язань

123. **Монетизація економіки** – це інтегральний показник, що характеризує ступінь забезпеченості економіки грошима, необхідними для здійснення платежів і розрахунків, та відображає забезпеченість процесів виробництва та споживання відповідною грошовою масою
124. **Недержавне пенсійне забезпечення** - пенсійне забезпечення, яке здійснюється недержавними пенсійними фондами, страховими організаціями та банками відповідно до та/або за договорами страхування довічної чи додаткової пенсії
125. **Незавершене виробництво** – це продукція (роботи, послуги), що не пройшла всіх стадій (фаз, переділів) виробництва, передбачених технологічним процесом, а також вироби, які не укомплектовані та не пройшли випробувань і технічного приймання
126. **Нематеріальний актив** – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримуватися підприємством з метою використання протягом певного періоду більше одного року (або одного операційного циклу).
127. **Неорганізовані заощадження** — заощадження, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах, у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів тривалого користування тощо.
128. **Нетто-активи страховика** – показник фактичного запасу платоспроможності страховика, що визначається вирахуванням із вартості майна (загальної суми активів) страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі страхових
129. **Облігації підприємств** – цінні папери, що засвідчують внесення їх власниками грошових коштів і підтверджують зобов’язання відшкодувати їх номінальну вартість цих облігацій у передбачений строк з виплатою фіксованого процента.
130. **Облігаційна позика** – позикова операція підприємства опосередкована емісією облігацій; кошти, які залучаються юридичною особою – боржником (дебітором) від інших юридичних та фізичних осіб як компенсація вартості емітованих ним облігацій або депозитних сертифікатів.
131. **Оборотний залишок бюджетних коштів** – частина залишку коштів загального фонду відповідного бюджету, яка утворюється для покриття тимчасових касових розривів
132. **Оборотні активи** – це частина засобів виробництва, які беруть участь в одному виробничому циклі, при цьому переносять свою вартість на вартість готової продукції і змінюються свою натуральну форму.
133. **Одержувач бюджетних коштів** – суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету

134. **Окремі пенсійні програми** – це встановлені окремими законами для певних категорій осіб умови пенсійного забезпечення відмінні від загальнообов'язкового державного пенсійного страхування
135. **Операційний цикл** – це проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності й отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг
136. **Організовані заощадження** — заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи
137. **Освітня субвенція** – міжбюджетний трансферт з державного бюджету місцевим бюджетам, що надається на оплату праці з нарахуванням педагогічних працівників у загальноосвітніх навчальних закладах усіх ступенів, вечірніх школах, закладах професійно-технічної освіти, спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах, загальноосвітніх навчальних закладах для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації; розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка враховує кількість учнів, наповнюваність класів, коригуючі коефіцієнти (залежно від місцевості, в якій розташований заклад) та фінансові нормативи бюджетної забезпеченості.
138. **Основні засоби** - матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)
139. **Пасивний дохід** - це дохід, у вигляді отриманих процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, роялті.
140. **Паспорт бюджетної програми** – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення
141. **Пенсійна система України** — сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії.
142. **Пенсійний внесок** - кошти, внесені до недержавного пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи у межах недержавного пенсійного забезпечення чи сплачені до

Накопичувального пенсійного фонду загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

143. **Пенсійний фонд України** – центральний орган виконавчої влади, що здійснює керівництво й управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії і готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне та в повному обсязі фінансування і виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат
144. **Пенсійні фонди** – це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збір і акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян при досягненні ними певного віку.
145. **Пенсія** — одноразова або регулярна грошова виплата (у розрахунку на місяць), яка призначається у встановленому державою порядку як захід матеріального забезпечення певних категорій осіб за принципами пенсійного страхування, загальнолюдської солідарності та субсидування.
146. **Пеня** - сума коштів у вигляді відсотків, нарахована на суми грошових зобов'язань несплачених у встановлені законодавством строки
147. **Первісна вартість основних засобів** – це сукупність витрат, пов'язаних з придбанням або спорудженням об'єктів основних засобів.
148. **Перестрахування** – страхування одним страховиком (цедентом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика), з метою підтримання цедентом своєї фінансової стійкості та платомпроможності за необхідності здійснити виплати з відшкодування збитків у разі настання страхової події
149. **Підприємництво** – це безпосередня, самостійна, систематична на власний ризик діяльність із виробництва продукції виконання робіт надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку встановленому законодавством
150. **Підприємство** – самостійний господарюючий статутний об'єкт який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання прибутку
151. **Плата за землю** - обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку або орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності
152. **Податки** – це обов'язкові безумовні платежі фізичних і юридичних осіб до державного та місцевих бюджетів, що здійснюються у порядку і на умовах, визначених чинним законодавством
153. **Податкова декларація** (розрахунок, звіт) - документ, що подається платником податків контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та сплата податкового зобов'язання.

154. **Податкова соціальна пільга** – розмір доходу фізичної особи, який не оподатковується.
155. **Податкове зобов'язання** - сума коштів, яку платник податків та податковий агент, повинен сплатити до відповідного бюджету як податок або збір.
156. **Податковий агент** – особа, на яку покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) працівнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів працівника - платника податків
157. **Податковий облік** – облік, який ведеться на підприємстві в цілях оподаткування прибутку підприємства.
158. **Позика** – передавання грошей чи матеріальних цінностей за договором позики юридичній або фізичній особі на умовах повернення, видається фінансовими установами та іншими юридичними особами.
159. **Поточна дебіторська заборгованість** (короткострокова) – це заборгованість, що виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу
160. **Прибуток** – це перевищення доходів над витратами.
161. **Програмно-цільовий метод** – це згрупування різних бюджетних витрат в окремі програми таким чином, щоб кожна стаття була закріплена за певним видом програми
162. **Прожитковий мінімум** – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.
163. **Профіцит бюджету** – перевищення доходів над видатками бюджету.
164. **Проценти** - дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна. Проценти нараховуються у вигляді відсотків на основну суму заборгованості чи вартості майна або у вигляді фіксованих сум.
165. **Прямі інвестиції** - господарські операції, що передбачають внесення коштів або майна в обмін на корпоративні права, емітовані юридичною особою при їх розміщенні такою особою;
166. **Реверсна дотація** – міжбюджетний трансферт з місцевих бюджетів до державного бюджету, в обсязі 50 % суми, що перевищує значення 1,1 індексу податкоспроможності місцевого бюджету.
167. **Реінвестиції** - господарські операції, що передбачають здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок прибутку, отриманого від інвестиційних операцій
168. **Реєстратор (депозитарна установа)** – це юридична особа, що здійснює діяльність щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів на основі

одержаної від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку ліцензії на провадження депозитарної діяльності.

169. **Резервний фонд бюджету** – формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету і не може перевищувати 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету.
170. **Результативні показники бюджетної програми** – кількісні та якісні показники, що використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми і визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та виконання завдань бюджетної програми.
171. **Рейтингове агентство** – це юридична особа, яка надає професійні послуги на ринку цінних паперів та спеціалізується на визначенні рейтингів: 1) емітентів цінних паперів (рейтингова оцінка емітента цінних паперів характеризує рівень спроможності емітента своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями відносно боргових зобов'язань інших позичальників); 2) цінних паперів емітента (рейтингова оцінка цінних паперів емітента характеризує рівень спроможності емітента своєчасно та у повному обсязі обслуговувати зобов'язання за цінними паперами).
172. **Рентна плата** - загальнодержавний податок за користування надрами для видобування корисних копалин; за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; за користування радіочастотним ресурсом України; за спеціальне використання води; за спеціальне використання лісових ресурсів; за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України.
173. **Роботодавець** – юридична особа (її філія, відділення, інший відокремлений підрозділ чи її представництво) або самозайнята особа, яка використовує найману працю фізичних осіб на підставі укладених трудових договорів (контрактів) та несе обов'язки із сплати їм заробітної плати, а також нарахування, утримання та сплати податку на доходи фізичних осіб до бюджету, нарахувань на фонд оплати праці, інші обов'язки, передбачені законами
174. **Розпорядники бюджетних коштів** – бюджетні установи, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань і здійснення видатків з бюджету.
175. **Ро́ялті** (англ. royalties) — а́вторське — платежі за користування, котрі «ліцензіат» (отримувач ліцензії, патенту, англ. licensee) сплачує «ліцензіару» (продавцю ліцензії, патенту, англ. licensor) за поточне користування активами, найчастіше правами інтелектуальної власності
176. **Роялті** (згідно з Податковим кодексом України) – це будь-який платіж, отриманий як винагорода за використання або за надання права на

використання об’єкта права інтелектуальної власності (нематеріального активу) особою, яка має виключне право дозволяти використання такого об’єкту

177. **Сальдо** – це різниця між підсумками залишків по дебету та кредиту рахунків з урахуванням змін на рахунку на кінець звітного періоду
178. **Собівартість продукції** – це грошовий вираз витрат на виробництво і реалізацію продукції
179. **Соціальне страхування** — фундаментальна основа державної системи соціального захисту населення, що уможливлює матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства
180. **Специфічна ставка податку** – ставка податку, що встановлюються в грошових одиницях за одиницю ваги, об'єму, або в інших натуральних показниках товару/продукції на одиницю товару.
181. **Спеціальний податковий режим** - система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів.
182. **Співстрахування** – предмет договору страхування може бути застрахований за одним договором страхування та за згодою страхувальника кількома страховиками
183. **Споруди** - земельні поліпшення, що не належать до будівель і призначені для виконання спеціальних технічних функцій
184. **Спроможна територіальна громада** — територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.
185. **Спрощена система оподаткування, обліку та звітності** – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності
186. **Стабілізаційна дотація** – додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам для покриття можливих фактичних диспропорцій при запровадженні нової моделі взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами
187. **Статут** – документ, що містить відомості про найменування, місцезнаходження, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного фонду, органи управління і контролю, їх компетенцію, а також інші, передбачені законодавством, відомості про суб’єкта підприємницької діяльності.

188. **Статутний фонд** – це виділені підприємством або залучені ним на засадах визначених чинним законодавством фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або матеріальних цінностей, нематеріальних активів, цінних паперів, які закріплені за підприємством на засадах власності або повного господарського відання.
189. **Стаціонарне джерело забруднення** - підприємство, цех, агрегат, установка або інший нерухомий об'єкт, що здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферу та/або скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти
190. **Страхові компанії** – це спеціалізовані інститути, що виконують функції страхування, тобто за рахунок фізичних і юридичних осіб формують цільові фонди грошових коштів та здійснюють виплати з них при настанні певних подій (страхових випадків)
191. **Страхувальники** - роботодавці та інші особи, які зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок (у випадку загальнообов'язкового державного соціального страхування); юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України (у випадку добровільно страхування).
192. **Страхування** — вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).
193. **Страхова виплата** – грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку
194. **Страхова сума** – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку
195. **Страхове відшкодування** – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку
196. **Страховий випадок** – подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі
197. **Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія)** – плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування. Розраховується як добуток страхової суми і страхового тарифу
198. **Страховий ризик** – певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання
199. **Страховий тариф** – ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування

200. **Страхування життя** – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку
201. **Строк корисного використання активів** – очікуваний період часу, впродовж якого необоротні активи використовуватимуться підприємством або з використанням їх підприємством буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг).
202. **Суброгація** – перехід до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування страхувальнику, права вимоги особи, відповідальної за завдані збитки у межах фактичних витрат страховика
203. **Трансферти** – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі
204. **Управлінський облік** – це облік для внутрішнього виробничого управління (для адміністрації). За даними управлінського обліку менеджери підприємства приймають оперативні управлінські рішення. Ведення управлінського обліку на підприємстві не є обов'язковим.
205. **Факторинг** – це викуп платіжних вимог у постачальника товарів (послуг), викуп права грошової вимоги, коли одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).
206. **Факторингові компанії** – спеціалізовані установи, які здійснюють факторингові операції.
207. **Фізична особа-підприємець (ФОП)** – громадянин в разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи.
208. **Фінанси** – економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави і забезпечення умов розширеного відтворення
209. **Фінанси населення** — це сукупність грошових фондів, які акумулюються в населення з таких джерел: доходи від трудової діяльності; доходи від майна (рухомого і нерухомого) та немайнових прав; доходи від вкладення капіталу; доходи, отримані у вигляді спадщини; доходи з інших джерел.
210. **Фінанси підприємств** – сукупність економічних відносин, пов'язаних з формуванням і використанням грошових доходів і нагромаджень підприємств, а також контролем за формуванням, розподілом і використанням цих доходів і нагромаджень

211. **Фінансова інфраструктура** – це сукупність інститутів (підприємств, установ, служб), які надають фінансові послуги юридичним та фізичним особам та забезпечують організацію проведення фінансової діяльності.
212. **Фінансова система** (за внутрішньою структурою) — це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, відповідну систему фінансових органів та інститутів.
213. **Фінансова система** (за організаційною будовою) — це сукупність фінансових органів та інституцій, які здійснюють управління грошовими потоками в економіці.
214. **Фінансові інвестиції** - господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та/або інших фінансових інструментів. Фінансові інвестиції поділяються на:
215. **Фінансовий облік** – це облік для управління фінансовою діяльністю всередині підприємства та облік і звітність для зовнішніх користувачів
216. **Фінансовий ринок** – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів, цінних паперів та інших фінансових активів, де одні суб'єкти передають іншим за відповідну плату (проценти, дивіденди, дисконтні знижки тощо) права на тимчасове чи постійне використання фінансових ресурсів
217. **Фінансові посередники** – фінансові інститути (банківської системи, парабанківські фінансові інститути, інвестиційно-кредитні фінансові інститути), які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів і використовують їх для інвестування або кредитування, також надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами
218. **Фінансові послуги** – операції з фінансовими активами, які здійснюються в інтересах третіх осіб (за власний рахунок або з використанням залучених коштів) з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів.
219. **Фінансові результати** – це зіставлення регламентованих податковим законодавством доходів і витрат. Фінансовим результатом може бути прибуток або збиток.
220. **Фінансові ресурси** – це частина грошових коштів у формі доходів і зовнішніх надходжень, які знаходяться в розпорядженні підприємства і спрямовані на виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат, розвиток виробництва, створення резервів тощо.
221. **Фінансово-кредитний механізм** – це сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин та інструментів, які використовуються в процесі проведення фінансових операцій.
222. **Фінансування бюджету** – надходження та витрати бюджету, пов'язані із зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації

державного майна, зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету

223. **Форвардний контракт** - стандартизований цивільно-правовий договір, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установлений строк передати базовий актив у власність покупця на визначених умовах, а покупець зобов'язується прийняти в установлений строк базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену таким договором.
224. **Франшиза** – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування; є однією з форм участі страхувальників у покритті збитків
225. **Цінні папери** — це грошові документи, які засвідчують право володіння і довготермінові зобов'язання елементів щодо виплати їхнім власникам доходів у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передавання грошових та інших прав, що випливають з цих документів іншим особам
226. **Юридична особа** – організація що має відокремлене майно може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов’язки бути позивачем і відповідачем у суді
227. **Platts** – міжнародна, глобальна уніфікована система інформаційного моніторингу за динамікою ринку та ціноутворенням у галузі добувної та паливно-енергетичної промисловості
228. **SDR / СПЗ (Special Drawing Rights / Спеціальні права запозичення)** - "штучні гроші" Міжнародного валютного фонду; є безготівковими грошима у вигляді записів на спеціальному рахунку країни в МВФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алєксєєв І.В., Ярошевич Н.Б., Чушак-Голобородько А.М. Бюджетна система: Навч. посібник. – К.: „Хай-Тек Прес", 2007. – 376 с.
2. Амаглобелі Давід. Реформування пенсійної системи України / Давід Амаглобелі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjItrWE2ZvZAhXG_ywKHfi6Df0QFggnMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.imf.org%2F~%2Fmedia%2FFiles%2FCountries%2FResRep%2FUKR%2F042517-reforming-ukraine-pension-system.ashx&usg=AOvVaw1HlDKWHs3GzfU-7vYyoeOk
3. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини [Електронний ресурс] / І.В.Амеліна, Т.Л.Попова, С.В.Владимиров // Навч. посіб. – К. : "Центр учбової літератури", 2013. – 256с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1842112053368/ekonomika/evolyutsiya_svitovoyi_valyutnoyi_sistemi
4. Башко В. Квазіфіскальні витрати та бюджетні субсидії: скільки коштує "безкоштовний" сир // ZN,UA. – 13 травня 2016 року / [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/finances/kvazifiskalni-vitrati-ta-byudzhetni-subsidiyi-skilki-koshtuye-bezkoshtovniy-sir-_.html
5. Башко В.Й. Сутність квазіфіскальних операцій, їх види та наслідки (на прикладі НАК "Нафтогаз України" // Фінанси України, №10. –2014. – С.87-96 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///D:/Torrent/uTorrentPortable/Data/torrents/Fu_2014_10_9.pdf
6. Безугла В. О., Загірняк Д.М., Шаповал Л.П. Соціальне страхування: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
7. Березовська Н.Л. Податок на додану вартість: вплив на формування державного бюджету України [Електронний ресурс] / Н.Л.Березовська // Экономические науки / 3. Финансовые отношения – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Economics/3_138467.doc.htm
8. Бюджетний кодекс України N 2456-VI від 8 липня 2010 року [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17
9. Бюджетний літопис: 4 квартал 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cost.ua/news/508-budget-chronicles-4th-quarter-2016
10. Бюджетний механізм і соціально – економічний розвиток регіонів: Монографія / [І.В. Алєксєєв, Г.С. Лопушняк, М.В. Ливдар]. – Львів: Ліга – Прес, 2014. – 248 с.
11. Вовчак О.Д. Вклади населення як важливе зовнішнє джерело фінансування банківської інвестиційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / О. Д. Вовчак – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/17_5/138_Wowczok_17_5.pdf
12. Вовчак О.Д. Страхова справа / О.Д. Вовчак. - К.: Знання, 2011, - 391с.
13. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування. Кредитно-модульний курс. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 412 с.
14. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення : монографія [Електронний ресурс] / [А. М. Колот, В. М. Данюк, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. А.М.Колота. — К. : КНЕУ, 2017. — 500, [4] с. – Режим доступу:

http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/22643/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf
15. Гончаров Александр. Пенсионная реформа: возникает эффект двойного бремени [Електронний ресурс] // LB.ua. – 21 травня 2015 року – Режим доступу: https://lb.ua/blog/aleksandr_goncharov/305645_pensionnaya_reforma_voznikaet.html
16. Гордіца Т.М. Основні фактори формування політики банківських заощаджень домогосподарств України: теоретична сутність та особливості // Економічний аналіз. – 2010. – №5. – С.236-240.
17. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page12
18. Гроші та кредит: підручник / П.Г.Ільчук , О.О.Коць, І.Ю.Кондрат, Н.Б. Ярошевич. – Львів: Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412с.
19. Дєєва Н.М., Редіна Н.І. та ін. Оподаткування в Україні. Навчальний посібник. / За ред. Н. І. Редіної. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 544 с.
20. Директива 2012/27/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 р. про енергоефективність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://saee.gov.ua/uk/activity/mizhnarodne-spivrobitnytstvo/spivrobitnytstvo-z-es
21. За межею бідності в Україні живе понад 80% населення [Електронний ресурс// УНІАН. – 15 квітня 2015 року – Режим доступу: https://www.unian.ua/society/1067370-za-mejeyu-bidnosti-v-ukrajini-jive-ponad-80-naselennya-deputat.html
22. Заєць Є.Р. Проблеми формування доходної бази Пенсійного фонду України /Є.Р.Заєць. – [Електронний ресурс] //Економічні науки – 28 січня 2015 року – Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=75942
23. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» № 796-XII від 28 лютого 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/796-12/page
24. Закон України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" № 5073-VI від 5 липня 2012 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17
25. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII від 5 лютого 2015 року [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19/page2
26. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15 квітня 2014 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/page
27. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" N 1057-IV від 9 липня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pf.kinto.com/npf/points/7503.html
28. Закон України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» № 327-VIII від 9 квітня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/327-19

29. Закон України „Про оплату праці" № 108/95-ВР від 24 березня 1995 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80
30. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» N 996-XIV від 16 липня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14
31. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» № 2148-VIII від 3 жовтня 2017 року [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/page
32. Закон України «Про депозитарну систему України» № 5178-VI від 6 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5178-17
33. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» N 448/96-ВР від 30 жовтня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80
34. Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page5
35. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 9 липня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/page10
36. Закон України «Про інститути спільного інвестування» № 5080-VI від 5 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5080-17
37. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» № 794-VII 27 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18/page3
38. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI від 9 лютого 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17
39. Закон України «Про пенсійне забезпечення» N 1788-XII від 5 листопада 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12
40. Закон України «Про Рахункову палату» № 576-VIII від 2 липня 2015 року [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-19/page
41. Закон України «Про соціальний захист дітей війни» N 2195-IV 18 листопада 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T042195.html
42. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII від 22 жовтня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/page3
43. Закон України «Про страхування» N 85/96-ВР від 7 березня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80
44. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» №2664-III від 12.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14

45. Залєтов О. М. Роль страхування в стабілізації національної економіки та забезпеченні соціального захисту громадян / О. М. Залєтов // Інноваційні напрямки розвитку страхового ринку України : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квіт. 2016 р., м. Київ) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: О. О. Гаманкова (голова) та ін.]. – Київ : КТ «Забєліна-Фільковська Т. С. і компанія Київська нотна фабрика», 2016. – С. 130–134.
46. Зміни-2017: оподаткування доходів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ibuh.info/uk/zminy-2017-opodatkuvannya-dohodiv-fizychnyh-osib
47. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99
48. Інформаційно-довідкові матеріали щодо співробітництва з МФО [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України .– Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Informatsiino-dovidkoviMaterialiSchodoSpivrobitnitstvaZMfo
49. Калачова Галина. Що чекає пенсійну реформу восени [Електронний ресурс] / Галина Калачова // Pensia.ua - Пенсійний консультант.– 27 липня 2017.– Режим доступу: https://pensia.ua/ua/component/k2/item/2474-shcho-chekaie-pensiihe-reformu-voseny
50. Касперович Ю.В. Податкові механізми відновлення соціально-економічного розвитку в контексті реформи 2016 року/ Ю.В.Касперович [Електроний ресурс] // Серія «Економіка», No74. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatkovi_mehanizmu-f6424.pdf
51. Кирилюк В.В, Гриненко А.М. Надмірна нерівність доходів населення України як дестабілізуючий фактор соціальної згуртованості суспільства [Електронний ресурс].– 03.04.2015р. – Режим доступу: file:///C:/DOCUME~1/User/LOCALS~1/Temp/stvttp_2015_1_11.pdf
52. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: Монографія / Т. О. Кізима; [вст. слово С. І. Юрія]. –К.: Знання, 2010. –431с.
53. Кізима, Т. О. Соціальна політика та її вплив на фінанси домогосподарств [Текст] / Т. О. Кізима, М. П. Шаварина // Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / В. Г. Дем'янишин, І. С. Гуцал, О. П. Кириленко, Т. О. Кізима ; за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 332-339.
54. Князь С. В. Підприємництво та менеджмент [Текст] : навч. посіб. / С. В. Князь, Т. І. Данько, Н. Б. Ярошевич ; за наук. ред. С. В. Князя ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". - Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. – 123 с. : рис., табл.
55. Ковальчук Т.Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення // Науковий журнал "Економіка України". — 2016. — 5 (654), С. 90-97 [Електронний ресурс] // Режим доступу: 1. file:///C:/DOCUME~1/User/LOCALS~1/Temp/EkUk_2016_5_9.pdf

56. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Ковалевський В.В. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник. Видання 3-тє, перероб. та доп. – Київ: Центр учбовової літератури, 2007.–640 с.
57. Колосова В.П. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток України: питання теорії / В.П. Колосова // Економіка України. – 2016. – N 12. – С. 61 – 71.
58. Колосова В.П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: сучасний стан та перспективи розширення / В.П. Колосова, І.М. Іванова // Фінанси України. – 2014. – N 11. – С. 33 – 47.
59. Кондрат І.Ю., Ярошевич Н.Б., Ільчук П.Г. Страхові послуги: Нав.посіб. – К.: Знання, 2011. – 399с
60. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4
61. Кропельницька С.О. Соціальне страхування [текст] : навч. посіб. С. О. Кропельницька, Т. В. Солоджук [Вид. 2-ге, перероб. та доп.] – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 336 с.
62. Крупка М. Програмно-цільовий метод бюджетування в Україні [Електронний ресурс] / М. Крупка // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 41. – С.16-34. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Visnyk_Econom/2009_41/16-34.pdf
63. Куліш О.А., Хімченко А.М. Особливості формування рівня життя населення України в сучасних умовах: роль держави та корпорацій // Економіка та управління .– С.82-88 /[Електронний ресурс].– Режим доступу: http://fbi.crimea.edu/arhiv/2010/nv_4-2010/013kulish.pdf
64. Кульчицький М.І. Програмно-цільове бюджетування на місцевому рівні / М.І. Кульчицький, С.М. Самець // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. –2012. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1269
65. Кушнарьова М. Децентралізація в освіті [Електронний ресурс] / М.Кушнарьова // Центр досліджень соціальних комунікацій НБВУ. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2139:detsentralizatsiya-v-osviti-2&catid=157&Itemid=499
66. Ливдар М. В. Програмно-цільовий метод складання бюджету / М. Ливдар // Галицький економічний вісник.–2009. –№ 2. – С. 109-114.
67. Лопушняк Г.С. Мінімальна заробітна плата: практика України та досвід країн Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Г.С.Лопушняк // Демографія та соціальна економіка, 2017, No 1 (29) 132–144. – Режим доступу: http://dse.org.ua/arhcive/29/1(29)_2017.pdf#page=132
68. Лопушняк Г.С. Фіскальна децентралізація в Україні: декларації та практична реалізація [Електронний ресурс] / Г.С. Лопушняк, З.М. Лободіна, М.В. Ливдар // Economic Annals-XXI, 2016р. №161(9-10). – С.79-84. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecchado_2016_161_19.pdf

69. Лопушняк Г.С., Іваненко Є.О. Реформування системи охорони здоров'я в контексті реалізації стратегії сталого розвитку Україна-2020 [Електронний ресурс]/ Г.С. Лопушняк, Є.О.Іваненко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика, 2017.– С.61-79.– Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/stvttp_2017_1_6.pdf
70. Межа бідності в Україні та Європі // Z-Україна. – 25.10.2010 .– [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zet.in.ua/news/mezha-bidnosti-v-ukra%D1%97ni-ta-yevropi/
71. Мєдвєдкова Н.С. Фінансування інвестиційних проектів міжнародними фінансовими організаціями в Україні [Електронний ресурс] / Н.С.Мєдвєдкова // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка".– 2010.– № 6.– Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=229
72. Мигович Т. М. Світовий досвід та національна практика впровадження програмно-цільового методу формування бюджетів [Електронний ресурс] / Т. М. Мигович // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 2 (10). – С. 232-236. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/Natural/Vznu/eco/2011_2/232-237.pdf
73. Митний кодекс України № 4495-VI від 13 березня 2012 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page21
74. Міжнародна економіка [текст] : навч. посіб. / За ред. Г. Е. Гронтковської / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська. - К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 384 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1218071562531/ekonomika/prichini_suchasni_osoblivosti_mizhnarodnoyi_trudovoyi_migratsiyi
75. Міжнародний банк реконструкції та розвитку, міжнародна фінансова корпорація, багатостороннє агентство гарантування інвестицій. Стратегія партнерства з Україною на період 2012 – 2016 фінансових років [Електронний ресурс] .– Режим доступу: file:///C:/DOCUME~1/User/LOCALS~1/Temp/5.pdf
76. Міжнародні фінанси [тескт] навч. посіб. 5-те вид. перероб. та доп./ за ред. Козака Ю. Г.– Київ – Катовіце.: Центр учбової літератури, 2014. – 348 с.
77. Мокій А.І., Яхно Т.П., Бабець І.Г. Міжнародні організації: Навч.посіб. – К: Цент учбової літератури, 2011.– 280с.
78. Моніторинг основних індикаторів бюджетної системи України за січень-червень 2016.pdf [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://kievcity.gov.ua/news/45071.html
79. На скільки вистачить українцям валюти під матрацом // Експрес. – 02.10.2017р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expres.ua/main/2016/01/15/168982-skilky-vystachyt-ukrayincyam-valyuty-pid-matracom
80. Набока Т. С. Управління видатками бюджету та напрями його вдосконалення в Україні / Т. С. Набока. – Київ: КНЕУ, 2015 – 345 с.
81. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету» № 57 від 28.01.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0086-02
82. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення

податкової декларації про майновий стан і доходи » № 859 від 02.10.2015р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1298-15
83. Наказ Міністерства фінансів Україні «Про бюджетну класифікацію» N 11від 14 січня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF11003.html
84. Непомнящий О. М. Аналіз сучасного стану фінансування міжнародними фінансовими організаціями інвестиційних проектів в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Непомнящий, Ю. Г. Прав // Інвестиції: практика та досвід.– 2016. – N 19 .– С.72-76. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2016/17.pdf
85. Нові вектори розвитку страхового ринку України [Текст] : монографія / [О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва ; керівник авт. проекту д. е. н., проф.. О. В. Козьменко] - Суми : Університетська книга, 2012. - 316 с.
86. Орлова И. Ю. Исследование сберегательных и инвестиционных стратегий населения Дж. М. Кейнсом // Вопросы экономических наук .— 2009. — No 3. — С. 29—31.
87. Осадець С.С. Страхування Підручник / Керівник авт. колективу і наук.ред. С.С. Осадець - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: КНЕУ, 2002. - 599 с
88. Основи міжнародних фінансів: підручник / О. І. Рогач, О. Ю. Анісімова, М. В. Безнощенко, Б. А. Бузинар, П. В. Дзюба, Н. В. Кузнєцова, Ю. В. Ліневич, І. І. Пузанов, О. В. Сніжко, Н. В. Фаренюк; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2008. - 496 с. - укр.
89. Офіційний сайт European Commission Taxation and customs union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/taxation-trends-eu-union_en
90. П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13
91. П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 237 від 08.10.99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99
92. П(С)БО 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 20 від 31.01.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00
93. П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 91 від 26.04.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00
94. П(С)БО 15 «Дохід», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 290 від 29.11.99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99
95. П(С)БО 16 «Витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 318 від 31.12.99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00
96. П(С)БО 17 «Податок на прибуток», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 353 від 28.12.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01

97. П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 163 від 7 липня 1999 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0499-99
98. П(С)БО 30 «Біологічні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 790 від 18.11.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05
99. П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 779 від 02.07.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07
100. П(С)БО 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 92 від 27.04.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00
101. П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 242 від 18.10.99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99
102. П(С)БО 9 «Запаси», затверджене наказом Міністерства фінансів України N 246 від 20.10.99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99
103. Павловський А. Кілька слів про українську зарплату // LB.ua. – 10.05.2012. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/andriy_pavlovskiy/150203_kilka_sliv_pro_ukrainsku_zarplatu.html
104. Пєнська І. О. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток України.–24.01.2014.– [Електронний ресурс] .– Режим доступу: http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/2%2873%29/uazt_2014_2_5.pdf
105. Підприємництво і менеджмент: Навч.-метод.посіб. для студентів неекономічних спеціальностей / Ярошевич Н.Б., Берлінг Р.З., Гавриляк А.С. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2009. – 408с.
106. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 N 291 у редакції наказу Міністерства фінансів України N 1591 від 09.12.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11
107. Плиса В.Й. Стратегія посткризової модернізації страхового ринку України / В.Й. Плиса // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка, 2014. - Вип. 2 . - С. 134-143.
108. Податкова система [текст]: Навчальний посібник. / за заг. ред. Андрущенка В. Л. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 416 с.
109. Податкова система: Навчальний посібник / [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П., та ін..], за ред. В.Г.Баранової.– Одеса: ВМВ, 2014.– 344с.
110. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page
111. Положення про Державну казначейську службу України, затверджене постановою Кабінет Міністрів України № 215 від 15 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF

112. Положення про Міністерство фінансів України, затверджене указом Президента України № 446/2011 від 08.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/446/2011
113. Постанова «Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року» від 31 серпня 2011 р. N 1057 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua
114. Постанова Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» № 22-VIII від 4 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22-19
115. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання проведення обов'язкового державного страхування за деякими видами» № 1372 від 28.11.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1372-2007-%D0%BF
116. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну фіскальну службу України» № 236 від 21 травня 2014 р. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF
117. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» № 214 від 8 квітня 2015 року [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF
118. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України» № 236 від 21 травня 2014 р. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/43-2016-%D0%BF
119. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ» № 228 від 28 лютого 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF
120. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Примірного енергосервісного договору» № 845 від 21 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/845-2015-%D0%BF
121. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах» № 461 від 24 червня 2016 р. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/461-2016-%D0%BF
122. Програмно-цільовий метод, як складова управління місцевими фінансовими ресурсами / Фінанси в трансформаційній економіці України: Навчальний посібник /За редакцією д.е.н. проф., М.І.Крупки. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007.– С. 565-609
123. Проект Закону «Про особливості здійснення закупівель енергосервісу» №1532 від 22.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53023
124. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про енергозбереження» щодо правових засад реалізації договорів енергосервісу 151-VIII від 05.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53024

125. Проць Н.В. Система видатків державного бюджету України [Електронний ресурс]/ Н.В.Проць, О.В.Бокій // Фінансовий простір. – 2016. – N 2 (22) .– С.61-66. – Режим доступу: http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1602/16pnvtno.pdf
126. Рилєєв С.В. Програмно-цільовий метод як інструмент виконання бюджетів різних рівнів / С.В. Рилєєв, О.І. Чередарик // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. - 2009. – Вип. 3. – С. 169-278.
127. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / С.В.Черкасова, Г.Є.Гаврилюк. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 285 с.
128. Примостка Л. О. Заощадження населення України: формування та залучення в банки: Монографія / Л. О. Примостка, В. Г. Шевалдіна. — К.: КНЕУ, 2014. — 234с.
129. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія [О.П.Кириленко, Б.С.Малиняк, О.В.Петрушка та ін.]: за ред..О.П.Кириленко, Б.С.Малиняка.– Тернопіль: ТНЕУ, 2013. –350с.
130. Рудницька О.М. та ін.. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / О.М. Рудницька, С. В. Паранчук, О. М. Чубка. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 260 с.
131. Свєнчіцкі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз 2050 / М.Свєнчіцкі, Л.Ткаченко, І.Чапко.– К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010.– С.7
132. Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку : монографія / О.І. Рогач, О. В. Сніжко, З. О. Луцишин, І. І. Пузанов, В. І. Мазуренко; ред.: О. І. Рогач; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ, 2013. - 351 с. – укр.
133. Седлик О.В. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями [Електронний ресурс] / О.В.Седлик // Механізм регулювання економіки. – 2012. – С.73-77. – Режим доступу: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/er121_61/e121sedl.pdf
134. Сідельникова Л.П. Роль податку на додану вартість у забезпеченні фінансування державних видатків [Електронний ресурс] / Л.П. Сідельникова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу . – 2011. – N 2(14) . – С.148-153. – Режим доступу: http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/30-2-14-2011.pdf
135. Сіра зона: скільки готівкових доларів і який обсяг чорного ринку валюти в Україні // Vox Ukraine. – 20.10.2016. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://archive.voxukraine.org/2016/10/20/grey-zone-ua/
136. Скоробогатова Н.Є. Удосконалення механізму фінансового співробітництва між Україною та ЄС / Н.Є. Скоробогатова, Н.М. Балєва // Економіка та держава. – 2016. – N 12. – С. 72 – 77.
137. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України .– Режим доступу: http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects
138. Страховий стаж позначиться на пенсії [Електронний ресурс] // FINANCE.UA.– 06.10.2017.– Режим доступу: https://news.finance.ua/ua/news/-/412030/strahovyj-stazh-poznachytsya-na-pensiyi-minsotspolityky
139. Страхування: підручник. Горбач Л.М., Кадебська Е.В.– К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 544 с.

140. Страхування: підручник / [Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
141. Ткаченко Н.В. Дискусійні питання страхування / Н. В. Ткаченко // Світ фінансів. 2017. - Вип. 2. - С. 126-135.
142. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631
143. Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» N 199/2015 від 03.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011
144. Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» N 1070/2011 від 23 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011
145. Хома І.Б. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / І.Б. Хома, І.В. Алєксєєв, Л.С. Тревого, Н.І. Андрушко. – [2-ге вид.] - Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2012. - 248 с.
146. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page
147. Ціна держави. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cost.ua/files/budget_2016.pdf
148. Черкасова С. В. Небанківське інституційне інвестування в Україні: пріоритети та інструменти державного регулювання розвитку: монографія / С. В. Черкасова. – Львів: Проман, 2016. – 452 с.
149. Черкасова С.В. Про необхідність посилення соціальної спрямованості небанківського інституційного інвестування в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Черкасова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. - № 19. – Режим доступу до статті: http://global-national.in.ua/issue-19-2017/27-vipusk-19-zhovten-2017-r/3396-cherkasova-s-v-pro-neobkhidnist-posilennya-sotsialnoji-spryamovanosti-nebankivskogo-institutsijnogo-investuvannya-v-ukrajini
150. Черкасова С.В. Сучасні тенденції розвитку діяльності компаній зі страхування життя в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Черкасова // Причорноморські економічні студії : науковий журнал. – 2016. – Вип. 6. – С. 62-66. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=bses_2016_6_14
151. Черкасова С.В. Фінансовий ринок: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. – Львів: „Магнолія 2006", 2014 р. – 356 с.
152. Чугунов І.Я. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / І.Я. Чугунов, І.В. Запатріна // Фінанси України. –2008. – № 5. – С. 3-14.
153. Чугунов І.Я. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. –Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. –248с.
154. Чуркіна І.Є. Узгодження національної бюджетної політики з вимогами міжнародних фінансових інституцій: позитивні і суперечливі наслідки

[Електронний ресурс] / І.Є.Чуркіна //Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського «Глобальні та національні проблеми економіки». – Випуск 6, 2015. – С.836-841. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/6-2015/170.pdf
155. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія / Л. В Шірінян. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 458 с.
156. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок: Навч. посібн / Л. О. Шкварчук. – К.: Знання, 2013. – 382 с.
157. Шпак Н.О. Фінанси, гроші та кредит: навч.посібник / Н.О.Шпак, Н.Б.Ярошевич, О.Я.Побурко. – Львів:Видавництво Львівської політехніки, 2018. – 416с.
158. Юхименко П.І., Федосов В.М., Лазебник Л.Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред.. проф..В.М.Федосова, С.І.Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
159. Ярошевич Н.Б. Особливості формування надходжень Пенсійного фонду України в контексті проблем солідарної пенсійної системи [Електронний ресурс] / Н. Б. Ярошевич, І. В. Макалюк // Науковий вісник НЛТУ. –2011. – Вип. 21.8. –С. 322–326. –Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_8/322_Jar.pdf
160. Ярошевич Н.Б. Бюджетний менеджмент: Навч.метод.посіб. / Н.Б.Ярошевич, Н.О.Шпак, В.Є.Матвіїшин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012, –-224с.
161. Ярошевич Н.Б. Етапи впровадження програмно-цільового методу планування бюджетів в Україні [Електронний ресурс] / Н.Б.Ярошевич, В.Є.Матвіїшин // Науковий вісник НЛТУ України : Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. – 2011, вип. 21.18 – С.294-301. – Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_18/294_Jar.pdf
162. Ярошевич Н.Б. Розвиток в Україні сучасних світових технологій макрофінансового бюджетування [Електронний ресурс] / Н.Б.Ярошевич, В.Є.Матвіїшин // Науковий вісник НЛТУ України : Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. – 2011, вип. 21.17 – С.304-310. – Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_17/304_Jar.pdf
163. Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємств. Курс лекцій: Навч.посібник.– Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2009. – 296с.
164. Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємств. Практикум: Навч.посібник.– Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2009. – 308с.
165. Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємств: Навч.посіб. – К.: Знання, 2011. – 341с.
166. Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю., Ільчук П.Г. Бюджетна система: Нав.посіб. – К.: Знання, 2011. – 468с.
167. Euro-denominated Electronic Money in Circulation in the Euro Area // Monthly Bulletin. European Central Bank. - 2008. - Sept.; Euro Area Statistics. Monetary Aggregates and Counterparts // Monthly Bulletin. European Central Bank. - 2008. – Dec
168. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway // Eurostat Statistical books. — 2010 edition. — P. 136

169. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. 2015 edition / European Commission, Taxation and Customs Union. – Luxembourg, 2015 [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2015/report.pdf
170. VAT Rates Applied in the Member States of the European Union Situation at 1st January 2016 / European Commission, Taxation and Customs Union [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

Додаток А

Баланс (Звіт про фінансовий стан)

Форма № 1

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	*2*	*3*	*4*
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000		
первісна вартість	1001		
накопичена амортизація	1002		
Незавершені капітальні інвестиції	1005		
Основні засоби	1010		
первісна вартість	1011		
знос	1012		
Інвестиційна нерухомість	1015		
Довгострокові біологічні активи	1020		
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030		
інші фінансові інвестиції	1035		
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040		
Відстрочені податкові активи	1045		
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095		
II. Оборотні активи			
Запаси	1100		
у тому числі незавершене виробництво	1102		
готова продукція	1103		
Поточні біологічні активи	1110		
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125		
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130		
з бюджетом	1135		
у тому числі з податку на прибуток	1136		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155		
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165		
Витрати майбутніх періодів	1170		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195		

Продовження додатку А

1	2	3	4
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300		
Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	*2*	*3*	*4*
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400		
Капітал у дооцінках	1405		
Додатковий капітал	1410		
Резервний капітал	1415		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Неоплачений капітал	1425	( )	( )
Вилучений капітал	1430	( )	( )
Усього за розділом I	1495		
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500		
Довгострокові кредити банків	1510		
Інші довгострокові зобов'язання	1515		
Довгострокові забезпечення	1520		
Цільове фінансування	1525		
Усього за розділом II	1595		
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600		
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610		
товари, роботи, послуги	1615		
розрахунками з бюджетом	1620		
у тому числі з податку на прибуток	1621		
розрахунками зі страхування	1625		
розрахунками з оплати праці	1630		
Поточні забезпечення	1660		
Доходи майбутніх періодів	1665		
Інші поточні зобов'язання	1690		
Усього за розділом III	1695		
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		
Баланс	1900		

Додаток Б

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
Форма №2

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
І. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ			
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	( )	( )
Валовий: прибуток	2090		
збиток	2095	( )	( )
Інші операційні доходи	2120		
Адміністративні витрати	2130	( )	( )
Витрати на збут	2150	( )	( )
Інші операційні витрати	2180	( )	( )
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190		
збиток	2195	( )	( )
Дохід від участі в капіталі	2200		
Інші фінансові доходи	2220		
Інші доходи	2240		
Фінансові витрати	2250	( )	( )
Втрати від участі в капіталі	2255	( )	( )
Інші витрати	2270	( )	( )
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290		
збиток	2295	( )	( )
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300		
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350		
збиток	2355	( )	( )
ІІ. СУКУПНИЙ ДОХІД			
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400		
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405		
Накопичені курсові різниці	2410		

Продовження додатку Б

1	2	3	4
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415		
Інший сукупний дохід	2445		
Інший сукупний дохід до оподаткування	**2450**		
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455		
Інший сукупний дохід після оподаткування	**2460**		
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	**2465**		
III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ			
Матеріальні затрати	2500		
Витрати на оплату праці	2505		
Відрахування на соціальні заходи	2510		
Амортизація	2515		
Інші операційні витрати	2520		
Разом	**2550**		
IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ			
Середньорічна кількість простих акцій	2600		
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605		
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610		
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615		
Дивіденди на одну просту акцію	2650		

Додаток В

Витяг з Бюджетної класифікації доходів бюджету

Код	Найменування
10000000	**Податкові надходження**
11000000	**Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості**
11010000	Податок та збір на доходи фізичних осіб
11011000	Військовий збір
11020000	Податок на прибуток підприємств
12000000	**Податки на власність**
13000000	**Рентна плата та плата за використання природних ресурсів**
14000000	**Внутрішні податки на товари та послуги**
14020000	Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)
14020100	Спирт
14020200	Лікеро-горілчана продукція
14020300	Виноробна продукція (за звітний місяць)
14020400	Пиво
14020600	Тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції)
14020700	Тютюн та тютюнові вироби за ставкою у процентах до обороту з реалізації товару (продукції)
14020800	Транспортні засоби (крім мотоциклів і велосипедів)
14020900	Мотоцикли і велосипеди
14021000	Кузови для моторних транспортних засобів
14021300	Електрична енергія
14021900	Пальне
14030000	Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)
14040000	Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів
14060000	Податок на додану вартість
15000000	**Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції**
18000000	**Місцеві податки**
19000000	**Інші податки та збори**

Рекомендації як користуватися Бюджетною класифікацією

Кожній групі надходжень і конкретному виду надходжень є присвоєно код. Кодифікація бюджету не є математичною. Кількість нулів після першої цифри показує, які рівнів підкодів є в нашому коді.

Зокрема, група «Податкові надходження» (код 10000000) складається з підгруп:

- «Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості» (код 11000000)
- «Податки на власність» (код 12000000)
- «Рентна плата та плата за використання природних ресурсів» (код 13000000)

- «Внутрішні податки на товари та послуги» (код 14000000)
- «Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції» (код 15000000)
- «Місцеві податки» (код 18000000)
- «Інші податки та збори» (код 19000000)

Якщо у законі «Про Державний бюджет України», чи звіті про виконання державного бюджету, чи будь-яких казначейських звітах ми хочемо побачити суму статті по коду 10000000, то потрібно додати всі суми її підкодів (код 11000000 + код 12000000 + код 13000000 + код 14000000 + код 15000000 + код 18000000 + код 19000000)

Стаття «Військовий збір» (код 11011000) є деталізацією статті «Податок та збір на доходи фізичних осіб (код 11010000)

Щоб отримати суму по коду 11000000, треба додавати суми по кодах 11010000 і 11020000. Суму по коду 11011000 додавати не треба, бо вона вже є складовою суми по коду 11010000.

Сума по коду 14000000 «Внутрішні податки на товари та послуги» складається з сум по кодах:
14020000 «Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)»
+
14030000 «Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)»
+
14040000 «Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів»
+
14060000 «Податок на додану вартість»

В свою чергу сума по коду 14020000 «Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)» складається з сум статей по кодах:
14020100 «Спирт»
14020200 «Лікеро-горілчана продукція»
14020300 «Виноробна продукція»
14020400 «Пиво»
14020600 «Тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції)»
14020700 «Тютюн та тютюнові вироби за ставкою у процентах до обороту з реалізації товару (продукції)»
14020800 «Транспортні засоби (крім мотоциклів і велосипедів)»
14020900 «Мотоцикли і велосипеди»
14021000 «Кузови для моторних транспортних засобів»
14021300 «Електрична енергія»
14021900 «Пальне», **які є деталізацією статті 14020000 і її складовими.**

Додаток Д

Розподіл неподаткових надходжень між бюджетами в Україні

Податкові надходження	**Державний бюджет**	**Бюджети міст Києва та Севастополя**	**Обласні бюджети, АРК**	**Бюджети міст обласного /республіканського знач., районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад**	**Бюджети міст районного значення, сільські, селищні бюджети**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
державне мито за місцем вчинення дій та видачі документів (паспорта громадянина України та ін)		100%		100%	100%
плата за оформлення посвідчення закордонного українця	100%				
плата за надання адміністративних послуг (зараховується до державного чи відповідного місцевого бюджету за місцем надання послуг в залежності від суб'єкта надання адміністративної послуги)	100%	100%		100%	100%
адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, **що здійснюється нотаріусами;** плата за скорочення термінів надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, а також плата за надання інших платних послуг, пов'язаних з такою державною реєстрацією	100%				
адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, що **здійснюється державними адміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад і зараховується до**		100%		100%	100%

1	2	3	4	5	6
відповідних місцевих бюджетів за місцем надання послуг; плата за скорочення термінів надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, а також плата за надання інших платних послуг, пов'язаних з такою державною реєстрацією					
адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань,	100%	100%		100%	100%
плата за державну реєстрацію (крім адміністративного збору за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань)		100%			
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати	100%	100%	100%	100%	100%
плата за ліцензії та сертифікати, що зараховується до бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів ліцензіатами за місцем здійснення діяльності			100%		
плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів		100%	100%		
плата за ліцензії на право експорту, імпорту та оптової торгівлі спиртом етиловим, коньячним та		100%	100%		

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6
плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, спиртом-сирцем виноградним, спиртом-сирцем плодовим					
плата за ліцензії на право експорту, імпорту алкогольних напоїв та тютюнових виробів		100%	100%		
плата за ліцензії на право оптової торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами		100%	100%		
плата за ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами		100%	100%		
відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та/або алкогольних напоїв у межах України	100%				
кошти від санкцій (штрафи, пеня тощо), що застосовуються відповідно до закону	100%				
штрафні санкції за порушення законодавства про патентування		100%		100%	100%
адміністративні штрафи та штрафні санкції за порушення законодавства у сфері виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що зараховуються за місцем вчинення порушення;		100%		100%	100%
адміністративні штрафи, що накладаються місцевими органами виконавчої влади та виконавчими органами місцевих рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями		100%	100%	100%	100%
штрафні санкції внаслідок невиконання укладених розпорядником бюджетних коштів договорів з суб'єктами		100%	100%	100%	100%

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6
господарювання на придбання товарів, робіт і послуг за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів					
плата за розміщення тимчасово вільних коштів бюджетів	100%	100%	100%	100%	100%
орендна плата за водні об'єкти (їх частини), що надаються в користування на умовах оренди		100%		100%	100%
орендnaої плата за користування майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в державній /комунальній власності	100%	100%	100%	100%	100%
концесійні платежі щодо об'єктів державної / комунальної власності	100%		100%		100%
кошти від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду, скарбів, які є пам'ятками історії та культури, майна, одержаного державою в порядку спадкування чи дарування	100%				
частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є комунальна власність		100%	100%	100%	100%
частина чистого прибутку державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність	100%				
кошти, отримані підприємствами, установами та організаціями, що утримуються за рахунок відповідних місцевих бюджетів, за здані у		80%	80%	80%	80%

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6
вигляді брухту і відходів золото, платину, метали платинової групи, дорогоцінне каміння,					
кошти, отримані підприємствами, установами та організаціями, що утримуються за рахунок відповідних місцевих бюджетів, за здані у вигляді брухту і відходів срібла		50%	50%	50%	50%
збори за підготовку до державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються прав автора на твір, та плата за одержання контрольних марок	100%				
плата за видачу дозволів на право ввезення на територію України, вивезення з території України або транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів	100%				
плата за проїзд автомобільними дорогами транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні	100%				
збір на соціально-економічну компенсацію ризику населення, яке проживає на території зони спостереження	100%				
кошти, що перераховуються Національним банком України	100%				
платежі, пов'язані з перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України	100%				
платежі, пов'язані з виконанням Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про участь Російської Федерації в розвитку соціально-економічної сфери м. Севастополя та	100%				

1	2	3	4	5	6
інших населених пунктів, в яких дислокуються військові формування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України					
плата за надання відомостей з державних реєстрів, держателем яких є центральний орган виконавчої влади	85% заг.фонд 15% спец.фонд				
збір за видачу спеціальних дозволів на користування надрами та кошти від продажу таких дозволів	100%				
плата за виділення номерного ресурсу	100%				
плата за державну реєстрацію джерел іонізуючого випромінювання (реєстраційний збір)	100%				
кошти, отримані за вчинення консульських дій на території України, а також кошти, отримані за вчинення консульських дій за межами України	100%				
виконавчий збір, стягнутого органами державної виконавчої служби	50% заг.фонд, 50% спец.фонд				
єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України	100%				
портовий (адміністративний) збір	100%				
кошти від реалізації надлишкової космічної техніки військового та подвійного призначення	100%				
кошти від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, нерухомого військового майна Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів та інших державних органів	100%				
кошти від реалізації продуктів утилізації	100%				

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6
твердого ракетного палива					
кошти, отримані від надання учасниками процедури закупівель як забезпечення їх тендерної пропозиції (пропозиції конкурсних торгів), які не підлягають поверненню цим учасникам в частині здійснення закупівель за рахунок коштів відповідного бюджету	100%	100%	100%	100%	100%
кошти отримані від учасника - переможця процедури закупівлі під час укладення договору про закупівлю як забезпечення виконання цього договору, які не підлягають поверненню учаснику-переможцю, в частині здійснення закупівель за рахунок коштів відповідного бюджету	100%	100%	100%	100%	100%
плата за подання скарги щодо процедур закупівлі до органу оскарження	100%				
плата за надання державних гарантій та кредитів (позик), залучених державою, і плата за користування кредитами (позиками), залученими державою	100%				
плата за користування кредитом з державного бюджету	100%				
відсотки за користування пільговим довгостроковим державним кредитом, наданим молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла;	100%				
збори на обов'язкове державне пенсійне страхування, що відповідно до закону сплачуються з операцій з купівлі іноземної валюти в готівковій формі при поданні ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів на клеймування державним	100%				

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6
пробірним клеймом до казенних підприємств пробірного контролю та під час набуття права власності на легкові автомобілі, з операцій купівлі-продажу нерухомого майна, з користування та надання послуг стільникового рухомого зв'язку					
кошти від використання (реалізації) частини виробленої продукції, що залишається у власності держави відповідно до угод про розподіл продукції, та/або коштів у вигляді грошового еквівалента такої державної частини продукції (крім коштів від державної частини продукції, виробленої на ділянці надр у межах континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України	90 %		5%	3,5%	1,5%
кошти, отримані від секретаріату ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ або іншої міжнародної організації за участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки	100%				
грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності	30%	70%	20%	70%	
надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	100%				
цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища		100%	100%	100%	100%

Проовження додатку Д

1	2	3	4	5	6
надходження до цільових фондів, утворених місцевими радами		100%	100%	100%	100%
власні надходження бюджетних установ, які утримуються за рахунок державного бюджету	100%				
кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва		100%	25%	75% 15% (до районних бюджетів)	60%
дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є майно комунальної власності		100%	100%	100%	100%
плата за надання місцевих гарантій		100%	100%	100%	100%
концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, які мають цільове спрямування		100%	100%	100%	100%
відрахування 10% від вартості питної води суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів	–	–	–	100% (до бюджетів об'єднаних територіальних громад)	100%

Додаток Е

Форма кошторису бюджетної установи

Найменування	Код	Усього на рік		РАЗОМ
		загальний фонд	спеціальний фонд	
1	2	3	4	5
НАДХОДЖЕННЯ - усього	x			
Надходження коштів із загального фонду бюджету	x		x	
Надходження коштів із спеціального фонду бюджету, у тому числі:	x			
надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством	25010000	x		
(розписати за підгрупами)				
інші джерела власних надходжень бюджетних установ	25020000	x		
(розписати за підгрупами)				
інші надходження, у тому числі:		x		
інші доходи (розписати за кодами класифікації доходів бюджету)		x		
фінансування (розписати за кодами класифікації фінансування бюджету за типом боргового зобов'язання)		x		
повернення кредитів до бюджету (розписати за кодами програмної класифікації видатків та кредитування бюджету, класифікації кредитування бюджету)		x		
		x	**	**
ВИДАТКИ ТА НАДАННЯ КРЕДИТІВ - усього	x			
Поточні видатки	2000			
Оплата праці	2110			
Заробітна плата	2111			
Грошове забезпечення військовослужбовців	2112			
Нарахування на оплату праці	2120			

1	2	3	4	5
Використання товарів і послуг	2200			
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	2210			
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2220			
Продукти харчування	2230			
Оплата послуг (крім комунальних)	2240			
Видатки на відрядження	2250			
Видатки та заходи спеціального призначення	2260			
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2270			
Оплата теплопостачання	2271			
Оплата водопостачання і водовідведення	2272			
Оплата електроенергії	2273			
Оплата природного газу	2274			
Оплата інших енергоносіїв	2275			
Оплата енергосервісу	2276			
Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм	2280			
Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	2281			
Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	2282			
Обслуговування боргових зобов'язань	2400			
Обслуговування внутрішніх боргових зобов’язань	2410			
Обслуговування зовнішніх боргових зобов’язань	2420			
Поточні трансферти	2600			
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2610			

1	2	3	4	5
Поточні трансферти органам державного управління інших рівнів	2620			
Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям	2630			
Соціальне забезпечення	2700			
Виплата пенсій і допомоги	2710			
Стипендії	2720			
Інші виплати населенню	2730			
Інші поточні видатки	2800			
Капітальні видатки	3000			
Придбання основного капіталу	3100			
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3110			
Капітальне будівництво (придбання)	3120			
Капітальне будівництво (придбання) житла	3121			
Капітальне будівництво (придбання) інших об'єктів	3122			
Капітальний ремонт	3130			
Капітальний ремонт житлового фонду (приміщень)	3131			
Капітальний ремонт інших об'єктів	3132			
Реконструкція та реставрація	3140			
Реконструкція житлового фонду (приміщень)	3141			
Реконструкція та реставрація інших об'єктів	3142			
Реставрація пам'яток культури, історії та архітектури	3143			
Створення державних запасів і резервів	3150			
Придбання землі та нематеріальних активів	3160			
Капітальні трансферти	3200			
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	3210			

1	2	3	4	5
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	3220			
Капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям	3230			
Капітальні трансферти населенню	3240			
Надання внутрішніх кредитів	4110			
Надання кредитів органам державного управління інших рівнів	4111			
Надання кредитів підприємствам, установам, організаціям	4112			
Надання інших внутрішніх кредитів	4113			
Надання зовнішніх кредитів	4210			
Нерозподілені видатки	9000			

Навчальне видання

Наталя Богуславівна Ярошевич
Ірина Юріївна Кондрат
Марта Василівна Ливдар

ФІНАНСИ

Навчальний посібник

Підписано до друку 04.04.2016. Формат 70×100 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 24,05. Зам. № 05/10.

Друк ТзОВ «Простір-М»
Свідоцтво ДК № 5068 від 22.03.2016 р.
79000, м. Львів, вул. Чайковського, 8
Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir@litech.net

Ярошевич Н.Б.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету "Львівська політехніка". Сфера наукових інтересів: бюджетна децентралізація; фінансове забезпечення реалізації політики регіонального розвитку; бюджетне фінансування соціальної сфери.

Кондрат І.Ю.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету "Львівська політехніка". Сфера наукових інтересів: теоретичні та прикладні проблеми функціонування фінансового ринку, зокрема страхового ринку; дослідження впливу страхування на економічне зростання в Україні.

Ливдар М.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету "Львівська політехніка". Сфера наукових інтересів: бюджетна політика; підвищення ефективності управління місцевими фінансами; розвиток фінансового механізму державно-приватного партнерства.